

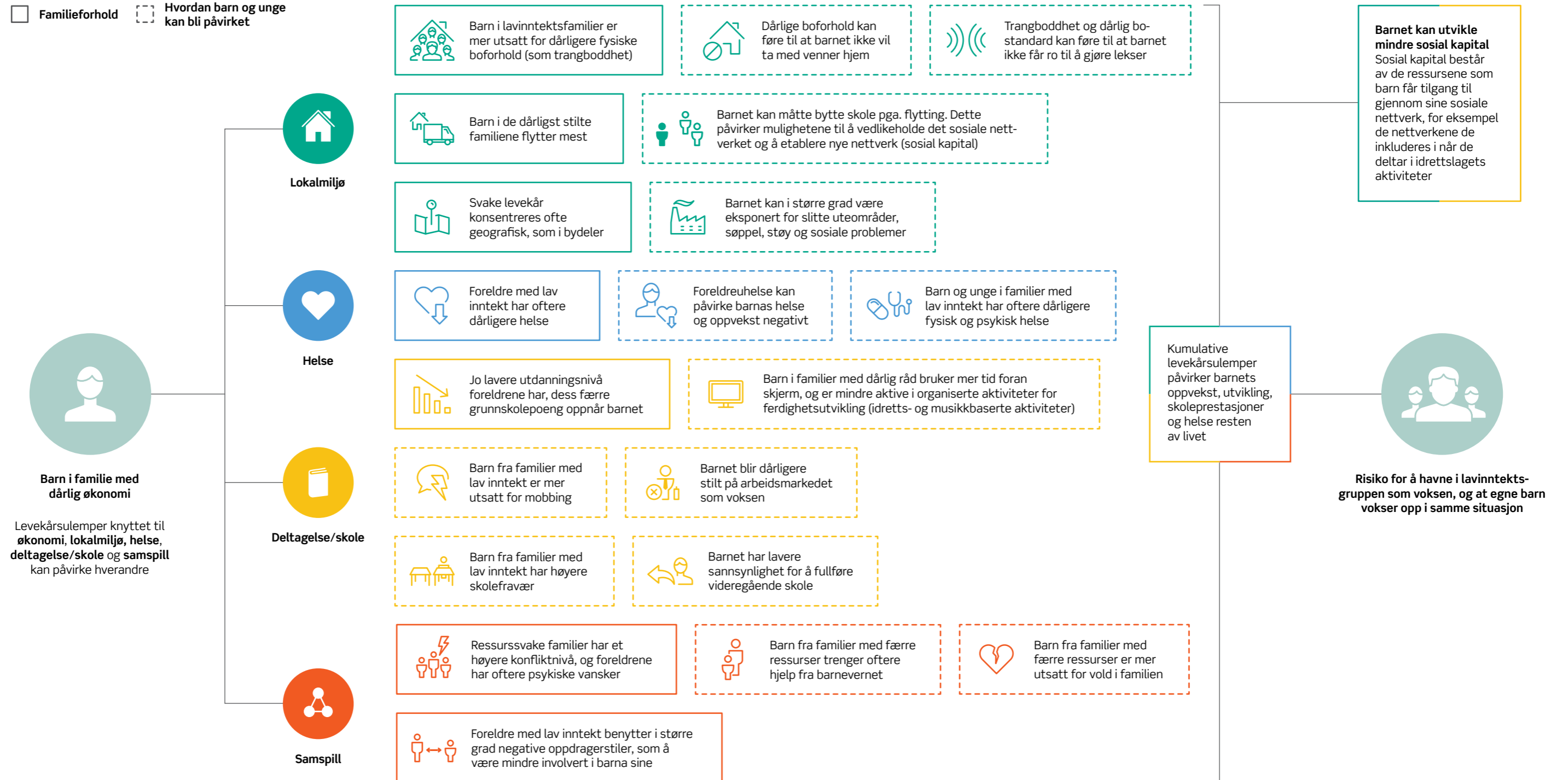
Oppvekstrappen 2017

Økte forskjeller – gjør det noe?

Barnefattigdom og marginalisering

Barn i husholdninger med lav inntekt er utsatt for mange ulike levekårsulemper

Familieforhold
 Hvordan barn og unge kan bli påvirket

Innhold

INTRO	Av Mari Trommald Økte forskjeller – gjør det noe?	4
ARTIKKEL 1	Av Richard Wilkinson og Kate Pickett De etiske og politiske implikasjonene av forskning på inntektsulikhet og barns velferd	28
ARTIKKEL 2	Av Ivar Frønes Barnefattigdom i kompetansesamfunnet	50
ARTIKKEL 3	Av Kjell G. Salvanes Inntektsforskjeller og sosial mobilitet i Norge	64
ARTIKKEL 4	Av Elisabeth Staksrud Digital sosial kapital.....	76
ARTIKKEL 5	Av Lars Bjarne Kristofersen Sosial ulikhet og tilknytning til barnevernet	90
ARTIKKEL 6	Av Tone Fløtten Den norske modellen i et oppvekstperspektiv	110
ARTIKKEL 7	Av Mira Aaboen Sletten Psykiske plager blant ungdom: sosiale forskjeller og historien om de flinke pikene.....	124
ARTIKKEL 8	Av Anders Bakken Sosiale forskjeller i ungdomsidretten – fattigdomsproblem eller sosial gradient?	148
ARTIKKEL 9	Av Kåre Hagen En helhetlig oppvekstpolitikk – og samordningens dilemma	168
ARTIKKEL 10	Av Anne Skevik Grødem Farvel til den barnevennlige velferdsstaten?	184
POSTSKRIPT	Av Bengt Lindström «Vofför går det på detta viset?»	202

En god oppvekst
varer i generasjoner.

Forord

Norge er et land preget av stor økonomisk velstand og gode materielle levekår for de aller fleste barn og unge. I tillegg har vi ønsket å styrke andre viktige deler i barn og unges liv, som kognitiv og sosial utvikling, helse og familierelasjoner. Et viktig spørsmål som tematiseres i Oppvekstrapporten 2017 er om vi de senere årene har hatt nok fokus på at materielle vilkår er et viktig fundament som gir rom for utvikling på de andre arenaene og at vi nå har en risiko for negative spiraler – ved at manglende materielle vilkår forsterker andre utfordringer og samlet sett eskalerer utenforskap og marginalisering.

Levekårssituasjonen er av stor betydning for de fleste arenaer i barn og unges liv. Lever man i en presset ressursituasjon ser vi en betydelig risiko for opphopning av en rekke marginaliseringsmekanismer på områder der barn skal trives og utvikle seg. Andelen barn som vokser opp i husholdninger med vedvarende lavinntekt øker, og det generelle ulikhetsnivået i Norge øker. Vi har et høyt velstandsnivå i Norge men vi må ikke la det bli en sovepute for å la være å bedre barn og unges oppvekstvilkår.

Som fagdirektorat på områder som barnefattigdom, oppvekst, barnevern, likestilling og ikke-diskriminering har vi i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) ansvar for å holde oversikt over status på våre områder blant annet i form av statistikk og forskning. Det å se sammenhenger mellom de ulike levekårsområdene blir dermed viktig slik at vi kan se virkemidler og tiltak i sammenheng. Dette gjør vi bl.a. på våre nettressurser barnefattigdom.no og oppvekststatus.no.

Med Oppvekstrapporten 2017 stiller vi derfor spørsmålet: Økte forskjeller – gjør det noe?

I rapporten viser vi hvilke mekanismer som kan tre i kraft når barn blir utsatt for marginalisering i sammenheng med barnefattigdom, og også hva som er viktige virkemidler for å forebygge og redusere konsekvenser av marginalisering. Rapporten inneholder artikler fra fremtredende forskere med en bred faglig bakgrunn. Richard Wilkinson & Kate Pickett, Anders Bakken, Elisabeth Staksrud, Mira Aaboen Sletten, Lars B. Kristofersen og Ivar Frønes drøfter hvordan marginalisering påvirker og inntreffer på ulike arenaer i samfunnet. Tone Fløtten, Anne Skevik Grødem, Kåre Hagen og Kjell G. Salvanes ser problemstillingene i lys av ulike strukturelle og økonomiske forhold. Bengt Lindstrøm gir avslutningsvis refleksjoner rundt livskvalitet hos barn og unge.

Fellesnevneren er at artiklene beskriver hvordan marginalisering på bakgrunn av familiens dårlige økonomiske stilling er et bakenforliggende kjennetegn som forbindes med økt risiko for at barn og unge får en vanskelig oppvekst.

En god oppvekst er ikke bare viktig her og nå. Den varer i generasjoner.

Av Mari Trommald

Direktør i Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Økte forskjeller – gjør det noe?

1. INNLEDNING

Offentlige myndigheter som jobber for å sikre befolkningens velferd er i stor grad enige om at forebygging av utenforskap og marginalisering er noe av det viktigste vi kan arbeide med for å sikre en fortsatt bærekraftig velferdsstat.¹ I Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) er vi særlig opptatt av at dette utenforskapet må forebygges så tidlig som mulig. Barns oppvekstvilkår blir dermed særlig viktige. I tillegg til å ha betydning for en bærekraftig utvikling av samfunnet, vil deltagelse og inkludering gi bedre livskvalitet for den enkelte.

Det er et faktum at det er vanskelig å hente inn en negativ utvikling som har begynt i småbarnsperioden. Mindre ulikheter i tidlig barndom kan ende som store ulikheter i ungdomstiden og i voksen alder. Marginalisering forsterkes både gjennom livet og fra en generasjon til den neste.

Det er ikke slik at alle barn og unge som vokser opp under vanskelige oppvekstvilkår nødvendigvis får et vanskelig voksenliv. Men: Det er slik at sannsynligheten for å havne i en marginalisert posisjon er klart høyere hvis familien du vokser opp i sliter med økonomi eller mangel på ressurser. Derfor er vi bekymret når andelen barn som vokser opp i husholdninger med vedvarende lavinntekt øker, og når det generelle ulikhetsnivået i Norge også øker.

Selv om vi har et høyt velstandsnivå i Norge er vi med andre ord ikke ferdige med jobben for å bedre og optimalisere barn og unges oppvekstvilkår. Vi pleier å si at en god oppvekst varer i generasjoner. Det samme gjelder dessverre også for en dårlig oppvekst. Denne artikkelen vil videre illustrere hvorfor vi i Bufdir er opptatt av å se på hvordan ulike arenaer i barn og unges liv kan bli påvirket av økende barnefattigdom i Norge.

1.1 Hva gir en dårlig oppvekst?

Hva bidrar egentlig til en dårlig oppvekst? For å besvare dette spørsmålet må vi både bruke et nåtids- og et fremtidsperspektiv. Barn skal ha en god oppvekst fordi de, som alle andre, har rett til å ha trygghet og utviklingsmuligheter her og nå. Det er derfor godt å vite at 9 av 10 barn er tilfredse med foreldrene sine, at nesten alle har gode venner der de bor og at skolen oppleves som et sted for trivsel og mestring (Bakken, 2016; Utdanningsdirektoratet, 2016). ►

Hva er barnefattigdom?

At et barn er fattig i Norge, betyr at barnet mangler ressurser til å kunne fungere sosialt, delta i de aktivitetene, og å ha den levestandarden som er vanlig for barn i Norge. Denne forståelsen bygger på sosiale normer i Norge for hva som er akseptable og ikke akseptable levekår.

- ▶ Fremtidsperspektivet innebærer samtidig at vi må ha kunnskap om barn og unges oppvekst fordi det som skjer i oppveksten påvirker videre barndom og voksenliv. I denne sammenhengen finnes det mange tilnærminger til studier av barns oppvekstvilkår og konsekvenser av en dårlig oppvekst. I USA har forskere² sett på hvilke faktorer som er de viktigste fra barns oppvekst som kan predikere om de som voksne mestrer hverdagen sin, har god helse og kommer i arbeid. De viktigste faktorene er vold og misbruk, utrygge forhold i hjemmet (rusmisbruk, psykiske lidelser hos foreldre, høykonflikt) og fysisk og emosjonell forsømmelse. Faktorene har blitt en standard for mange forskere for å beskrive risikoforhold og deres konsekvenser. Effektene av å leve under slike forhold varer ved i mange år. Barn som har opplevd slike hendelser har større risiko for fysiske og psykiske helseproblemer og for marginalisering senere i livet.

Barna som er mest utsatt for å oppleve slik negative livshendelser og marginalisering, er barn i hjem med lave sosioøkonomiske forhold, hvor familien opplever sosial marginalisering, som har foreldre med manglende omsorgsevner, fysiske eller psykiske helseproblemer, eller et dårlig nærmiljø.

Vi vet også at konsekvensene av disse negative barndomsopplevelsene er kumulative: Jo flere slike opplevelser i barndommen, jo større sannsynlighet har barn for å slite senere i livet (Killengreen Revold, 2014).

Fra norske forhold ser vi at det å ha en problematisk oppvekst gjør utslag i skoleresultater som er den viktigste predikatoren på hvordan barn mestrer senere voksenliv. Nye tall fra Bufdir³ viser for eksempel at unge som har vokst opp under problematiske forhold og fått hjelp fra barnevernet gjør det dårligere på grunnskolen, dropper oftere ut av videregående opplæring og har større utfordringer i overgangen til voksenlivet enn andre unge. Dette henger sammen med at disse barna gjennomgående har hatt vanskeligere oppvekstvilkår enn andre barn – en situasjon som ofte er knyttet til utfordringer i foreldrenes omsorg og ofte omfatter en rekke av risikofaktorene beskrevet over. I figuren til høyre ser vi at ungdom som har fått hjelp fra barnevernet har langt lavere grunnskolepoeng enn ungdommer ellers. Tallene viser også at man ikke i tilstrekkelig grad greier å kompensere for disse oppvekstproblemene senere – gjennom innsats i skolen eller på andre måter. Det å ha ▶

Fotnoter

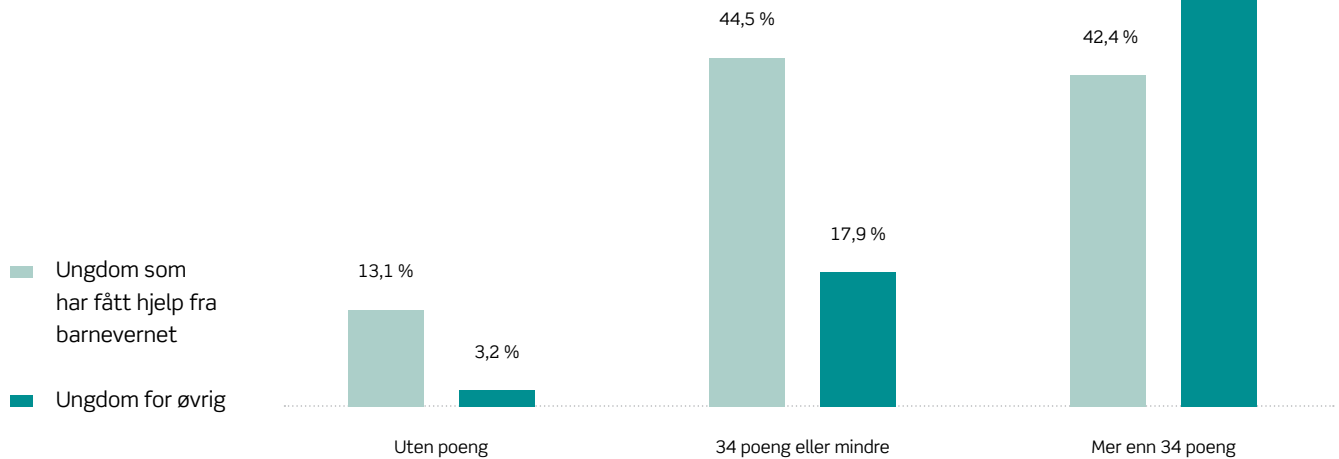
² Les mer om ACE-tilnærmingen her: www.cdc.gov/violenceprevention/acestudy/. Den første store studien var her en spørreundersøkelse i 1995-1997 til 17 000 personer om deres oppvekstvilkår og nåværende situasjon. Senere har det blitt gjennomført en rekke undersøkelser basert på både survey og registerdata.

³ Les mer på bufdir.no/statistikk_og_analyse/barnevern/

Figur 1

Grunnskolepoeng
blant ungdom som
har fått hjelp fra
barnevernet i løpet av
oppveksten.

SSB Barneverns- og
skolestatistikk

«Selv om inntektsforskjellene i Norge er lave i internasjonal sammenheng, vokste altså 10 prosent av alle barn opp i lavinntektsfamilier i 2015. Dette utgjorde 98 175 barn»

- utfordringer i barndommen gir dermed betydelig konsekvenser for videre utdanningsløp og mulighetene i arbeidsmarkedet.

1.2 Hvor mange har det vanskelig?

Hvor mange barn og unge har vanskelige oppvekstvilkår? Det er krevende å anslå et svar, for barn har ulike behov. Temaer som vold mot barn, rusmisbruk hos foreldre og familiekonflikter er sensitive, og det er også vanskelig å følge utviklingen nøyaktig og over tid. I Norge har vi et godt lovverk for barn og en forventning om at familier får hjelp fra helsestasjonen, fra spesialisthelsetjenesten eller NAV når de trenger det. Ser vi på barn som av ulike grunner har fått hjelp fra barnevernet, er andelen 10 prosent av barn i Norge. På oppvekststatus.no har vi samlet best tilgjengelig norsk forskning og statistikk om slike temaer for å prøve å gi noen anslag.

Forskning viser blant annet at 6 prosent av ungdommer har vært utsatt for grov fysisk vold fra en forelder i løpet av oppveksten (Mossige & Stefansen, 2016); at 5 prosent vokser opp i et hjem hvor foreldrene er i konflikt med hverandre (SSB, 2012), og at ca. 6 prosent har foreldre med et alkoholmisbruk man antar kan gå utover daglig fungering og omsorgsevne (Torvik & Rognmo, 2011). Videre vet vi at andelen barn og unge som selv sliter med psykiske problemer øker, særlig blant jenter.

Negative livshendelser samvarierer ofte. Voldsutsatte barn har større sannsynlighet for å ha vokst opp i et hjem preget av konflikt mellom foreldrene, med rusmisbruk, og med foreldre som sliter økonomisk (Mossige & Stefansen, 2016). Strukturelle forhold samvarierer også. En studie av barneranerne i Oslo viste eksempelvis at disse ungdommene kom fra familier som bodde trangt, som hadde dårlig økonomi og hvor strukturene i familiene var dysfunksjonelle (Dyb, 2014). Hjemmet var med andre ord et dårlig sted å være, og ungdommer med et dårlig utgangspunkt søkte sammen i risikoatferd på gata. Disse strukturelle forholdene kommer også tydelig til uttrykk når man ser på andelen barn som er trangbodde: i figuren til høyre ser vi at barn i lavinntektshusholdninger er klart overrepresentert. Om lag halvparten av alle barna i lavinntektshusholdninger er trangbodde.

Oppsummert er det krevende å gi gode anslag på hvor mange barn som samlet sett har dårlige oppvekstvilkår i Norge. Vi vet imidlertid mye om risikofaktorene, og at utenforskap og marginalisering på ett område indikerer en økt risiko for å falle utenfor på andre områder. Vi vet også at dette påvirker deltakelse i arbeidslivet, økonomiske muligheter, og betingelsene for den neste generasjonen.

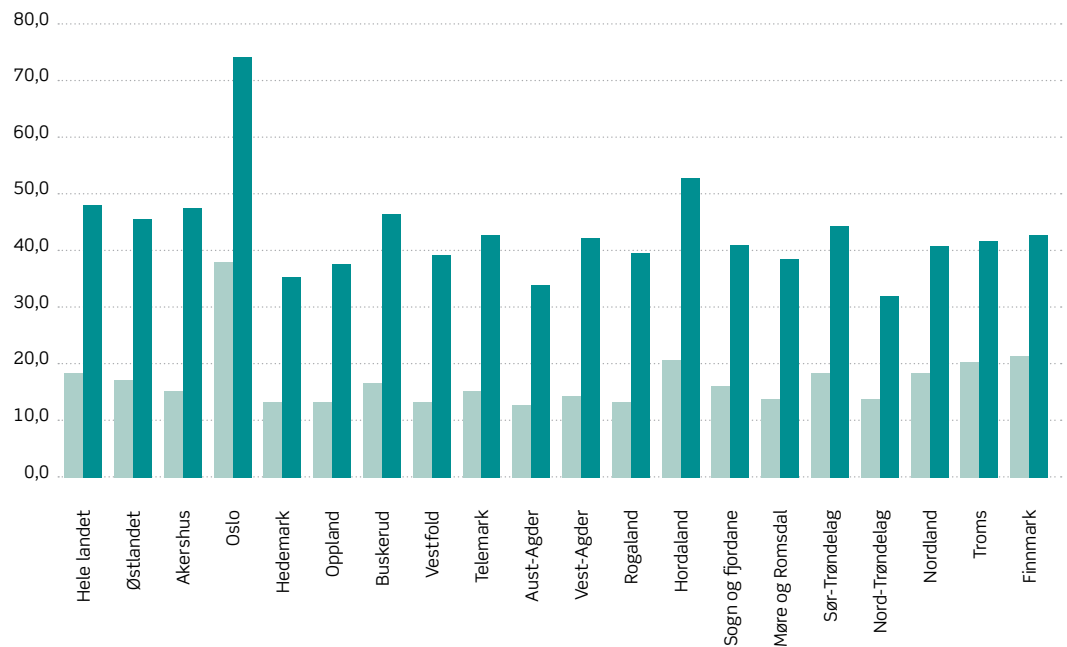
Med andre ord påvirker marginalisering mange sider av samfunnsøkonomien.

Figur 2

Andel trangbodde barn. Barn i lavinntekts-husholdninger er tydelig overrepresentert. Tall fra 2015. Fylkesfordelt.

Kilde: SSB Registerbasert boforholdsstatistikk

Alle barn
Barn i lavinntekts-husholdninger

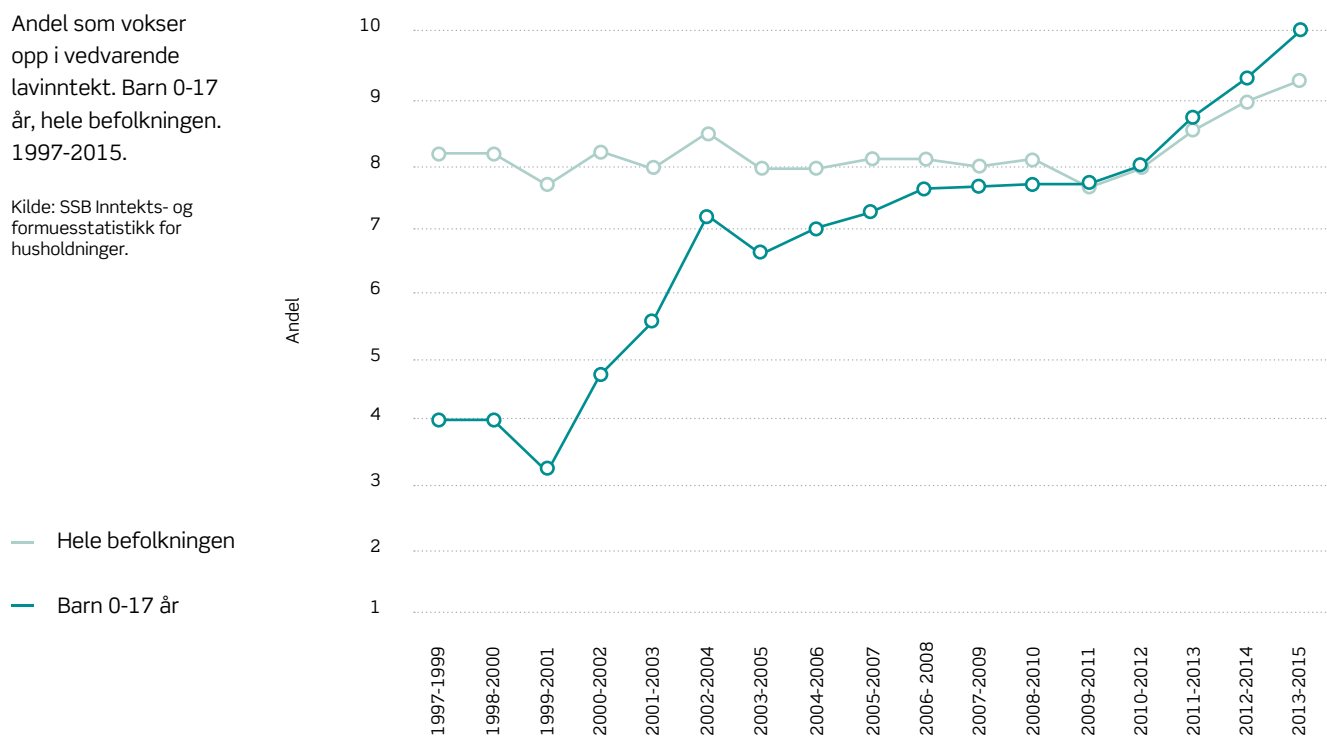
1.3 God oppvekst er god samfunnsøkonomi

Richard Wilkinson og Kate Pickett har gjennom flere publikasjoner vist at det er en klar sammenheng mellom barns oppvekstvilkår og graden av økonomisk ulikhet i et samfunn. Familie, skole, fritid og helse er fundamentale bestanddeler i alle barns liv. Økonomisk ulikhet innad i et land har sterk påvirkning på disse bestanddelene (Wilkinson & Pickett, 2010, 2017). Land med høyere grad av ulikhet skårer oftere lavere i målinger av regning og lesing, har mindre sosial mobilitet og langt høyere forekomst av mobbing i skolen. ►

Figur 3

Andel som vokser opp i vedvarende lavinntekt. Barn 0-17 år, hele befolkningen. 1997-2015.

Kilde: SSB Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

Hva er relativ fattigdom?

Når vi måler fattigdom opp mot hva som er vanlig å ha i et samfunn, kalles dette relativ fattigdom. Denne fattigdomsforståelsen ble definert av Townsend slik: «En person er fattig dersom vedkommende mangler ressurser til å delta i samfunnets aktiviteter og å opprettholde den levestandarden som er vanlig i dette samfunnet.» Man benytter vanligvis denne fattigdomsforståelsen i europeiske land, inkludert Norge.

- ▶ Samfunnsøkonomiske analyser – bl.a. gjort av den Nobelpris-vinnende økonomen James Heckmann (2014) – viser at investeringer i tidlig innsats er det som gir størst avkastning for samfunnet som helhet, og for barn og unges liv. Analyser gjort av Bufdir har eksempelvis vist at de samfunnsøkonomiske gevinstene av et forbedret tilbud til utsatte sped- og småbarn mellom 0-3 år og deres foreldre kan være nesten 1,2 mrd. kroner over et helt livsløp for et årskull barn (Bufdir, 2015). Det å komme tidlig inn med gode tiltak i barns oppvekst for å hindre skjevutvikling er med andre ord en veldig lønnsom investering i tillegg til den åpenbare gevinsten for det enkelte barn og familien.

Å bekjempe ulikhet i barns utviklingsmuligheter er å bekjempe fremtidig sosial ulikhet. For å få til dette må vi både ha en bred og en spisset innsats. Universelle og brede tiltak har styrken i å møte alle, og vil dermed ikke være avhengige av at man klarer å velge ut de «riktige» målgruppene. Universelle tiltak har også den fordel at de ikke virker stigmatiserende når det er knyttet til et vanskelig tema som f.eks. fattigdom. I tillegg har universelle tiltak en slik effekt at man vil kunne påvirke store deler av befolkningen og på denne måten bidra til at helsen eller de sosiale forholdene for hele befolkningen blir litt bedre. Vi har i Norge hatt sterk tradisjon for å bruke brede universelle virkemidler som helsestasjon, barnehage og skole. I lys av slike sammenhenger, vet vi for eksempel at deltakelse i barnehager med sterkt pedagogisk miljø er viktig for alle barn, men særlig viktig for barn fra vanskeligstilte familier (Mogstad & Rege, 2013).

2. FÅ RESSURSER, MANGE PROBLEMER

Omfanget av barn som opplever økonomisk ulikhet øker. Hvert 10. barn vokser nå opp i familier som har lav inntekt over lengre tid. Det er barna med de færreste ressursene som i størst grad er utsatt for å oppleve vanskelige hendelser i utgangspunktet (Dahl, Bergsli & van der Wel, 2014).

Selv om sammenhengene mellom barns oppvekstvilkår og familienes ressurser er komplekse, vet vi at når omfanget av barn i familier med lav inntekt øker, blir det flere barn i Norge som er mer utsatt for små og store negative livshendelser. Når vi i Norge anerkjenner barndommens egenverdi er det en løpende avveining når en svak ressursituasjon påvirker barnas muligheter til utvikling og mestring i en slik grad at deres grunnleggende rettigheter blir krenket. ▶

«Det er betydelige sosiale forskjeller i barnas oppvekst. Barn fra familier som er svakere økonomisk stilt i Norge, opplever i større grad dårlig fysisk og psykisk helse, flere ulykker, mobbing og en mindre sunn livsstil»

► 2.1 Dårlig økonomi påvirker barna både indirekte og direkte

Dårlig økonomi kan i seg selv gi grobunn til familiekonflikter og dårligere psykisk helse til foreldrene, og kan lede til en negativ oppdragerstil (også kjent som «familieprosessmodellen») (Bøe, 2016). Dette kan oppleves vanskelig for barn. En familie med få ressurser har ofte mindre å investere i barnets utvikling; det være seg tid, fritidsaktiviteter, kultur, bøker og læringsmaterieell, kosthold og bosituasjon – eller det som kalles for «familieinvesteringsperspektivet». Alle disse faktorene kan påvirke barns utvikling og fremtidige muligheter (Bøe, 2016).

Dårlig økonomi kan også påvirke barn direkte, ved å være en kilde til vedvarende bekymring og belastning. Vi vet at dårlig økonomi henger tett sammen med yrkestilknytning. En stor andel, hele 55 prosent, av barna som vokser opp i lavinntektsfamilier har foreldre med liten tilknytning til arbeidslivet. Dette utgjør nesten 53 000 barn.

Det er betydelige sosiale forskjeller i barnas oppvekst. Barn fra familier som er svakere økonomisk stilt i Norge, opplever i større grad dårlig fysisk og psykisk helse, flere ulykker, mobbing og en mindre sunn livsstil (Dahl, Bergsli & van der Wel, 2014).⁴ Det er med andre ord vanskelig å ta tak i én enkelt ting eller arena i barnets liv. En dårlig økonomisk situasjon kan påvirke barn på flere måter, men samtidig er dårlig økonomi også et kjennetegn til familier som har andre utfordringer. For eksempel vokser 55 prosent av barna med dårlig økonomi opp i en husholdning som er avhengig av offentlige overføringer (SSB, 2015). Sammenhengene mellom barns utvikling, levekårsulemper og familiens ressurser er altså komplekse.

2.2 Flere og flere barn risikerer å bli marginalisert i Norge

Selv om inntektsforskjellene i Norge er lave i internasjonal sammenheng, vokste altså 10 prosent av alle barn opp i lavinntektsfamilier i 2015 (SSB, 2015). Dette utgjorde 98 175 barn. I 2001 var 3,3 prosent av barn i samme situasjon. Andelen har med andre ord tredoblet seg i løpet av 14 år. Disse barna er utsatt for marginalisering i form av fattigdom og sosial ekskludering.

Mens barn tidligere hadde liten risiko for å oppleve lavinntekt, er barn nå overrepresentert i lavinntektsstatistikken. Andelen barn som vokser opp i vedvarende lavinntekt, har siden 2014 vært høyere enn andelen for befolkningen som helhet (Epland, Kirkeberg & Revold i Omholt, 2016). Barnefamilieene har hatt en svakere inntektsutvikling de siste årene sammenlignet med husholdninger uten barn. Det er spesielt barnefamilier med småbarn som er mest utsatt, og særlig enslige forsørgere med småbarn. Den generelle lønnsutviklingen siden 2000-tallet har vært høy, og betydningen av

Barn i en husholdning med lav inntekt

Et barn som bor i en husholdning med lav inntekt. Mange omtaler gjerne husholdning og familie om hverandre, og begrepene sammenfaller ofte, selv om de har ulik betydning. I Oppvekstrapportens statistikk, består en husholdning av personer som er bosatt i samme privatbolig.

yrkesinntektene har derfor blitt enda viktigere, mens offentlige overføringer betyr mindre (Kirkeberg og Epland, 2016).

Til tross for dette er barnetrygden fortsatt en viktig inntektskilde for barnefamilier med dårlig råd. Beregninger fra SSB viser at uten barnetrygden ville om lag 44 000 flere personer i barnefamilier opplevd lav inntekt. Dersom barnetrygden (med utgangspunkt i 1996) hadde vært oppjustert etter økningen i konsumprisindeksen, ville om lag 18 000 flere barn blitt løftet ut av den årlige lavinntektsgruppen. Hvis den hadde blitt oppjustert i takt med økningen i grunnbeløpet til Folketrygden, ville 35 000 barn blitt løftet ut av lavinntektsgruppen. (Epland & Kirkeberg, 2016). Barnetrygden er altså viktig for de som har dårlig råd, og en oppjustering ville hjulpet mellom 18 000 og 35 000 barn med å komme ut av lavinntektsgruppen.⁵ Slik Grødem drøfter i sin artikkel, er den minkende verdien av barnetrygden altså en delforklaring på den økende andelen barn i lavinntektshusholdninger.

Barnefamilieutvalget overleverte nylig utredningen om offentlig støtte til barnefamiliene (NOU 2017: 6), med anbefalinger om hvordan den fremtidige støtten til barnefamilier bør løses. Det blir viktig å finne gode løsninger for å sikre barns levekår. Barn kan ikke ta egne valg for å komme ut av de økonomiske forhold de lever under. Det blir derfor viktig å finne løsninger som sikrer deres fremtidige muligheter – selv om dette går på bekostning av foreldrenes valgmuligheter.

De nyeste barnefattigdomstallene viser hvor kompleks situasjonen til barnefamiliene er. Av de 160 000 barna med enslige forsørgerne i Norge, opplevde vel 36 000 av barna lav inntekt i 2015. Barn av enslige forsørgere utgjorde nær 40 prosent av alle barn i en lavinntektshusholdning.

Vi vet også at barn med innvandrerbakgrunn utgjør over halvparten av barna med lavinntekt, slik vi kan se i figur 4. De nyeste tallene viser at 6 av 10 barn i familier med lav inntekt over ett år har innvandrerbakgrunn. For familier med lav inntekt over tre år, gjelder det 5 av 10 barn. Men som figuren viser, er det ikke slik at barnefattigdom er et «innvandrerproblem»: Andelen fattige barnefamilier uten innvandrerbakgrunn har også økt i perioden. Barn med innvandrerbakgrunn er videre en svært sammensatt gruppe, og skiller man på husholdninger etter landbakgrunn, ser ►

Fotnoter

⁴ For en detaljert gjennomgang av sosiale forskjeller og helsemessige forhold, se Dahl, E., Bergsli H., & van der Wel, K. (2014). *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Høgskolen i Oslo og Akershus.

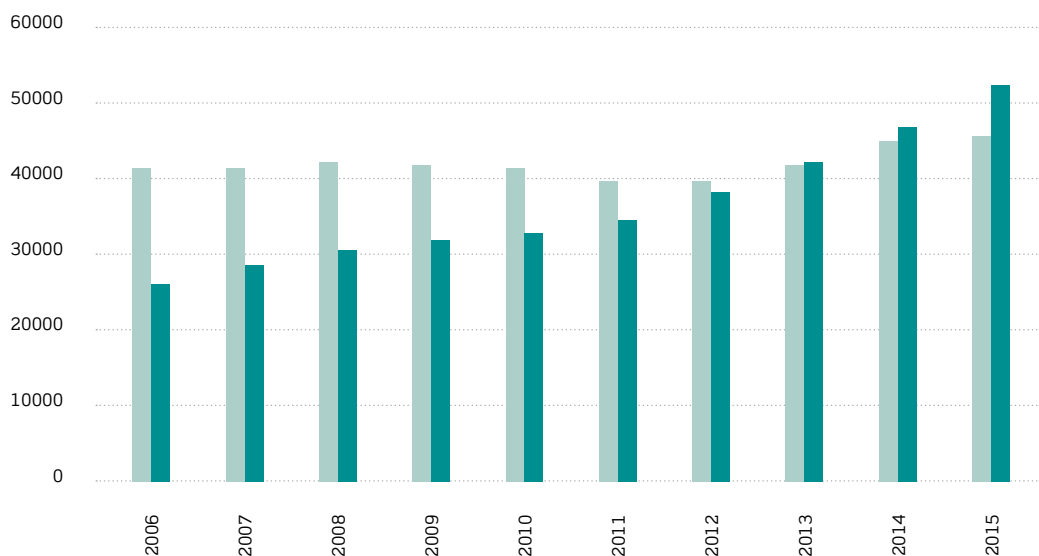
⁵ Beregnet i utgangspunkt med årlig lavinntekt, ikke vedvarende lavinntekt. Se også NOU 2017: 6, side 351-355 for ulike forventede effekter som følge av endringer i barnetrygden.

Figur 4

Antall barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt med og uten innvandrerbakgrunn. Tall fra 2015

Kilde: SSB Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

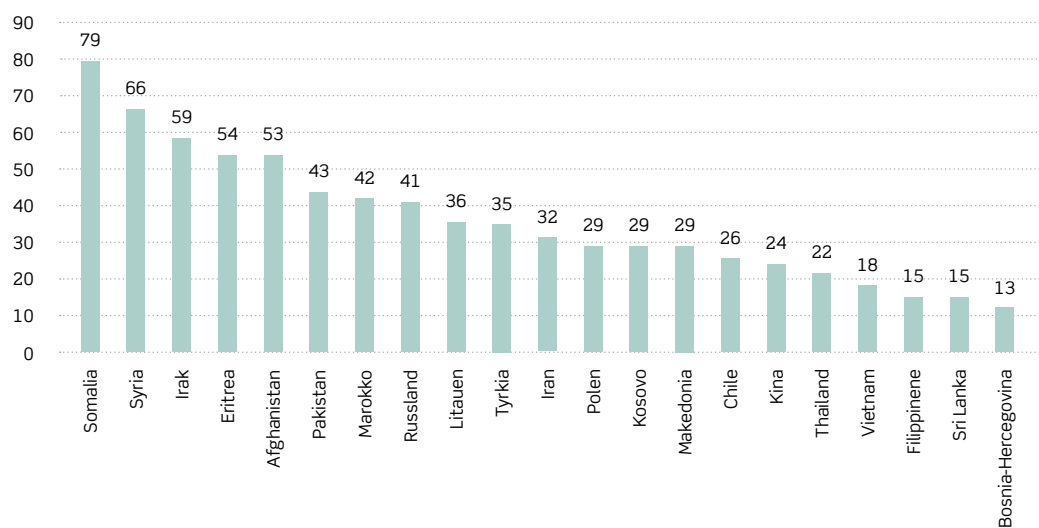
■ Barn uten innvandrerbakgrunn
■ Barn med innvandrerbakgrunn

Figur 5

Andel barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt, etter landbakgrunn. 2015.

Kilde: SSB Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

- ▶ man at det er store forskjeller mellom barn med innvandrerforeldre fra ulike land. Det er viktig å ha med et innvandrings- og integreringsperspektiv i arbeidet med barnefattigdom. Data fra inntektsstatistikken (SSB, 2015) viser at blant barna i husholdninger med lav inntekt, er det barn med innvandrerbakgrunn som har minst.

Uavhengig av barnets landbakgrunn, er marginaliseringsmekanismene vi omtaler i denne rapporten noe som opptrer i sammenheng med forhold som lav sosioøkonomisk status. Levekårsulemper som opptrer i sammenheng med barnefattigdom eksisterte i 2006 når barn uten innvandrerbakgrunn utgjorde flertallet av de fattige barna, og de eksisterer i 2017 når barn med innvandrerbakgrunn nå utgjør flertallet. De fleste av tiltakene vil være like for barna - med eller uten innvandrerbakgrunn.

2.3 Norge kan «ta igjen» resten av Europa

Fra perioden 1997-1999 til 2013-2015 økte altså andelen barn som vokste opp i vedvarende lavinntekt i Norge fra 4,1 prosent til 10 prosent. Dersom vi fremskriver denne trenden frem i tid, vil barnefattigdommen dermed øke med om lag 50 prosent, til en andel på 15 prosent barn i en lavinntektshusholdning. Norge kan dermed ende opp med å «ta igjen» flere av landene i Europa på andelen barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt.⁶ Antallet barn i lavinntektshusholdninger ville med samme trend økt fra 98 175 barn, til i underkant av 140 000 barn i 2030.⁷

Til tross for at stadig flere barn opplever denne ulikheten i dag, viser tallene fra perioden 1997-1999 at Norge tidligere har hatt en betydelig lavere grad av barnefattigdom og åpenbart klart å innrette samfunnet slik at færre barn opplever denne ulikheten. Dette betyr at vi ikke nødvendigvis trenger å akseptere at flere og flere barn opplever en økende økonomisk ulikhet og de mulige levekårsulempene det medfører. ▶

Fotnoter

⁶ Se Eurostat. (2016). *Europe 2020 indicators – poverty and social exclusion*. Hentet fra: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion

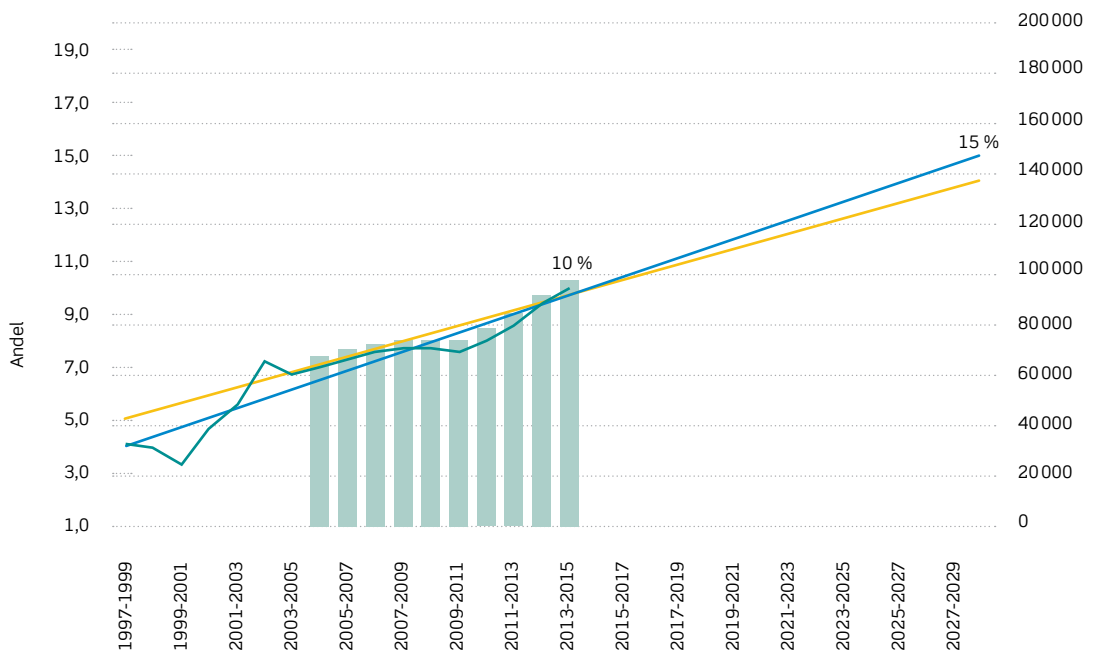
⁷ Dette er en ren framskrivning av tallene gjort i Excel, basert på eksisterende data for å eksemplifisere en tenkt utvikling. Det er ikke en offisiell prognose, eller noe Bufdir mener er den sannsynlige utviklingen. For et eksempel på å simulere utvikling innen barnefattigdom, se Brewer, M., Browne, J. & Sutherland, H. (2009). *Micro-simulating child poverty in 2010 and 2020*. London: The Institute for Fiscal Studies.

Figur 6 - Fremskrivning av barnefattigdom i 2030

Barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt (fremskrivning til 2030)

Kilde: Fremskrivning basert på statistikk fra SSB Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

- Antall barn 0-17 år
- Andel barn 0-17 år
- Fremskrivning (antall barn 0-17 år)
- Fremskrivning (andel barn 0-17 år)

«Det er også viktig å huske på at barnefattigdom ikke bare handler om lav inntekt; det handler også om en mulighetsfattigdom»

► 2.4 Lavere ulikhet i Norge kan gi høyere levekår for barna

Det er ikke bare barnefattigdommen som øker. Norge har med internasjonale øyne lave inntektsforskjeller. Den økonomiske ulikheten i Norge er likevel på en sakte, stigende trend siden 1986, målt ved indikatorene for økonomisk ulikhet (Omholt, 2016)⁸. Reallønnsveksten har samtidig kommet alle deler av befolkningen til gode, også de som har lite. Det er likevel en trend som, i likhet med barnefattigdom, gir økt økonomisk ulikhet. Det er også betydelige regionale forskjeller, hvor Oslo har særlig høy inntektsulikhet, sammen med Akershus og Rogaland.

Richard Wilkinson og Kate Pickett påpeker i sin artikkel at det er en sterk sammenheng med barns velferd og økonomisk ulikhet i et land. Selv om Norge blir brukt som et positivt eksempel, er det viktig at dette ikke blir et hvileskjær. Det er bekymringsfullt at barnefattigdommen og den økonomiske ulikheten fortsetter å øke. Samtidig er det ikke et tak på forhold som kan være positive for barns levekår. En bedring kan altså komme barn til gode uavhengig av hva som er barnets levekårsstatus. Dette innebærer at en investering i barns levekår vil være viktig – både for dem som trenger det mest – men også for flertallet av barnebefolkningen.

3. FORSKJELLENE ØKER... OG VI KAN GJØRE NOE

Som tallene viser, øker barnefattigdommen i Norge. Med denne økningen kan vi også forvente en økning i antall barn og unge som opplever leverkårsutfordringer på mange områder samtidig. Flere barn vil ha ustabile familierelasjoner, flere vil ha problemer på skolen og flere vil slite psykisk. Utviklingen skaper problemer for fremtidige generasjoner ettersom flere vil ha problemer med å hente inn igjen forspranget majoriteten opparbeider seg. Samtidig er det mye vi som offentlige myndigheter kan gjøre.

3.1 Sammensatte problemer krever brede og samordnede løsninger

Det er en viktig erkjennelse at det er komplekse sammenhenger mellom mange levekårsvariabler som fører til at marginalisering og utenforskap blant barn og unge vedvarer. Mange barn opplever ikke bare ett problem, de opplever flere samtidig. For å redusere risiko for utenforskap må vi som ►

Fotnoter

⁸ Målt ved gini-koeffisienten, S80/S20 og P90/P10. For en nærmere gjennomgang, se Epland, J. i Omholt, E. L. (red.) (2016). *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016*. Rapporter 2016/30, s. 28-34. Statistisk sentralbyrå.

«Hvis alle foreldre blir litt bedre foreldre, får alle barn det litt bedre»

- ▶ samfunn finne gode kombinasjoner av universelle løsninger som dekker hele barnebefolkningen – og spesifikke tiltak for å redusere kjente risikofaktorer.

Det er ingen grunn til å tro at det kun er enkle løsninger som skal til. Samordning og samarbeid blir stadig viktigere slik at løsninger sees i sammenheng uavhengig om de iverksettes på nasjonalt eller lokalt nivå – i regi av det offentlige, privat eller frivillig sektor.

Effekten av innsats er størst jo tidligere vansker hos barn oppdages og tiltak settes inn. Vi vet også at vanskene ofte er sammensatte og krever mange tiltak samtidig. Denne rapporten viser at slik tidlig innsats ikke bare kan rette seg mot de mest risikoutsatte barna. Tidlig innsats dreier seg vel så mye om å bidra til at familiers materielle levekår er på et slikt nivå at barn og unge ikke blir skadelidende. Brede tiltak som gir alle barn og unge materielle muligheter til å utvikle seg på skolen, på fritiden og som gir en trygg familiesituasjon er her av stor betydning.

Husholdninger som lever i vedvarende lavinntekt har mange ulike kjennetegn. Det er derfor viktig med tiltak som treffer flest mulig. På lang sikt vet vi at universelle tiltak potensielt har svært stor samlet effekt. Hvis man tenker at de over én million barna i Norge gjennomgående får noe bedre oppvekstvilkår, har dette svært stor samfunnsmessig effekt. I rapporten drøfter bl.a. Anne Skevik Grødem hvordan universelle virkemidler kan bidra til bedre levekår for alle barn og unge.

Et eksempel på samordning av brede tiltak er samarbeidet mellom velferdsdirektoratene for å redusere frafall i videregående skole. Vi vet som kjent at barn som har hatt vanskelige oppvekstvilkår gjør det markant dårligere i grunnskolen og i videregående opplæring. Denne erkjennelsen ligger inne i det såkalte 0-24-arbeidet. For å forebygge en økende frafallsrate, har myndighetene lagt vekt på

Årlig og vedvarende lavinntekt

Lav inntekt i ett år, kalles "årlig lavinntekt". Lav inntekt i tre år, kalles "vedvarende lavinntekt". På barnefattigdom.no ekskluderes personer i den årlige lavinntektsgruppen som har 1 G (om lag kr 90 000 i 2015) eller mer i brutto finansformue (bankinnskudd og verdipapirer). Når man kontrollerer for formue, synker andelen barn i husholdninger med årlig lavinntekt fra 11,9 % til 8,5 % (2015).

tiltak som skal gi barn og unge en bedre situasjon fra de er nyfødte til de er godt inn i 20-årene. Her koordineres lovverk, tilskuddsordninger og aktiviteter overfor fylkesmenn og kommuner.

3.2 Det er i kommunen barna bor

Selv om staten kan tilrettelegge for generelle ordninger for å hindre marginalisering, vil det viktigste arbeidet skje i kommunene. Mange kommuner har selv opparbeidet seg kompetanse på brede og mer spissede tiltak for å redusere marginalisering. I tillegg har Bufdir lansert barnefattigdom.no til støtte for kommunene i arbeidet. Et særlig viktig område er å sikre at barn og unges levekår inkluderes inn planprosessene i kommunene. Dette er særlig viktig med tanke på planlegging av boligområder, byrom, fritidsområder – i tillegg til de mer åpenbare områdene som velferdstjenester, fritidstilbud mv.

Et eksempel på felles engasjement nasjonalt og lokalt er fritidserklæringen. Dette er et felles løft mellom Regjeringen, KS og frivillig samfunn. Her legger man opp til at alle barn og unge skal sikres rett til deltakelse i en regelmessig fritidsaktivitet uavhengig av foreldrenes inntekt. Det å øke barn og unges muligheter for deltakelse på vanlige sosiale arenaer kan virke sosialt inkluderende. For barn og unge som ellers ville stått i fare for å være utenfor jevnalderfelleskapet, kan slike tiltak fungere som et vendepunkt på veien mot voksenlivet, idet mulighetene for sosial inkludering på lengre sikt vil være bedre.

3.2 Barn er ikke bare vedheng

Barn som vokser opp i fattigdom er fattige på grunn av foreldrenes inntekt. Men barn bør ikke bare oppfattes som vedheng til sine fattige foreldre – de lever i høyeste grad sine egne liv og bidrar til å forme sine egne omgivelser.

NOVAs tidligere forskning (bl.a. Sandbæk m.fl., 2008) på barns levekår har eksempelvis trukket frem betydningen av at fattigdomsreduserende tiltak også må rettes direkte mot barn, og ikke bare kanaliseres gjennom foreldrene. Barns liv utspiller seg på arenaer utenfor familien – på skolen og i fritidsaktiviteter – og en viktig del av innsatsen mot virkningene av fattigdom kan være å rette tiltak mot disse arenaene. Slike tiltak vil ikke redusere fattigdommen slik den kommer til uttrykk i statistikken, men kan ha stor betydning for å gjøre livene til barn fra fattige familier lettere her og nå.

Samtidig som vi jobber bredt, er vi derfor også nødt til å arbeide med målrettede tiltak mot de som henger lengst etter. Den nasjonale tilskuddsordningen mot barnefattigdom er en konkret ordning ►

som er innrettet for å avhjelpe konsekvensene av barnefattigdom. Vi anslår at omlag 50 000 barn og unge favnes av de omtrent 500 tiltakene som får midler fra den nasjonale tilskuddsordningen mot barnefattigdom. Det overordnede målet for tilskuddsordningen har vært å redusere fattigdom og hindre sosial ekskludering ved å styrke det sosiale og forebyggende arbeidet i kommunene, utvikle nye lokale tiltak overfor målgruppen, bedre samordningen av de lokale tiltakene og å styrke og utvikle kunnskapen og kompetansen til aktørene i lokalsamfunnet.

3.3 Barn skal ikke være fattige på muligheter

Det er også viktig å huske på at barnefattigdom ikke bare handler om lav inntekt; det handler også om en mulighetsfattigdom. Barn og unge må ha mulighet til deltakelse, uavhengig av hvem de er og hva slags bakgrunn de har. Elisabeth Staksrud illustrerer dette godt i sin artikkel i denne rapporten. Hun beskriver hvordan en gutt slet med å skape nære relasjoner til andre jevnaldrende, og at en viktig årsak dreide seg om at gutten ikke hadde smarttelefon. Gutten manglet derfor mulighet til å delta på samme arena som sine klassekamerater utenfor skolen. Historien gir et godt bilde på hvordan utenforskap på én arena kan gi større ringvirkninger på andre arenaer.

Det er ikke bare økonomiske tiltak som har stort potensial til å sikre at barn har en god oppvekst med lav risiko for marginalisering. Vi i Bufdir har for eksempel troen på at pedagogiske virkemidler som foreldrehverdag.no kan bidra til at flere foreldre gir bedre omsorg til sine barn. Dette er en nettressurs som retter seg mot alle foreldre – ikke bare foreldre som er i risiko for å gi dårlig omsorg.

Hvis alle foreldre blir litt bedre foreldre, får alle barn det litt bedre. Det betyr igjen at alle barn får litt større muligheter fra tidlig alder av. Da blir det ikke nødvendig å hente inn igjen en negativ utvikling fra småbarnsalderen som har vist seg vanskelig å snu.

Vi vet at de fleste av risikofaktorene i barn og unges liv henger sammen med foreldrenes muligheter. Hvordan foreldrene har det – økonomisk, psykisk og fysisk – påvirker mulighetene de har til å være trygge foreldre for sine barn. Foreldrenes muligheter blir til barnas muligheter.

Oppveksten er med deg resten av livet. Artiklene i rapporten demonstrerer at investeringer i en god barndom som gir barna bedre muligheter til mestring og utvikling gir barna et bedre liv og betraktelig høyere produktivitet når de en gang skal ut og bidra som foreldre og skattebetalere. Samlet sett er en god barndom en investering i en bedre og mer bærekraftig fremtid for oss alle. ●

Referanser

B

Bakken, A. (2016). Ungdata 2016. Nasjonale resultater. NOVA Rapport 8/16.

Bakken, A., Frøyland, L. R., Stetten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2015). Hvordan bør faglige anbefalinger om et samlet tilbud til utsatte sped- og små barn og deres foreldre følges opp?

D

Dahl, E., Bergsli, H., & van der Wel, K. A. (2014). Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.

Dyb, E. (2014). Unge ranere i den globale byen. NIBR-rapport 2014:20

E

Epland, J. & Kirkeberg, M., I. (2016). Barnefamiliens inntekter, formue og gjeld 2004-2014. Rapporter 2016/11. Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. i Omholt, E. L. (red.) (2016). Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016. Rapporter 2016/30, s. 28-34. Statistisk sentralbyrå

H

Heckman J. J., Mosso S. (2014). The economics of human development and social mobility, National bureau of economic research. Hentet fra: [http://www.nber.org/papers/w19925.pdf]

K

Killengreen Revold, M. (2014). Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning. Rapporter 2015/47. Statistisk sentralbyrå.

M

Mogstad, M., & Rege M. (2013). Barnehagens betydning for vanskeligstilte barn. I Oppvekstrapporten 2013. Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

Mossige, S. & Stefansen, K (red.). (2016). Vold og overgrep mot barn og unge. Omfang og utviklingstrekk 2007-2015. NOVA Rapport 5/16.

O

Omholt, E. L. (red.) (2016). Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016. Rapporter 2016/30, s. 28-34. Statistisk sentralbyrå

S

Statistisk sentralbyrå (2012). Helseforhold, levekårsundersøkelsen, tabell 06656.

Statistisk sentralbyrå (2014). Flere innvandrerbarnfamilier med lavinntekt. Hentet fra [https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-innvandrerbarnfamilier-med-lavinntekt].

Statistisk sentralbyrå (2015). Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

Statistisk sentralbyrå (2015). Flere økonomisk utsatte barn. Hentet fra [https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-okonomisk-utsatte-barn].

Statistisk sentralbyrå. (2015). Registerbasert boforholdsstatistikk.

Statistisk sentralbyrå. (2015). Tabell 09008: Utviklingen i vedvarende lavinntekt.

Statistisk sentralbyrå (2016). Kobling av barnevern, utdanning, befolkning, tilknytning til arbeidsmarkedet og mottak av ytelser. Data er sammenstilt på oppdrag fra Bufdir, og er kun publisert på bufdir.no.

T

Torvik, F. A., & Rognmo, K. (2011). Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk: omfang og konsekvenser. FHI Rapport nr. 4, 2011. Oslo: Folkehelseinstituttet

U

Utdanningsdirektoratet (2016). Utdanningsspeilet 2016. Tall og analyse av barnehager og grunnsopplæringen i Norge. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

W

Wilkinson, R. & Pickett, K. (2016). Ulikhetens pris. Res Publica.

Barnefattigdom og trangboddhet i Norge

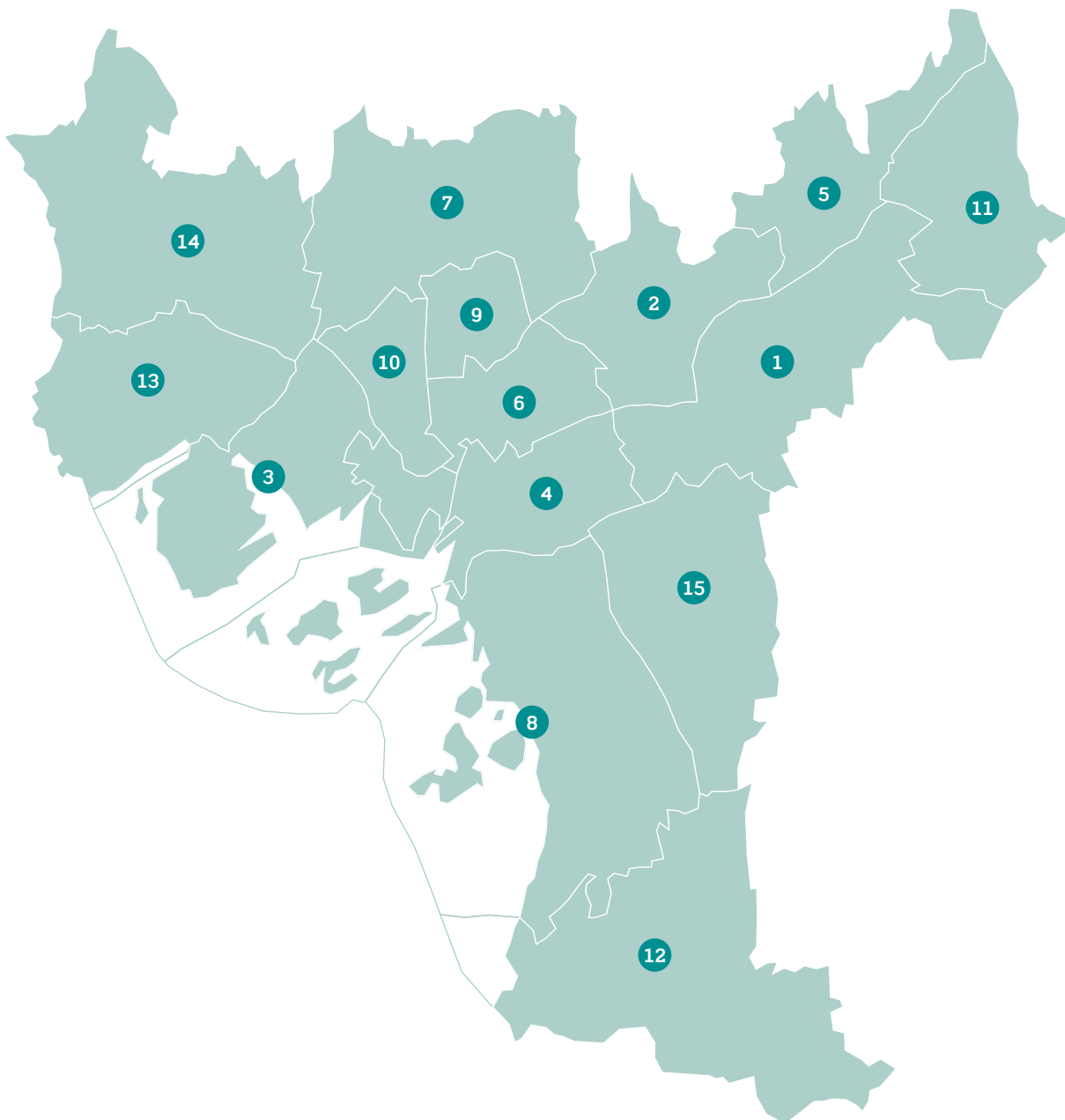

**Antall og andel (prosent) barn 0-17 år i husholdninger med 3-årig vedvarende lavinntekt (EU-60).
Og antall og andel (prosent) barn 0-17 år med lavinntekt som bor trangt (rom og kvm). 2015.**

Hele Norge	Antall	Prosent	10 - Vest-Agder	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	98 175	10	Vedvarende lavinntekt	3 873	10,5
Trangboddhet	44 632	48,9	Trangboddhet	1 509	42,7
1 - Østfold	Antall	Prosent	11 - Rogaland	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	7 652	14,1	Vedvarende lavinntekt	6 588	6,7
Trangboddhet	3 282	46,1	Trangboddhet	2 511	40,2
2 - Akershus	Antall	Prosent	12 - Hordaland	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	9 200	7,4	Vedvarende lavinntekt	8 017	8
Trangboddhet	3 830	48,3	Trangboddhet	4 111	53,4
3 - Oslo	Antall	Prosent	13 - Sogn og Fjordane	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	18 552	17,5	Vedvarende lavinntekt	1 576	7,3
Trangboddhet	12 069	75,1	Trangboddhet	631	41,4
4 - Hedmark	Antall	Prosent	14 - Møre og Romsdal	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	4 064	12	Vedvarende lavinntekt	3 677	7,2
Trangboddhet	1 385	35,7	Trangboddhet	1 402	39,0
5 - Oppland	Antall	Prosent	15 - Sør-Trøndelag	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	3 559	10,8	Vedvarende lavinntekt	4 196	7,3
Trangboddhet	1 303	38,3	Trangboddhet	1 609	44,9
6 - Buskerud	Antall	Prosent	16 - Nord-Trøndelag	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	6 007	11,6	Vedvarende lavinntekt	2 446	9,1
Trangboddhet	2 662	47,0	Trangboddhet	779	32,8
7 - Vestfold	Antall	Prosent	17 - Nordland	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	5 054	11,1	Vedvarende lavinntekt	3 789	8,7
Trangboddhet	1 870	39,7	Trangboddhet	1 720	41,1
8 - Telemark	Antall	Prosent	18 - Troms	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	4 028	13	Vedvarende lavinntekt	2 211	7,4
Trangboddhet	1 695	43,1	Trangboddhet	927	42,4
9 - Aust-Agder	Antall	Prosent	19 - Finnmark	Antall	Prosent
Vedvarende lavinntekt	2 601	11,4	Vedvarende lavinntekt	1 085	7,9
Trangboddhet	815	34,5	Trangboddhet	522	43,5

Kilde: SSB Registerbasert boforholdsstatistikk.

Trangboddhet i Oslo

Antall og andel (prosent) barn 0-17 år som bor trangt (rom og kvm). Alle barn, og barn i lavinntektshusholdninger. 2015.

Oslo kommune	Antall	Prosent	8 - Nordstrand	Antall	Prosent
Alle barn	48 730	39,0	Alle barn	2 255	20,3
Barn i lavinntektshusholdninger	12 069	75,1	Barn i lavinntektshusholdninger	366	64,7
1 - Alna	Antall	Prosent	9 - Sagene	Antall	Prosent
Alle barn	5 902	54,7	Alle barn	3 106	56,3
Barn i lavinntektshusholdninger	1 381	76,1	Barn i lavinntektshusholdninger	797	82,3
2 - Bjerke	Antall	Prosent	10 - St. Hanshaugen	Antall	Prosent
Alle barn	3 386	47,5	Alle barn	2 029	47,5
Barn i lavinntektshusholdninger	933	77,1	Barn i lavinntektshusholdninger	413	74,7
3 - Frogner	Antall	Prosent	11 - Stovner	Antall	Prosent
Alle barn	2 055	32,3	Alle barn	3 607	48,4
Barn i lavinntektshusholdninger	350	53,8	Barn i lavinntektshusholdninger	1 162	75,7
4 - Gamle Oslo	Antall	Prosent	12 - Søndre Nordstrand	Antall	Prosent
Alle barn	5 062	59,6	Alle barn	4 681	46,8
Barn i lavinntektshusholdninger	1 788	83,2	Barn i lavinntektshusholdninger	1 511	76,2
5 - Grorud	Antall	Prosent	13 - Ullern	Antall	Prosent
Alle barn	3 167	52,6	Alle barn	1 108	16,4
Barn i lavinntektshusholdninger	902	77,9	Barn i lavinntektshusholdninger	95	45,5
6 - Grünerløkka	Antall	Prosent	14 - Vestre Aker	Antall	Prosent
Alle barn	4 204	55,3	Alle barn	1 654	15,0
Barn i lavinntektshusholdninger	1 153	80,5	Barn i lavinntektshusholdninger	223	55,8
7 - Nordre Aker	Antall	Prosent	15 - Østensjø	Antall	Prosent
Alle barn	2 602	23,4	Alle barn	3 841	34,6
Barn i lavinntektshusholdninger	288	62,7	Barn i lavinntektshusholdninger	693	72,1

Artikkel 1

Av Richard Wilkinson og Kate Pickett

De etiske og politiske implikasjonene av forskning på inntektsulikhet og barns velferd

Sammendrag

Ulikhetene i Norge øker, uavhengig av hvilket mål vi anvender. Det er særlig barnefamiliene, og blant dem, barn av enslige forsørgere, som de senere årene har hatt en negativ utvikling sammenlignet med andre. 1 av 10 norske barn vokser i dag opp i vedvarende lavinntekt. For bare noen år siden var andelen 1 av 25 barn.

Barns velferd er viktig for helse og trivsel gjennom livet. Selv om det er et robust kunnskapsgrunnlag som knytter faktorer for sosial helse (som relativ fattigdom og inntektsulikhet) til barns velferd, har sosialpolitikk og offentlig helsepolitikk en tendens til å fokusere på tiltak som reduserer effekter, snarere enn å fjerne de underliggende årsakene. Formålet med studien i denne artikkelen har vært å undersøke sammenhengen mellom barns velferd og inntektsulikhet.

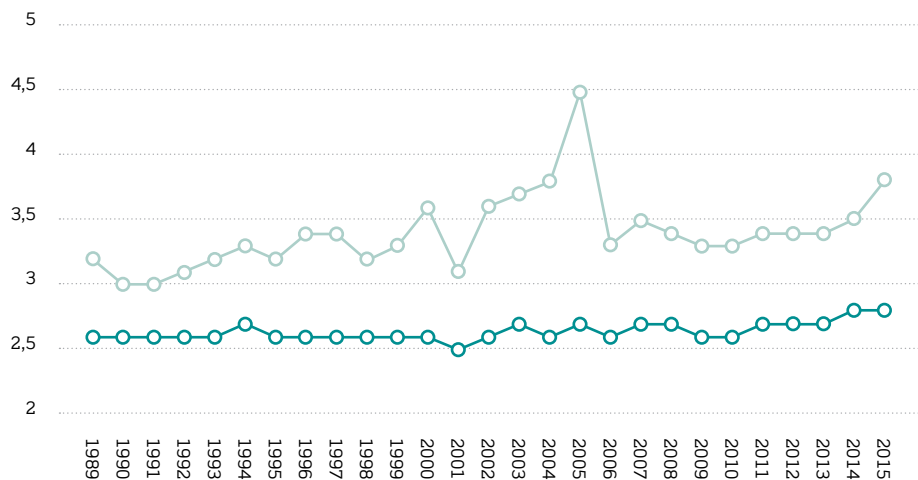
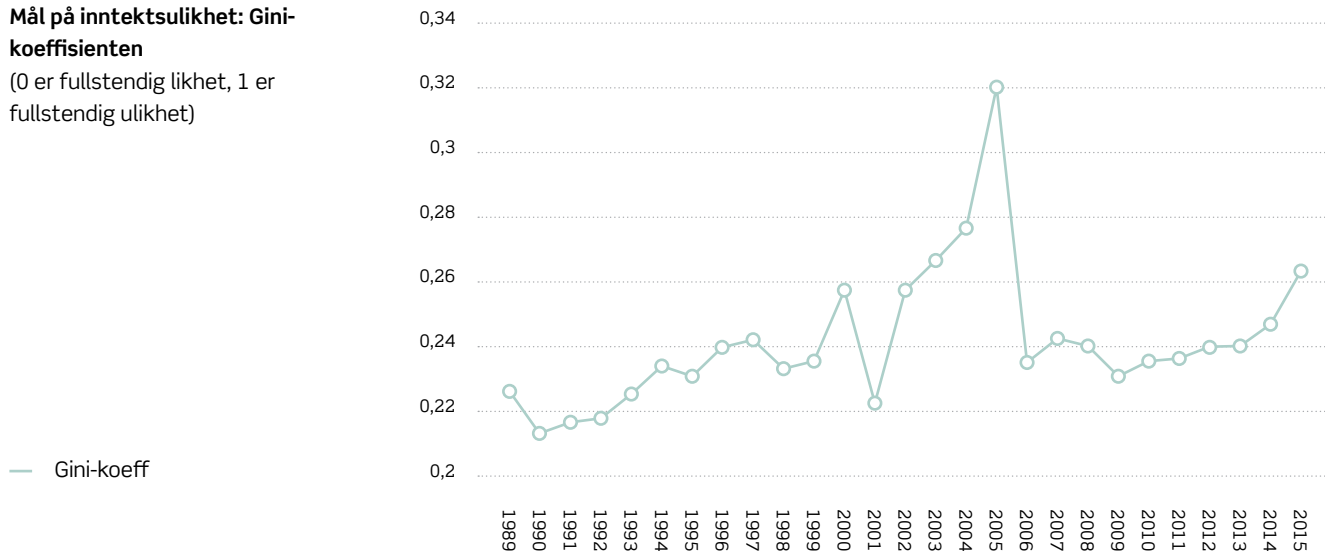
Artikkelforfatterne sammenlignet rapporterte tall for barns velferd i UNICEF-rapportene om barns velferd i rike land fra 2007 og 2013. 20 indikatorer på barns velferd (unntatt barnefattigdom) ble definert på samme måte i begge disse rapportene. Disse variablene ble brukt til å lage en indikator på endring i barns velferd i løpet av tiåret 2000–2010.

Den samlede indeksen for barns velferd i 2013 var tett og negativt korrelert med inntektsulikhet ($r = -0,60$, $p = 0,004$), men ikke med gjennomsnittlig inntekt ($r = -0,3460$, $p = 0,12$). Justering for inntektsforskjeller, barn i relativ fattigdom og barnefattigdomsgap endret ikke den manglende sammenhengen mellom gjennomsnittlig inntekt og barns velferd i 2013 i rike land. Mellom 2000 og 2010 forbedret tallene for barns velferd seg mest i Italia, Norge, Portugal, Storbritannia og Tyskland. Den største nedgangen ble sett i Sverige, Canada, Japan, Sveits og Frankrike. Landene som opplevde den største økningen i inntektsulikhet, hadde signifikant større nedgang i barns velferd ($r = -0,51$, $p = 0,02$).

Tall og fakta

Mål på inntektsulikhet: Gini-koeffisienten

(0 er fullstendig likhet, 1 er fullstendig ulikhet)

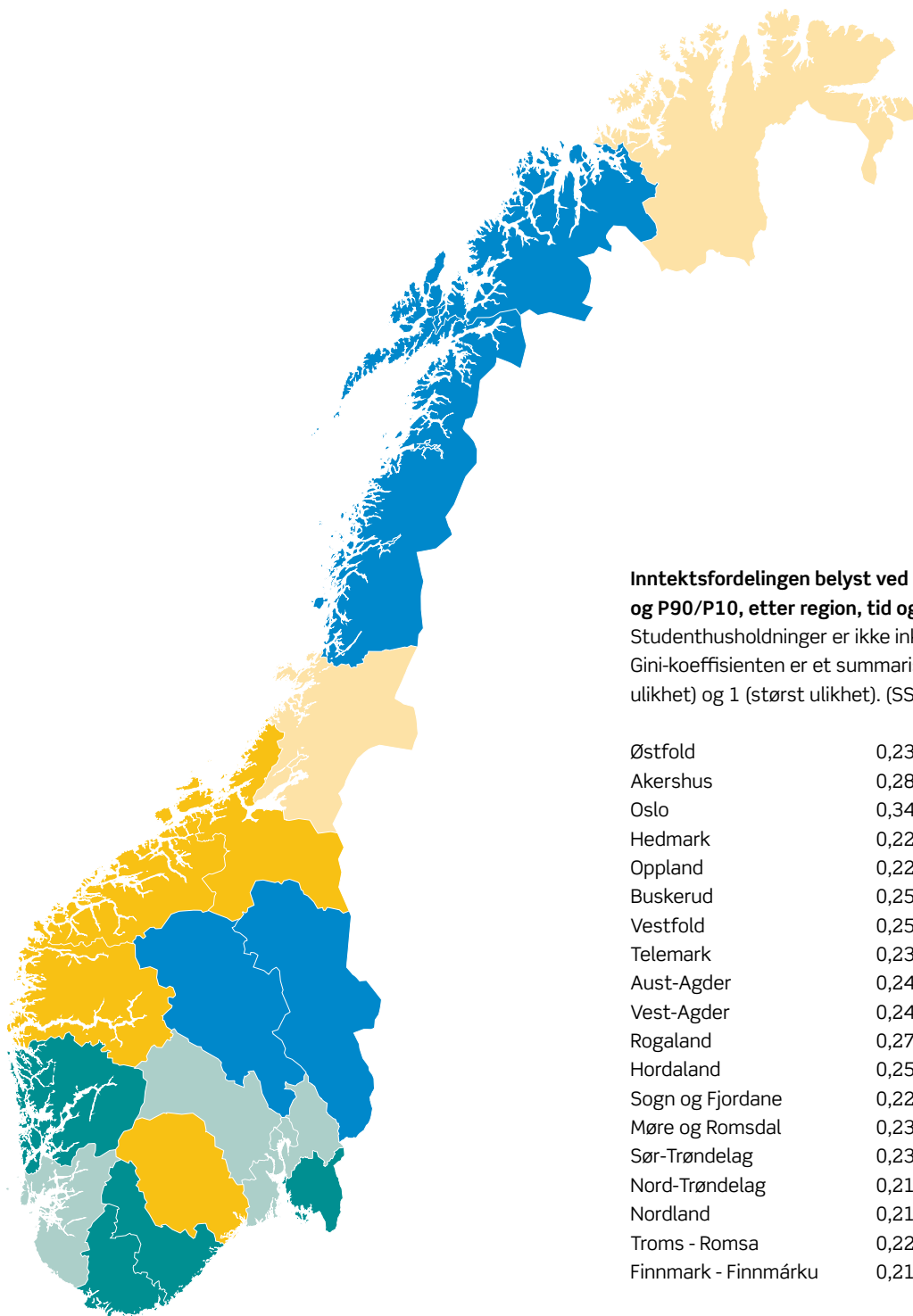
Mål på inntektsulikhet: P90/P10 og S80/S20

Forholdet mellom inntektene i den laveste og høyeste gruppen

Hvor mye mer tjener de som er høyest i inntektsfordelingen enn de som er nederst. (SSB Inntektsfordelingen).

— S80/S20

— P90/P10

Inntektsfordelingen belyst ved ulikhetsmålene ginikoeffisient og P90/P10, etter region, tid og statistikkvariabel

Studenthusholdninger er ikke inkludert. Tallene er korrigert.

Gini-koeffisienten er et summarisk mål som varierer fra 0 (minst ulikhet) og 1 (størst ulikhet). (SSB Inntektsfordelingen).

Østfold	0,239	0 - 0,217 (3)
Akershus	0,282	
Oslo	0,341	0,218 - 0,225 (4)
Hedmark	0,225	
Oppland	0,223	0,227 - 0,237 (4)
Buskerud	0,257	
Vestfold	0,253	0,239 - 0,251 (4)
Telemark	0,237	
Aust-Agder	0,249	0,253 - 0,341 (5)
Vest-Agder	0,245	
Rogaland	0,273	
Hordaland	0,251	
Sogn og Fjordane	0,227	
Møre og Romsdal	0,23	
Sør-Trøndelag	0,237	
Nord-Trøndelag	0,213	
Nordland	0,218	
Troms - Romsa	0,224	
Finnmark - Finnmark	0,217	

Richard Wilkinson

Wilkinson er en britisk sosial epidemiolog, forfatter og talsmann. Han er professor emeritus ved University of Nottingham, men pensjonerte seg i 2008, og er også æresprofessor ved University College London og gjesteprofessor ved University of York. Wilkinson studerte økonomisk historie ved London School of Economics før han utdannet seg innen epidemiologi.

Kate Pickett

Pickett er en britisk epidemiolog ved University of York. Hun var forsker ved National Institute for Health Research fra 2007-2012. Pickett utdannet seg innen fysisk antropologi ved Cambridge, ernæringsfysiologi ved Cornell og epidemiologi ved University of California - Berkeley.

INNLEDNING

Det er en klar sammenheng mellom barns velferd og graden av økonomisk ulikhet i et samfunn. Sammenlignet med andre land, har norske barn gode oppvekstvilkår. Det er i stor grad grunnet en bred velferdsstat og omfordelingsnivået når det gjelder inntekt. Men selv om det finnes mange måter å måle ulikhet på, viser likevel alle det samme; den økonomiske ulikheten i Norge stiger.

I komparativ forstand har Norge fremdeles et høyt velferdsnivå, og relativt lav økonomisk ulikhet. Barnefamilieene har likevel hatt en svakere inntektsutvikling de siste årene sammenlignet med husholdninger uten barn. Det er spesielt barnefamilier med småbarn som blir negativt påvirket, og særlig enslige forsørgere med småbarn. Den generelle lønnsutviklingen siden 2000-tallet har vært høy, og betydningen av yrkesinntektene har derfor blitt enda viktigere, mens offentlige overføringer betyr mindre. Barn har derfor gått fra å være en gruppe med mindre risiko for å oppleve lavinntekt, til en gruppe som er overrepresentert i lavinntektsstatistikken.

Barnefattigdom i Norge, som i resten av Europa, måles ved å se på hvor mange barn som vokser opp i en husholdning med en inntekt under 60 % av medianinntekten. Andelen barn som vokser opp i en husholdning med vedvarende lavinntekt, har mer enn doblet seg de siste 15 årene. I perioden 1997-1999 gjaldt dette 4 % av

barna i Norge, mens for 2013-2015 er andelen oppe i 10 %.

Selv om økende inntektsulikhet påvirker levekårene til barn i lavinntektsfamilier mest, er det også skadelig for det store flertallet av barn. Land med høyere grad av ulikhet, skårer oftere lavere i målinger av regning og lesing, har mindre sosial mobilitet, og langt høyere forekomst av mobbing i skolen. Ulikhet øker statusforskjellene mellom folk, og gjennom dette oppfatninger av overlegenhet og underlegenhet. Dette kan føre til at samfunnet verdsetter noen mennesker høyere enn andre.

UNICEFs indeks over barns levekår viser over en tiårsperiode at land hvor ulikheten har økt har fått stadig lavere velferdsnivå hos barn. Ulikhet påvirker den sosiale strukturen i hele samfunnet. Når ulikheten øker, blir samfunnslivet svekket, folk får lavere tillit til hverandre og voldsnivået øker. Standarden på barnas levekår har livslange konsekvenser for både fysisk og psykisk helse. Selv om høyere materiell levestandard fremdeles er gunstig i fattige land, viser empirien at det å ha mer og mer av alt har mindre og mindre betydning i rikere samfunn. Det som er viktig er ulikheten i mellom folks inntekt og formue.

Å jobbe for barns velferd innebærer å sikre at barn og deres foreldre vokser opp i bedre og mindre splittede samfunn. Det finnes ingen unnskyldninger for barnefattigdom i rike land.

Forskning fra både Det internasjonale pengefondet (IMF) og OECD viser at mer egalitære samfunn har bedre økonomisk utvikling.

Og når man skal møte utfordringene med klimaendringer, er det åpenbart at større likhet er en forutsetning for en bærekraftig utvikling.

Det er nå et robust kunnskapsgrunnlag som bekrefter betydningen av erfaringer i barndommen når det gjelder helse og velferd gjennom livet. Fra Barker-hypotesen om fosterutvikling, som fokuserte på underernæring og lav fødselsvekt (Barker, 1999), til Gillmans arbeid med den utviklingsmessige opprinnelsen til helse og sykdom (Gillman, 2005), vet vi nå at stress hos mor skaper epigenetiske effekter under svangerskapet og i tidlig barndom (Waterland, 2009). Vi vet også at intervensjoner i tidlig barndom kan endre en slik påvirkning på helsen gjennom livsløpet. Tidlige intervensjoner, som de som tilbys av Nurse-Family Partnership i USA (Olds et al., 1999), førskoleopplæring, som den som tilbys av Head Start i USA (Ludwig & Phillips 2008) og Sure Start i Storbritannia (Melhuish, Belsky, Leyland og Barnes, 2008), samt foreldreprogrammer som Triple P og De Utrolige Årene kan forbedre resultatene for barna på disse områdene (Furlong et al., 2013).

Disse programmene har samfunnsmessige implikasjoner. De kan føre til høyere nivåer av humankapital og sosial mobilitet. Avkastningen på investeringer i tidlig barndom (for eksempel styrking av tilknytning, hjelp ►

Fakta

Barns velferd er også sterkt preget av samfunnsmessige strukturer som går mye dypere enn tilgang til bøker eller førskole. Slike faktorer er blant annet barnefattigdom, arbeidsledighet hos foreldre og familier med lav sosioøkonomisk posisjon.

- ▶ til foreldre og forberedelser til skolestart) er mye høyere enn for investeringer i utdanning og velferd på senere stadier i livet (Heckman, 2007). Dette har ført til at politikere og beslutningstakere har fokusert på programmer som kan forbedre erfaringer i tidlig barndom. Barns velferd er også sterkt preget av samfunnsmessige strukturer som går mye dypere enn tilgang til bøker eller førskole. Slike faktorer er blant annet barnefattigdom, arbeidsledighet hos foreldre og familier med lav sosioøkonomisk posisjon (Braveman, Egerter og Williams, 2011).

I denne artikkelen har vi undersøkt effektene av samfunnsmessige inntektsforskjeller på barns velferd. Vi stilte spørsmålet: Hvis inntektsulikhet er knyttet til barns velferd og dette forholdet sannsynligvis er kausalt – hva er de etiske implikasjonene av dette for helsepersonell, beslutningstakere og politikere? Har vi en etisk forpliktelse til å redusere nivået av ulikhet?

Det overordnede fokuset i denne artikkelen er på sosiale hierarkier. Individuell mobbing er én form for sosialt hierarki, der en dominerende person mobber en annen person som er lenger nede i det sosiale hierarkiet, har mindre makt, og som derfor er mer sårbar og forsvarsløs. Alle vet at slik type mobbing er problematisk. Vi antyder at ekstrem inntektsulikhet – i tillegg til å øke denne typen mobbing – i seg selv er en måte hele populasjoner av barn opplever lignende effekter som barn som blir mobbet av sine jevnaldrende på. Vår moralske respons på

de to typene problemer bør derfor være den samme. Vi begynner med å gjennomgå tiltak for barns velferd. Vi oppsummerer deretter vår egen forskning på forholdet mellom inntektsulikhet og barns velferd (Pickett & Wilkinson, 2007) og gir en oppdatering på denne forskningen, der vi analyserer om endringer i inntektsulikhet er knyttet til endringer i barns velferd. Vi konkluderer med etiske implikasjoner for politikk og praksis.

Målinger av barns velferd, spesielt i en internasjonal komparativ sammenheng, er et relativt nytt fenomen. International Society of Child Indicators ble opprettet i 2009, og deres offisielle tidsskrift, *Child Indicators Research*, ble utgitt første gang i 2008. Ulike mål brukes i ulike land. Canada bruker én bestemt indeks for tidlig utvikling (Offord Centre for Child Studies, 2015), Australia bruker en annen indeks for tidlig utvikling (aedc.gov.au 2015), Storbritannia har en lokal indeks for barns velferd, og i USA utarbeides indekser for barns velferd av Annie E. Casey Foundation (“Kids Count Index”) og akademikere ved Duke University (indeks for barne- og ungdomsvelferd) (Lippman, 2007). Internasjonale sammenligninger av barns velferd er derfor noe kontroversielt. De første internasjonale sammenligningene av barns velferd i rike land ble utgitt av UNICEF i 2007 (UNICEF, 2007). En indeks for barns velferd i Europa ble publisert i 2009 (OECD, 2009). Det er en rekke utfordringer knyttet til målinger og sammenligninger av barns velferd på tvers av

«Hvis inntektsulikhet er knyttet til barns velferd og dette forholdet sannsynligvis er kausalt – hva er de etiske implikasjonene av dette for helsepersonell, beslutningstakere og politikere?»

Fakta

UNICEFs indeks over barns levekår viser over en tiårsperiode at land hvor ulikheten har økt har fått stadig lavere velferdsnivå hos barn.

land. Målingene bruker ulike skalaer, og barnas omstendigheter varierer fra land til land. Likevel kan det være grunn til å stole på skalaer for barns velferd som inkluderer mål på helse, utdanning, risikofylt atferd, relasjoner til familie og venner og fattigdom i husholdningen.

I 2007 analyserte vi inntektsulikhet og barns velferd i rike land ved hjelp av UNICEFs indeks for barns velferd fra 2007 (Pickett & Wilkinson, 2007). Denne indeksen hadde 40 komponenter. Den omfattet objektive og subjektive mål på velferd. Blant objektive mål var blant annet faktorer som fedme og husholdningsinntekt, og blant subjektive mål var faktorer som hvorvidt barna syntes vennene rundt seg er snille og hjelpsomme. Vi konkluderte med at et barns velferd var mindre sterkt korrelert med gjennomsnittlig levestandard enn det var med utbredelsen av inntektsulikhet. Inntekt betydde noe: Velferden var lavere der relativ barnefattigdom var mest utbredt. Barnefattigdom var imidlertid høyt korrelert med graden av inntektsulikhet. Vi konkluderte med at forbedringer i barns velferd kan avhenge mer av reduksjon av ulikhet enn av videre økonomisk vekst, ettersom inntektsulikhet var sterkt og signifikant forbundet med barns velferd, mens gjennomsnittlig inntekt ikke var det.

I løpet av de syv årene siden vi publiserte den første rapporten, (Pickett & Wilkinson, 2007) har inntektsulikheten økt i mange rike land. Målet vårt var å finne ut om sammenhengen

mellom inntektsulikhet og barns velferd hadde endret seg, og om en økning i ulikheten kunne knyttes til en nedgang i velferd i disse landene.

METODE

Barns velferd i 2007 og 2013

I 2013 publiserte UNICEF en ny oversikt over barns velferd i rike land, den første oppdateringen siden den opprinnelige rapporten fra 2007 (UNICEF, 2013). Den nye indeksen for barns velferd var noe forskjellig fra 2007-indeksen, spesielt med tanke på utelukkelsen av subjektiv velferd (målt og diskutert i et tilhørende arbeidsnotat) og innlemmelsen av mål knyttet til bolig og miljø (tabell 1). Som i 2007-rapporten omfattet datakildene ting som utvalgsundersøkelser, som OECDs PISA-program for internasjonal studentevaluering, og WHO's studie av skolebarns helseatferd, samt rutinemessig innsamlede data. Rapporteringsdatoene varierer for ulike deler av 2013-indeksen, men er typisk 2007–2010. UNICEF-indeksene i både 2007 og 2013 ble laget i tre nivåer. De ulike elementene ble gruppert i underdimensjoner, og disse ble så brukt til å lage hoveddimensjoner og deretter en samlet indeks for barns velferd. Komponentene ble slått sammen som gjennomsnitt av deres z-score (gj.snitt ± SD: 0±1).

En fullstendig beskrivelse av både indeksene og de underliggende metodene har blitt publisert for både 2007 og 2013 (UNICEF, ►

Fakta

Mellom 2000 og 2010 forbedret tallene for barns velferd seg mest i Italia, Norge, Portugal, Storbritannia og Tyskland. Den største nedgangen ble sett i Sverige, Canada, Japan, Sveits og Frankrike.

- ▶ 2007, UNICEF, 2013, Martorano, Natali, de Neuborg & Bradshaw, 2013a). UNICEF-indeksene for 2007 og 2013 inneholder mål både på barns velferd og på faktorer som bidrar til velferd. Med begge rapportene var målet vårt å undersøke hvordan velferd kan bestemmes ved hjelp av sosioøkonomisk ulikhet. For å unngå sirkularitet fjernet vi andelen barn som lever i relativ fattigdom fra både 2007- og 2013-indeksene, samt barnefattigdomsgapet fra 2013-indeksen (fordi begge per definisjon er relatert til ulikhet) og beregnet deretter indeksene på nytt. Der det var hensiktsmessig, ble elementene reversert slik at lav score konsekvent anga verre utfall.

Valg av land

I både 2007 og 2013 laget UNICEF en generell rangering av barns velferd i 21 OECD-land. Ufullstendige data ble også rapportert for enkelte andre land, som er utelatt fra rankingen på grunn av mangel på data på en rekke områder. Disse landene ble innlemmet i de generelle indeksene ved at vi baserte indeksen på de tilgjengelige elementene. Med denne metoden kunne vi også legge til Australia, Japan og New Zealand. Land med lavt bruttonasjonalprodukt, manglende data for inntektsulikhet og liten befolkning ble ekskludert, noe som gir et konsistent utvalg av 21 land over de to tidsperiodene: Australia, Belgia, Canada, Danmark, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Italia, Japan, Nederland, New Zealand, Norge, Portugal, Spania, Storbritannia, Sverige, Sveits, Tyskland, USA og Østerrike.

Endringer i barns velferd

20 indikatorer på barns velferd (unntatt barnefattigdom) ble definert konsekvent i de to rapportene fra 2007 og 2013 (tabell 1) (Martorano, Natali, de Natali & Bradshaw 2013b). Disse variablene ble brukt til å lage en indikator på endring i barns velferd i løpet av tiåret 2000–2010.

Inntektsulikhet og gjennomsnittsinntekt

I vår tidligere publiserte analyse av inntektsulikhet og barns velferd for 2007-rapporten (Pickett & Wilkinson, 2007) brukte vi data på inntektsulikhet fra FNs utviklingsprogram (HDI-indeksen) for årene 2003–2006. Disse dataene ble målt som gjennomsnittet av forholdet mellom den totale årlige husholdningsinntekten til henholdsvis de rikeste 20 % og de fattigste 20 % av befolkningen (Human Development Report, 2003, 2004, 2005, 2006). For analysene våre av inntektsulikhet og barns velferd for 2013-rapporten og for endring i inntektsulikhet og barns velferd mellom 2007 og 2013 brukte vi henholdsvis OECDs Gini-koeffisient for inntektsulikhet for 2009 og endring mellom 2000 og 2009 (stats.oecd.org). Gjennomsnittsinntekt ble målt som bruttonasjonalinntekt per innbygger i kjøpekraftsparitet i amerikanske dollar for de aktuelle tidsperiodene.

USA-baserte sammenligninger

For å gjøre en uavhengig test av det internasjonale samspillmønsteret undersøkte vi også sammenhengen mellom: (1)

«Både inntektsulikhet og fattigdom har konsekvent vært knyttet til faktorer som er kjent for å være sterkt forbundet med kvaliteten på familielivet og andre sosiale relasjoner»

inntektsulikheten i de 50 amerikanske statene; og (2) statenes rangering på Kids Count Index for barns velferd fra 2013 (publisert av Annie E. Casey Foundation) (Kids Count Data Center, 2015). Som et mål på inntektsulikhet for USA brukte vi Gini-koeffisienten for ulikheten i husholdningenes inntekter for 2009 fra US Census Bureau (US Census Bureau, 2010). Gjennomsnittsinntekt, målt som inntekt per innbygger i 2009, ble hentet fra samme kilde.

Statistiske metoder

Pearson korrelasjonskoeffisienter ble beregnet for å knytte indeksene på barns velferd fra 2007 og 2013 til inntektsulikhet og gjennomsnittsinntekt, og endringer i barns velferd (-2000–2010) til endringer i ulikhet (2000–2010). Fordi indeksen for barns velferd er basert på betydelig

færre indikatorer for Australia, Japan og New Zealand, ble analysene gjentatt med disse landene ekskludert.

RESULTATER

Vi har tidligere rapportert en sammenheng mellom høyere nivåer av inntektsulikhet og lavere nivåer av barns velferd for 2007-rapporten ($r = -0,64$, $p = 0,001$) (Pickett & Wilkinson, 2007). Den samlede indeksen for barns velferd i 2013 var også tett og negativt korrelert med inntektsulikhet ($r = -0,60$, $p = 0,004$) (fig 1), men ikke med gjennomsnittsinntekt ($r = -0,3460$, $p = 0,12$) (fig. 2), også dette ifølge analysene våre av 2007-rapporten. ►

Tabell 1 - Indikatorer i UNICEFs indeks for barns velferd, 2007 og 2013

Materiell velferd	Komponenter	Indikatorer 2007	Indikatorer 2013
	Barnefattigdom	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Relativ barnefattigdom^a 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Relativ barnefattigdom^a ▪ Relativt barnefattigdomsgap^a
	Materielle mangler	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lav familielevelstand^b ▪ Få læringseiendeler ▪ <10 bøker i hjemmet 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Lav familielevelstand^b ▪ Barnenød
	Arbeid	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ingen forelder i jobb 	
Helse og sikkerhet	Komponenter	Indikatorer 2007	Indikatorer 2013
	Helse ved fødselen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spedbarnsdødelighet^b ▪ Andel med lav fødselsvekt^b 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spedbarnsdødelighet^b ▪ Andel med lav fødselsvekt^b
	Forebyggende helsetjenester / vaksinasjoner	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Meslinger %^b ▪ DPT %^b ▪ Polio %^b 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gj.snittlig dekning for meslinger, DTP og polio^b
	Barnedødelighet	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dødsfall fra ulykker/skader per 100 000 under 19 år 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Totale dødsfall per 100 000 i alderen 1–19 år
Utdanningsmessig velferd	Komponenter	Indikatorer 2007	Indikatorer 2013
	Resultater	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Leseferdigheter^b ▪ Matematikkunnskaper ▪ Real FAGSKUNNSKAPER^b 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gjennomsnitt av lese-, matematikk- og realfagskunnskaper^b ▪ Førskoleopplæring
	Deltakelse	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Andel i vgs. 15–19 år^b ▪ NEET-ungdom^b 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Andel i vgs. 15–19 år^b ▪ NEET-ungdom^b
	Ambisjoner	<ul style="list-style-type: none"> ▪ % som forventer lavtlønt arbeid 	

DTP = difteri-tetanus-kikhoste (vaksine); NEET = verken i utdanning, arbeid eller under opplæring.

^a Indikatorer fjernet fra indeksen for barns velferd i denne studien.

^b Indikatorer som inngår i rapportene både fra 2007 og 2013, og som brukes for å estimere endring i barns velferd i denne studien.

Forhold til familie/venner**Komponenter****Indikatorer 2007**

Familiestruktur

- % som bor med aleneforelder
- % som bor med steforelder

Forhold til familie

- Spiser middag med foreldrene flere ganger i uken
- Snakker med foreldrene

Forhold til venner

- Finner jevnaldrende snille og hjelpsomme

Atferd og risiko**Komponenter****Indikatorer 2007****Indikatorer 2013**

Risikoatferd

▪ % røyker sigaretter^b ▪ % full >2 ganger^b ▪ % bruker cannabis^b ▪ Tenåringsfødselsrate^b ▪ % har sex <15 år ▪ % bruker kondom	▪ % røyker sigaretter^b ▪ % full >2 ganger^b ▪ % bruker cannabis^b ▪ Tenåringsfødselsrate^b

Helseatferd / spising og trening

▪ % overvekt ▪ % spiser frokost daglig^b ▪ % spiser frukt daglig^b ▪ % trener	▪ % overvekt ▪ % spiser frokost daglig^b ▪ % spiser frukt daglig^b ▪ % trener

Eksponering for vold

▪ Slåss^b ▪ Blir mobbet	▪ Slåss^b ▪ Blir mobbet

Subjektiv velferd**Komponenter****Indikatorer 2007****Indikatorer 2013**

Helse

▪ Lav selvurdert helse	▪ Lav selvurdert helse

Personlig velvære

▪ Livstilfredshet	▪ Livstilfredshet

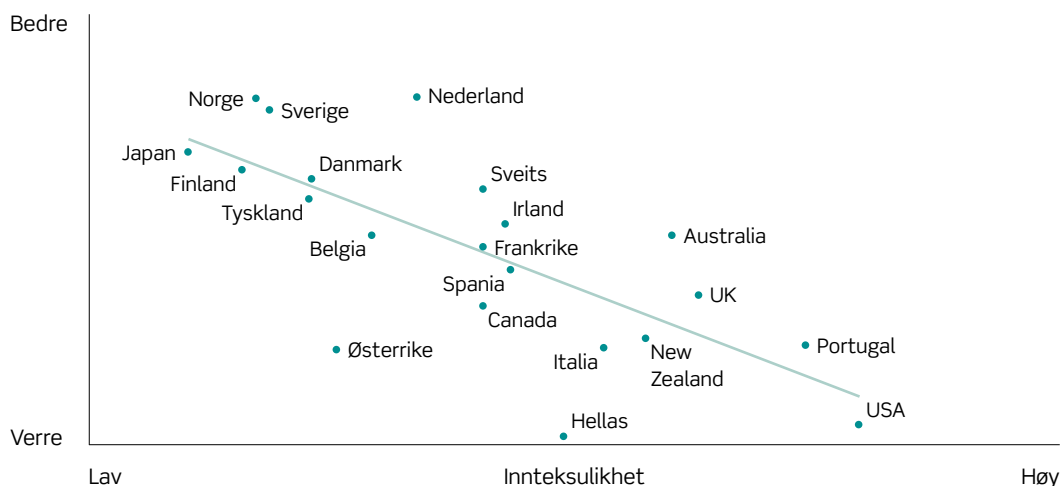
Velvære på skolen

▪ Sosial ekskludering ▪ Føler seg rar ▪ Ensomhet ▪ Liker skolen	▪ Sosial ekskludering ▪ Føler seg rar ▪ Ensomhet ▪ Liker skolen

Figur 1

UNICEF Index of Child Well-being 2013

Høyere nivåer av inntektsulikhet er forbundet med dårligere score på UNICEFs indeks for barns velferd i 21 rike land fra 2013. UK = Storbritannia; US = USA.

- Justering for inntektsforskjeller, barn i relativ fattigdom og barnefattigdomsgap endret ikke den manglende sammenhengen mellom gjennomsnittlig inntekt og barns velferd i 2013 i rike land.

Mellom 2000 og 2010 forbedret tallene for barns velferd seg mest i Italia, Norge, Portugal, Storbritannia og Tyskland. Den største nedgangen ble sett i Sverige, Canada, Japan, Sveits og Frankrike. Landene som opplevde den største økningen i inntektsulikhet, hadde signifikant større nedgang i barns velferd ($r = -0,51, p = 0,02$) (fig. 3). Ekskluderingen av Australia, Japan og New Zealand fra alle analysene (fordi deres score var basert på færre indikatorer) endret ikke noen av resultatene.

Blant de amerikanske statene var bedre rangering (lavere tall indikerer høyere rangering) på Kids

Count Index for barns velferd for 2013 signifikant forbundet med lavere nivåer av inntektsulikhet ($r = -0,36, p = 0,01$) (fig. 4). I motsetning til de internasjonale sammenligningene (og i tråd med vår 2007-rapport), var høyere gjennomsnittlige inntektsnivåer innenfor stater også signifikant forbundet med høyere velferd blant barn ($r = -0,54, p = 0,001$). Inntektsulikhet og gjennomsnittsinntekt var uavhengig forbundet med barns velferd.

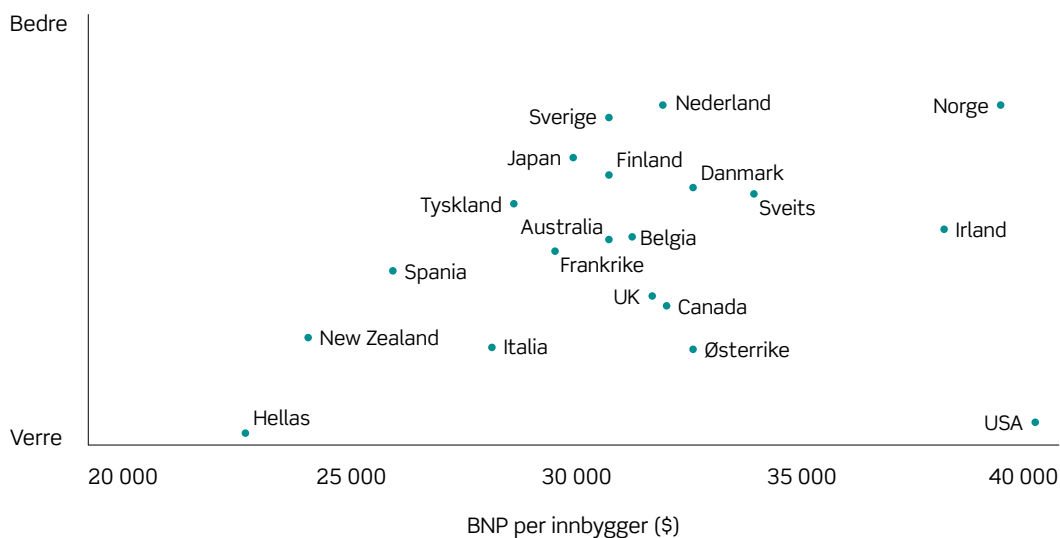
DISKUSJON

Så vidt vi vet, er dette den første studien som viser både en konsekvent og sterk sammenheng mellom inntektsulikhet og barns velferd over et helt tiår, og som knytter økninger i inntektsulikhet til lavere velferd blant barn. Dette forholdet så vi i sammenligninger mellom land

Figur 2

UNICEF Index of Child Well-being, 2013

Gjennomsnittlige inntektsnivåer er ikke forbundet med score på UNICEFs indeks for barns velferd i 21 rike land fra 2013. BNP = brutto nasjonalprodukt; UK = Storbritannia.

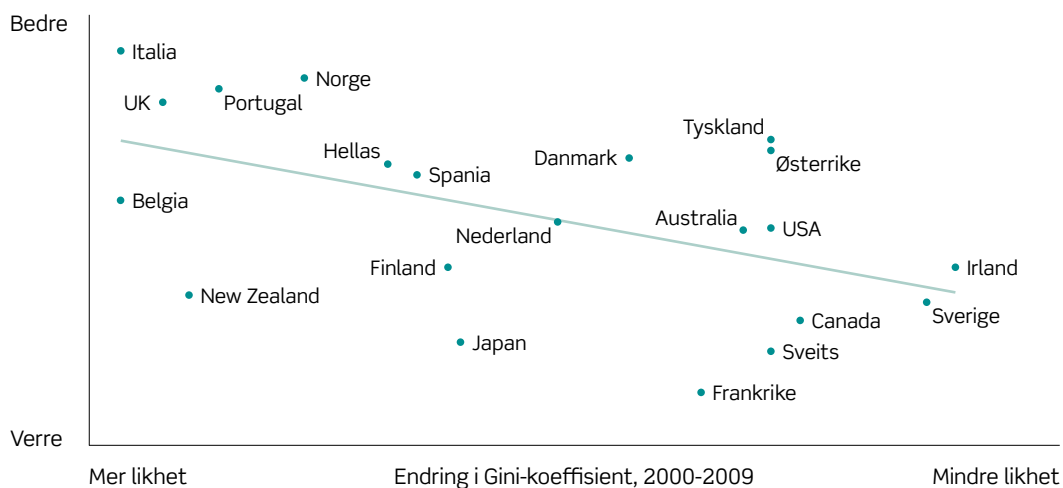
og også i sammenligninger av statene innad i USA. Robustheten i forholdet på tvers av studier tyder på at forskjeller i kultur og politikk mellom land ikke forklarer disse samspillene. Bevisene er snarere forenelige med en kausal tolkning. Slutninger om kausalitet i epidemiologiske studier, spesielt i økologiske studier, krever vurdering av årsakstier, sammenheng med andre studier samt vurdering av alternative forklaringer for å være overbevisende. Både inntektsulikhet og fattigdom har konsekvent vært knyttet til faktorer som er kjent for å være sterkt forbundet med kvaliteten på familielivet og andre sosiale relasjoner; disse omfatter nivåer av sosialt samhold i lokalsamfunn, kvinners status, mental sykdom, gjeld og lange arbeidsdager (Bowles & Park, 2005; Iacoviello, 2008; Wilkinson & Pickett, 2007, 2009). Det faktum at relativ barnefattigdom, snarere enn gjennomsnittlig inntekt, er en sterk prediktor

for den internasjonale variasjonen i barns velferd, tyder på at relativ sosioøkonomisk posisjon er en viktigere faktor for barns velferd enn absolutte nivåer av rikdom eller fattigdom (Bradshaw, 2015). Enkelt sagt gjør barna det bedre når de lever i samfunn med mindre inntektsforskjeller; inntektsulikhet er dårlig for barn. Er dette biologisk plausibelt? Vi får stadig bedre forståelse for årsakstiene som knytter ulikhet og relativ fattigdom til barns velferd (Pickett & Wilkinson, 2014). ►

Figur 3

UNICEF Index of Child Well-being 2013

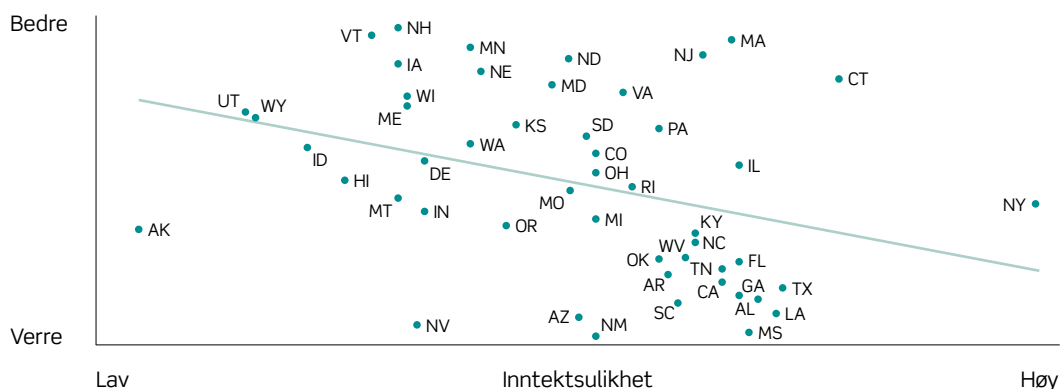
Høyere nivåer av inntektsulikhet er forbundet med dårligere score på UNICEFs indeks for barns velferd i 21 rike land fra 2013. UK = Storbritannia.

Figur 4

Rank on Child Well-being Index

Rangeringen på Kids Count Index for barns velferd er høyere i amerikanske stater med lavere nivåer av inntektsulikhet.

AK = Alaska	HI = Hawaii	ME = Maine	NJ = New Jersey	SD = South Dakota
AL = Alabama	IA = Iowa	MI = Michigan	NM = New Mexico	TN = Tennessee
AR = Arkansas	ID = Idaho	MN = Minnesota	NV = Nevada	TX = Texas
AZ = Arizona	IL = Illinois	MO = Missouri	NY = New York	UT = Utah
CA = California	IN = Indiana	MS = Mississippi	OH = Ohio	VA = Virginia
CO = Colorado	KS = Kansas	MT = Montana	OK = Oklahoma	VT = Vermont
CT = Connecticut	KY = Kentucky	NC = North Carolina	OR = Oregon	WA = Washington
DE = Delaware	LA = Louisiana	ND = North Dakota	PA = Pennsylvania	WI = Wisconsin
FL = Florida	MA = Massachusetts	NE = Nebraska	RI = Rhode Island	WV = West Virginia
GA = Georgia	MD = Maryland	NH = New Hampshire	SC = South Carolina	WY = Wyoming

«Å være relativt fattig er å leve i en verden av kronisk stress, stress som går ut over helse og trivsel hos foreldre og barn»

- Biologien bak kronisk stress knytter sosialt svakstilte grupper og brattere sosiale hierarkier til helse og velferd (Evans & English, 2002; Sapolsky, 2005). En fersk studie viste at telomer-lengden (en biomarkør for kronisk stress) ved niårsalderen er kortere hos afro-amerikanske barn eksponert for lave inntekter, lav utdanning hos mor, ustabil familiestruktur og tøff oppdragelse (Mitchell, Hobcraft, McLanahan et al., 2014). Fordi inntektsulikhet har vist seg å være forbundet med relativ fattigdom, lav utdanning (Wilkinson & Pickett, 2006), skilsmisser (Frank & Levine, 2005) og barnemishandling (Eckenrode, Smith, McCarthy og Dineen, 2014), er dette i samsvar med litteraturen for psykososiale forklaringer på sammenhengen mellom ulikhet og dårlig helse og trivsel for barn. Å være relativt fattig er å leve i en verden av kronisk stress, stress som går ut over helse og trivsel hos foreldre og barn. Som nevnt tidligere er analogien til mobbing illustrerende. Å være et fattig barn er ikke så ille hvis inntektsforskjellene mellom barna er små og alle er sammen om det, som det er dersom andre barn er rike.

De bredere avgjørende faktorene for barns helse og velferd

Barn født inn i samfunnsøkonomisk vanskeligstilte familier, har lavere velferd med tilhørende livslange konsekvenser i alle samfunn over hele verden. Analysene våre viser imidlertid at enkelte rike samfunn er i stand til å redusere disse ulikhetene, og at barna i disse samfunnene har i gjennomsnitt høyere velferd. Dette resultatet har mindre å gjøre med bestemte typer velferdspolitikker eller målrettede tiltak for fattige barn enn med en samfunnsmessig forpliktelse om å sørge for større likhet. Andre land har i stedet valgt å ignorere bevisene eller forsøkt å diskreditere dem.

Politikk og barns velferd

Da UNICEF-rapporten om barns velferd i rike land fra 2007 ble publisert, var det en god del medieoppmerksomhet og politisk reaksjon i Storbritannia fordi landet rangerte nederst på indeksen. Den offisielle responsen fra den daværende Labour-regjeringen var å kritisere rapporten for bruk av utdatert statistikk (et mangeårig og uløselig problem, men noe som ►

«...lav relativ inntekt og inntektsulikhet øker belastningen på familieliv og relasjoner»

- ▶ gjelder likt for alle land som inngår i indeksen) og å hevde at barns velferd i Storbritannia var under bedring (Bosely, 2007). Englands barnekommissær sa på den tiden at hun håpet “rapporten vil oppmuntre oss alle til å se forbi statistikken og på de underliggende årsakene til vår manglende evne til å skape glade og friske barn”.

På grunn av erkjennelsen av behovet for mer inngående forståelse av barnas erfaringer bestilte UNICEF UK en kvalitativ studie av familielivet i tre land: Sverige, med lav ulikhet og høy velferd; Spania, med middels ulikhet og høy velferd; og Storbritannia, med høy ulikhet og lav velferd (Nairn, 2011). Studien hadde som mål å “grave under statistikken for barns velferd for å oppdage barnas faktiske erfaringer av livet”. Studien brukte fokusgrupper med barn og dyptgående etnografiske observasjoner av familieliv. Studien konkluderte blant annet med følgende:

“Britiske familier sliter og er under press for å finne den tiden barna ønsker, noe som forverres

av usikkerhet om regler og roller innenfor husholdningen. Vi fant også lavere deltakelse i utendørs- og kreative aktiviteter blant eldre og mer belastede barn.”

“Mange britiske barn viser ikke til materielle goder når de snakker om hva som gjør dem glade, og forstår også prinsippet om moderasjon i forbruket, men mange har foreldre som føler seg tvunget til å kjøpe ting, ofte mot bedre vitende.”

“Barn får en økende bevissthet om ulikhet og forbruksvarers rolle som statussymbol etter hvert som de nærmer seg videregående skole, mens mange britiske foreldre er delaktige i å kjøpe statusvarer for å skjule sosial usikkerhet, en atferd som er nesten helt fraværende i Spania og Sverige. Ulikhet spiller også en rolle for tilgang til sportslige og kreative aktiviteter i Storbritannia.”

Reaksjonene på denne rapporten var blandet. Mange mediekommentatorer tolket funnene som at de “la skylden på foreldrene” (Manzoor & Frostrup, 2011). Som med den forrige

Fakta

Andelen barn som vokser opp i en husholdning med vedvarende lavinntekt, har mer enn doblet seg de siste 15 årene. I perioden 1997-1999 gjaldt dette 4 % av barna i Norge, mens for 2013-2015 er andelen oppe i 10 %.

UNICEF-rapporten kom det også metodologisk kritikk. I dette tilfellet var kritikken at rapporten ikke var basert på statistikk og populasjonsbaserte utvalg, men bare på erfaringene i et lite antall familier. Som en journalist skrev:

“Denne UNICEF-rapporten vil – akkurat som forgjengeren i 2007, som rangerte barns velferd i Storbritannia som blant den laveste i OECD – utnyttes av ulike interessegrupper til å passe med deres egen sak. Den stemmer overens med David Camerons “Broken Britain” og andre ministres snakk om en sørgelig utvikling.” Rapporten hevder at foreldre i Storbritannia ser ut til å være mindre trygge på å sette grenser enn foreldre i Spania og Sverige. En liten advarsel er imidlertid på sin plass: Forskningen var basert på 24 familier og 250 barn over tre land. Det er et lite utvalg, og innsikten det gir, kan derfor være interessant, men ikke nødvendigvis definitiv (Buntin, 2011).

Ikke overraskende reagerte kommentatorer fra reklamebransjen på rapportens oppfordring om et forbud mot reklame til barn under 12 år og kalte bevisene “svake” og gjorde oppmerksom på den lille utvalgsstørrelsen (O’Reilly, 2011). Sett i sammenheng – slik de selvfølgelig må – viser både kvantitative og kvalitative data hvordan lav relativ inntekt og inntektsulikhet øker belastningen på familieliv og relasjoner. De objektive og subjektive målene gir et utfyllende og helhetlig bilde. Foreldres opplevelse av motgang videreføres til barna på måter som

inkluderer foreldrenes psykiske plager, lengre arbeidsdager, høyere nivåer av gjeld og konflikter i hjemmet.

De etiske og politiske implikasjonene av forskning på barns velferd

I de fleste land snakker myndighetene om viktigheten av tidlig barndom og barns velferd. Selv om de fleste land har programmer som gir støtte til fattige barn og fattige familier, er noen land bedre enn andre når det gjelder å håndtere de underliggende årsakene til lav velferd blant barn. Andre ignorerer dataene og fokuserer i stedet på dårlige programmer eller skylder på aleneforeldre. Det er interessant å merke seg at Labour hadde makten i Storbritannia i årene 1997–2010. I løpet av disse årene jobbet myndighetene med å redusere barnefattigdom, men var berømt for å være “ekstremt avslappet” med hensyn til ulikhet. Selv om det ble gjort betydelige fremskritt innen reduksjon av barnefattigdom, var inntektsulikhet ikke et fokus i denne perioden. Siden 2010 har den liberal-konservative koalisjonsregjeringen lagt vekt på budsjettinnstramminger. I løpet av disse årene har både absolutt og relativ barnefattigdom økt, og inntektsulikheten er fortsatt høy.

Det er viktig å merke seg at det finnes få tilgjengelige data som forteller oss hvordan den globale finanskrisen og den påfølgende innstrammingspolitikken har påvirket barnas velferd på kort og lang sikt. En studie som sammenlignet unge i Sverige med unge i ►

- ▶ Hellas, som har lidd under særlig alvorlige økonomiske innstramminger, fant høyere nivåer av opplevd stress og lavere nivåer av langsiktig kortisol, noe som tyder på nedregulering av hypothalamus-pituitaryadrenal-aksen som respons på eksponering for stress over lengre tid (Faresjö et al., 2013).

Selv om det er uenigheter over hele det politiske spekteret om hvorvidt ulikhet ses på som problematisk eller uønsket, er det ingen uenighet om ideen om at barn bør ha en lik start på livet, eller at unges humankapital er viktig for samfunnet. Å håndtere de underliggende årsakene til lav velferd blant barn er også kostnadseffektivt: Hvis vi ikke gjør det, vil vi fortsette å trenge dyre, avbøtende tiltak for hver generasjon. Som talsmenn for barna kan leger, politikere og offentlig helsepersonell bruke forskningsbasert kunnskap til å trekke oppmerksomheten mot behovet for å håndtere de underliggende årsakene til dårlige

oppvekstvilkår. Dataene bekrefter de moralske, etiske, sosiale og økonomiske argumentene for å forbedre barnas liv.

POLICY-IMPLIKASJONER

En fersk artikkel fra en internasjonal gruppe av eksperter fremmet et ønske om økonomisk og sosial endring i Europa, og foreslo følgende politiske løsninger for å redusere ulikhet og jobbe for et mer egalitært samfunn (Stiglitz, Fitoussi, Bofinger et al., 2014):

1. Progressiv beskatning av inntekter, høy beskatning av arv, beskatning av eiendom og leieinntekter, skatt på finanstransaksjoner, lukking av skattesmutthull og fjerning av skatteparadis.

«Å håndtere de underliggende årsakene til lav velferd blant barn er også kostnadseffektivt: Hvis vi ikke gjør det, vil vi fortsette å trenge dyre, avbøtende tiltak for hver generasjon»

2. Eliminering av lav lønn og prekære arbeidsforhold, styrking av fagforeninger og kollektiv forhandling, høye minstelønner (til dette vil vi legge mer økonomisk demokrati (Wilkinson & Pickett, 2014)).

3. Forbedring av matsikkerhet, arbeidsledighets-trygd, tillegg til pensjonister og lavtlønnede, garantert tilgang til ernæring, helse og grunnleggende energibehov.

4. Regulering av arbeidsliv og sosiale rettigheter, en likestillingsagenda, tiltak mot skatteunndragelser, -unngåelse og -bedrageri, regulering av eierstyring og ledelse.

5. Fastsettelse av mål for reduksjon av ulikhet, for eksempel i de kommende bærekraftmålene. (I Storbritannia oppfordrer likestillingsorganisasjonen Equality Trust alle politiske partier til å forplikte seg til et uttalt mål om at nettoeffektene av deres politikk vil bidra til å redusere gapet mellom de rikeste og resten (Equality Trust, 2015)).

6. Sosial investering i barn opp tilbake til nivåene før krisen, regelmessige målinger av likestilling og sosial mobilitet, barnehagedekning fra tidlig alder og av høy kvalitet rettet mot barn i risikosonen, forbedring i sysselsetting og lønn for kvinner. ●

Oversatt av

Totaltekst AS

Deler av artikkelen ble publisert på engelsk i PEDIATRICS Utgave 135, Supplement 2, i mars 2015

Referanser

- A**
- Australian Early Development Census (udatert)*. Australian Early Development Instrument. Hentet 17. januar 2015 på: [www.aedc.gov.au/about-theaedc/data-collection-tool-early-developmentinstrument].
- B**
- Barker D.J.* (1999). Fetal origins of cardiovascular disease, *Ann Med.* 31 (suppl. 1)
- Bosely S.* (2007, 14. februar). British children: poorer, at greater risk and more insecure. *Guardian*.
- Bowles, S., & Park, Y.* (2005). Emulation, inequality, and work hours: Was Thorsten Veblen right? *The Economic Journal*, 115(507), F397-F412.
- Bradshaw J.* (2015). Child poverty and child wellbeing in international perspective. I Fernandez E, Zeira A, red. *Theoretical and Empirical Insights Into Child and Family Poverty: Cross National Perspectives*. London: Springer.
- Bradshaw J., Noble M., Bloor K. et al* (2009). A child well-being index at small area level in England. *Child Indicators Research*, 2(2), 201–219
- Braveman P, Egerter S. og Williams D.R.* (2011). The social determinants of health: coming of age. *Annual Review of Public Health*, 32(1), 381–398.
- Buntin M.* (2011, 14. september) Guilt is for ministers, not mothers. *Guardian*.
- E**
- Eckenrode, J., Smith, E. G., McCarthy, M. E., & Dineen, M.* (2014). Income inequality and child maltreatment in the United States. *Pediatrics*, 133(3), 454-461.
- Elgar F.J., Craig W., Boyce W., Morgan A. og Vella-Zarb R.* (2009). Income inequality and school bullying: multilevel study of adolescents in 37 countries. *Journal of Adolescent Health*, 45(4), 351–359.
- Elgar F.J., Pickett K.E., Pickett W. et al.* (2013). School bullying, homicide and income inequality: a cross-national pooled time series analysis. *International Journal of Public Health*, 58(2), 237–245.
- Evans, G. W., & English, K.* (2002). The environment of poverty: Multiple stressor exposure, psychophysiological stress, and socioemotional adjustment. *Child development*, 73(4), 1238-1248.
- F**
- Faresjö, Å., Theodorsson, E., Chatziarzenis, M., Sapouna, V., Claesson, H. P., Köppner, J., & Faresjö, T.* (2013). Higher perceived stress but lower cortisol levels found among young Greek adults living in a stressful social environment in comparison with Swedish young adults. *PLoS One*, 8(9), e73828.
- Frank R.H., Levine A.S.* (2005). *Expenditure Cascades*. Ithaca: Cornell University.
- Furlong M., McGilloway S., Bywater T., Hutchings J., Smith S.M., Donnelly M.* (2013). Cochrane review: behavioural and cognitive-behavioural groupbased parenting programmes for early-onset conduct problems in children aged 3 to 12 years (review). *Evidence Based Child Health*, 8(2), 318–692.
- G**
- Gillman M.W.* (2005). Developmental origins of health and disease. *New England Journal of Medicine*, 353(17), 1848–1850.
- H**
- Heckman J.J.* (2007). The economics, technology, and neuroscience of human capability formation. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 104(33), 13250–13255.
- I**
- Iacoviello, M.* (2008). Household debt and income inequality, 1963–2003. *Journal of Money, Credit and Banking*, 40(5), 929-965.
- K**
- Kids Count Data Center* (2013). Kids Count Overall Rank. Annie E. Casey Foundation. Hentet 17. januar 2015 fra [http://datacenter.kidscount.org/publications/databook/2013.]
- L**
- Lippman L.H.* (2007). Indicators and indices of child well-being: a brief American history. *Social Indicators Research*, 83(1), 39–53
- Ludwig J., Phillips D.A.* (2008). Long-term effects of head start on low-income children. *Ann N. Y. Academy Science*, 1136, 257–268.
- M**
- Manzoor S., Frostrup M.* (2011, 17. September). Does materialism dominate family life? *Observer*.
- Martorano B., Natali L., de Neubourg C., Bradshaw J.* (2013a). Child Well-Being in Advanced Economies in the Late 2000s. Firenze, Italia: UNICEF Office of Research.
- Martorano B., Natali L., de Neubourg C., Bradshaw J.* (2013b). Child Well-Being in Economically Rich Countries: Changes in the First Decade of the 21st Century. Firenze, Italia: UNICEF Office of Research.
- Melhuish E., Belsky J., Leyland A.H., Barnes J.* (2008). National Evaluation of Sure Start Research Team. Effects of fully-established Sure Start Local Programmes on 3-year-old children and their families living in England: a quasi-experimental observational study. *Lancet*, 372(9650), 1641–1647.
- Mitchell, C., Hobcraft, J., McLanahan, S. S., Siegel, S. R., Berg, A., Brooks-Gunn, J., ... & Notterman, D.* (2014). Social disadvantage, genetic sensitivity, and children's telomere length. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(16), 5944-5949.
- N**
- Nairn, A.* (2011). Children's well-being in UK, Sweden and Spain: the role of inequality and materialism. Ipsos MORI Social research institute. UNICEF UK.
- O**
- O'Reilly L.* (2011, 14. september). UNICEF calls for ban on TV ads to under 12s. *Marketing Week*.

Offord Centre for Child Studies (udatert). Early Developmental Instrument, McMaster University, Hamilton, Ontario, Canada. Hentet 17. januar 2015 på: [offordcentre.com].

Olds D.L., Henderson C.R. Jr, Kitzman H.J., Eckenrode J.J., Cole R.E., Tatalbaum R.C. (1999). Prenatal and infancy home visitation by nurses: recent findings. *Future Child*. 9(1), 44–65, 190–191.

Organization for Economic Cooperation and Development (2009). *Doing Better for Children*. OECD Publishing. Paris, Frankrike.

Organization for Economic Cooperation and Development (udatert). StatExtracts. Income distribution and poverty. Hentet fra: [http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=IDD]

P

Pickett K.E., Wilkinson R.G. (2007). Child wellbeing and income inequality in rich societies: ecological cross sectional study. *British Medical Journal*, 335(7629), 1080.

Pickett, K. E., & Wilkinson, R. G. (2015). Income inequality and health: a causal review. *Social Science & Medicine*, 128, 316-326.

S

Sapolsky, R. (2005). Sick of poverty. *Scientific American*, 293(6), 92-99.

Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P., Bofinger, P., Esping-Andersen, G., Galbraith, J. K., & Grabel, I. (2014). A Call for Policy Change in Europe. *Challenge*, 57(4), 5-17.

T

The Equality Trust (2015). A fairer, stronger economy. Hentet fra: [http://www.equalitytrust.org.uk/resources/our-publications/fairer-strongereconomy-anticipating-general-election-2015]

U

UNICEF Innocenti Research Centre (2007). Child poverty in perspective: an overview of child well-being in rich countries. Firenze, Italia, Innocenti Report Card 7.

UNICEF Innocenti Research Centre (2013). Child well-being in rich countries: a comparative overview. Firenze, Italia, Innocenti Report Card 11, Report No: 3

United Nations Development Program (2003). Millennium development goals: A compact among nations to end human poverty. Human Development Report, New York, Oxford University Press.

United Nations Development Program (2004). Cultural liberty in today's diverse world. Human Development Report. New York, Oxford University Press.

United Nations Development Program (2005). International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world. Human Development Report, New York, Oxford University Press.

United Nations Development Program. Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis. Human Development Report, New York, Oxford University Press.

US Census Bureau (2010). Household Income for States: 2008 and 2009. American Community Survey Briefs. Washington DC, US Department of Commerce.

W

Waterland R.A. (2009). Is epigenetics an important link between early life events and adult disease? *Hormone Research*, 71(suppl 1), 13–16.

Wilkinson, R., & Pickett, K. E. (2006). Health inequalities and the UK Presidency of the EU. *The Lancet*, 367(9517), 1126-1128.

Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2007). The problems of relative deprivation: why some societies do better than others. *Social science & medicine*, 65(9), 1965-1978.

Wilkinson, R. G., & Pickett, K. E. (2009). Income inequality and social dysfunction. *Annual Review of Sociology*, 35, 493-511.

Wilkinson R.G., Pickett K.E. (2010). *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Penguin.

Wilkinson R.G., Pickett K.E. (2014). Reducing inequality through economic democracy. Hentet fra: [http://www.progressiveeconomy.eu/content/journalprogressive-economy-march-2014].

Artikkel 2

Av Ivar Frønes

Barnefattigdom i kompetansesamfunnet

Sammendrag

En grunnleggende utfordring for politikken og samfunnet, er økende sosial ulikhet. Denne ulikheten er i stor grad forankret i barn og unges ulike muligheter til utvikling og utdanning. Med andre ord er det å bekjempe ulikhet i barns utviklingsmuligheter, å bekjempe fremtidig sosial ulikhet. Å bekjempe denne ulikheten tidligst mulig, er mest lønnsomt.

Barn og unge vokser i dag opp i et kompetansesamfunn. Utdanningssystemene fungerer som en arena for seleksjon, så vel som utvikling av kompetanse. Livskvaliteten i nåtida er med på å forme livskvalitet i framtida. I dette kompetansesamfunnet er et godt barnevern ikke bare en strategi for å støtte barns utvikling, det er en grunnleggende strategi for å bryte den sosiale arven mellom generasjonene.

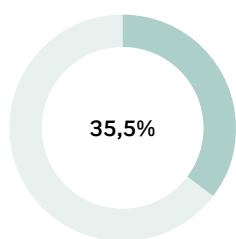
Barnefattigdom kan sees på som en begrensende faktor i barns miljø, og som bidrar til det fundamentale levekårsproblemet blant barn og unge i Norge, marginalisering. Barnefattigdom handler ikke bare om lav inntekt. I kompetansesamfunnet er det en «mulighetsfattigdom» som hviler på et samspill mellom barnets sosiale og personlige ressurser, og kravene til kompetansesamfunnet.

En svak utvikling i småbarnsperioden kan være vanskelig å hente inn; uheldige prosesser forsterkes over tid. Mindre ulikheter i tidlig barndom kan ende som store ulikheter i ungdomstid og voksen alder; sosial ulikhet forsterkes gjennom livsløpet og den forsterkes fra en generasjon til den neste. Tidlig og direkte støtte til barns utvikling gjennom pedagogiske tiltak som barnehage, er derfor grunnleggende. I moderne barns utviklings- og utdanningsmaraton gjelder den samme regelen som i andre maraton; man bør ikke minste kontakten med hovedfeltet. Da ryker mye av motivasjonen, samtidig som det kreves at man skal løpe raskere.

Tall og fakta

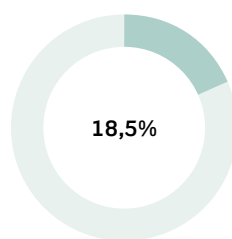
Elever på 5. trinn med laveste mestringsnivå i lesing

Foreldrenes utdanningsnivå har sterk sammenheng med elevenes mestringsnivå i både lesing, engelsk og i regning.

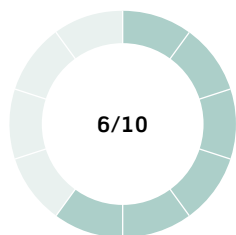
Foreldre uten høyere utdanning

35,5% av barna på 5. trinn som har foreldre uten høyere utdanning skårer på laveste mestringsnivå i lesing (SSB Nasjonale prøver).

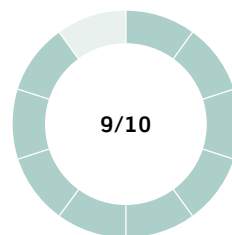
Foreldre med høyere utdanning

18,5% av barna på 5. trinn som har foreldre med høyere utdanning skårer på laveste mestringsnivå i lesing (SSB Nasjonale prøver).

Foreldre med lav utdanning

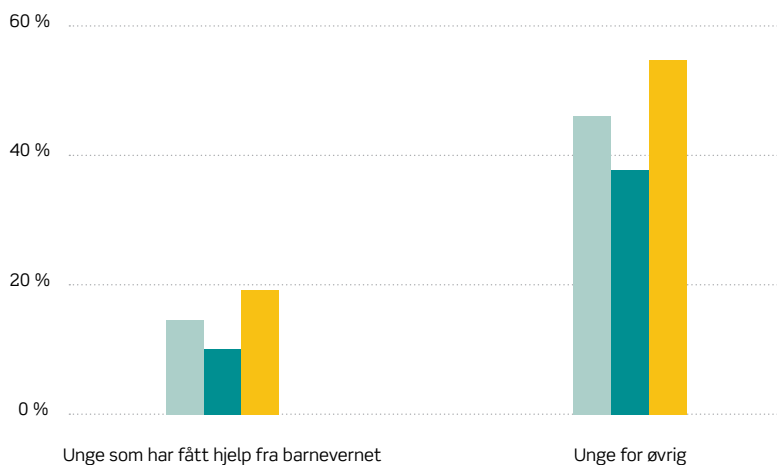
6/10 barn i lavinntekts-husholdninger har foreldre som har lav utdanning (grunnskole eller uoppgitt utdanning). (SSB Inntekts- og formuesstatistikk).

Trivsel på skolen

Elevundersøkelsen viser at de fleste trives godt på skolen. Av alle elever fra 5. trinn til VG3, oppga 9 av 10 at de trives på skolen (Utdanningsdirektoratet, 2016)

Andel unge som var i høyere utdanning 6 år etter at de avsluttet grunnskolen i 2008. Kjønn fordelt. Tall fra 2014.

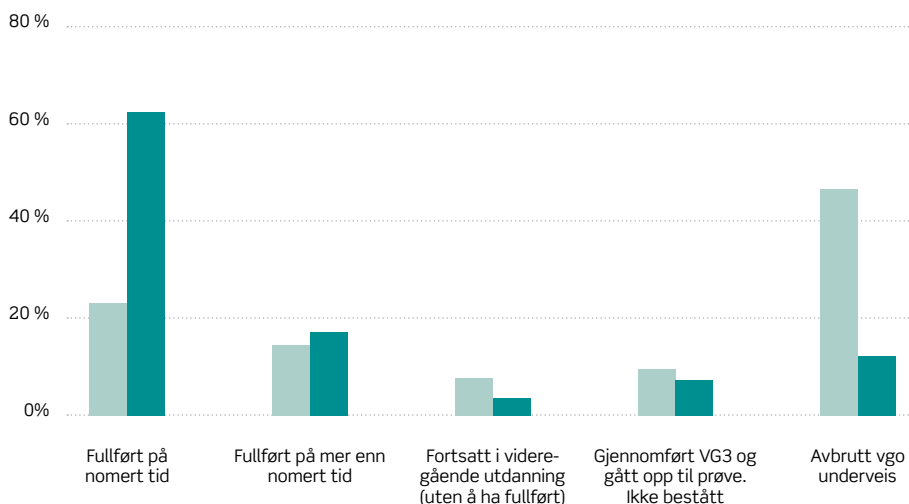
Blant unge som ikke hadde hatt kontakt med barnevernet i løpet av oppveksten og som gikk ut av ungdomsskolen i 2008, var omtrent halvparten (46 %) i høyere utdanning 6 år senere. Andelen blant de med barnevernserfaring var bare 15 %. (Tall fra 2014). (SSB Barneverns- og skolestatistikk).

- Begge kjønn - høyere utdanning
- Gutter - høyere utdanning
- Jenter - høyere utdanning

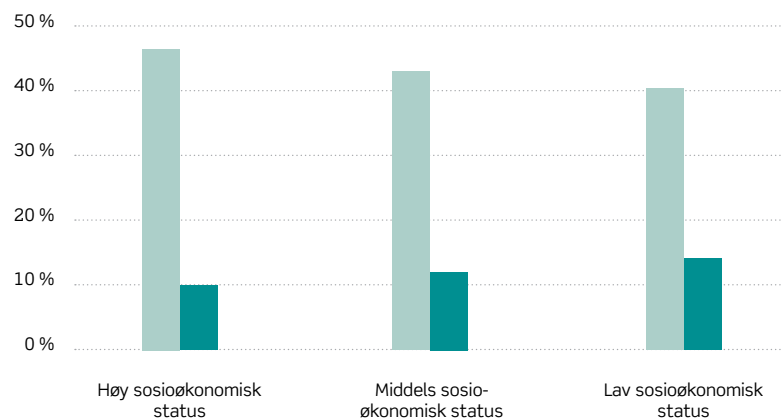
Gjennomføring av videregående opplæring blant ungdom som startet på VG1 for første gang høsten 2008, etter fullføringsgrad. Prosent.

37 % av ungdommer med barneverns-erfaring som begynte på videregående opplæring i 2008 hadde fullført videregående opplæring på normert tid eller utvidet normert tid i 2014. Blant ungdom uten barnevernserfaring var andelen over dobbelt så høy, med 78 % (SSB Barneverns- og skolestatistikk).

■ Ungdom som har fått hjelp fra barnevernet
■ Ungdom for øvrig

Andel elever på ulike skoletrinn som rapporterte at de ble svært stresset av skolearbeidet.

Det er ikke store sosioøkonomiske forskjeller når det gjelder trivsel på skolen eller opplevd skolestress, men elevene fra familier med lavere sosioøkonomisk status rapporterer om noe høyere opplevd skolestress. (Tall fra 2014). (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016).

■ Veldig god skoletrivsel
■ Svært mye skolestress

Ivar Frønes

Frønes (dr.philos.) er professor i sosiologi ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi ved Universitetet i Oslo, og seniorforsker ved Atferds-senteret. Frønes har publisert et stort antall bøker og artikler med vekt på utviklingstrekk i det norske samfunn, livsløpsanalyse og barn og unges levekår. Blant artikler og bøker de siste årene er *Moderne barndom* (Cappelen 2011), *Risiko og marginalisering* (Gyldendal 2014, med Strømme), *Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practice in a Multi-Cultural Perspective* (Springer 2009, med Ben-Arieh), *Handbook of Child Well-Being* (Springer 2014, med Ben-Arieh, Casas og Korbin), *The Autonomous Child; Theorizing Socialization* (Springer 2016), *The Absence of Failure: Children at Risk in the Knowledge Based Economy* (Child Indicator Research 2016), *Risiko, intervensjon og evidens* (Gyldendal 2016, med Eng, Ertesvåg og Kjølbi).

OPPVEKST OG SAMFUNN

Skal vi forstå barns levekår og utvikle tiltak for barn, må vi forstå det samfunnet de vokser opp i. I det moderne kunnskaps- og kompetansesamfunnet er menneskelig kompetanse og innovasjonskraft – humankapitalen – de grunnleggende produksjonsfaktorer, mens den klassiske industri og ufaglærte industriarbeider i stor grad er forsvunnet (Nickel & Bell, 1995). Barn og unges kompetanse representerer kjernen i framtidens produksjonsmidler, og utdanningssystemene strukturerer barn og unges verden fra tidlig barndom til inn i voksenrollen. Kompetanse øker kravene, ikke bare til kunnskap, men til evnen til å planlegge framtida (Clausen, 1991; Reynolds & Clements, 2005). Kompetansesamfunnets foreldre ser det som sin oppgave å stimulere og støtte barna i deres utvikling og framtidsplaner (Lareau, 2003), og psykologiske kategorier som "self-efficacy", "self-regulation" og "locus of control", eller sosiologiens begrep om "refleksiv kompetanse"; illustrerer at samfunnsvitenskapenes begreper både avspeiler kompetansesamfunnet og er med på å forme dets barndom. Kompetansesamfunnet øker også betydningen av sosial kompetanse, både fordi slik kompetanse kreves i moderne yrkesliv så vel som i samliv, og fordi sosial kompetanse spiller positivt sammen med utvikling av skolefaglig kompetanse (Jennings & DiPrete, 2010). Den fjerde industrielle revolusjon (Schwab, 2016) øker kompetansekravene og ikke minst kompetansekravenes foranderlighet.

De som vokser opp tilbringer mesteparten av sin barne- og ungdomstid i utdanningssystemer hvor de skal kvalifisere seg for framtiden. Selv om norsk skole ikke er preget av eksamener og konkurranse på samme vis som f. eks. i deler av Asia¹, er utdanningsinstitusjonene en arena for seleksjon så vel som for utvikling av kompetanse. Medienes overskrifter om ungdom reflekterer utviklingen av kompetansesamfunnet; for noen tiår siden dreide overskrifter om ungdom seg om støy, opprør og subkulturer, nå er bekymringene knyttet til sårbarhet og frafall i utdanningssystemene. Nesten alle unge i Norge begynner på videregående; men av de som gikk ut av grunnskolen i 2002, fullførte bare to tredeler videregående skole i løpet av fem år (Markussen, Frøseth, Lødding & Sandberg, 2008). Denne andelen har vært relativt konstant siden.

Skolen i det globale konkurransesamfunn har en komplisert oppgave; den skal sikre at både de beste og de svakeste elevene får utvikle seg. Til tross for noen lysglimt i det siste, har norsk skole ikke lykkes særlig godt med verken å gjøre de gode bedre eller å støtte de svakeste. OECDs

PIAAC² studier indikerer at norsk ungdom skiller seg fra andre i Norden ved å ha en noe lavere kompetanse enn eldre generasjoner, og Norge har en lav andel som velger de såkalte STEM-fagene³ og yrkesfag, og en relativt høy andel uføretrygdde unge.

Å FORSTÅ BARNES LEVEKÅR

Fattigdom forstås ofte som materiell fattigdom, som gjerne indikeres ved at familien har under et visst relativt inntektsnivå, ofte 50 % eller 60 % av medianinntekten. At det er omtrent dobbelt så mange inntektsfattige familier i Norge i 2015 som i år 2000 betyr ikke at dobbelt så mange er så fattige som i år 2000. Det statistikken forteller er at en andel av barnebefolkningen ikke har vært en del av den sterke norske velstandsveksten fra år 2000 fram til i dag. Ifølge OECD⁴ var inntektene i Norge, omregnet til kjøpekraft i ulike land per familiemedlem 33 121 US dollar i 2014 (det høyeste i verden etter Luxemburg). I Sverige var det tilsvarende 27 332, i Spania vel 21 541; det spanske inntektsnivået var ▶

Fotnoter

¹ Fra Korea: If you sleep three hours a night, you may get into a SKY university [Seoul National University, Korea University, and Yonsei University are the top 3 universities in Korea]; if you sleep four hours each night, you may get into another university; if you sleep five or more hours each night, forget about getting into any university.

² <http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/piaac>.

³ Science, technology, engineering and mathematics (STEM).

⁴ http://www.oecd-ilibrary.org/economics/national-accounts-of-oecd-countries-volume-2016-issue-1/actual-individual-consumption-per-head-at-current-prices-and-ppps_na_ma_dt-v2016-1-table16-en

«...inntekt er ikke bare i seg selv et problematisk forhold; lav inntekt er ofte en indikator på problemforhold»

Fakta

Inntektene i Norge, omregnet til kjøpekraft i ulike land per familiemedlem, var i 2014 33 121 US dollar. Det er nest høyest i verden.

- ▶ med andre ord nært den norske fattigdomsgrensen. Studier tyder på at de fleste statistisk inntektsfattige ikke har problematiske levekår (Sandbæk, 2011), men den samme studien (og andre) understreker at det finnes et antall barn i Norge som har problemer med deltagelse i sosiale sammenhenger pga. fattigdom. En stor andel av barn fra lavinntektsfamilier i perioden 2010-2012 er barn med innvandringsbakgrunn, som ofte har mange søsken og foreldre med lav kompetanse som er utenfor arbeidslivet. Lav inntekt er ikke bare i seg selv et problematisk forhold; lav inntekt er ofte en indikator på problemforhold.

Barns levekår har to dimensjoner: livet her og nå, og hvordan livet i nåtida influerer framtidens livssjanser. Tiltak som forbud mot fysisk avstraffelse av barn og økonomiske overføringer til barnefamilier sikter primært på å bedre barns levekår i barndommen. Barns egen stemme er grunnleggende for å forstå deres levekår her og nå; det være seg i familien, på skolen eller i nærmiljøet. Når studier viser at mange barn opplever det sosiale miljøet på skolen som vanskelig (Mjaavatn, 2016), forteller dette at skolen er en viktig del av barns liv som barn, ikke bare viktig for deres suksess som voksne. Barns subjektive opplevelser er viktige for å gripe deres liv, men en forståelse av barns levekår må bygge på både subjektive og objektive forhold. I kompetansesamfunnet er hvordan livskvalitet i nåtida former livskvalitet i framtida grunnleggende i en slik forståelse.

Ambisiøse foreldre kan bidra til at barna opplever stress, men ingen ser det som barnevernets oppgave å fjerne tigmødres- eller fedres barn fra fiolinen eller idrettsbanen. Med bakgrunn i Amartya Sens (1993) forståelse av «well-being» ser vi utviklingsmuligheter som grunnleggende for barns levekår i kompetansesamfunnet. For kompetansesamfunnets barn er utviklings- og utdanningsmuligheter, frihet til å bruke mulighetene og evner og ressurser til å utnytte dem grunnleggende levekårskomponenter. Betydningen av velferdssamfunnets mulighetsrom illustreres ved at svært mange barn av innvandrere oppviser en sterk positiv mobilitet mellom generasjonene i Norge (Hermansen, 2016). Barnefattigdom må forstås i et slikt mulighetsperspektiv; fattigdom handler om faktorer i barns miljø som forhindrer dem i å bruke mulighetene som sikrer dem en framtid. Det fundamentale levekårsproblemet blant norske barn og unge er marginalisering. Kompetansesamfunnets fattigdom er en mulighetsfattigdom som hviler på et samspill mellom sosiale og personlige ressurser og kompetansesamfunnets krav. Barnekonvensjonens artikkel 29 forteller at utdanning ”skal sikte på å utvikle barnets personlighet, talenter og psykiske og fysiske evner så langt det er mulig”; moderne barnefattigdom handler om levekår som forhindrer slik utvikling.

Fakta

Undersøkelser indikerer at barn som vokser opp i dysfunksjonelle familier kan bli liggende etter i kognitiv utvikling.

LEVEKÅR, LIVSLØP OG UTVIKLING

Utviklingen av longitudinelle datasett gjør det mulig å følge barns utvikling over tid. Et grunnleggende generelt funn er betydningen av spedbarns- og småbarnsfasen for videre utvikling; med kompetansesamfunnets utviklingskrav forsterkes småbarnsfasens betydning. Undersøkelser indikerer at barn som vokser opp i dysfunksjonelle familier kan bli liggende etter i kognitiv utvikling, særlig vil dette gjelde barn som er biologisk sårbare (Myhre, Gjevik & Grøholt, 2006; Waldfogel & Washbrook, 2010). Den sosiale arven hviler på et samspill av sosiale og genetiske faktorer og forhold ved utdanningssystemene (se f.eks. Deary et al., 2006; Haworth et al 2011; Kishiyama et al., 2009). Barns IQ-scorer influeres av genetiske profiler (Krapohl & Plomin, 2015), men mens mange barn av foreldre med høy sosioøkonomisk status bedrer sine resultater med økende alder, får barn av foreldre med lav sosioøkonomisk status ofte svekkede IQ-resultater over tid (Feinstein, 2003; Turkheimer, Haley, D'Onofrio, Waldron & Gottesman, 2003). Også genetiske forhold må sees i en samfunnsmessig ramme; syndromer som «attention deficit disorder» (ADHD) har biologisk forankring, men er også forankret i at i kunnskapssamfunnets utdanningsinstitusjoner blir atferdsproblemer lett til skoleproblemer, som igjen kan bli til framtidige problemer på arbeidsmarkedet. En andel av barn som viser atferdsproblemer ved overgangen til ungdoms-

alder er ofte registrert med problematferd i de første skoleårene (Moffitt, 2005), og forhold i tidlig barndom kan predikere framtidig arbeidsledighet (Caspi, Wright, Moffitt & Silva, 1998). At deprivasjon i de første leveårene kan være uheldig for den kognitive utviklingen illustrerer barnevernets utfordringer: hvordan støtte utsatte familier og små barn for å forhindre en uheldig utvikling?

Mens spedbarns- og småbarnsfasen legger grunnen for kompetanseutviklingen, er barne-skolealder sentral i utdyping og utvikling av både sosial kompetanse og skolefaglig kompetanse, og for utviklingen av en identitet som en som mestrer (Frønes, 2006). "Tweensfase" og overgangen til ungdomstid og tidlig pubertet, får karakteren av en intens utprøvningsfase, en fase av «sosial simulering» (Frønes, 2006). For barn med atferdsproblemer blir denne fasen en risikofase hvor problemer tar form av sosiale problemer og kriminalitet; indikatorer på framtidig marginalisering. I overgangen mellom barn og ungdom trekkes barna mot ungdomstidens øyeblikksorientering, samtidig som kompetansesamfunnet krever en fremtidsorientert skoleinnsats. I industrisamfunnet var ungdomstiden - ofte forstått som tenåringsperioden - forstått som en venteperiode; man "ventet" på å bli voksen. I kompetansesamfunnet er ungdomstiden en kvalifiseringsperiode, og ikke minst en sorteringsperiode; utdanningssystemene sorterer til ulike framtider. I industrisamfunnets sosiologi var begreper om normalitet versus ►

260 000

barn har foreldre med en psykisk lidelse som kan gå ut over daglig fungering.

- ▶ avvik viktige, nå er kategorien ”sosialt avvik” i stor grad oppløst; mens f.eks. homofili var ulovlig tidlig på 1970-tallet, feiret regjeringen homofiles rett til ekteskap i 2009. Det multikulturelle og multireligiøse samfunn åpner for sosial og normativ variasjon, den grunnleggende utfordring i kunnskaps- og kompetansesamfunnet er inkludering versus marginalisering.

Kompetansesamfunnet aksentuerer samspillet mellom faser, seriøse problemer i senere faser er ofte knyttet til tidligere problemer. En ny omfattende studie, basert på et stort utvalg av personer fra New Zealand som er fulgt over livsløpet, finner at 22 % av kohorten (født 1972-1973) utgjør en stor del av samfunnets senere kostnader med denne kohorten; som 66 % av sosiale utgifter og 81 % av antall straffede. (Caspi et al., 2016). Forskerne fant at gruppen som sto for denne høye andelen av senere problemer: “ofte hadde vokst opp i lavere sosioøkonomiske miljøer, hadde opplevd omsorgssvikt, skåret dårligere på IQ-tester, og viste lav grad av selvkontroll i barndommen”⁵.

GRUNNLEGGENDE LEVEKÅRSKOMPONENTER

En rekke bidrag fra ulike samfunnsfag forteller at vi de siste tiårene har sett utviklingen av en økende sosial ulikhet, og at denne ulikheten overføres mellom generasjonene; ulikhet arves. Studier av mekanismer bak denne utviklingen legger vekt på økende ulikhet i unge

generasjoners utviklingsmuligheter. Den sosiale ulikhetens reproduksjon drives av ulikhet i småbarns utviklingsmuligheter, av ulik adgang til utdanning og av at familie, nabolag, skoler og aktiviteter blir mindre heterogene⁶, som når de fleste etablerer familie med andre med samme nivå av inntekt og utdanning som dem selv.

Segregeringen driver seg selv: økt segregering gir konsekvenser som igjen skaper økt ulikhet. Beskrivelsene av segregeringens selvforsterkende prosesser forteller at bekjempelsen av sosial ulikhet i stor grad må skje gjennom investering i kompetanseutvikling blant de yngste.

Segregering av nabolag og kvaliteten på skoler og aktiviteter er mindre av et problem i Norge enn i f.eks. USA og UK, hvor mange studier kommer fra. Eksempelvis viste en norsk studie at barn som hadde kontakt med barnevernet i liten grad gikk på skoler med svakere resultat fra nasjonale prøver enn andre skoler (Frønes & Strømme, 2014), og det er ikke slik at gode skoler følger skarpe nabolagsgrenser. Men også i Norge utvikles ulikhet mellom familier; foreldres integrasjon i yrkeslivet er grunnleggende, ikke bare økonomisk, men ved at foreldre er modeller for barns voksenliv. At sosialhjelp og en tilværelse utenfor yrkeslivet til dels er arvelig (Lorentzen & Nielsen, 2008) er sannsynligvis i noen grad knyttet til foreldrenes modelleffekt. En serie studier viser at et høyt antall søsken har uheldig effekt på hva barn oppnår på skolen. En vanlig antagelse er at mange barn gir mindre

«Mindre ulikheter i tidlig barndom kan ende som store ulikheter i ungdomstid og voksen alder; sosial ulikhet forsterkes gjennom livsløpet og den forsterkes fra en generasjon til den neste»

mulighet for foreldre til å støtte det enkelte barn i dets utvikling og utdanning. Mange barn er også ofte koblet sammen med at foreldre i liten grad er yrkesaktive. Sosiologiske studier har lagt vekt på at barns posisjoner i utdannings-systemene influeres av deres sosiale bakgrunn. Men når en følger barn over livsløpet viser det seg at selv om foreldres utdanning, inntekt, familiestørrelse etc. influerer barnas karakternivå, er karakterer i grunnskolen også forankret i skolens egen dynamikk; skolen er i seg selv en forklaringsfaktor knyttet til noen barns framtidig marginalisering (Socialstyrelsen, Social Rapport, 2010; Frønes & Strømme, 2014). Moderne samfunn krever visse basiskompetanser; lese- og skrivevansker på skolen influerer f.eks. sannsynligheten for framtidig bruk av sosialhjelp (Pape, Bjørngaard, Westin, Holmen & Krogstad, 2009). Ifølge den svenske Socialstyrelsen er en sterk beskyttende faktor for barn i risikozonen «frånvaron av skolmisslyckande». En større europeisk studie av barn som har kontakt med barnevernet hevdet at ikke bare hadde barna en bakgrunn som bidro til svake resultater, men at dette ble forsterket ved at barnevernet la liten vekt på utdanning (Berlin, Vinnerljung & Hjern, 2011; Cameron, Hollingsworth & Jackson, 2011).

For noen tiår siden så sosiologers sosialisering-forståelse ofte barnet som "et lite dyr" som

kjempet imot å bli sosialisert, eller som en "tabula rasa": en tom tavle som kulturen skriver på. Nå vet vi at dette er feilaktig - det må være skrevet av menn som ikke la merke til hvordan deres minste oppførte seg: en enkel observasjon av babyer forteller at de aktivt henter verden inn. Menneskebarnet er designet for å hente inn kultur og språk (Bråten 2009, Denner, 2004), ikke et lite dyr som slåss mot kulturen, og ikke en tom tavle. De første leveårene danner basis for videre utvikling, hvor barnet er det aktive sentrum i selvforsterkende prosesser. I kompetansesamfunnet forsterkes sped- og småbarnstidens betydning ved at kompetansekravene aksentueres. Dette er særlig kritisk for barn som av ulike grunner er særlig sårbare pga. genetiske profiler og/eller dysfunksjonelle familier. En svak utvikling i småbarnsperioden kan være vanskelig å hente inn; uheldige prosesser forsterkes over tid. Mindre ulikheter i tidlig barndom kan ende som store ulikheter i ungdomstid og voksen alder; sosial ulikhet forsterkes gjennom livsløpet og den forsterkes fra en generasjon til den neste.

Når det gjelder barns utvikling kan vi skille mellom ytre faktorer og utviklingsfaktorer. Ytre faktorer kan indikeres ved sosioøkonomiske deprivasjon, som foreldre med lav kompetanse utenfor yrkeslivet. Det anslås også at ca. ►

⁵ <http://dunedinstudy.otago.ac.nz/news-and-events/article/53>.

⁶ For en diskusjon, se <http://review.chicagobooth.edu/magazine/spring-2016/why-has-inequality-grown-in-the-us>.

«Tidlig støtte er grunnleggende; i moderne barns utviklings- og utdanningsmaraton gjelder den samme regel som i andre maraton; man bør ikke minste kontakten med hovedfeltet. Da ryker mye av motivasjonen, samtidig som det kreves at man skal løpe raskere»

- ▶ 260 000 barn har foreldre med en psykisk lidelse som kan gå ut over daglig fungering, mens ca. 70 000 barn har foreldre med et alkoholforbruk som kan gi problemer med daglig fungering (Torvik & Rognmo, 2011), i tillegg kommer andre rusproblemer blant foreldre. Barn har også ulike genetiske profiler som influerer den videre utvikling i samspill med de ytre faktorene. Utviklingsfaktorer refererer til faktorer som veves direkte inn i den dynamiske utvikling av kompetanse. Dette vil kunne være et familie-medlem utenfor kjernefamilien, en god lærer eller andre som støtter barnets utvikling, og ikke minst ulike systematiske intervensjoner, som barnehager og pedagogiske tiltak i barnehagen som sikter på barnets utvikling. Tidlig støtte er grunnleggende; i moderne barns utviklings- og utdanningsmaraton gjelder den samme regel som i andre maraton; man bør ikke minste kontakten med hovedfeltet. Da ryker mye av motivasjonen, samtidig som det kreves at man skal løpe raskere.

EN POLITIKK FOR BARNES UTVIKLING OG LEVEKÅR

At marginalisering ikke kan forankres i avgrensede årsaker, men i lange selvforsterkende risikoprosesser, er en viktig erkjennelse overfor barnevern så vel som i en generell politikk for barn. En grunnleggende oppgave er å snu uheldige risikoprosesser. Mens sosiologiske studier tradisjonelt har sett på sammenhengen mellom foreldres sosioøkonomiske posisjon bakgrunn og barnas utvikling, legger nyere studier vekt på foreldres aktive støtte til og kultivering av barnas utvikling (Lareau, 2003). En omfattende studie av barn, barnehage og familier i UK konkluderte med at hva foreldre gjør er viktigere enn hvem de er⁷. I kompetansesamfunnet er det ikke overaskende at foreldres aktive bidrag er betydningsfullt. Asiatiske barns suksess i utdanningssystemene verden over tilskrives i stor grad utdanningsorienterte og aktive familier.

70 000

barn har foreldre med et alkoholforbruk som kan gi problemer med daglig fungering.

Skillet mellom ytre levekårsfaktorer og utviklingsfaktorer er viktig med tanke på en politikk for barn. Når det gjelder barnefattigdom har politikken tradisjonelt basert seg på enkle ytre faktorer, som overføring av økonomiske midler til familien, ofte stigende med antall barn. Utfordringene med slike tiltak er at de i liten grad sikrer direkte på barns utvikling, og at de i noen tilfeller kan forhindre positiv utvikling. Kompetansesamfunnet endrer karakteren av barnevern; barnevernets oppgave blir ikke bare å motarbeide omsorgssvikt i den tradisjonelle betydning, men å sikre kompetanseutvikling for barn i risikozonen. I kompetansesamfunnet er barnehagen utviklingens institusjonelle grunnmur; barnehagen bidrar til alle barns utvikling, og kan identifisere barn i risikozonen og utforme relevante tiltak. I motsetning til økonomiske overføringer til foreldre, treffer utvikling av barnehagen og andre utviklingstiltak de enkelte barn direkte.

Som beskrevet tidligere krever kompetansesamfunnet utvikling av selvregulering. Det dreier seg om evner til konsentrasjon/fokusering, planlegging, disiplin, kreativitet og fleksibilitet (Diamond & Lee, 2011)⁸. Disse funksjonene oppsummeres som eksekutive/utøvende funksjoner (executive functions). Utvikling av slike funksjoner skjer sannsynligvis best i samspill

med utvikling av en bredere sosial, utdannings- og følelsesmessig kompetanse, som i en barnehage og i samspill med familien. Generelt har også universelle tiltak rettet mot alle best effekt for barn i risikozonen. Det finnes en rekke måter å systematisk støtte barns utvikling på; poenget her er at en grunnleggende strategi for moderne barnevern er direkte støtte til barns utvikling.

En grunnleggende politisk og sosial utfordring er økende sosial ulikhet, en ulikhet som i stor grad er forankret i barn og unges ulike utviklings- og utdanningsmuligheter (Heckman, 2014, Durlauf, 2006). Studier av når investering gir størst avkastning, så vel som studier av barns utvikling, forteller at tidlig innsats er grunnleggende; tidlig innsats kan mest effektivt bryte de selvforsterkende negative prosessene. Barnevern går rett inn i politikkenes brennpunkt; å bekjempe ulikhet i barns utviklingsmuligheter er å bekjempe framtidig sosial ulikhet. I kompetansesamfunnet er godt barnevern ikke bare en strategi for å støtte barns utvikling, det er den grunnleggende strategi for å bryte den sosiale arven mellom generasjonene. ●

Fotnoter

⁷ <http://epp.eioe.ac.uk/epp/epppdfs/RBTec1223sept0412.pdf>.

⁸ (<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3159917/>).

Referanser

- B**
- Berlin M., Vinnerljung B. & Hjern A. (2011). School performance in primary school and psychosocial problems in young adulthood among care leavers from long term foster care. *Children and Youth Services Review*, 33, 2489-2494
- Bråten S. (2009). *The Intersubjective Mirror in Infant Learning and Evolution of Speech*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company
- C**
- Cameron, C., Hollingworth, K. and Jackson, S. (2011). Young People from a Public Care Background: secondary analysis of national statistics on educational participation. Hentet fra: [http://www.kineo.nu/skolfam/moodle/pluginfile.php/35/mod_resource/content/1/Final%20Report%20of%20the%20YIPPEE%20Project%20-%20WP12%20Mar11.pdf]
- Caspi, A., Wright, B. R. R., Moffitt, T. R., & Silva, P. A. (1998). Early failure in the labor market: Childhood and adolescent predictors of unemployment in the transition to adulthood. *American Sociological Review*, 63, 424-451.
- Caspi, A., Houts R. Belsky D. W., Harrington H., Hogan S., Ramrakha S., Poulton R. & Moffitt T. E. (2016). Childhood forecasting of a small segment of the population with large economic burden. Hentet fra: [http://www.nature.com/articles/s41562-016-0005]
- Clausen, J. S. (1991). Adolescent competence and the shaping of the life course. *The American Journal of Sociology*, 96(4), 805-842.
- D**
- Deary, I.J., Taylor, M.D., Hart, C.L., Wilson, V., Davey Smith, G., Blane, D. & Starr, J.M (2005). Intergenerational social mobility and mid-life status attainment: influences of childhood intelligence, childhood social factors, and education. *Intelligence*, 33 (5), 455-472.
- Dennet, D. (2004) *Freedom evolves*. London: Penguin
- Diamond, A., & Lee, K. (2011). Interventions shown to aid executive function development in children 4 to 12 years old. *Science*, 333, 959-964.
- Durlauf S. N. (2006). Groups, Social Influences, and Inequality: A Memberships Theory Perspective on Poverty Traps, in Bowles S. Durlauf S N, and Hoff K, eds., *Poverty Traps*. Princeton: Princeton
- F**
- Feinstein, L. (2003). Inequality in the Early Cognitive Development of British Children in the 1970 Cohort. *Economica*, 70 (277), 73-97.
- Frønes, I. (2006). *De likeverdige*. Oslo. Gyldendal Akademisk.
- Frønes, I. & Strømme H. (2014). *Risiko og marginalisering*. Oslo, Gyldendal
- H**
- Haworth C.M.A., Asbury K., Dale P.S., Plomin R. (2011). Added Value Measures in Education Show Genetic as Well as Environmental Influence. *PLoS ONE* 6(2): e16006.
- Heckman J. J., Mosso S. (2014). The economics of human development and social mobility, *National bureau of economic research*. Hentet fra: [http://www.nber.org/papers/w19925.pdf]
- Hermansen, AS (2016). Barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv. I I. Frønes & L. Kjølsvold (red.), *Det norske samfunn* (7. utgave). Gyldendal akademisk, Kapittel 7 i Bind 1, 155-178.
- J**
- Jennings, J. L., & DiPrete, T. A. (2010). Teacher effects on social and behavioral skills in early elementary school. *Sociology of Education*, 83(2), 135-159.
- K**
- Kishiyama M. M., Boyce W. T., Jimenez A.M., Perry L.M., Knight R.T. (2009). Socioeconomic Disparities Affect Prefrontal Function in Children. *Journal of Cognitive Neuroscience*, 21(6), 1106-1115
- Krapohl, E. & Plomin; R. (2015). Genetic link between family socioeconomic status and children's educational achievement estimated from genome-wide SNPs. *Molecular Psychiatry*. Hentet fra: [http://www.nature.com/mp/journal/vaop/ncurrent/full/mp20152a.html]
- L**
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods: Class, race, and family life*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Lorentzen, T. og Nielsen, R. A. (2008). *Går fattigdom i arv? Langtidseffekter av å vokse opp i familier som mottar sosialhjelp*. Oslo: FAFO.
- M**
- Markussen, E., Frøseth, M. W., Lødding, B. & Sandberg, N; (2008). Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002: Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter. NIFU.
- Mjaavatt P. & Frostad P. (2016). Jentene sliter. *Psykologi i kommunen*, 6.
- Moffitt T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Myhre, A. M., Gjevik, E., & Grøholt, B. (2006). Life leaves its marks. *Tidsskrift for den Norske lægeforening: tidsskrift for praktisk medicin, ny række*, 126(7), 909-911.

N

Nickell, S., & Bell, B. (1995). The collapse in demand for the unskilled and unemployment across the OECD. *Oxford Review of Economic Policy*, 11(1), 40-62.

P

Pape, K., Bjørngaard, J. H., Westin, S., Holmen, T. L., & Krogstad, S. (2011). Reading and writing difficulties in adolescence and later risk of welfare. A ten year follow-up, the HUNT Study, Norway. Levanger: NTNU, HUNT Research Centre. Hentet 26. april 2015, fra [http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21943369].

R

Reynolds, A., & Clements, M. (2005). Parental involvement and children's school success. In E. N. Patrikakou, R. P. Weissberg, S. Redding, & H. J. Walberg (Eds.), *School-family partnerships: Promoting the social, emotional, and academic growth of children* (pp. 109-127). New York: Teachers College Press.

S

Sandbæk, M. (2004) Konklusjoner og tiltak. I Sandbæk, M. (red.) *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt*. NOVA Rapport 11/04.

Schwab K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution* World Economic Forum.

Sen, A.K. (2008). *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Socialstyrelsen Social Rapport (2010). *Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*. Västerås; Edita Västra Aros

T

Torvik, F.A. & Rognmo, K. (2011). Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk. Folkehelseinstituttet. Rapport 2011:4

Turkheimer, E., Haley, A., D'Onofrio, B., Waldron, M & Gottesman, I. I. (2003). Socioeconomic status modifies heritability of IQ in young children. *Psychological Science*, 14, 623-628.

W

Waldfoegel, J., & Washbrook, E. V. (2010). Low income and early cognitive development in the UK. A Report for the Sutton Trust, februar 2010.

Artikkel 3

Av Kjell G. Salvanes

Inntektsforskjeller og sosial mobilitet i Norge

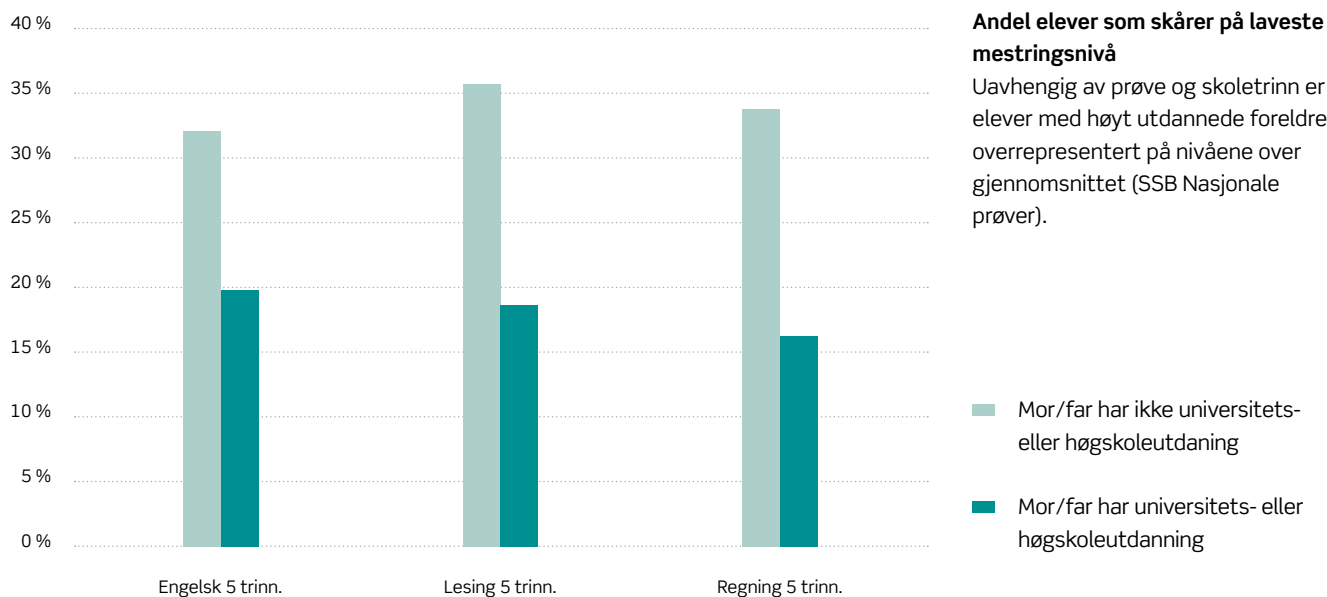

Sammendrag

Artikkelen gir et kort historisk overblikk over ulikhet i Norge med bakgrunn i mye nyere forskning på området. Videre drøftes de ulike mekanismene som henger sammen med sosial mobilitet. En viktig problemstilling i diskusjonene om sosial mobilitet handler om hvilke faktorer som har størst innvirkning. Hvor mye har foreldrenes inntekt å si for om barna får et godt voksenliv? Og hvilken betydning har foreldrenes utdanning?

Artikkelen illustrerer tydelig sammenhengene mellom foreldres utdanning og barnas inntekt og utdanning videre i livet. Sammenhengen mellom utdanning og ulikhet illustrerer et interessant paradoks Norge i dag. Foreldres inntekt betyr lite for barnas inntekt, mens foreldrenes utdanning har nesten like stor betydning for barnas utdanning i Norge som i USA. Årsakene til dette er sammensatte, men konsekvensene er reelle. Dagens nye jobber krever mer og mer kompetanse, og i lys av dette vil en sementering av utdanningsulikhetene kunne gi økte forskjeller i årene som kommer.

Tall og fakta

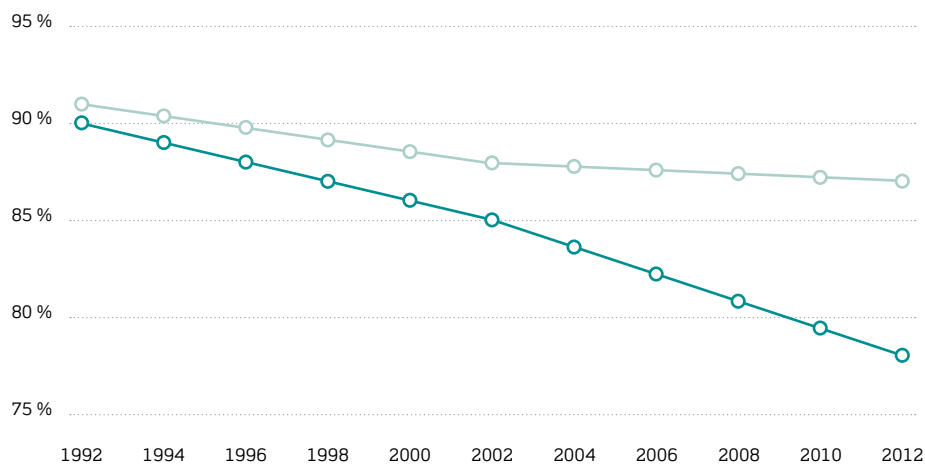
Antall barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt

Det er et høyere antall barn som vokser opp i husholdninger med vedvarende lavinntekt blant barn med innvandrerbakgrunn enn barn uten innvandrerbakgrunn (SSB Innteks- og formuesstatistikken).

Legend:

- Barn uten innvandrerbakgrunn
- Barn med innvandrerbakgrunn

Sysselsetting blant unge menn fra høy- og lavinntektsfamilier

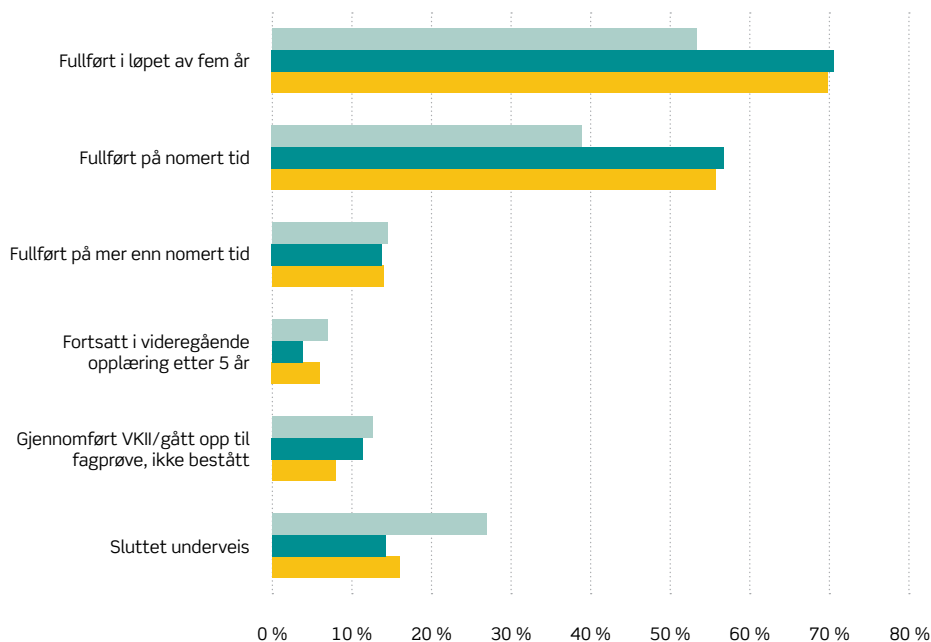
Mens andelen menn fra rike familier som var i jobb holdt seg relativt stabil på 87–88 prosent frem til 2012, falt mange menn fra lavinntektsfamilier utenfor. Bare 78 prosent av disse var sysselsatt i 2012 (Markussen og Røed, 2017).

— Høy inntekt
— Lav inntekt

Gjennomstrømming i videregående opplæring, etter innvanderbakgrunn. 2010-2015.

Norskfødte med innvandrerforeldre fullfører videregående opplæring i like stor grad som unge generelt. Elever som ikke er født i Norge, fullfører i mindre grad, og 27 % slutter underveis i utdanningsløpet (SSB Gjennomstrømming i videregående opplæring).

■ Innvandrere
■ Norskfødte med innvandrerforeldre
■ Alle unge

Kjell G. Salvanes

Salvanes har et forskningsprofessorat i arbeidsmarkedsøkonomi ved Institutt for samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole, og er forskningsdirektør ved CELE fra 2012. Han er Joint Managing Editor av et ledende tidsskrift i samfunnsøkonomi, *The Economic Journal*.

Salvanes forsker på en rekke problemstillinger knyttet til utdannings-, arbeidslivs- og helsepolitikk. Eksempler er gevinster av utdanning, tidlige investeringer i barn og unge, inntektsulikhet, helse, utdanning og intergenerasjonell mobilitet. Salvanes har også vært medlem av den norske Produktivitetskomisjonen (2014-2016), vært i utdanningskomiteen for Norges forskningsråd og i det danske forskningsrådet.

Salvanes' arbeid har blitt publisert i en rekke ledende tidsskrifter – inkludert *American Economic Review*, *Quarterly Journal of Economics*, *Journal of Political Economy*, *Review of Economics and Statistics*, *Journal of Labor Economics*, *Economic Journal*, *Journal of Public Economics* og *The Journal of the European Economic Association*.

INNLEDNING

Ulikhet er igjen høyt oppe på agendaen både til forskere, kommentatorer og politikere. Mange uttrykker bekymring for økende ulikhet og særlig hvilke konsekvenser det har for barn å vokse opp i samfunn med økende sosiale ulikheter. I denne artikkelen vil jeg forsøke å gi en liten historisk oversikt over ulikhet i Norge med bakgrunn i nyere forskning på området, peke på sammenhengen mellom ulikhet på et gitt tidspunkt og persistensen i ulikhet over tid. Begge deler er viktig, men det er kanskje særlig sammenheng mellom foreldres bakgrunn og effekten dette har på barnas inntekt og utdanning som er viktig når en er interessert i effekten av sosial bakgrunn på barnas muligheter. Jeg vil spesielt peke på sammenhengen mellom utdanning og ulikhet, og trekke fram et interessant paradoks i hvordan ulikhet gir seg til uttrykk i Norge i dag.

Men først kan det være nyttig å sette Norge inn i en litt videre sammenheng. Er det stor grad av ulikhet i Norge sammenlignet med andre land? Sammenligning med andre land er viktig på flere måter, men det gir et perspektiv på hva som er mulig å få til for å redusere ulikhet, og dermed også hva som er oppnådd i Norge. For være klar: det er veletablert at den økonomiske ulikheten er svært lav i Norge sammenlignet alle andre land. Et generelt mål for ulikhet måles med den såkalte Gini-indeksen som går fra 0 – fullstendig likhet i fordeling – til 1 som betyr at en person

«Med andre ord har Norge gått fra et land med høy grad av økonomisk ulikhet til veldig lav økonomisk ulikhet over en periode på et par generasjoner»

har all inntekt. I Norge i dag er Gini-koeffisienten 0.25 når en måler brutto arbeidsinntekt, som er standardmålet. Sammenlignet med andre OECD-land og i og for seg langt utover det, betyr dette at Norge har den lavest målte ulikheten på inntekt i dag. Norge er i dag samtidig et land med høy sosial mobilitet der barns sosiale bakgrunn har relativt lite å si for deres inntektsutsikter. Den sosiale mobiliteten målt som hvor mye foreldres inntekt betyr for barns inntekt som voksne, er på 0.15, som igjen er det laveste sammen med Danmark og Sverige. Med andre ord skårer dermed Norge høyt på den såkalte The Great Gatsby Curve, som illustrerer sammenhengen mellom inntektsulikhet innen en generasjon og neste generasjons utsikter til å klatre høyere opp i inntektsfordelingen sammenlignet med sine foreldre, dvs. inntektsmobilitet mellom generasjoner. I motsatt ende, med lavest skår blant vestlige land, finner vi USA, som både har stor inntektsulikhet og paradoksalt nok også lav sosial mobilitet. I mange utviklingsland er både ulikheten målt ved et tidspunkt og målt ved sammenhengen mellom generasjoner mye høyere enn i USA igjen.

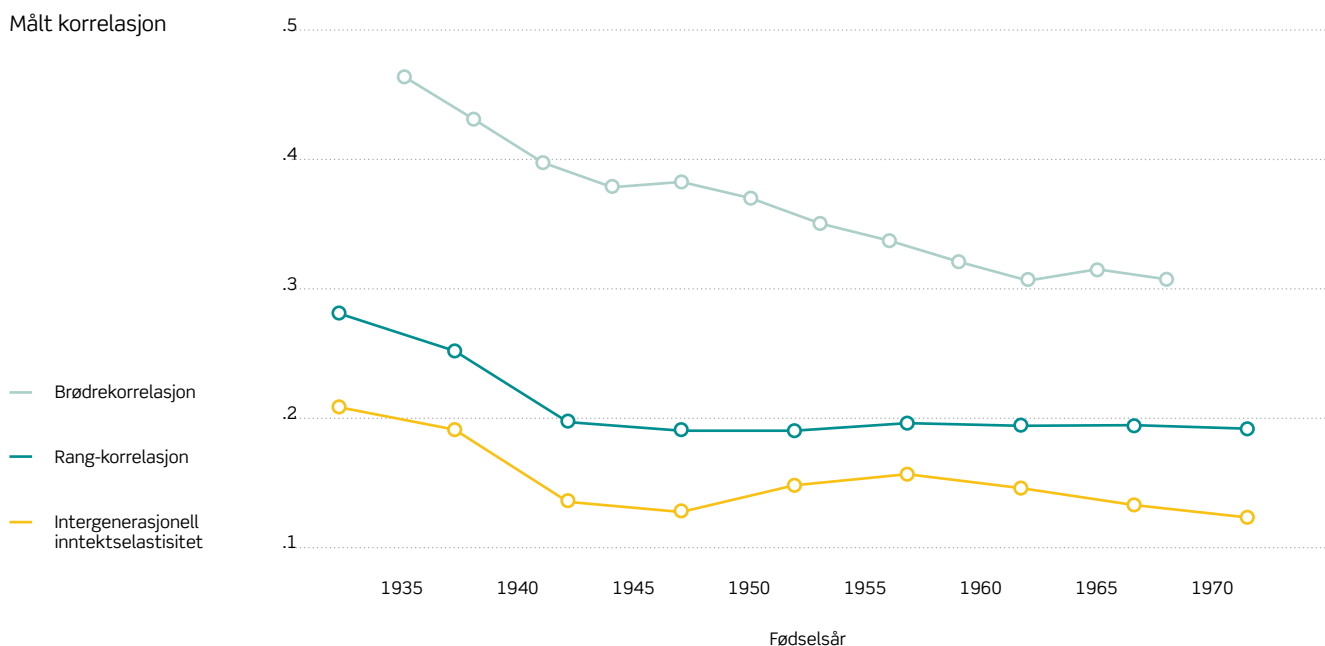
Har det alltid vært slik? I tillegg til en internasjonal sammenligning vil vi gi en kort gjennomgang av hva vi vet om utvikling av ulikhet over tid, og hvordan sammenhengen mellom foreldrebakgrunn og barns inntekt har endret seg over tid i Norge. Når har de største endringene eventuelt funnet sted, og hva kan årsakene være? Et relatert spørsmål er om vi har like stor

grad av likhet når det gjelder utdanning, dvs. om foreldrenes utdanning også betyr lite for barnas utdanning, slik som foreldrenes inntekt betyr lite for barnas inntekt?

ULIKHETEN BLIR REDUSERT OG MOBILITETEN ØKER FRA 30-TALLET

Forskere i Norge har tilgang til detaljerte data om økonomiske forhold i dag gjennom ulike registre med rike administrative data. Skal man studere forholdene lengre tilbake i tid er data-materialet mer begrenset. Skatteetaten samlet imidlertid inn inntektsdata (brutto inntekt) som en del av folketellingen i 1930, og disse viser at det var stor ulikhet i Norge i 1930. Måler vi ulikheten i 1930 ved den såkalte Gini-indeksen, finner vi at denne var på 0.5 eller noe i overkant avhengig av hvilke data en bruker, noe som er det samme for USA i dag (Berger, Salvanes & Vagle, 2017). På slutten av 1800-tallet var ulikheten igjen målt med Gini-indeksen 0.70. Som nevnt har de nordiske landene i dag en Gini-indeks på omkring 0.25, som er blant den laveste i OECD. Med andre ord har Norge gått fra et land med høy grad av økonomisk ulikhet til veldig lav økonomisk ulikhet over en periode på et par generasjoner.

Det er slik at ulikheten også i Norge har steget noe fra slutten av 80-tallet, men stigningen har ikke vært dramatisk. De antatte årsakene til stigningen er også ukontroversielle, som økt ►

Figur 1 - Utvikling av sosial mobilitet i Norge

- internasjonal handel og teknologisk endring. Samtidig med at man i Norge opplevde økt utjevning i inntekt økte også den sosiale mobiliteten.

Sammenligner vi fødselskullene i 1930 og rundt 1950 økte den sosiale inntektsmobiliteten fra et nivå som en har i USA i dag – en elastisitet på 0.4-0.5 (litt enkelt sagt at 40-50 prosent av barnas inntekt som voksne er forklart av fars inntekt) til dagens nivå på 0.10-0.20, for deretter å stabilisere seg.

Figuren nedfor illustrerer funnene i en ny studie vi har gjort på dette (Pekkarinen, Salavanes & Sarvamaki, 2016).

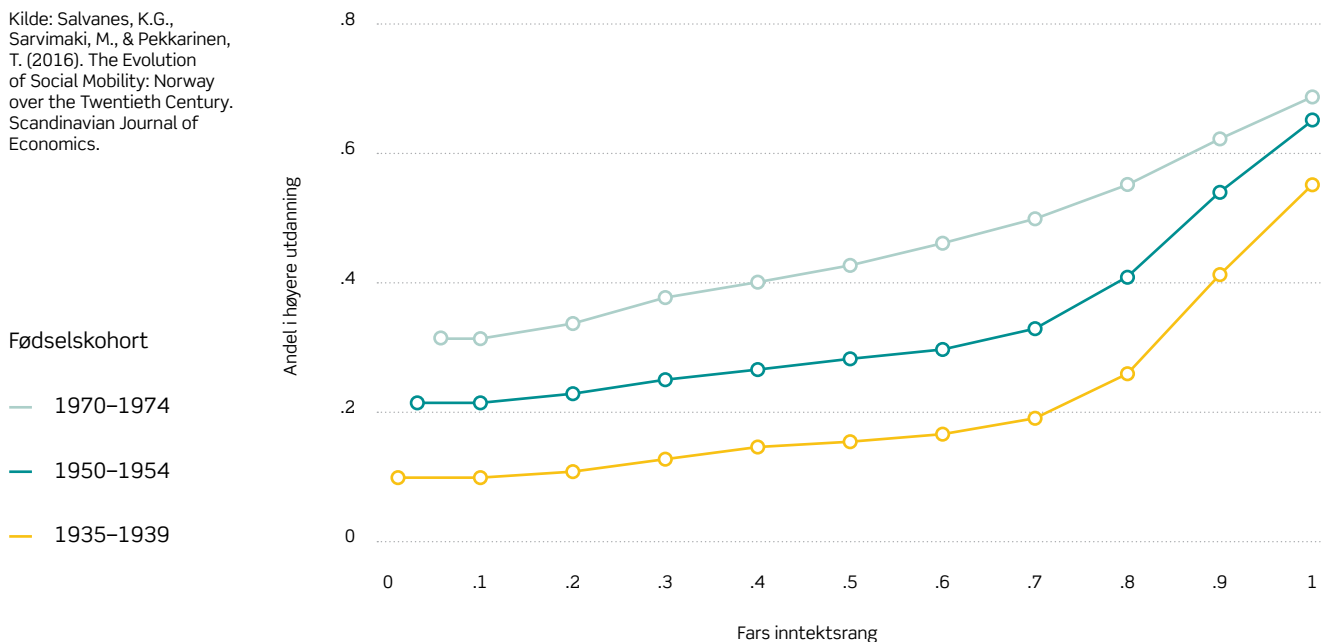
Figuren viser nedgangen i persistens i inntekt i voksenalder mellom gutter som er født fra

1930 til 1970 og deres fedre. Vi viser sammenhengen for tre ulike mål for intergenerasjonell mobilitet, og alle viser det samme. Fars inntekt betyr mye for gutters inntekt som voksne helt fram til de som er født rundt 1950. På det tidspunktet når den intergenerasjonelle mobiliteten sitt høyeste nivå (merk at i figuren vises persistensen), for deretter å flate ut. Med andre ord var det en veldig stor økning i den sosiale mobiliteten målt ved inntekt fram til ca 1950, og deretter er det ingen økning.

I vår studie finner vi at endringen i inntektsmobiliteten øker særlig i bunnen av fordelingen, dvs. blant de fattigste, og vi finner også en økt konvergens mellom by og land ved at mobiliteten i utkant-Norge nærmer seg den noe høyere mobiliteten i sentrale strøk.

Figur 2 - Andel i høyere utdanning, etter fars inntekt

Kilde: Salvanes, K.G., Sarvimaki, M., & Pekkarinen, T. (2016). The Evolution of Social Mobility: Norway over the Twentieth Century. Scandinavian Journal of Economics.

HVA SKJEDDE?

Årsakene til denne ganske dramatiske endringen har vi ikke fullt ut forstått, men etableringen og utviklingen av velferdsstaten har åpenbart spilt en rolle. Nøyaktig hva det er med velferdsstaten som er viktig er imidlertid mindre klart. Utdanningspolitikk er antakelig en viktig forklaringsfaktor, først med lik grunnskole i by og land, etablering av niåring ungdomsskole og etterhvert en tung satsing på høyere utdanning. For fødselskull fra omkring 1935 til 1950 øker den gjennomsnittlige lengden på utdanning drastisk.

Vi kan illustrere endringen i mobilitet i utdanning i samme periode ved å se på deltagelse i høyere utdanning over tid for ulike inntektsgrupper.

Figuren ovenfor måler andel i høyere utdanning på y-aksen som funksjon av foreldres inntekt målt på x-aksen for tre fødselskohorter (1935-39, 1950-54, 1970-74).

For det første ser vi det mer mekaniske at utdanningsnivået går opp for alle grupper over tid. Det som er veldig tydelig er at den store andelen av de rikeste 30 prosentene i de to første kohortene fram til 1950, er jevnet kraftig ut for fødselskohorter født på 70-tallet. Likevel er det en ganske sterk sammenheng mellom foreldres inntekt og utdanningsnivå på 70-tallet (og i dag), men i alle fall svakere enn før andre verdenskrig og tidlig 50-tall. Vi kommer tilbake til denne sammenhengen. ►

«Foreldres inntekt betyr lite for barnas inntekt, mens foreldrenes utdanning har nesten like stor betydning for barnas utdanning i Norge som i USA»

- Det var også andre viktige institusjoner som ble utviklet parallelt med den økende sosiale mobiliteten. Den første hovedavtalen mellom LO og Norsk Arbeidsgiverforening ble inngått i 1935, og var et grunnlag for sentrale lønnsforhandlinger. Resultatet ble en sammenpresset lønnsstruktur. Lønnsstigen ble rett og slett kortere, og det ble dermed lettere å klatre samtidig som lønnsulikheten blir redusert. Det er god grunn til å tro at dette er viktig.

Folkehelsen ble også forbedret i samme periode, dels som følge av initiativ fra private filantropiske organisasjoner, og dels en begynnende offentlig satsing. Utviklingen av velferdsstaten

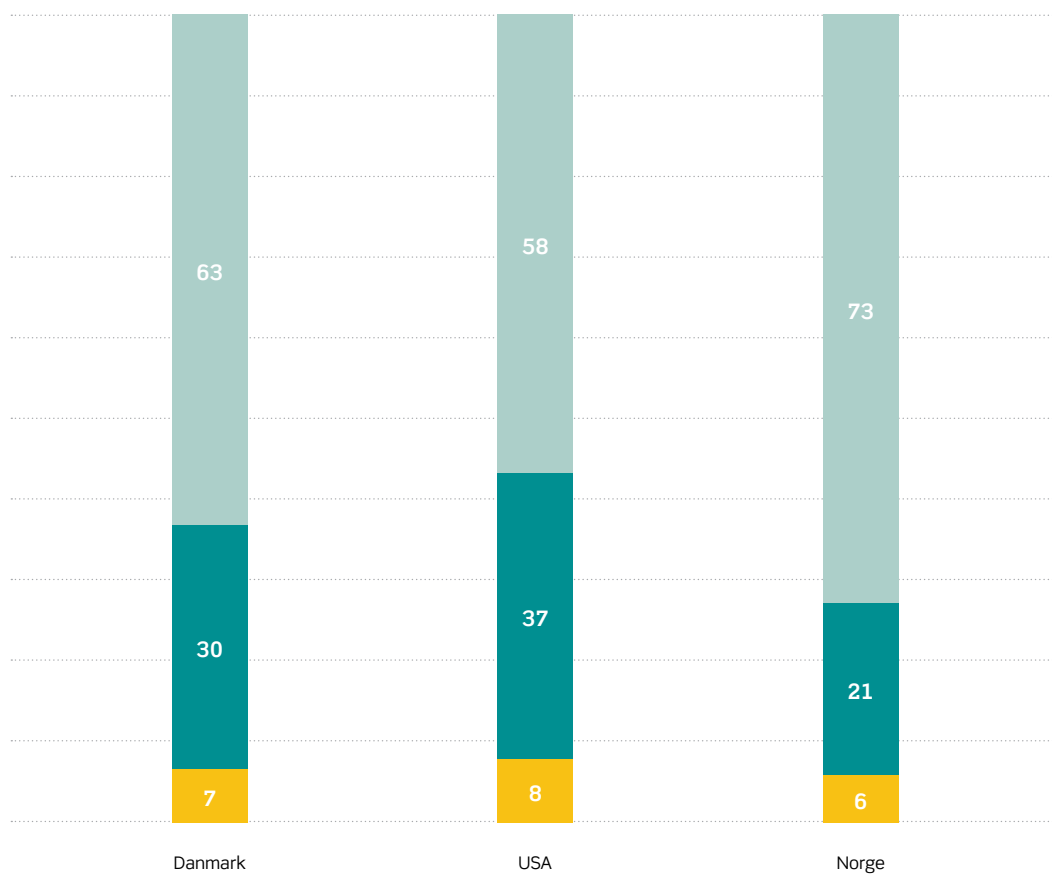
slik vi kjenner den i dag, var en kombinasjon av offentlige tiltak og private tiltak. Et eksempel på det siste er at NKS åpnet mor-barn-stasjoner. I en studie ved NHH viser vi at dette hadde stor betydning for barnas helse som voksne, og derfor også for deres utdanning og yrkesdeltagelse. Særlig var det en stor forbedring blant de fattigste (Butikofe, Løken & Salvanes, 2016). Enda viktigere er bekjempelsen av tuberkulose. En folkesykdom som ikke bare var dødelig, men som hemmet skolegang og arbeidsevne. Våre studier viser at også dette hadde en positiv effekt på utdanning og sosial mobilitet (Butikofer og Salvanes, 2016). ►

Figur 3 - Forholdsmessig andel personer mellom 20-34 år i høyere utdanning, etter foreldrenes utdanning i Danmark, USA og Norge (2012)

Figuren viser forholdsmessig andel personer mellom 20-34 år i høyere utdanning, brutt ned etter foreldrenes utdanning (grunnskole, videregående utdanning, eller høyere utdanning) i 2012, for Danmark, USA og Norge.

Kilde: OECD. (2014). Tabell A4.1.

■ Høyere utdanning
■ Videregående utdanning
■ Grunnskole

► LIKHET I UTDANNING?

Vi viste nettopp at utdanning var en viktig årsak til den store økningen i sosial mobilitet når en fokuserer på sammenhengen mellom foreldres og barnas inntekt. Det er imidlertid et paradoks at den sosiale mobiliteten i utdanning er forbausende lav, selv i dag. Foreldres inntekt betyr lite for barnas inntekt, mens foreldrenes utdanning har nesten like stor betydning for barnas utdanning i Norge som i USA. Dette er nok et fenomen som er lite kommunisert, og enda dårlige forstått.

Først, la oss dokumentere dette litt. Måler vi andelen av barn i høyere utdannelse (målt i 2012), der foreldre har enten bare grunnskole, videregående eller høyere utdannelse, ser vi fra figuren nedenfor at i Norge kommer omtrent 73 prosent av de som studerer fra hjem der også foreldrene har høyere utdannelse. Dette er en nokså lik andel som for USA og Danmark, og om noe er det faktisk en høyere andel enn for USA og Danmark. Likeledes er det slik det er bare ca 20 prosent av ungdom som studerer som har foreldre med videregående, og bare 8 prosent av de som studerer har foreldre med grunnskole. Igjen nokså likt med USA og Danmark, og om noe i underkant for Norge.

Bruker vi et standardmål for intergenerasjonell mobilitet i utdanning, finner vi at den er 0.22 for Norge (Black, Devereux & Salvanes, 2005), og 0.25 for USA. Med andre ord gir også dette

målet en indikasjon på at foreldres utdanning betyr mye for barnas utdanning selv om vi har sett en utvikling over tid. Og det er interessant at selv om foreldres inntekt betyr lite for barnas inntekt i motsetning til i USA, er det nokså lik sammenheng mellom foreldres utdanning og barnas utdanning i USA og Norge.

Det kan hende at kulturelle normer og forventninger til utdanning er forskjellige i ulike sosiale grupper, og derfor mer krevende å endre ved politikk. Alternativt kan en sammenpresset lønnsstruktur føre til en lavere avkastning på utdanning i Norge, sammenlignet med de fleste andre OECD-land. Lav lønnsulikhet kan altså gi svakere insentiver til å investere i høyere utdanning. Selv om en sjenerøs studiefinansiering har virket i motsatt retning, påpeker OECD stadig at Norge har færre mastergrader enn gjennomsnittet i OECD. Årsaken til store ulikheter i utdanning og sterk persistens i utdanningsvalg mellom foreldre og barn, kan altså ha sammenheng med en sterk politisk vilje og evne til å utjevne inntektsforskjeller.

Årsakene er nok sammensatte, men konsekvensene er reelle. Dagens nye jobber krever mer og mer kompetanse, og i lys av dette vil en sementering av utdanningsulikhetene kunne gi ytterligere forskjeller i årene som kommer. Generelt sett for økonomisk utvikling er kanskje heller ikke dette bra, siden det kan true omstillingsmulighetene i økonomien. ●

Referanser

B

Black, S. E., Devereux, P. J., & Salvanes, K. G. (2005). Why the Apple Doesn't Fall Far: Understanding Intergenerational Transmission of Human Capital. *American Economic Review* 95: 1 (March), 437-449.

Berger, E., Salvanes, K.G., & Vagle, H.B. (2017). Explaining Inequality in Norway 1890 til 2030. memo, NHH.

Bütikofer, A., & Salvanes, K.G. (2016). Disease Control and Inequality Reduction: Evidence from a Tuberculosis Testing and Vaccination Campaign. Under revision for *Review of Economic Studies*.

Bütikofer, A., Løken, K.V., & Salvanes, K.G. (2016). Long Term Consequences of Access to Well-child Visits. Discussion paper NHH.

S

Salvanes, K.G., Sarvimaki, M., & Pekkarinen, T. (2016). The Evolution of Social Mobility: Norway over the Twentieth Century. *Scandinavian Journal of Economics*.

Artikkel 4

Av Elisabeth Staksrud

Digital sosial kapital

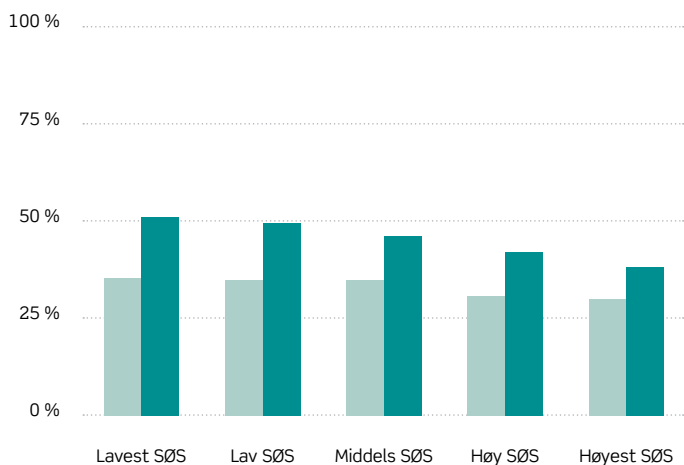
Sammendrag

Internett ikke bare et medium for barn og unge. Nettet er også en sentral del av barns inngang til resten av verden, både individuelt og sosialt. Barna organiserer i stor grad sine sosiale aktiviteter via nettbaserte tjenester, de spiller, ser programmer og bruker sosiale medier i svært høy grad. Det som tidligere var sårbarhet hos et barn, kan forsvinne på Internett, men det kan også forsterkes. Hele 80 prosent av barn fra familier med lav sosioøkonomisk status sier at det er lettere å være seg selv på nettet – dette er klart flere enn de 52 prosentene blant barn generelt. Internett er en viktig sosial og demokratisk arena i barn og unges liv, og i dette lyset kanskje enda viktigere for barn fra marginaliserte familier.

En del forskning har vist hvordan de som allerede har mange venner og omfattende sosial støtte vil kunne skaffe seg større sosiale fordeler av nettbruk generelt, og bruk av sosiale medier spesielt. Samtidig viser forskning også hvordan sosiale medier kan være en sosial kompensasjon for unge som har dårligere sosiale nettverk. For eksempel kan man tenke seg at barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert på grunn av lav sosioøkonomisk status, vil kunne opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant.

I iveren etter å beskytte sårbare barn glemmer vi ofte at det er god beskyttelse i samhold og deltakelse, og at dette samholdet for dagens unge ofte utspiller seg på nettet. Det er samtidig vanskelig å si noe entydig om risiko og Internett som gjelder alle barn. Det finnes ikke ett Internett, på samme måte som det ikke finnes én type barn. Vi kan derfor kun identifisere mønstre og hvordan ulike måter å bruke nettet på kan være knyttet til ulike former for risiko. Dette er igjen avhengig av barnets kunnskap og digitale håndteringskompetanse.

Tall og fakta

Andel ungdom 8. trinn-VG3 som har brukt størstedelen av kvelden minst seks ganger i løpet av siste uke på å være sosial på nett eller mobil (snakket, chattet e.l.) etter sosioøkonomisk status. 2014-2015

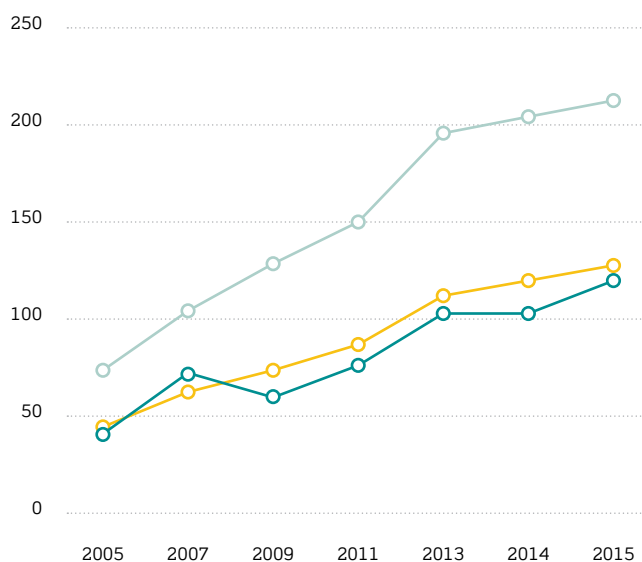
Jenter bruker mer tid på sosiale medier enn gutter, og særlig gjelder dette jenter med lav sosioøkonomisk status (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016).

— Gutter
— Jenter

Minutter brukt til internett en gjennomsnittsdag, etter alder. 2005-2015

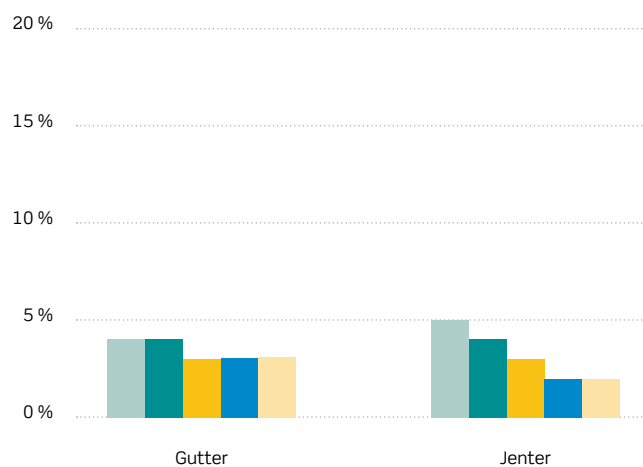
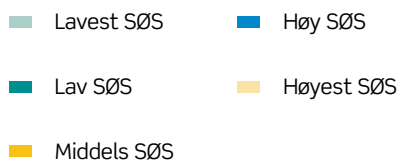
Internettbruken øker svært mye blant unge. En konsekvens av dette er at internett overtar funksjoner som tidligere var forbeholdt andre medier. Eksempelvis har internett nå passert TV som den primære nyhetskilden for barn i alderen 9-16 år. 37 % av barn i denne aldersgruppen leser daglig nyheter på nett (Medietilsynet, 2016).

— Personer 16-24 år
— Personer 9-15 år
— Alle

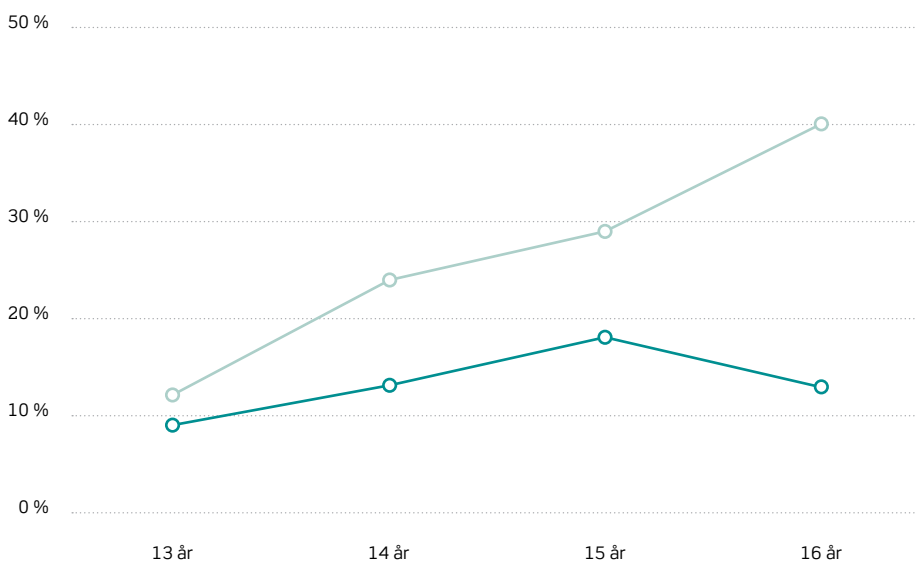

Andel ungdom 8. trinn-VG3 som blir mobbet via nett/mobil omtrent hver 14. dag eller oftere, etter sosioøkonomisk status. 2014-2015

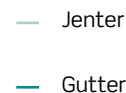
Som ved mobbing for øvrig, viser Ungdata-undersøkelsen at større andeler ungdom med lavere sosioøkonomisk status både opplever og utfører digital mobbing, sammenlignet med ungdom fra høyere sosiale lag. (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016).

Prosentandel av gutter og jenter som i løpet av siste år har fått uønskede seksuelle kommentarer på internett (13-16 åringer). 2016.

21 % av barna i alderen 13-16 år har opplevd å få uønskede seksuelle kommentarer på internett i løpet av det siste året (Medietilsynet 2016). Jenter er klart mest utsatt, og tendensen øker med alderen. Hele 40 % av jentene i 16-årsalderen har fått uønskede seksuelle kommentarer på internett i løpet av det siste året. (Medietilsynet, 2016)

Elisabeth Staksrud

Staksrud er medieviter og førsteamanuensis ved institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo, hvor hun forsker på ytringsfrihet og sensur, barn og unges mediebruk og forskningsetikk. Hun er med i ledelsen av verdens største forskningsprosjekt om barn og medier, EU Kids Online, og er nestleder i den Nasjonale Forskningsetiske Komité for Samfunnsfag, Humaniora, Jus og Teologi (NESH). Selv liker hun best å se på tv.

INNLEDNING

For de fleste av oss er beskyttelsesinstinktet sterkt. Kanskje i særlig grad når det gjelder sårbare barn. Vi ønsker å beskytte deres rettigheter. Derfor var det ikke så overraskende da jeg etter et foredrag for en samling for voksne som jobbet med og i fosterhjem, ble kontaktet av en saksbehandler som i forbifarten nevnte hvordan de hadde store utfordringer med en gutt på 12 år som aldri så ut til å få venner. Han hadde med i bagasjen en utfordrende familiebakgrunn, men ut over det var det ingen ting som skulle tilsi at han ikke skulle kunne skape relasjoner til andre. Allikevel hadde han flere ganger måttet bytte både fosterhjem og skole i forsøket på å skape sosiale relasjoner til jevnaldrende. Han trengte venner, men det var vanskelig å få det til å fungere, og saksbehandleren og fosterforeldrene forsto ikke hvorfor. Han ble ikke mobbet, det var ingen uvennlige kommentarer i klasserommet eller skolegården. Men han ble aldri invitert med av de andre når noe skjedde. Det var som om de glemte han i fritiden. Han var blitt et sosialt spøkelse. Tilstede, men uten å bli sett av noen. Som medieforsker, hadde jeg bare ett spørsmål: Har han mobiltelefon? Svaret var et (indignert) nei, det hadde han selvfølgelig ikke. Han var jo sårbar.

Videre samtaler med ansatte fra barne- og ungdomsetaten og fosterhjemstjenesten bekreftet restriksjon som en gjennomgående policy. Barn og unge som i utgangspunktet er

«Bruk av mediene generelt og Internett spesielt har tradisjon for å vekke sterke følelser og bekymring i forhold til i hvilken grad og på hvilken måte barn og unge kan påvirkes negativt»

sårbar pga. ulike sosiale forhold burde ikke utsettes for ytterligere risiko ved å ha fri tilgang til Internett og mobiltelefon. I noen tilfeller var dette begrunnet direkte ut fra individuelle situasjoner – barn som for eksempel ikke skulle ha kontakt med foreldre eller andre slektninger og som sto i direkte fare for skade hvis de var tilgjengelige på nett og kunne oppspores. Men for de fleste handlet det, slik jeg forsto det, om en større «føre var»-strategi. At man satte opp felles familie eller institusjons-PC til skolearbeid, men ellers var det strengt og stengt. En dyptgripende og felles forståelse av at retten til omsorg og beskyttelse bare var forenelig med et gjennomregulert digitalt liv.

Som forsker på barn og nye medier blir jeg ofte bedt om å formidle forskningsfunn til hva som blant forskere refereres til som «samfunnet for øvrig». Forskning på barn og medier engasjerer, og mange ønsker ikke bare informasjon om hva barn og unge gjør på nettet, men også at forskningsfunn omformuleres til konkrete råd og praktiske tips om hva man bør gjøre for å holde dem trygge – for å beskytte dem. Nesten like ofte opplever jeg at de rådene vi kommer med oppfattes som «feil» og kontraintuitive. De bryter ofte med foreldre og læreres magesfølelse om hva som er bra og ikke bra for barn, og med deres forventning om hvordan vi som forskere skal bekrefte den strategien de allerede har valgt. For eksempel møter jeg ofte sterke protester når jeg, og mine kollegaer, anbefaler at barn starter tidligst mulig med nettbruk,

gjørne lenge før de starter på skolen. Protestene kommer selv om vi kan vise til omfattende forskningsfunn som konkluderer med hvordan tidlig introduksjon til nettbruk og mobiltelefon gir flere ferdigheter, og ja – større sjanse for å utsettes for risiko – men også resulterer i mindre skade fordi man gjennom erfaring og bruk får større håndteringskompetanse og derfor vet hva man skal gjøre når noe negativt skjer. Og at vi ser hvordan tidlig bruk også øker sjansen for at barn gjør dette i samarbeid med foreldre og andre voksne, og på den måten opparbeider seg tillit til at voksne kan være relevante hjelpere også på den digitale arenaen. Slike motforestillinger er ikke overraskende.

Bruk av mediene generelt og Internett spesielt har tradisjon for å vekke sterke følelser og bekymring i forhold til i hvilken grad og på hvilken måte barn og unge kan påvirkes negativt. Særlig når det gjelder såkalte «nye» medier (dvs. de vi mediene vi som er voksne ikke har vokst opp med selv) kommer de ofte med usikkerhet og manglende erfaring, og vekker derfor også større uro fordi vi opplever at vi har mindre oversikt og kontroll over situasjonen og dens mulige langsiktige konsekvenser. Og når man står overfor en usikkerhet hvor man aner en mulig stor og langvarig skade på barn, så vil de aller fleste komme til en konklusjon som sier at det ikke er verdt å ta den sjansen. Med andre ord: det er bedre at barna ikke får mobiltelefon, ikke er på Facebook og Instagram før de er 13 eller 15 år eller ikke få spille dataspill mer enn ►

«Barn og unges digitale rettigheter handler ikke bare om beskyttelse, men også mye om deltakelse»

- ▶ to timer i uken, fordi man har en følelse av at barna blir avhengige/aggressive/passive/burde heller være ute og klatre i trærne. Mediene er noe vi alle har direkte og personlig erfaring med, og derfor blir ofte forskningsfunn satt i relieff av egne, personlige erfaringer.

BARNES DIGITALE RETTIGHETER

Barn og unges digitale rettigheter handler ikke bare om beskyttelse, men også mye om deltakelse. Barnekonvensjonens prinsipper er i stor grad direkte overførbare til barn og unges digitale liv, prinsipper som ikke bare vektlegger beskyttelse, men også deltakelse. Som det står i første punkt i barnekonvensjonen:

Barnet skal ha rett til ytringsfrihet; denne rett skal omfatte frihet til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer av ethvert slag uten hensyn til grenser, enten det skjer muntlig, skriftlig eller på trykk, i kunstnerisk form eller gjennom en hvilken som helst uttrykksmåte barnet måtte velge.

Artikkel 15 anerkjenner også barnets rett til organisasjonsfrihet og frihet til å delta i fredelige forsamlinger, og artikkel 16 vektlegger hvordan «ingen barn skal utsettes for vilkårlig eller ulovlig innblanding i sitt privatliv, sin familie, sitt hjem eller sin korrespondanse, eller for ulovlige angrep mot sin ære eller sitt omdømme» og understreker at det enkelte barn har rett til lovens beskyttelse mot slik innblanding eller slike angrep.

Internett er veldig viktig i barn og unges liv. Det fungerer som en sosial arena hvor man interagerer med venner og andre jevnaldrende, utveksler alle de formene for kommunikasjon som styrker relasjoner. Internett fungerer som sosialt lim.

Noen ganger, når jeg snakker med barn og unge om deres forståelse av rettigheter og av beskyttelse, forteller jeg historien om gutten på 12 år. Og som regel tolker de historien hans på følgende måte: Du har hatt skikkelig uflaks i livet, har opplevd noe skikkelig dritt, kanskje har du fått en dårlig familie eller mistet foreldrene

27 %

av barn og unge oppga i 2010 at det er lettere å snakke om private ting på Internett enn utenfor nettet.

dine, og som et svar på dette for å «hjelp deg» så bestemmer voksne at du i tillegg ikke får lov til å ha noen venner.

Hvorfor denne tolkningen? Jo fordi de fleste barn og unge i Norge i dag vet at tilgang til Internett og mobil ikke handler primært om skolearbeid eller informasjonsinnhenting eller å «se på skjerm», men om sosiale relasjoner. Vite hvor man skal møtes etter skolen. Muligheten til tilbakemeldinger og omsorg og støtte, dele gleder og sorger. Kort fortalt, et middel til å bygge de sosiale relasjonene som er så viktige

når man vokser opp. Så da jeg fikk svaret om at gutten på 12 år selvsagt ikke fikk ha mobiltelefon så ble jeg stående igjen og lure – hvis han ikke har mobiltelefon eller får bruke sosiale medier – hvordan skal han da vite hva de andre skal finne på etter skolen? At det blir fotball på løkka fremfor sykling i skolegården? At vi møtes hos Per for å spille Minecraft sammen, og at de som ikke kan komme til Per kan være med allikevel via nettet? At han var invitert med på kinobursdag med gutta i klassen, og at man sier fra om man kan komme eller ikke ved å trykke «accept» på invitasjonen i Facebook? ►

«...barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert, eller vil oppleve at de ofte blir ekskludert av andre barn på grunn av utseende, funksjonshemminger eller sosioøkonomisk status, vil kunne finne venner og opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet, når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant»

52 %

av norske 11-16-åringers synes det er lettere å være seg selv på Internett enn utenfor nettet. Tilsvarende andel var 80 prosent blant barn fra familier med lav sosioøkonomisk status.

► DIGITAL SOSIAL KAPITAL - BLIR DE RIKE RIKERE?

En del forskning har vist hvordan for eksempel sosiale medier har en «Rike blir rikere»-effekt. Dette betyr at de som allerede har mange venner og omfattende sosial støtte, vil kunne høste større sosiale fordeler av nettbruk generelt, og bruk av sosiale medier spesielt. På den annen side viser forskning også hvordan sosiale medier kan fungere som en sosial kompensasjon for dem som har dårligere sosiale nettverk. For eksempel kan man tenke seg at barn og unge som i utgangspunktet er mer isolert, eller vil oppleve at de ofte blir ekskludert av andre barn på grunn av utseende, funksjonshemninger eller sosioøkonomisk status, vil kunne finne venner og opparbeide seg gode sosiale relasjoner via nettet, når ikke årsaken til tidligere ekskludering blir synlig eller relevant.

Utgangspunktet for disse og andre funn er et premiss vi ofte som voksne ikke er helt komfortable med. At nettvenner kan være og ofte er minst like gode som «offline» møtte venner. Og at nettet representerer en verdifull sosial arena. For eksempel: Mange barn og unge oppgir at det er lettere å snakke om private ting på internett enn utenfor nettet (27 prosent av norske 11-16-åringers i 2010), og hele 52 prosent norske 11-16-åringers, svarte i 2010 at de synes det var lettere å være seg selv på Internett enn utenfor nettet. For barn fra familier med lav sosioøkonomisk status var det hele 80 prosent som sa det var lettere å være seg selv på nettet (Staksrud,

2013). Med andre ord: nettet er der hvor mange opplever å være «mest seg selv». Dette stiller store og nye krav til hjelpeapparatet. For ofte vil lærere, helsesøstre, fritidsledere, fysioterapeuter, barnevernsansatte, politi, leger og andre hvis jobb inkluderer å skulle hjelpe barn som trenger det, ikke ha en aktiv forståelse av at norske barns liv også leves på Internett. Derfor får vi en generasjonskollisjon mellom dem som er vokst opp med nettet og er «mest seg selv» der, og dem som ikke er vokst opp med Internett, og derfor ikke har den naturlige forutsetningen for å forstå hvor viktig og sentralt nett- og mobilbruk er for barns interaksjon med verden. Voksne som er fulle av gode intensjoner og vil beskytte dem.

Magefølelsen, den uroen vi ofte kan føle når det er noe som er galt, selv om vi ikke vet helt hva det er, er svært nyttig. Men den er ikke et idiotsikkert kompass.

Hvis vi i vår iver etter å beskytte, særlig de sårbare barna, glemmer at det er god beskyttelse i samhold og deltakelse, og at dette samholdet for dagens barn ofte finner sted på nettet, så ender vi opp i en situasjon hvor vi i vår iver etter å beskytte kan gjøre vondt verre. Vi er ofte flinke til å spørre barn om hvordan de har det på skolen og om de trives der. Vi må bli like flinke til å spørre hvordan de har det på Internett. Vår erfaring som forskere tilsier at om man engasjerer seg og spør barna så får man også gode, innsiktsfulle og interessante svar.

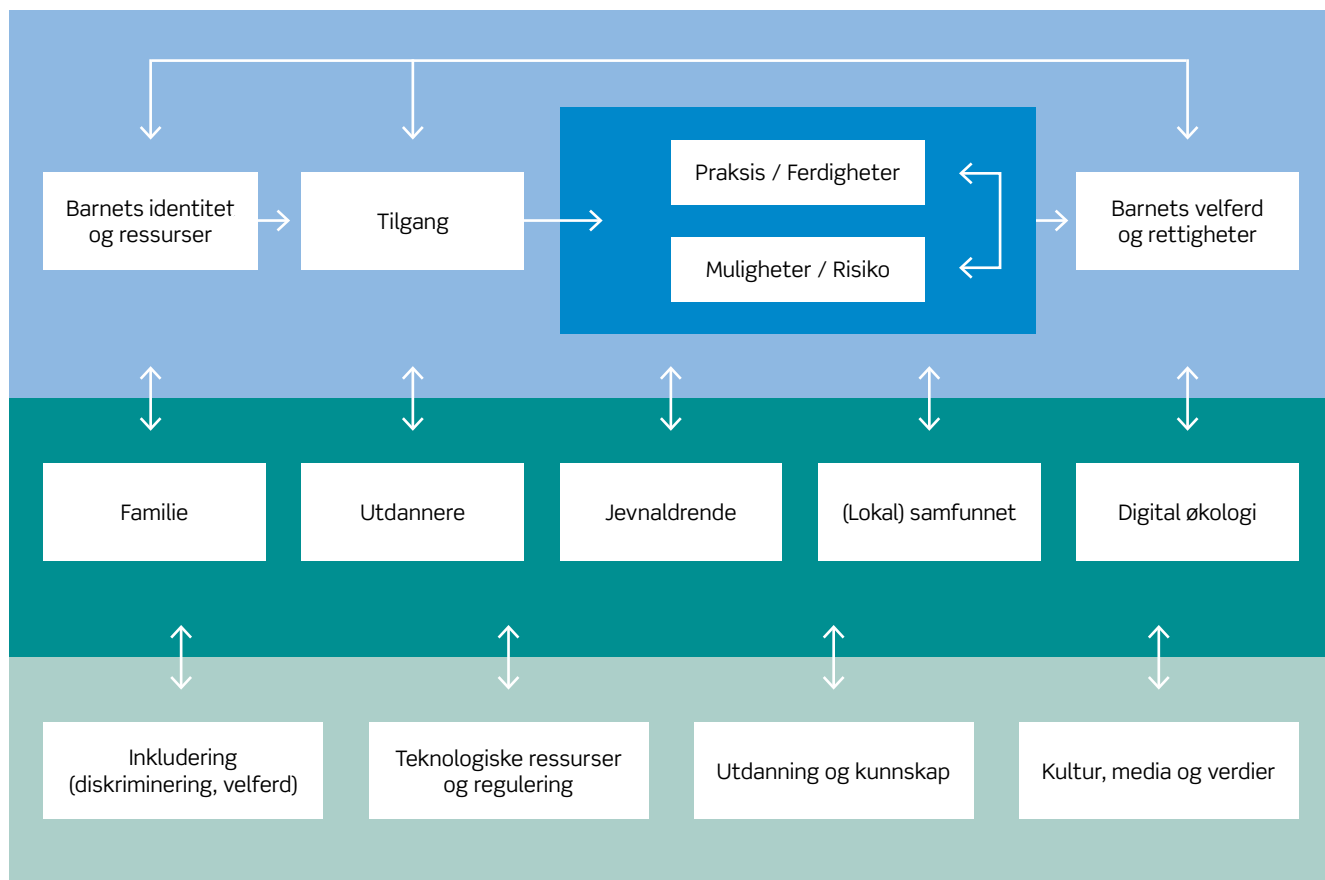
«Magefølelsen, den uroen vi ofte kan føle når det er noe som er galt, selv om vi ikke vet helt hva det er, er svært nyttig. Men den er ikke et idiotsikkert kompass»

Internett er fullt av muligheter

Internett er en viktig sosial og demokratisk arena i barn og unges liv. I 2010 gjennomførte vi en større undersøkelse om barn og unges nettbruk, den såkalte EU Kids Online undersøkelsen. Gjennom intervjuer med over 25 000 barn i 25 europeiske land, samt én av deres foreldre, samlet vi inn data ikke bare om nettbruk og positive og negative erfaringer knyttet til denne, men også hvordan bruken av Internett hang sammen med andre variabler, både på individuelt nivå – slik som psykisk

helse, kunnskap og personlige egenskaper, sosiale – slik som familieforhold, skolegang og forholdet til venner og andre jevnaldrende – og på nasjonale variabler, slik som medieregulering, skolesystemer og velferd og diskriminering. Gjennom flere hundre analyser og publiseringer fra denne undersøkelsen har vi kunnet si noe om hvordan variabler på ulike nivå virker sammen og tegner et komplisert bilde av barn og unges nettbruk, som ikke kan reduseres ned til et spørsmål om Internett er «bra» eller «ikke bra». ►

Modell 1 - EU Kids Online revised

Nasjonalt nivå
 Sosialt nivå
 Individnivå
 Online

(Opprinnelig publisert i Livingstone, Mascheroni, & Staksrud, 2017)

«Nettet gjør ikke nødvendigvis barn mer sårbare, men det gjør sårbare barn mer tilgjengelige»

- ▶ Samtidig er muligheten for å bli sett, og behovet for å dele i en digital fellesskapskultur ikke uten utfordringer. Alle gjør tabber – også sosiale – når de vokser opp. Men i motsetning til tidligere generasjoner, som har kunnet la slike opplevelser skrives inn i glemmeboken, har de digitale generasjoner ikke den samme luksusen.

Barn og unge som er ensomme, blir mobbet eller på andre måter er sårbare, vil ofte ha en økt risiko for å kunne bli utnyttet og lurt av andre barn og ungdom – og av voksne. Nettet gjør ikke nødvendigvis barn mer sårbare, men det gjør sårbare barn mer tilgjengelige. For eksempel fant vi hvordan seks prosent av barna som deltok i undersøkelsen hadde en eller annen form for funksjonshemming, mentalt eller fysisk. I tillegg tilhørte fire prosent av barna en gruppe som ble utsatt for diskriminering. Begge disse gruppene av barn rapporterte om økt risikonivå i forhold til andre, og de hadde også mer opprørende erfaringer enn gjennomsnittet. Samtidig viste også dataene hvordan foreldrene til disse barna hadde mindre tro på egne evner til å veilede barna i hvordan de skulle håndtere negative erfaringer på nettet, og mindre tro enn andre foreldre på egne barns evner. De ønsket seg mer informasjon og hjelp fra myndighetene til å kunne mestre barnas digitale liv og velferd (Livingstone, Görzig, & Ólafsson, 2011). Og dette er viktig for at barn og unge skal kunne nyttiggjøre seg av alle de fantastiske mulighetene som Internett også representerer.

Dette betyr at det stilles større krav til den enkeltes evne og vilje til selv å gjøre gode valg. Dette betyr også at om man ikke velger riktig, vil du selv måtte bære konsekvensene av det dårlige valget – og også skylden for det. Nøkkelen her er digitale ferdigheter og håndteringskompetanse. Å vite hva man skal gjøre og hvem man skal snakke med når noe skjer. Evnen til å be om hjelp. Til å si fra når noe oppleves som feil, skremmende, ekkelt eller farlig. Og det krever tillit mellom generasjonene – og at man ikke tror at du er der for å ta fra dem vennene.

INTERNETT SOM VINDU TIL VERDEN

Hva kan forskningen bidra med? Vår anbefaling, basert på de siste 20 års utvikling i feltet, er at vi ikke retter fokuset på barns forhold til Internett som et medium, men i stedet ser på hvordan barns forhold til resten av verden, både på individuelt, sosialt og nasjonalt nivå, ofte skjer gjennom Internett. Det er ikke teknologien som er avgjørende, men hvordan vi bruker teknologien, og kanskje i særlig grad hvordan vi bruker den til å interagere med andre. Dette betyr også at ethvert og alle elementene i modellen over, kan få en endret betydning eller en endret mening enn det de hadde før Internett og den sosiale interaksjonen og kommunikasjonen som skjer der (Livingstone et al., 2017). Fjerne familierelasjoner kan oppleves nært, geografiske grenser blir mindre viktige, man får en økt ▶

- ▶ umiddelbarhet i kommunikasjonen med andre. Og ikke minst – det som tidligere var sårbarhet hos et barn, kan forsvinne på Internett, men det kan også forsterkes. Man kan også få nye grupper av barn som er sårbare

Etter å ha oppsummert forskning på barn og nye medier i Europa gjennom de siste 20 årene, ser vi at vi ikke kan si noe enhetlig om risiko og Internett som gjelder alle barn. På samme måte som barn er forskjellige, og stiller med ulike grad av evner, kompetanse, sårbarhet og interesser, er også Internett et differensiert sett av muligheter, tjenester og sosiale interaksjoner. Det finnes ikke ett Internett, like lite som det finnes én type barn. Dette betyr at vi (kun) kan identifisere mønstre og hvordan for eksempel ulike måter å bruke nettet på kan være knyttet til ulike former for risiko, som – avhengig av en del andre faktorer slik som barnets kunnskap og digitale håndteringskompetanse – vil kunne lede til skade, eller til mestring og dermed også økt selvtillit, erfaring og vekst.

Til slutt: Cirka et år etter at jeg først hørte om gutten på 12 år som ikke hadde venner, møtte jeg igjen representanter fra fosterhjems-tjenesten i regionen der han bodde. Etter å ha holdt et foredrag om sårbare barn på nettet, hvor jeg viste til historien om gutten uten venner og min forbauselse som medieforsker over hvor lite man hadde satt seg inn i hvordan dagens ungdom bygger relasjoner til hverandre og hvor viktige sosiale medier, mobiltelefon

og digital deltakelse er for sosiale så vel som demokratiske rettigheter, ble jeg igjen kontaktet av en gruppe ansatte. De kunne fortelle at de, etter vårt tidligere møte og etter mye tvil og bekymring, hadde kommet frem til å gå i dialog med fosterforeldrene til gutten og foreslå at også han fikk mobiltelefon og friere nett-tilgang. Og de kunne også fortelle at det gikk helt fint.

Ikke bare hadde han fått mobiltelefon. Han hadde også fått venner. ●

Referanser

D

Dreier, M., Tzavela, E., Wolfling, L., Mavromati, F., Duven, E., Karakitsou, C., . . . Tsitsika, A. (2012). The development of adaptive and maladaptive patterns of Internet use among European adolescents at risk for internet addictive behaviours: A Grounded theory inquiry. *EU NET ADB*. Athens: National and Kaopdistrian University of Athens (N.K.U.A).

L

Livingstone, S., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). Disadvantaged children and online risk *EU Kids Online* (s. 14). www.eukidsonline.net: LSE.

Livingstone, S., Mascheroni, G., & Staksrud, E. (2017). European research on children's internet use: Assessing the past, anticipating the future. *New Media & Society*, s. 1-20. doi: 10.1177/1461444816685930

S

Staksrud, E. (2013). Digital mobbing: *Hvem Hvor, Hvordan, Hvorfor – og hva kan voksne gjøre?* Oslo: Kommuneforlaget.

Artikkel 5

Av Lars Bjarne Kristofersen

Sosial ulikhet og tilknytning til barnevernet

Eksempler fra nasjonale longitudinelle studier om sosioøkonomisk status og tilknytning til barnevernet

Sammendrag

Barnevernets hovedoppgave er å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, og å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår. Over tid har stadig flere barn og unge fått hjelp fra barnevernet, men de siste årene har antallet holdt seg stabilt på i overkant av 53 000.

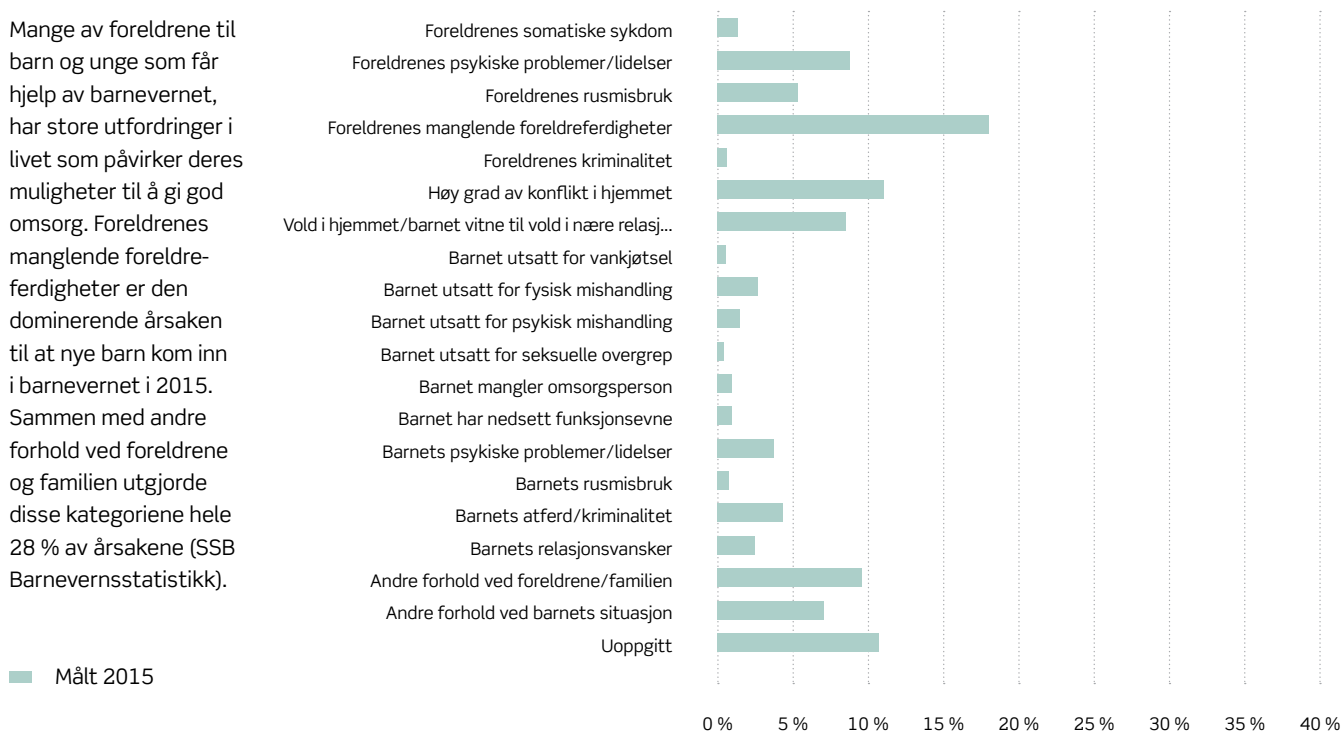
Andelen med lav sosioøkonomisk status og minoritetsbakgrunn er høyere i barnevernspopulasjonen enn barnebefolkningen for øvrig. Foreldrene til barn med erfaring fra barnevernet har i snitt noe lavere utdanningsnivå, lavere inntektsnivåer og høyere sosialhjelpsbruk enn foreldrene til barn generelt. Mange av foreldrene til barn og unge som får hjelp av barnevernet, har utfordringer i livet som påvirker deres muligheter til å gi god omsorg. Foreldrenes manglende foreldreferdigheter var den viktigste årsaken til at nye barn kom inn i barnevernet i 2015.

Barnefattigdommen i Norge øker, og dermed øker også antallet barn i risiko for vanskelige oppvekstvilkår og utenforskap. Unge som ikke finner seg til rette i skolen og arbeidslivet og som i tillegg mangler sosialt nettverk, er i en situasjon med forhøyet risiko for varig utenforskap og sosial eksklusjon. Barn som har fått hjelp av barnevernet har som følge av vanskelige oppvekstvilkår – i mange tilfeller koblet sammen med en vanskelige økonomisk situasjon i hjemmet – større risiko for å oppleve slikt utenforskap.

Tall og fakta

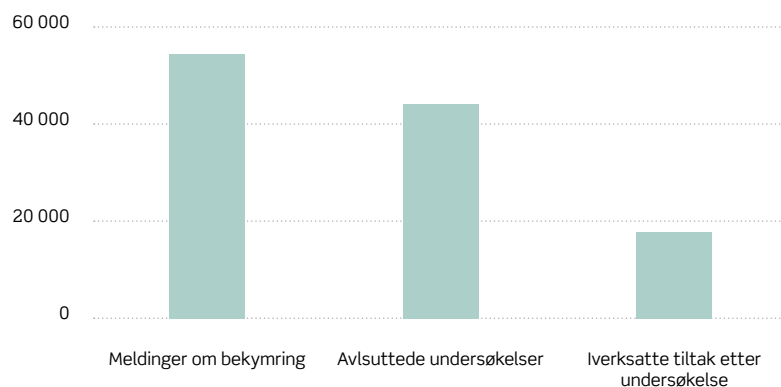
Andel oppgitte årsaker til at nye barn og unge fikk tiltak fra barnevernet. I løpet av 2015.

Mange av foreldrene til barn og unge som får hjelp av barnevernet, har store utfordringer i livet som påvirker deres muligheter til å gi god omsorg. Foreldrenes manglende foreldreferdigheter er den dominerende årsaken til at nye barn kom inn i barnevernet i 2015. Sammen med andre forhold ved foreldrene og familien utgjorde disse kategoriene hele 28 % av årsakene (SSB Barnevernsstatistikk).

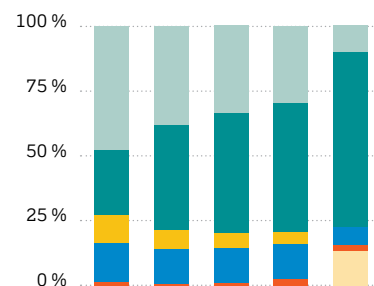
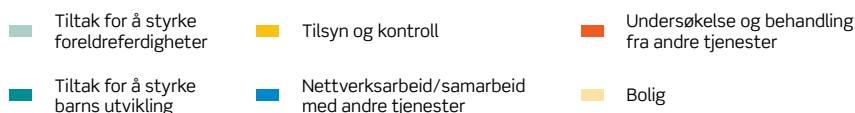
Antall bekymringsmeldinger, avsluttede undersøkelser og iverksatte tiltak etter undersøkelse. 2015.

Selv om mange henvender seg til barnevernstjenesten er det ikke alle barn og unge det iverksettes tiltak for. Barnevernstjenesten kan henlegge en sak etter å ha vurdert meldingen om bekymring eller i avslutningen av en undersøkelsessak. De fleste meldinger går videre til undersøkelsessak, men under halvparten av undersøkelsene fører til tiltak. (SSB Barnevernsstatistikk)

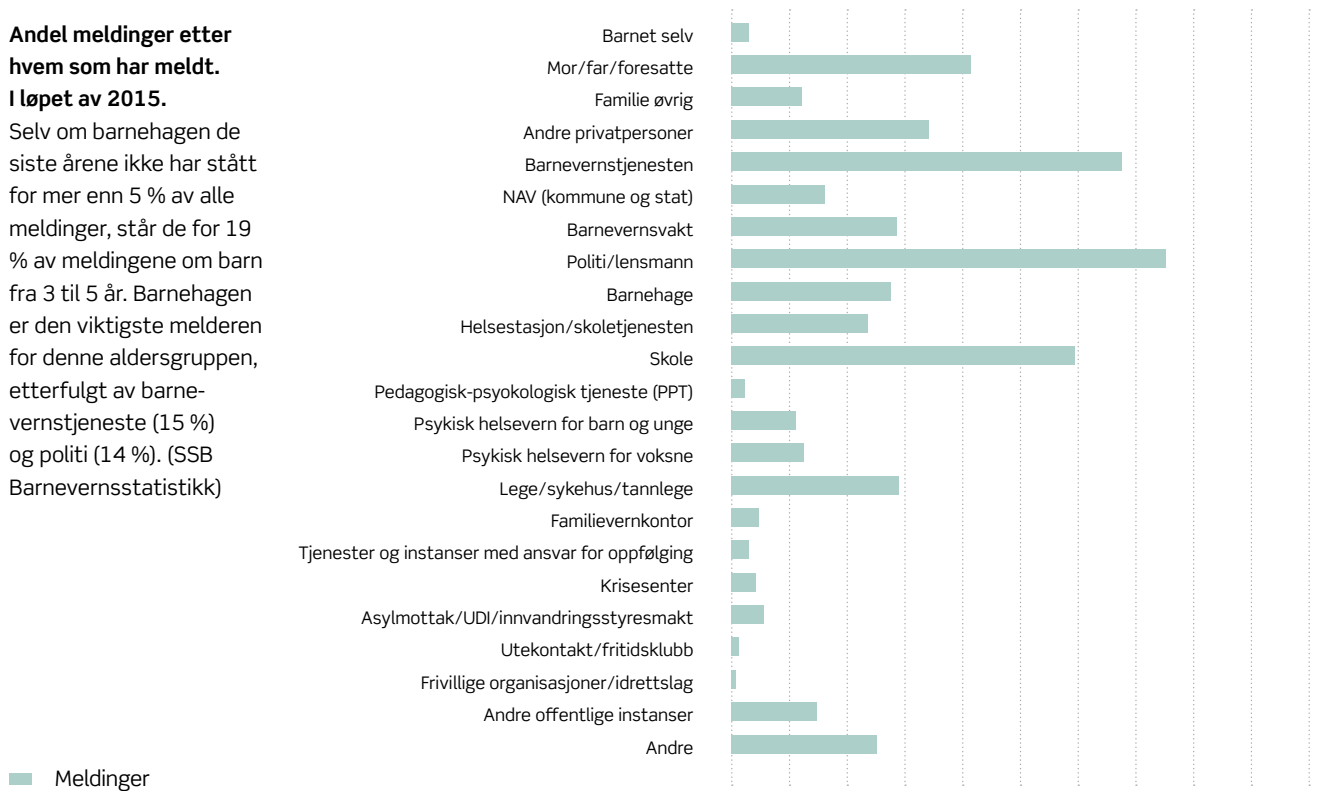
Andel hjelpetiltak i hjemmet etter hovedkategorier og barnas alder. Ved utgangen av 2015.

Andelen av tiltak som skal styrke barn og unges utvikling øker med alderen. I aldersgruppen 0–2 år utgjorde slike tiltak 25 % ved utgangen av 2015, mens andelen i aldersgruppen 18–22 år var 67 %. En motsatt tendens finner vi i bruken av tiltak som skal styrke foreldreferdigheter og tiltak som gjelder tilsyn og kontroll. Slike tiltak rettes i større grad mot familier med yngre barn. (SSB Barnevernsstatistikk).

Andel meldinger etter hvem som har meldt. I løpet av 2015.

Selv om barnehagen de siste årene ikke har stått for mer enn 5 % av alle meldinger, står de for 19 % av meldingene om barn fra 3 til 5 år. Barnehagen er den viktigste melderer for denne aldersgruppen, etterfulgt av barnevernstjeneste (15 %) og politi (14 %). (SSB Barnevernsstatistikk)

■ Meldinger

0 % 2 % 4 % 6 % 8 % 10 % 12 % 14 % 16 % 18 % 20 %

Lars Bjarne Kristofersen

Kristofersen er sosiolog og jobber som forsker ved NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.

Kristofersens forskningsfelter er barnevernforskning, svakstilte barn og unges levekår og samarbeidsforhold mellom hjelpetjenester for barn og unge.

Han har skrevet flere rapporter, artikler og bokbidrag, og bidrar i faglige nettverk på disse feltene. Kristofersen ble i fjor sommer oppnevnt som medlem i Helsedatautvalget (Helse- og omsorgsdepartementet) som utreder bedre tilgjengelighet til helsedata for forskere og forvaltning.

INNLEDNING

Vergerådsloven var på slutten av 1800-tallet og i første halvdel av 1900-tallet en forløper for den seinere barnevernloven som kom i 1953. Før 2. verdenskrig var barnevern ofte sett på som en tjeneste for de fattige, men dette bildet endret seg fra 1950-tallet og utover da barnevernloven ble modernisert. Fra 1990-tallet har det vært forsket på sosial ulikhet og kontakt med barneverntjenesten både her i landet og internasjonalt. Både kommunal og statlig forvaltning, politikere, profesjonene i sektoren, studenter, media og forskere har ønsket å vite mer om hvilke grupper barneverntjenesten møter, og hvordan det går med de unge voksne som har hatt erfaring med ulike typer av barneverntiltak. Vi tenker da særlig på hvordan det går med dem på levekårsfelter som gjelder utdanning, arbeid, inntektsforhold, og om de må benytte stønad eller trygd som unge voksne. Ikke minst på bakgrunn av den betydelige økningen i barn og unge som har fått hjelp fra barnevernet de siste 20-25 årene, har det vært viktig å studere slike forhold.

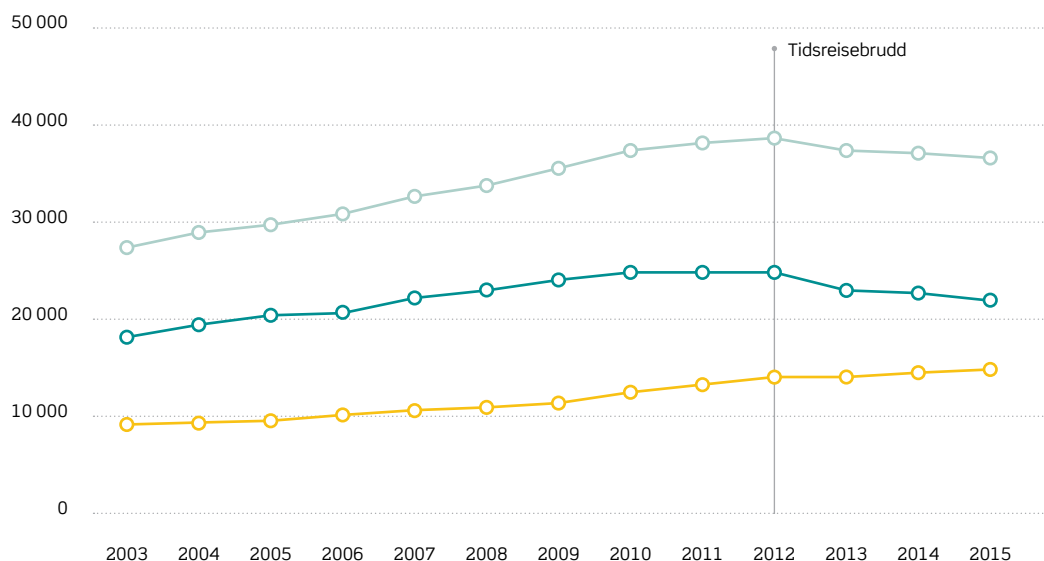
Samfunnsvitere analyserer ofte sosial ulikhet på grunnlag av forskjeller i sosioøkonomisk status i ulike grupper. Det er mange måter å måle sosioøkonomisk status på. En såkalt standard for inndeling i sosioøkonomiske grupper ble laget første gang her i landet i 1984 (Statistisk sentralbyrå, 1984), og benyttet både levekårsundersøkelser samt i registerstudier av

Figur 1 – Barn og unge 0-22 år med barnevernstiltak i eller utenfor hjemmet. Ved utgangen av året.

Barn og unge i barneverntiltak per 31.12. Fordeling på hjelpetiltak i hjemmet og plasseringer utenfor hjemmet. Absolutte tall. 2003-2015.

Kilde: Bufdir og SSB/ Statistikkbanken

— Alle barn
— Hjelpetiltak i hjemmet
— Plassering utenfor hjemmet

yrke, sosioøkonomisk status og dødelighet. SSB benytter nå ikke denne inndelingen lengre, men benytter i stedet oftere en inndeling etter såkalt 'økonomisk status'. Både SSB og flere samfunnsvitenskapelige miljøer benytter dessuten høyeste utdanningsnivå som en annen måte å måle sosioøkonomisk status eller sosial ulikhet på. Andre studier benytter inntektsfordelinger – eller kombinerer ulike indikatorer.

BARNEVERNSTUDIENE LONGITUDINELT, HOVEDRESULTATER

Antallet barn og unge i barneverntiltak her i landet har økt betraktelig siden Lov om barneverntjenester (1992) ble iverksatt fra 1. januar

1993. Økningen var ikke så stor de første årene, men skjøt fart midt på 1990-tallet. Ved utgangen av 1992 var under 20 000 barn og unge i enten hjelpe- eller omsorgstiltak¹. En av grunnene til økningen på midten av 1990-tallet var at ettervernalderen ble satt opp igjen fra 20 til 22 år (slik den hadde vært i Lov om barnevern som virket i årene 1952/53-1992).

Ved utgangen av 2012 ble det registrert en foreløpig topp med om lag 38 000 barn og unge i barneverntiltak. Ved utgangen av 2015 var 25,2 per 1 000 i alderen 0-22 år i barneverntiltak.

Det er bare når det gjelder tall for utgangen av årene økningen i barneverntiltak ser ut til å ha stoppet opp eller blitt noe redusert fra 2012. ►

¹ I 1992 var barnevernlovgivningen annerledes enn fra 1993. Begrepet hjelpetiltak kom først i 1993, men her er benyttet forebyggende tiltak som omtrent tilsvarer hjelpetiltak seinere.

«For 2015 hadde om lag 53 440 barn og unge hatt et barneverntiltak»

- Når vi benytter en annen indikator, barn og unge i barneverntiltak i løpet av året, har økningen heller flatet ut fra 2012. Allerede i 2010 var det nær 50 000 barn og unge som fikk barneverntiltak i løpet av året. For 2015 hadde om lag 53 440 barn og unge hatt et barneverntiltak. For omsorgstiltakene har økningen fortsatt også etter 2012, uansett om vi ser på omløpstall for hvert av årene eller tall per 31.12.

Gjennom flere år har forskere først ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) og deretter Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) publisert såkalte longitudinelle nasjonale barnevernstudier. Disse er basert på analyser av forskningsdatasett som er spesialbestilt i SSB. Disse datasettene gjorde det mulig å analysere utviklingen for grupper over tid, blant annet utviklingen i høyeste utdanningsnivå for unge voksne med barnevernserfaring i store nasjonale utvalg.

Første gangen det ble foretatt en såkalt longitudinell² statistikkbasert barnevernundersøkelse her i landet var for årene 1990-1993. Seinere er det foretatt flere slike undersøkelser, seinest for den 21 år lange perioden 1990-2010.

SOSIOØKONOMISKE FORHOLD I BARNEVERN-GRUPPEN - FORELDRES OG UNGE VOKSNES UTDANNINGSNIVÅER

Første gang dette ble gjort var i en undersøkelse som ble publisert i 1996 (Kristofersen, Clausen & Jonassen, 1996). I en analyse av alle barn og unge som hadde hatt barneverntiltak i perioden 1990-1993 foretok vi også en analyse av foreldrenes høyeste utdanningsnivå. Vi fant at mens om lag 80 prosent av mødrene til barn og unge som hadde vært i barneverntiltak ett eller flere av årene i perioden hadde utdanningsnivå 10 år eller kortere, gjaldt dette for 49 prosent av mødrene til barn og unge (0-17 år) generelt. For fedrene var de tilsvarende tallene om lag 71 prosent (barneverngruppen) og 38 prosent (generelt). Både mødre og fedre til barn som har hatt barneverntiltak denne perioden hadde betydelig lavere utdanningsnivåer enn foreldre generelt. Foreldrene i barneverngruppen hadde også lavere inntektsnivåer enn foreldre generelt. En egen artikkel viste likevel at det hadde trolig hadde skjedd en endring fram til tidlig på 1990-tallet i forhold til det man antok gjaldt tidligere. Jonassen fant i sin analyse også eksempler på at barn med foreldre med høyere utdanning hadde barnevernstiltak (Jonassen, 1996).

Fotnoter

² Med en longitudinell undersøkelse menes at man enten via survey eller statistikkbasert undersøkelse har opplysninger om samme person i et utvalg eller en befolkning fra flere tidspunkter. Minimum trenger man informasjon om samme person fra to tidspunkter, men tre eller flere observasjoner om samme person er å foretrekke for å kunne si mer om utviklingen på et levekårsområde over tid.

80 %

av mødrene til barn og unge som hadde vært i barneverntiltak ett eller flere av årene i perioden hadde utdanningsnivå 10 år eller kortere. Dette gjaldt for 49 prosent av mødrene til barn og unge (0-17 år) generelt.

Siden har det vært utført gjentatte studier av både hvilke barneverntiltak som har vært gitt, varighet av barneverntiltak og sosial bakgrunn for alle barn og unge med barnevernerfaring her i landet (Clausen, 1998, 2000, 2003, 2010; Clausen & Kristofersen, 2008a; Clausen & Kristofersen, 2008b; Kristofersen, 2003, 2005; Kristofersen & Clausen, 2008). I 2005 fant vi at foreldrene i barnevernutvalget hadde lavere utdanningsnivåer, lavere inntektsnivåer og høyere sosialhjelpsbruk enn foreldrene i sammenlikningsutvalget. Andelen barn og unge med døde foreldre var betydelig høyere i barnevernutvalget enn i sammenlikningsutvalget.

Fra 2008 ble vi stadig mer opptatt av å følge de unge opp i voksen alder for å studere hvordan blant annet utdanningsnivåene til de unge selv utviklet seg. De første funnene om unge voksnes utdanningsnivåer publiserte vi i 2008. Denne gangen hadde studien et omfattende grunnlag: Alle barn og unge som hadde vært i barneverntiltak i perioden 1990-2005 ble fulgt med hensyn til blant annet høyeste utdanningsnivå når de ble unge voksne. Samlet sett hadde dette prosjektet data om nær 121 000 personer (barn, unge og unge voksne som hadde vært ett eller flere år i barneverntiltak i denne perioden). Men vi hadde også fått SSB til å trekke et sammenlikningsutvalg av barn, unge og unge voksne i tilsvarende aldersgrupper som aldri hadde vært i barneverntiltak. Denne filen inneholdt data for om lag 112 000 personer.

Når det gjaldt høyeste utdanningsnivå for de unge voksne i begge utvalgene analyserte vi dette for dem som var blitt over 25 år i 2005. Tanken her var at siden vi regnet med at de unge som hadde vært i barneverntiltak ofte fikk noe forsinkete utdanningskarrierer, ventet vi til de var over 25 år med å analysere dette. Vi fant betydelige forskjeller i de to utvalgene. Blant dem med barnevernerfaring hadde kun 34 prosent utdanning ut over videregående skole i 2005. Til sammenlikning hadde nær 80 prosent i sammenlikningsutvalget tilsvarende utdanningsnivåer (Clausen & Kristofersen, 2008b:36-37).

Også inntektsnivåene var ulike mellom de to utvalgene. Brutto gjennomsnittsinntekt 2004 for unge menn over 25 år som hadde vært i barnevernstiltak var 214 000 kroner, mot 297 000 i gjennomsnitt for unge menn i sammenlikningsutvalget. For unge kvinner var tilsvarende beløp i 2004 henholdsvis gjennomsnittlig 203 000 kroner og 241 000 kroner. Enkelte i barneverngruppen hadde over 400 000 kroner i gjennomsnittlig bruttoinntekt dette året, men en langt høyere andel i sammenlikningsutvalget hadde så høye inntekter (Kristofersen & Clausen, 2008).

Denne undersøkelsen ble fulgt opp med analyser av enda mer utvidete datasett siden hvor enda flere forskere deltok i analysene. Vi sammenliknet situasjonen i 2005 med ►

- ▶ situasjonen slik den hadde utviklet seg til 2009 for tilsvarende store grupper av henholdsvis unge voksne med barnevernserfaring og unge voksne i et sammenlikningsutvalg. Også for 2009 sammenliknet vi to grupper som var blitt 25 år og over. I denne analysen fant vi at nesten 40 prosent av unge voksne med barnevernserfaring nå hadde minst videregående utdanning. I sammenlikningsutvalget var den tilsvarende prosenten ikke økt så mye siden 2005, vi fant at nær 81 prosent (80,5) nå hadde minst videregående utdanning i dette utvalget (tilsvarende var 79,6 prosent for 2005) (Backe-Hansen, Madsen, Kristofersen & Hvinden, 2014). Men forskjellene mellom de to utvalgene var altså fortsatt betydelig – en dobbelt så høy andel i sammenlikningsutvalget hadde dette utdanningsnivået som i gruppen med barnevernserfaring. Det er også betydelige variasjoner i utdanningsnivåer internt i den unge voksne gruppen med barnevernserfaring, blant annet med hensyn til saksgrunnlag, tiltak som er gitt og om de har fått ettervern eller ikke.

Det er seinere foretatt flere analyser av utdanningsbakgrunn og barnevernstiltak på basis av longitudinelle registerdata (Dæhlen, 2015a, 2015b). En analyse sammenliknet sjansen for at 18-åringer som på basis av liknende problemsituasjoner fikk ulike barneverntiltak var i utdanningssystemet. De som fikk multi-systemisk behandling (MST) var i mindre grad i registrert utdanningstilbud enn dem som fikk 'treatment as usual' (Dæhlen & Madsen, 2016).

Andel barn og unge med utenlandsk bakgrunn som har fått barneverntiltak, har utviklet seg delvis i tråd med økningen i barneverntiltak generelt. I 2014 ble dette analysert enda grundigere enn tidligere. Madsen og Backe-Hansen fant at andelen med innvandrerbakgrunn i barnevernet hadde økt kraftig i perioden fra 1993-2010. De fant som ett av tre viktige funn at barneverntjenesten griper tidligere inn i forhold til norskfødte barn av innvandrerforeldre enn i forhold til norske barn med to norskfødte foreldre (Madsen & Backe-Hansen, 2014). Et annet viktig funn er at likhetene i bruk av tiltak i hovedsak synes å være uavhengig av landbakgrunn. Et tredje funn er at økningen som har skjedd i barnevernet av antall barn og unge med innvandrerbakgrunn, vil stille spesielle krav til tjenesten når det gjelder å finne gode og treffsikre tiltak og implementere dem på en kultursensitiv måte (Madsen & Backe-Hansen, 2014).

NYE RESULTATER OM BARNEFATTIGDOM – EN SAMMENLIKNING

Det foreligger flere års forskning her i landet om barnefattigdom – eller om barn og unge som lever i familier i vedvarende lavinntekt (Epland & Kirkeberg, 2016; Fløtten, 2009; Omholt, 2016; Sandbæk & Pedersen, 2010; Seim & Larsen, 2011). En del av disse er barn og unge som også har barnevernserfaring, men langt fra alle. En

Figur 2

Prosent av alle barn og unge (0-17 år) her i landet i hushold med vedvarende lavinntekt. Treårsperioder (1998/2000 - 2013 /2015).

Kilde: Figur 2 er basert på tall fra SSB (Epland & Kirkeberg, 2017): Ett av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt.

annen vinkling er analyser av sosial marginalisering og utenforskap. Her finnes sosiologiske analyser av flere omfattende datasett om unge voksne (Hammer & Hyggen, 2013). Hammer og Hyggen tar innledningsvis i denne boka opp begrepene marginalisering og utenforskap. Disse begrepene drøftes deretter blant annet på basis av resultater av de ulike analysene. Temaer som analyseres er utdanning, arbeidsliv, familieetablering, psykisk helse, rus, tiltak fra barnevern, tiltak fra NAV, sosiale relasjoner i ungdomstid og som ung voksen. En av bokas konklusjoner er at unge som ikke finner seg til rette i utdanningssystem og arbeid og som i

tillegg mangler sosialt nettverk, er i en situasjon med forhøyet risiko for varig utenforskap og sosial eksklusjon (Hammer & Hyggen, 2013:230).

Barnefattigdommen har vært økende her i landet fra omkring tusenårsskiftet. Forskning i SSB viser at litt over 3 prosent av barn og unge (0-17 år) ble definert som å leve i hushold med vedvarende lavinntekt i perioden 1999-2001. Denne andelen har økt gjennom den siste 11-12- års perioden til å omfatte 10,0 prosent av barn og unge i 2013-2015 (se figur 3). Tallet for 2015 innebærer at vel 98 200 barn og unge her i landet lever i hushold med vedvarende ►

«SSB beregnet nylig at hvis barnetrygden hadde vært indeksregulert opp fra 1996-nivå ville om lag 18 000 barn og unge kommet ut av gruppen som i dag defineres innenfor årlig lavinntekt»

- lavinntekt. Det er betydelige regionale variasjoner i Norge når det gjelder andel barn og unge i familier med vedvarende lavinntekt. Godt over halvparten av barna det gjelder hadde innvandrerbakgrunn. Det er også betydelige variasjoner i type landbakgrunn/nasjonalitet for minoritetsbefolkningen når det gjelder andel barn i hushold med vedvarende lavinntekt.

Flere risikogrupper ble funnet i disse undersøkelsene. Enslige forsørgere er en risikogruppe, også innvandrerfamilier med høye barnetall har høyere risiko for lavinntekt over tid (permanent lavinntekt). Foreldre som har mistet jobben eller er blitt langvarig syke er en tredje risikogruppe.

Flere studier viser at fattigdom, vedvarende lavinntekt eller andre typer av utenforskap kan gjøre det vanskelig å fullføre utdanning for unge mennesker samt å delta i flere deler av sosialt og kulturelt liv (Kristofersen, 2010a; Kristofersen, 2010b). Barn og unge i lavinntektsgruppen trives også gjennomgående bra på skolen. Men 8.-10. klassinger i lavinntektsgruppen har noe lavere egenrapporterte karakterer i norsk, engelsk og matematikk enn jevnaldrende i sammenlikningsutvalget. De unge i lavinntektsgruppen har også høyere dropout-andel i videregående skole enn de unge i sammenlikningsutvalget. Vi ser også lavere grad av deltaking i organiserte fritidsaktiviteter i lavinntektsgruppen, spesielt blant de yngste jentene med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn,

sammenliknet med barn og unge i kontrollutvalget (konstruert med representativt innslag av alle inntektsnivåer). Oppvekst i lavinntektsfamilier henger sammen med noe dårligere helseressurser enn hva vi finner blant barn og unge flest i Norge (Elstad, 2010a, 2010b). Helseproblemer over tid for unge voksne kan også øke risikoen for økonomisk fattigdom (Hammer & Hyggen, 2010).

Barn og unge i lavinntektshushold har noe oftere hatt barneverntiltak, behandling i spesialisthelsetjenesten psykisk helse barn og unge (BUP) eller spesialundervisning jevnført med et sammenlikningsutvalg (Elstad, 2010b; Kristofersen, 2010).

Barnetrygden har vært nevnt av flere forskere som et godt universelt hjelpemiddel for å senke andelen barn og unge som lever i hushold med vedvarende lavinntekt. Likevel har skiftende regjeringer ikke vært villige til å forsøke å indeksregulere denne siden 1996. SSB beregnet nylig at hvis barnetrygden hadde vært indeksregulert opp fra 1996-nivå ville om lag 18 000 barn og unge kommet ut av gruppen som i dag defineres innenfor årlig lavinntekt. For 2014 ville dette redusert andelen barn i årlig lavinntekt med om lag 14 %.³ Hvis barnetrygden på den andre siden ble tatt bort ville antall personer i barnefamilier med årlig lavinntekt øke med 41 000 (Epland & Kirkeberg, 2016:33).

76 %

av unge (12-20 år) i barnevernsinstitusjon rapporterte om psykiske lidelser i løpet av de siste tre månedene.

FNs bærekraftsmål tar både opp barnefattigdom, helseforhold, utdanning og utsatthet for vold⁴.

HELSEFORHOLD BLANT DEM MED BARNEVERNSERFARING

Flere studier viser at barn, ungdom og unge voksne med barnevernserfaring har flere helseutfordringer enn andre barn og unge.

Et av målene eller indikatorene som er studert, er bruken av grunn- og hjelpestønad. For å få slik stønad i Folketrygden, har barnet eller den unge en varig sykdom eller skade som enten gir foreldrene ekstra utgifter til medisiner, mat, klær, hjelpemidler som ikke dekkes på annen måte, eller de har behov for hjelp til barnet i hjemmet, eventuelt i fosterhjemmet. Flere studier har vist at både gutter og jenter med barnevernserfaring har betydelig oftere bruk av grunn- og/eller hjelpestønad barn og unge i tilsvarende aldersgrupper som ikke har slik erfaring (Kristofersen, 2005; Kristofersen, 2014; Zewdu, 2010).

De yngste barna er særlig sårbare. En analyse viste at spedbarn og småbarn i barnevernstiltak

økte med 22 prosent i perioden 1995-2008 (Clausen & Valset, 2012). Ulike former for omsorgssvikt og vold mot barn var viktige saksgrunnlag i denne gruppen. Antall spedbarn i barneverntiltak ble fordoblet i perioden, økningen var også stor for 1- og 2-åringer. Litt over 40 prosent av dem som fikk barneverntiltak på grunn av omsorgssvikt i starten av perioden hadde også barneverntiltak 13 år seinere.

En undersøkelse fra NTNU viste at blant unge (12-20 år) i barneverninstitusjoner rapporterte 76 prosent om psykiske lidelser innen de tre siste måneder (Kayed et al., 2015). Kun 38 prosent oppgir at de har fått noen for psykiatrisk hjelp fra spesialisthelsetjenesten for disse lidelsene i løpet av denne perioden. Ungdommene hadde i tillegg en betydelig grad av komorbiditet (samsykkelighet) mellom angst, depresjon og alvorlige atferdsforstyrrelser. Undersøkelsen tegner et bilde av ungdommer som har store og komplekse utfordringer, spesielt de som er plassert på bakgrunn av barnevernparagrafer uten eget eller foreldre/foresattes samtykke.

Unge voksne både kvinner og menn med barnevernserfaring mottar vesentlig oftere enn ►

Fotnoter

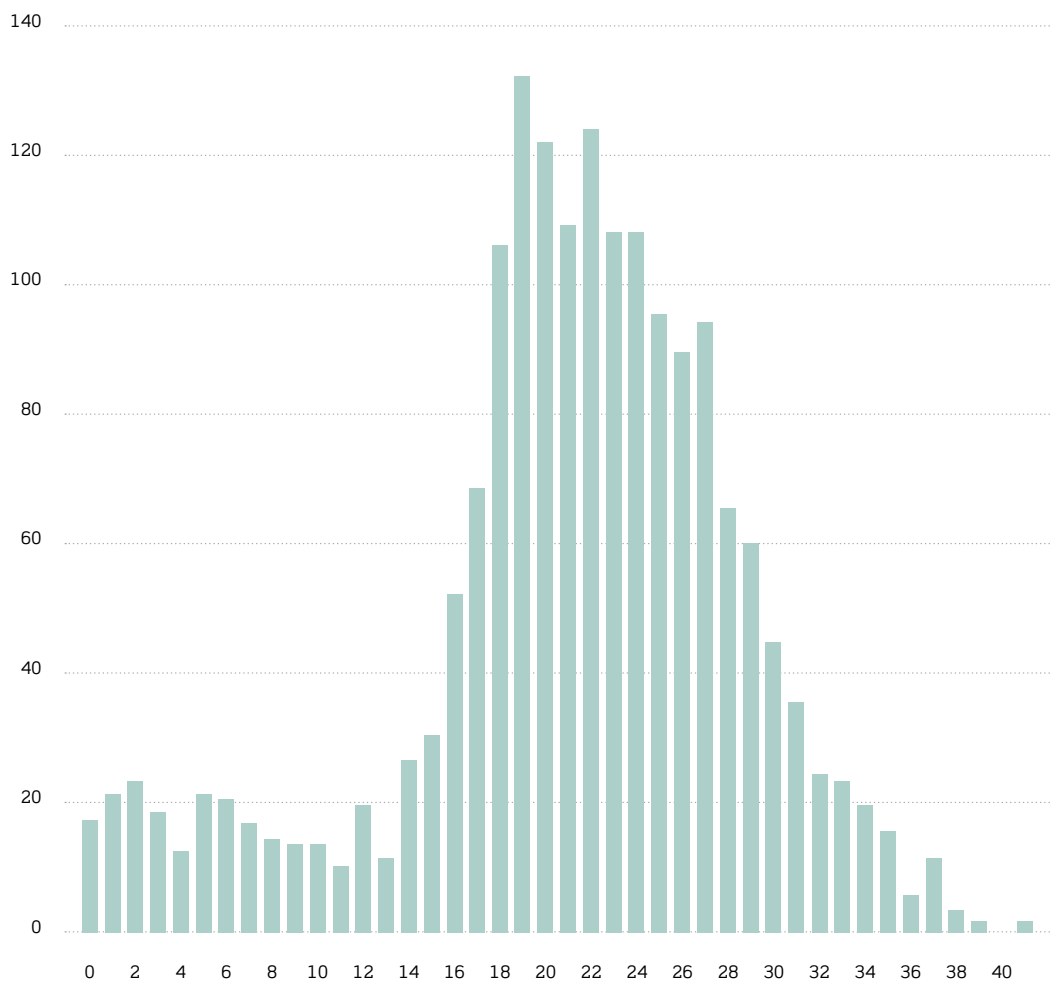
³ Fra en andel på 11,5 % til 9,9 %. Se Statistisk sentralbyrå. (2015). Tabell: 08764: Personer under 18 år i privathusholdninger med årlig inntekt etter skatt per forbruksenhet, under ulike avstander til medianinntekten. EU- og OECD-skala (F), (K) (B.)

⁴ I et nylig publisert NOVA-notat drøfter vi indikatorer for en del av FNs bærekraftsmål når det gjelder barn og unge i Norge (Kristofersen, 2017). Dette gjelder både mål for blant annet barnefattigdom, og mål for helseforhold, utdanningsforhold og utsatthet for vold.

Figur 3

Dødsfall blant barn, ungdom og unge voksne med barnevernserfaring 1990-2009. Alder ved død. Absolutte tall.

Kilde: Backe-Hansen, Madsen, Kristofersen & Hvinden (red.) (2014, figur 8.1).

- ▶ andre unge voksne i tilsvarende aldersgrupper uførepensjon. Dette ble funnet første gang for perioden 1990-2003 (Kristofersen, 2005). Men etter at perioden for den longitudinelle undersøkelsen ble utvidet til å omfatte årene 1990-2009, er også forskjellene like tydelige for denne lengre perioden. Både unge menn og unge kvinner med barnevernserfaring (alle typer, enten de har vært plassert utenfor hjemmet eller har fått hjelpetiltak i hjemmet) har om lag ti ganger så høy andel uførepensjon som andre grupper av unge voksne (Kristofersen, 2014; Kristofersen & Sverdrup, 2013). Den foreløpig siste analysen viser at 6,5 prosent av personer i gruppen 18-41 år i barnevernutvalget hadde uførepensjon i 2009 mot 0,7 prosent i samme aldersgruppe blant unge voksne for øvrig. Det er særlig i aldersgruppen 25-41 år at andelen er høy i barnevernutvalget (11,1 prosent hadde uførepensjon) sammenliknet med unge voksne for øvrig (1 prosent). Dette viser at unge voksne i barnevernutvalget gjennomgående har en betydelig vanskeligere helsesituasjon, særlig med hensyn til å være i arbeid, sammenliknet med andre grupper. Vår studie analyserte ikke hvilke sykdommer som lå til grunn, men ut fra andre analyser av unge uføre kan det tyde på at både psykiske lidelser, men også en del andre sykdomsgrupper, gjør seg gjeldende.

Dødelighet er en sjelden indikator, men siden de longitudinelle studiene hadde store utvalg benyttet vi den som en tung indikator for helsesvikt. Det nasjonale pasientregisteret

var etter vår erfaring ikke lett tilgjengelig for kobling av individdata fra andre statistikker/registre da vi planla den foreløpig siste longitudinelle barnevernundersøkelsen hvor vi studerte helseindikatorer (2008). Vi benyttet der dødsfall og dødsårsaker som en indikator på alvorlig sykkelighet og for alvorlige fysiske skader og alvorlig selvskadning.

Vi fant både i undersøkelsen publisert i 2005 og i den siste studien fra 2014 at unge voksne med barnevernserfaring hadde betydelig høyere dødelighet enn andre unge voksne (Kristofersen, 2005; Kristofersen, 2014; Kristofersen & Sverdrup, 2013). Dette gjaldt for både unge menn og unge kvinner sammenliknet med tilsvarende aldersgrupper uten barnevernserfaring.

Figur 3 viser alder for død for de om lag 1 700 dødsfallene blant barn, ungdom og unge voksne med barnevernserfaring som ifølge de longitudinelle analysene ble registrert i perioden 1990-2009. Det er særlig i den aldersgruppen hvor ettervernet skal virke (18-22 år) at risikoen for død synes særlig høy. Men i hele aldersspennet 17-28/29 år ble det registrert ganske mange dødsfall. Vi har her analysert hele barneverngruppen, uavhengig av om de kun har fått hjelp i hjemmet eller om de også har vært plassert utenfor hjemmet en kortere eller lengre periode.

Det er særlig blant de såkalte voldsomme dødsårsakene (trafikkulykker, forgiftning, selvmord og drap) vi finner nokså høy ▶

- dødelighet blant unge voksne i barnevern-gruppen. Men også for en del somatiske dødsårsaker (for eksempel kreft, sykdommer i nervesystemet og i sirkulasjonsorganene) ser det ut til at unge voksne som har vært i barneverntiltak har en viss overdødelighet sammenliknet med andre unge voksne i tilsvarende aldersgrupper.

Liknende funn er foretatt i Sverige blant barn og unge som har vært plassert utenfor hjemmet (Bo Vinnerljung, Brännströma & Hjern, 2015; B. Vinnerljung, Hjern & Lindblad, 2006; B. Vinnerljung & Ribe, 2001).

Svenske undersøkelser har vist at enkelte unge med barnevernserfaring døde av dødsårsaker det er meget sjeldent at unge mennesker dør av i Norden – og av dødsårsaker som det er mulig å unngå ('avoidable deaths') (Hjern, Vinnerljung & Lindblad, 2004).

Også i Danmark er selvmordsdødeligheten analysert, og man har funnet vesentlig høyere dødelighet i utsatte grupper av unge mennesker (Christoffersen, 2009).

OPPSUMMERING OG DRØFTING

Gjennom perioden 1992-2012 tallet har antallet barn og unge i barneverntiltak økt. De siste årene med publisert statistikk (2013-2015) har det vært en nedgang i antallet barn og unge som

mottar hjelpetiltak. Men antallet barn og unge i plasseringer utenfor hjemmet har steget også i denne perioden. Forskning som har pågått i en betydelig del av perioden har vist at barn og unge i barneverntiltak i større grad enn andre barn og unge har foreldre med lav sosioøkonomisk status, målt ved både foreldrenes utdanningslengde, deres inntekt samt deres bruk av sosialhjelp.

Nyere forskning har også fulgt barn og unge med barnevernserfaring opp i ung voksen alder og analysert deres levekår på enkelte områder: Blant annet deres høyeste utdanningsnivå, deres inntektsforhold og deres sosialhjelpsbruk. En NOVA-rapport fra 2014 viser at unge voksne med barnevernserfaring har forbedret sine levekår en del med hensyn på disse levekårsråkene fra 2005 til 2009, men at de unge voksne med barnevernserfaring samtidig ligger relativt langt bak tilsvarende aldersgrupper av unge voksne uten slik erfaring.

Samtidig med at vi har forsket på barn og unge i barneverntiltak, har barnefattigdommen økt her i landet. Andelen barn og unge i familier med permanent lavinntekt økte fra om lag 4 prosent i år 2000 til 10 prosent i 2015. De siste tallene viser at for 2015 var det 98 200 barn og unge under 18 år som levde i familier i vedvarende lavinntekt. Godt over halvparten av disse barna hadde innvandrerbakgrunn.

Enkelte helseindikatorer som er studert for barn og unge med barnevernserfaring, viser

«...barn og unge i barneverntiltak i større grad enn andre barn og unge har foreldre med lav sosioøkonomisk status, målt ved både foreldrenes utdanningslengde, deres inntekt samt deres bruk av sosialhjelp»

liten forbedring fra 2005 til 2009. Om lag tre ganger så høy andel barn og unge med barnevernerfaring mottok grunn- og hjelpestønad begge årene sammenliknet med andre barn og unge. Om lag ti ganger så høy andel unge voksne i barnevernutvalget mottok uførepensjon sammenliknet med unge voksne i tilsvarende aldersgrupper for øvrig. Dødeligheten er også høyere blant unge voksne i barnevernutvalget enn i sammenlikningsutvalget. Dette er markert for flere grupper av dødsårsaker (selvmord, trafikkulykker, forgiftning). Høy dødelighet er særlig tydelig i gruppen hvor rusproblem var saksgrunnlag for barnevernets tiltak.

Flere departementer og direktoraters ansvarsområder er berørt når vi drøfter sosiale ulikheter, barneverntiltak, barnefattigdom og helserisiko. Tverretatlig og tverrprofesjonelt samarbeid er svært viktig.

På dette komplekse feltet foreligger til dels kompliserte lovverk. Trenger vi en forenkling og nytenkning når det gjelder tverrprofesjonelt samarbeid? NOVA utførte i 2012-2013 en kartlegging for fire departementer av forståelsen av taushetsplikt, opplysningsplikt og opplysningsrett innenfor ulike hjelpetjenester og instanser som arbeider med barn og unge (Stang, Aamodt, Sverdrup, Kristofersen & Winsvold, 2013). Både førstelinjen helse, somatisk og psykiatrisk spesialisthelsetjeneste, forvaltning, barnevern, barnehage, skole, pedagogisk psykologisk tjeneste, politi og NAV deltok.

Taushetspliktreglene blir generelt oppfattet som verdifulle og nødvendige. Samtlige informanter kjente til taushetsplikten og dens innhold samt at samtykke og anonymisering gir rett til unntak. Taushetspliktreglene oppfattes ikke ►

- ▶ som hinder for samarbeid i praksis. Likevel er det en klar tilbakemelding fra informantene at man savner bedre samarbeid mellom etatene.

Undersøkelsen viste at informantene i liten grad leser i lovverk, rundskriv og veiledere, til tross for at man kjenner seg usikre på gjeldende regler. Særlig taushetspliktens unntaksbestemmelser var lite kjent. Enkelte informanter kjente riktignok unntaksbestemmelsene i sine respektive lover, men det store flertallet hadde aldri lest de relevante lovbestemmelsene⁵. Opplysningsplikten til barneverntjenesten var svært godt kjent, men opplysningsplikten til politiet og sosialtjenesten er i mindre grad kjent.

Undersøkelsen ble avgitt i mars 2013, men de fire departementene synes - etter vår erfaring - kun i begrenset grad å ha gått videre med kunnskapen i denne rapporten foreløpig. Det er usikkert for NOVA/HiOAs forskere hvor langt politikere i Regjeringen og Stortinget er kommet med videreføringen av denne saken. Det er avgitt et Dok 8 forslag i Stortinget (Representantforslag Dokument 8:52 S, (2015-2016)) om taushetsplikten i relasjon til overgrep mot barn og unge med henvisning til NOVAs rapport.

Vi tror at noe av veien å gå for å forbedre situasjonen for barn og unge i barneverntiltak er en

forbedring av samarbeidsforhold både mellom kommunale og statlige instanser. En etat alene kan ikke løfte levekårene for de gruppene dette kapitlet omfatter. Flere instanser kan eventuelt klare dette bedre ved mer 'samordnete løft'. I evalueringen av Opptrappingsplanen for psykisk helse ble det også satt lys på til dels mangelfullt samarbeid mellom flere tjenester for barn og unge - blant annet barneverntjenesten og spesialisthelsetjenesten psykisk helse barn og unge (Norges forskningsråd, 2009). Helsetilsynet har seinere også påpekt behovet for mer innsats på tvers av sektorer (Helsetilsynet, 2012). Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet og Helsedirektoratet har gitt ut en oppsummering av arbeidet med helsehjelp til barn i barnevernet (Bufdir & Helsedirektoratet, 2016). Forskningskunnskapen vi redegjør for i dette kapitlet gir enda flere grunner for at tverrsektoriell satsing må videreføres og forsterkes - ikke minst når det gjelder særlig utsatte grupper av barn og unge. ●

Fotnoter

⁵ Informantenes kunnskap om helsepersonelloven § 23 nr.4 er spesielt mangelfull.

Referanser

B

Backe-Hansen, E., Madsen, C., Kristofersen, L. B. & Hvinden, B. (Red.). (2014). *Barnevern i Norge 1990-2010. En longitudinell studie*. Oslo: NOVA-rapport 9/2014.

Buudir & Helsedirektoratet. (2016). *Oppsummering og anbefalinger fra arbeidet med helsehjelp til barn i barnevernet*.

C

Christoffersen, M. N. (2009). *Attempted suicide and completed suicide among young people: Risk and protective factors in a prospective register based study* (15:2009 Working paper). Copenhagen: SFI The Danish National Centre for Social Research.

Clausen, S.-E. (1998). Klientkarrierer i barnevernet 1990-1993. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 35, 115-123.

Clausen, S.-E. (2000). *Barnevern i Norge 1990-1997. En longitudinell studie basert på registerdata* (NIBR-prosjektrapport 2000:7). Oslo: NIBR.

Clausen, S.-E. (2003). Plasseringer utenfor hjemmet på 1990-tallet. I E. Backe-Hansen (Red.), *Barn utenfor hjemmet. Plassering i barnevernets regi* (s. 203-221). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Clausen, S.-E. (2010). Registerdata i analyser av familier i barnevernet. I E. Befring, I. Frønes, & M.-A. Sørli (Red.), *Sårbar unge. Nye perspektiver og tilnæringer* (s. 217-228). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Clausen, S.-E. & Kristofersen, L. B. (2008a). Barnevern 1990-2011: En longitudinell studie av registerdata. *Norges Barnevern*, 85, nr. 3, 39-45.

Clausen, S.-E. & Kristofersen, L. B. (2008b). *Barnevernsklinter i Norge 1990-2005. En longitudinell studie* (Rapport 2008:3): NOVA.

Clausen, S.-E. & Valset, K. (2012). Spedbarn og småbarn med tiltak fra barnevernet 1995-2008: Utbredelse av omsorgssvikt og risikofaktorer. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 2012; 49; 643-648.

D

Dæhlen, M. (2015a). Child welfare clients and educational transitions. *Child & Family Social Work*. doi:10.1111/cfs.12243

Dæhlen, M. (2015b). School performance and completion of upper secondary school in the child welfare population in Norway. *Nordic Social Work Research*, Vol. 5, No. 3, 244-261. doi:http://dx.doi.org/10.1080/2156857X.2015.1042019

Dæhlen, M. & Madsen, C. (2016). School enrolment following multisystemic treatment: A register-based examination among youth with severe behavioural problems. *Children and Youth Services Review*, 67, 76-83. doi:10.1016/j.chilcyouth.2016.05.016

E

Elstad, J. I. (2010a). Foreldrenes helse. I M. Sandbæk, & A. W. Pedersen (Red.), *Barns og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Oslo: NOVA-rapport 10/2010.

Elstad, J. I. (2010b). Helse blant barn og unge i lavinntektsfamilier. I M. Sandbæk, & A. W. Pedersen (Red.), *Barns og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009* (s. 185-206): NOVA-rapport 10/2010.

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2016). *Barnefamilienes inntekter, formue og gjeld 2004-2014* (Rapport 2016/11). Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2017). Ett av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt. (27. februar 2017). Hentet fra <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/ett-av-ti-barn-tilhorer-en-husholdning-med-vedvarende-lavinntekt>

F

Fløtten, T. (Red.). (2009). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

H

Hammer, T. & Hyggen, C. (2010). Lost in transition? Substance abuse and risk of labour market exclusion from youth to adulthood. *Norsk Epidemiologi*, 2010; 20 (1): 93-100.

Hammer, T. & Hyggen, C. (Red.). (2013). Ung voksen og utenfor. *Mestring og marginalitet på vei til voksenalv. Oslo: Gyldendal Akademisk*.

Helsetilsynet. (2012). *Mytar og anekdotar eller realitetar? Barn med tiltak frå barnevernet og psykisk helse barn og unge. Ei kunnskapsoppsummering*. Oslo: Rapport fra Helsetilsynet 5/2012.

Hjern, A., Vinnerljung, B. & Lindblad, F. (2004). Avoidable mortality among child welfare recipients and intercountry adoptees: a national cohort study. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 58(5), 412-417.

J

Jonassen, W. (1996). Middelklassens barn på vei inn i barnevernet? *Norges Barnevern*, 73(2), 25-33.

K

Kayed, N. S., Jozefiak, T., Rimehaug, T., Tjelflaat, T., Brubakk, A.-M. & Wichstrøm, L. (2015). *Resultater fra forskningsprosjektet psykisk helse hos barn og unge i barneverninstitusjoner*. Trondheim: Regionalt kunnskapssenter for barn og unge Psykisk helsevern og barnevern, NTNU.

Kristofersen, L. B. (2003). Barn og unge i fosterhjem og institusjoner i 1990-årene: Hvorfor avsluttes tiltakene? I E. Backe-Hansen (Red.), *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi* (s. 222-241). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Kristofersen, L. B. (2005). *Barnevernbarnas helse. Uførhet og dødelighet i perioden 1990-2002* Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning. NIBR-rapport 2005:12.

Kristofersen, L. B. (2010a). Fritid og sosial deltakelse. I M. Sandbæk, & A. W. Pedersen (Red.), *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009* (s. 165-174): Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Kristofersen, L. B. (2010b). Trivsel og prestasjoner i skolen. I *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009* (s. 321): Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Kristofersen, L. B. (2014). Stønader, uførepensjon, dødsfall og dødsårsaker. I E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. B. Kristofersen, & B. Hvinden (Red.), *Barnevern i Norge 1990-2010*. Oslo: NOVA-rapport 9/2014.

Kristofersen, L. B. (2017). *Sustainable Development Goals and children in Norway*. A discussion paper on the SDGs. Oslo: NOVA-notat 1/2017.

Kristofersen, L. B. & Clausen, S.-E. (2008). *Barnevern og sosialhjelp* (978-82-7894-311-3): NOVA.

Kristofersen, L. B., Clausen, S.-E. & Jonassen, W. (1996). *Barnevernbarn i perioden 1990-1993. Analyse av statistikk og barnevernkarrierer*. (1996:22). Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.

Kristofersen, L. B. & Sverdrup, S. (2013). Følger av oppvekst med rus og psykiske helseproblemer i familien. I T. Hammer, & C. Hyggen (Red.), *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til voksenlivet* (s. 110-128): Oslo: Gyldendal Akademisk.

M

Madsen, C. & Backe-Hansen, E. (2014). Barn og unge med innvandrerbakgrunn i barnevernet. I E. Backe-Hansen, C. Madsen, L. B. Kristofersen, & B. Hvinden (Red.), *Barnevern i Norge 1990-2010*. Oslo: NOVA-rapport 9/2014.

N

Norges forskningsråd. (2009). *Evaluering av Opptrappingsplanen for psykisk helse (2001-2009). Sluttrapport - syntese og analyse av evalueringens delprosjekter*. Oslo: Divisjon for vitenskap, Norges forskningsråd.

O

Omholt, E. L. (Red.). (2016). *Økonomi og levekår for ulike lavinntektsgrupper 2016*. Oslo - Kongsvinger: SSB.

R

Representantforslag Dokument 8:52 S. ((2015-2016)). Dokument 8:52 S (2015-2016) fra stortingsrepresentantene Lene Vågslid, Christian Tynning Bjørnø, Tove Karoline Knutsen, Stine Renate Håheim, Lise Christoffersen og Sonja Mandt.

S

Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (Red.). (2010). *Barns og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Oslo: NOVA-rapport 10/2010.

Seim, S. & Larsen, H. (Red.). (2011). *Barnefattigdom i et rikt land. Kunnskapsoppsummering om fattigdom og eksklusjon i Norge. Rapport på oppdrag av Arbeids- og velferdsdirektoratet*. Høgskolen i Oslo. HiO-rapport 2011 nr.10.

Stang, E. G., Aamodt, H. A., Sverdrup, S., Kristofersen, L. B. & Winsvold, A. (2013). *Taushetsplikt, opplysningsrett og opplysningsplikt. Regelkunnskap og praksis*. Oslo: NOVA-rapport 3/2013.

Statistisk sentralbyrå. (1984). Standard for inndeling etter sosioøkonomisk status. Standard classification of socioeconomic status. *Standarder for norsk statistikk*, 5. Oslo - Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. (2015). *Barnevern 2014*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/barnevern>

Statistisk sentralbyrå. (2016). *Barnevern 2015*. Hentet fra <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/barnevern>

V

Vinnerljung, B., Brännströma, L. & Hjern, A. (2015). Disability pension among adult former child welfare clients: A Swedish national cohort study. *Children & Youth Services Review*, 56 (2015) 169-176. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.07.001>

Vinnerljung, B., Hjern, A. & Lindblad, F. (2006). Suicide attempts and severe psychiatric morbidity among former child welfare clients - a national cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47:7, 723-733.

Vinnerljung, B. & Ribe, M. (2001). Mortality after care among young adult foster children in Sweden. *International Journal of Social Welfare*, 10((3)), 164-173.

Z

Zewdu, A. M. (2010). Health-related benefits among children in the child welfare system: prevalence and determinants of basic and/or attendance benefits. *Norsk Epidemiologi*, 20(1), 77-84.

Artikkel 6

Av Tone Fløtten

Den norske modellen i et oppvekstperspektiv

Sammendrag

Norge og de andre nordiske landene er, sammenlignet med andre land, svært gode steder å vokse opp for barn og unge. Andelen barn som vokser opp i risiko for fattigdom er betraktelig lavere i Norge enn i resten av Europa, og Norge skårer godt på de fleste relevante indikatorer.

Den norske modellen har med andre ord fungert svært godt i et oppvekstperspektiv. Kombinasjonen av en godt styrt fordelingspolitikk og en god sosial investeringspolitikk har vært sentrale faktorer. Svangerskapsordninger, et utdanningssystem med fokus på likhet og en inkluderende arbeidsmarkedspolitikk er viktige eksempler på dette.

Norge utmerker seg samtidig ikke positivt på alle områder. Det er for eksempel godt kjent at andelen barn i lavinntektsfamilier øker. Norge gjør det gjennomgående middels bra i PISA-undersøkelsene, og vi har utfordringer når det gjelder ulike helseindikatorer.

Den kanskje viktigste forklaringen på at en del oppvekstproblemer vedvarer og er vanskelige å løse, er at problemene er sammensatte. Mange barn opplever ikke bare ett problem, de opplever flere samtidig. En annen forklaring finner vi paradoksalt nok i den norske modellens suksess. Med en høy lavinntektsgrense, som er et resultat av høy arbeidsintensitet i gjennomsnittsfamilien, sliter familier med lav arbeidsintensitet med å få inntekt over lavinntektsgrensen.

Samtidig har den norske modellen vist seg bedre rustet enn andre samfunnsmodeller til å redusere en del oppvekstproblemer. Lavinntekt og utenforskap er mindre utbredt i Norge enn i de fleste andre land. Dette kan ikke forklares ved ett virkemiddel eller innsatsen på ett politikkområde alene. Men for å være godt rustet også i fremtiden må modellen hele tiden vedlikeholdes og fornyes. Vi kan ikke overse at ulikhetene øker også i Norge og at modellen ikke skaper trygghet for alle.

Tall og fakta

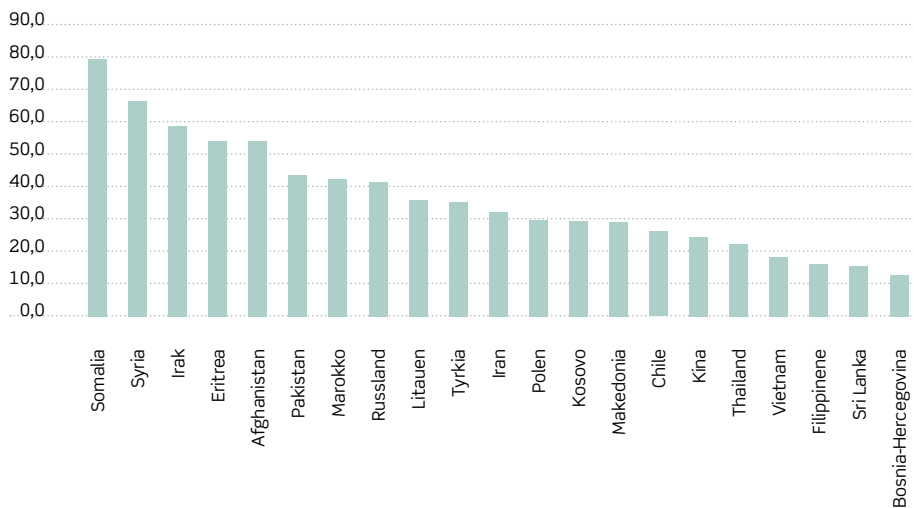
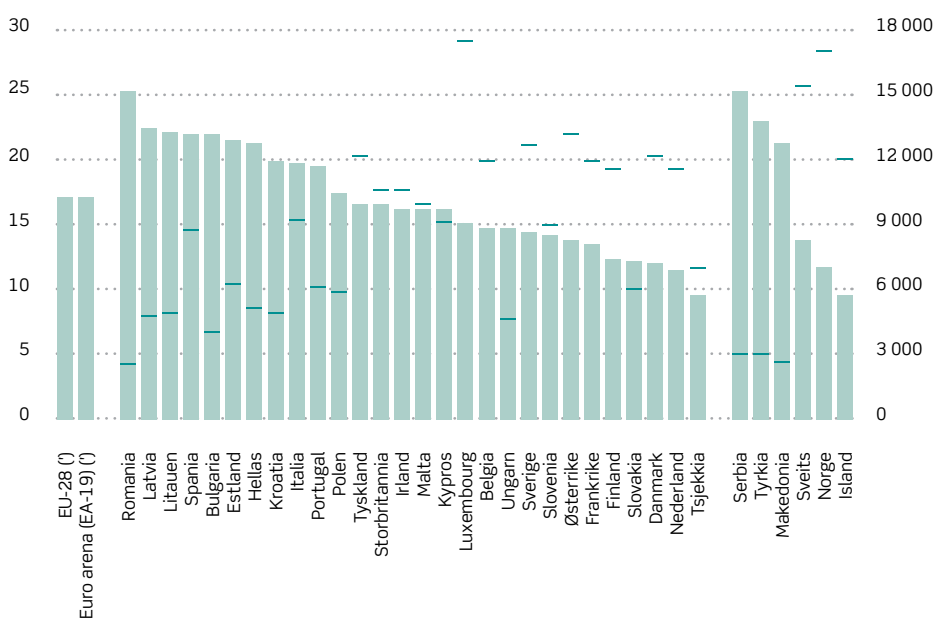
Norge og de andre nordiske landene rangeres høyt i internasjonale sammenligninger for barns velferd

UNICEFs indeks for barns velferd		Helhetlige levekår	Materielle levekår	Helse og trygghet	Utdanning	Atferd og risiko	Boforhold og nærmiljø
		Rangering	Rangering	Rangering	Rangering	Rangering	Rangering
1	Nederland	2.4	1	5	1	1	4
2	Norge	4.6	3	7	6	4	3
3	Island	5	4	1	10	3	7
4	Finland	5.4	2	3	4	12	6
5	Sverige	6.2	5	2	11	5	8
6	Tyskland	9	11	12	3	6	13
7	Luxemburg	9.2	6	4	22	9	5
8	Sveits	9.6	9	11	16	11	1
9	Belgia	11.2	13	13	2	14	14
10	Irland	11.6	17	15	17	7	2
11	Danmark	11.8	12	23	7	2	15
12	Slovenia	12	8	6	5	21	20
13	Frankrike	12.8	10	10	15	13	16
14	Tsjekkia	15.2	16	8	12	22	18
15	Portugal	15.6	21	14	18	8	17
16	Storbritannia	15.8	14	16	24	15	10
17	Canada	16.6	15	27	14	16	11
18	Østerrike	17	7	26	23	17	12
19	Spania	17.6	24	9	26	20	9
20	Ungarn	18.4	18	20	8	24	22
21	Polen	18.8	22	18	9	19	26
22	Italia	19.2	23	17	25	10	21
23	Estland	20.8	19	22	13	26	24
23	Slovakia	20.8	25	21	21	18	19
25	Hellas	23.4	20	19	28	25	25
26	USA	24.8	26	25	27	23	23
27	Litauen	25.2	27	24	19	29	27
28	Latvia	26.4	28	28	20	28	28
29	Romania	28.6	29	29	29	27	29

Andel personer med lav inntekt, og lavinntektsgrensene i Europa

Norge har en av de høyeste lavinntektsgrensene i Europa, også justert etter kjøpekraft. Dette skyldes blant annet en høy sysselsetting og høy arbeidsintensitet i gjennomsnittsfamiliene. (Eurostat, 2016).

- Andel personer med lav inntekt (venstre akse)
- Lavinntektsgrense, justert etter kjøpekraft (PPS - Euro) (høyre akse)

Andel barn i husholdninger med vedvarende lavinntekt (2013-2015). Etter landbakgrunn

Barn med innvanderbakgrunn har høyere risiko for å være i en husholdning med vedvarende lavinntekt. Men det er store variasjoner, avhengig av landbakgrunn. (SSB Inntekts- og formuesstatistikken).

Tone Fløtten

Fløtten (dr. polit. Universitetet i Oslo) er daglig leder for Fafo. Hun har jobbet med velferdsforskning i en årrekke, og hun har særlig konsentrert seg om forskning på fattigdom og ulikhet, den nordiske modellen og komparativ sosialpolitikk. Hun har en lang rekke med publikasjoner, som *Barnefattigdom* (red.) (2009, Gyldendal Akademisk), *Barnefattigdom i Norge – hvordan måles det?* (2013, Voksne for barn) og *The Nordic model towards 2030: A new chapter?* (2015, Fafo).

Fløtten er blant annet medlem i Strategic Advisory Board for Dansk Sosialforskning (SFI), hun sitter i Divisjonsstyret for Vitenskap i Norges Forskningsråd, og hun er medlem av Nasjonalt utvalg for gransking av redelighet i forskning. Hun var også medlem i Fordelingsutvalget (NOU 2009:10) og av det danske Ekspertutvalget om fattigdom.

INNLEDNING

land over hele verden framheves den nordiske og den norske samfunnsmodellen som særlig vellykket. Modellen har blitt kalt et globalt varemerke, og *The Economist* ba i februar 2013 politikere fra både høyre- og venstresiden om å se til Norden for å lære.

Det er mye som går bra i Norge og de andre nordiske landene. Velstanden er stor, fattigdomsandelene er relativt lave, det er høy sysselsetting, likestillingen har kommet langt, levekårene er gode og folk har stor tillit til hverandre og til samfunnets institusjoner. Flere internasjonale sammenlikninger har vist at de nordiske landene også skårer høyt når det gjelder barns levekår (OECD, 2009), og den nordiske modellen blir også trukket fram som et eksempel til etterfølgelse i et oppvekstperspektiv (*The Irish Times*, 9/6 2011). I denne artikkelen skal jeg se nærmere på noen elementer i den norske modellen som kan antas å ha særlig stor betydning for å sikre en god og inkluderende oppvekst.

BARNES LEVEKÅR I NORGE – DET STORE BILDET

I internasjonale sammenlikninger av hvordan barn har det, ligger Norge og de andre nordiske landene gjerne høyt opp på rangeringslistene. Ett eksempel på dette finner vi i sammenlikninger av fattigdomsrisiko. I EU lever i

gjennomsnitt mer enn ett av fem barn i en familie som karakteriseres som å være i risikozonen for fattigdom. I de nordiske landene gjelder dette om lag ett av ti barn. Et annet eksempel er andelen barn som har ulike former for materielle problemer. I gjennomsnitt mangler hvert femte europeiske barn minst tre av ni viktige materielle goder. Ser vi på de norske tallene synker denne andelen til hvert tjuende barn (tall fra Eurostats statistikkbank).

FNs forskningsinstitutt Innocenti har gitt ut mange rapporter om barns levekår, og uansett om man ser på materielle levekår, økonomiske levekår, psykosomatisk helse eller tilfredshet kommer norske barn godt ut i sammenlikningene (Unicef, 2012, 2013, 2014).

På samme måte konkluderer en OECD-rapport med at norske barn ligger på topp når det gjelder materiell velferd (høyt inntektsnivå, lite fattigdom og tilgang til goder som er grunnleggende for skolegangen). Norske barn ligger også på topp i sammenlikninger av bosituasjon, det vil si at det er få som bor trangt og få som bor i boliger eller har nærmiljøer av dårlig kvalitet (støy, forurensning, kriminalitet mv). Norske barn trives dessuten godt på skolen og rapporterer i mindre grad enn barn i de fleste andre land at de blir mobbet.

De to områdene der barn i Norge ikke utmerker seg positivt, er utdanningsvelferd og helse- og sikkerhet. Middels resultater i PISA-

undersøkelsen og ulikhet i leseferdigheter er de to indikatorene som trekker ned utdanningsvelferden. På helse- og sikkerhetsindikatorene er det den andelen som ikke har gjennomført vaksinasjonsprogrammer, andelen barn som ikke har fysisk aktivitet på nivå med anbefalingene og andel unge som begår selvmord som forklarer hvorfor Norge ikke kommer ut på topp (OECD, 2009).

Sett under ett skårer imidlertid Norge godt i de internasjonale sammenlikningene, og vi kan konkludere med at norske barn har gode levekår.

HVA ER DET MED NORDEN?

Spørsmålet er hva som kan forklare den fordelaktige posisjonen til Norge og de nordiske landene. Da *The Economist* viet et helt nummer til den nordiske modellen i 2013, ble ulike faktorer trukket fram som forklaring på at så mye går bra i Norden. Det ble blant annet framhevet at offentlig sektor er effektiv, at den økonomiske politikken har sørget for balanse i budsjettene og at velferdsstatene er sjenerøse (*The Economist*, 2/2 2013). Men for å forstå situasjonen man må gå et skritt bak dette igjen, og spørre hvordan de nordiske landene har klart å innføre og vedlikeholde en politikk som har resultert i stor grad av likhet og gode levekår. Man må se på de ulike elementene i samfunnsmodellen og på hvordan sammenhengen mellom mål, ►

- institusjoner og virkemidler bidrar til de gode resultatene (Dølvik, Fløtten, Hippe og Jordfald 2014: 143).

Kort oppsummert kan man for det første ikke forklare den sosiale likheten uten å vektlegge at likhetstankegangen har stått sentralt i nordisk politikk. Landene har en lang tradisjon for å sette ambisiøse politiske mål om å sikre god levestandard for hele befolkningen. For det andre er den nordiske modellen kjennetegnet ved at ulike politikkområder ses i sammenheng. Den såkalte triangelmodellen (Dølvik, 2013:47) illustrerer hvordan økonomisk politikk, arbeidslivspolitik og velferdspolitik henger sammen, og hvordan sentrale samfunnsaktører (myndigheter, politiske partier og arbeidslivets parter) samarbeider for å koordinere politikkområdene. For det tredje er det etablert en rekke institusjoner og beslutningssystemer der aktørene samarbeider for å sikre at ulike gruppers interesser blir ivaretatt. Maktbalanse og formaliserte konfliktløsningsmekanismer smører dette samarbeidet. For det fjerde har de nordiske landene innført en rekke virkemidler for å sikre en jevn fordeling av økonomiske ressurser og levekår (Dølvik mfl., 2014).

Et eksempel for å illustrere modellens særtrekk kan være den lave økonomiske ulikheten: Målet om jevn fordeling har vært sentralt på mange politikkområder. Videre har institusjoner, som den koordinerte lønnsdannelsen, skapt en sammenpresset lønnsstruktur. Den koordinerte

lønnsdannelsen er muliggjort ved at arbeidslivets aktører har hatt forhandlingsvilje og -styrke til å sikre koordineringen. Dernest har virkemidler som trygdeordninger og skattesystem bidratt til å utjevne forskjellene som skapes i arbeidslivet, og resultatet er at Norden kommer ut med langt lavere inntektsulikhet enn de fleste andre land.

FORDELING OG SOSIAL INVESTERING

De nevnte særtrekkene ved den norske eller nordiske modellen er viktige forklaringer på modellens generelle suksess. Men hva er det ved politikken som er spesielt gunstig i et oppvekstperspektiv? For å belyse dette er det nyttig å se på kombinasjonen av fordelingspolitikk og sosial investeringspolitikk (Hansen mfl. 2008, NOU 2009:11:284).

På en lang rekke politikkområder vil man finne mer eller mindre eksplisitte fordelingsambisjoner. Allerede i svangerskapet møtes den vordende moren med offentlige tiltak som skal sikre at barnet har best mulig forutsetninger når det fødes. Hun tilbys gratis helsetjenester, og helsekontrollene har også til hensikt å avklare om moren vil trenge spesiell oppfølging i forbindelse med svangerskapet eller etter at hun har født. Når barnet er født vil det jevnlig bli fulgt opp i helsekontroller, og helsevesenet bidrar til å utjevne helseforskjeller som kan være konsekvens av ulike oppvekstvilkår.

«Målet om jevn fordeling har vært sentralt på mange politikkområder»

I utdanningspolitikken er det helt fra barnehagenivå en ambisjon å sikre at barn har mest mulig like betingelser for læring, uavhengig av familiebakgrunn (Utdanningsdirektoratet, 2015). Prinsippet om tidlig innsats blir stadig sterkere vektlagt, (St.meld. nr. 16 (2006–2007), Meld. St. 18 (2010–2011), Mogstad & Rege, 2013) og kombinasjonen av tidlig innsats, enhetsskole og så å si gratis utdanning helt opp til universitets- og høyskolenivå bidrar til en jevn fordeling av menneskelige ressurser.

De sosiale investeringene gjennom oppvekst- og utdanningspolitikken legger et viktig grunnlag for overgangen til arbeidslivet, men unge mennesker vil like fullt entre arbeidslivet med ulike forutsetninger. De vil ha ulike formelle og uformelle kvalifikasjoner, noen vil slite med å komme i jobb og inntektsevnen vil variere. Arbeidsmarkedspolitikken bidrar imidlertid til å kompensere for dette, og de sosiale investeringene fortsetter gjennom for eksempel arbeidsmarkedstiltak og livslang læring. Den koordinerte lønnsdannelsen sørger for at det er relativt små lønnsforskjeller i det norske arbeidsmarkedet, og familiepolitikken sørger for at det skal være mulig å kombinere arbeid og omsorg. Gode betingelser for toinntektsfamilier bidrar til det generelt høye velstandsnivået i norske husholdninger.

De sosiale forskjellene som likevel følger av ulike tilknytninger til arbeidslivet og ulike lønnsnivåer, utjevnes til en viss grad av det

progressive skattesystemet. I tillegg har de som er uten mulighet til å forsørge seg selv gjennom inntektsgivende arbeid rett på sosiale overføringer. Den ulikheten som fremdeles gjenstår blir ytterligere redusert ved at det offentlige påvirker forbruket av enkelte goder og tjenester for eksempel gjennom boligsubsidier eller gratis helse- og omsorgstjenester.

Gjennomgangen illustrerer betydningen av den offentlige fordelings- og sosiale investeringspolitikken. Gjennom hele livsløpet bidrar denne politikken til å sikre at personer med ulikt sosialt utgangspunkt, ulik oppvekstsituasjon og ulike forutsetninger - blant annet når det gjelder helse og andre ressurser - ender opp med likere inntekt og mindre levekårsforskjeller i Norge enn i nesten noe annet land.

ER ALT SÅRE VEL?

Så langt har jeg lagt vekt på å vise at norske barn har gjennomgående gode levekår, og at den norske modellen er rigget for å sikre en god fordeling av livssjanser og levekår. Med dette utgangspunktet kan det kanskje synes fristende å konkludere med at Norge er «i havn» og at det er begrenset behov for å gå barns levekår nærmere etter i sømmene. Men så enkelt er det selvfølgelig ikke. Det er ikke nok å være bedre enn andre. Det bør også kunne vises til en stabil eller en positiv utvikling. Politikkenes suksess må dessuten måles mot de mål som settes ►

«I 2014 var 71 000 unge i alderen 15-29 år verken under utdanning eller i jobb»

- ▶ nasjonalt, ikke mot situasjonen i andre land. Når det gjelder barn og unge, er det flere områder der utviklingen går i feil retning, eller der Norge ikke kan slå seg til ro med tingenes tilstand.

Flere barn i lavinntektsfamilier

Det er for eksempel godt kjent at andelen barn i lavinntektsfamilier øker. De nyeste tallene fra Statistisk sentralbyrå viser at 10 prosent, eller 98 000 barn, opplevde vedvarende lavinntekt i 2013-2015. Andelen har økt kontinuerlig siden 2000 (Epland & Kirkeberg, 2017). Den kraftige økningen i andelen barn som opplever lavinntekt over flere år har funnet sted i en periode som delvis har vært preget av sterk økonomisk vekst og til tross for stor offentlig oppmerksomhet om lavinntektsproblemer i barnefamilier.

Lavinntektsrisikoen er særlig stor for barn i familier med bakgrunn fra land i Øst-Europa, Asia, Afrika og Latin-Amerika, og barna med slik bakgrunn har fire ganger så stor sannsynlighet for å være i risikogruppen som barn generelt. Barn med bakgrunn fra Afghanistan, Eritrea og Irak har fem til seks ganger så stor sannsynlighet for å være i risikogruppen, mens barn fra Somalia har nesten åtte ganger så stor (Statistikkbanken til Statistisk sentralbyrå, tabell 09572).

Utenfor arbeid og utdanning

Lavinntekt er ikke det eneste eksemplet på en utfordrende situasjon. Det er en utfordring for fordelingen og for unges nåværende og

framtidige levekår at en betydelig andel unge står helt utenfor arbeid og utdanning; at det er såkalte NEETs. I 2014 var 71 000 unge i alderen 15-29 år verken under utdanning eller i jobb. Dette utgjorde sju prosent av aldersgruppen. Sett i et internasjonalt perspektiv er dette den laveste andelen i Europa, hvor land som Hellas og Spania topper statistikken med hhv 26 og 29 prosent NEETs. Blant første generasjons innvandrere i Norge er imidlertid andelen hele 25 prosent (Bø & Vigran, 2015).

Selv om ikke andelen NEETs øker, er situasjonen opplagt ikke i tråd med politiske målsettinger. Det er dessuten ekstra problematisk at innvandrerungdom er overrepresentert fordi det å stå utenfor arbeid og skole øker risikoen for marginalisering i en allerede sårbar gruppe. Nå viser riktignok flere studier at barn og unge er andregenerasjons innvandrere klarer seg betydelig bedre enn sine foreldre (Friberg, 2016, Hermansen, 2016), men det er opplagt en dårlig start på voksenlivet å være NEET. Analyser fra Statistisk sentralbyrå viser at selv om man er NEET bare ett år, har man større problemer enn andre med å komme inn i arbeidsmarkedet. At en så stor del av de første generasjons innvandrere er NEET, er derfor en indikasjon på at vi i denne gruppen finner mange med risiko for et langvarig utenforskap.

Dårlig psykisk helse

Et tredje eksempel på en krevende oppvekstsituasjon er den betydelige andelen

15-20 %

i alderen 3-18 år har nedsatt funksjonsevne på grunn av psykiske plager

barn og unge som har dårlig psykisk helse. 15-20 prosent i alderen 3-18 år har nedsatt funksjonsevne på grunn av psykiske plager, og ca. 8 prosent av alle barn/unge har så alvorlige problemer at det kan karakteriseres som en psykisk lidelse. For mange er de psykiske problemene en forbigående situasjon, men hos en del er de langvarige. Det er også vanlig at barn har flere psykiske lidelser samtidig. Sett over tid ser det dessuten ut til at forekomsten av depresjonsplager øker (Folkehelseinstituttet, 2014: 161).

Selv om Folkehelse rapportens sammenstilling av norske og internasjonale studier viser at depresjonsplager blant unge og atferdslidelser blant barn er mindre vanlig i Norge enn i andre vestlige land (Folkehelseinstituttet, 2014), er både situasjonen i seg selv og økningen i forekomsten av psykiske problemer et uttrykk for oppvekstproblemer som må håndteres. De senere årene har det vært en kraftig økning i andelen unge som ender på uføretrygd på grunn av psykiske problemer (Brage & Thune, 2015). Dette illustrerer de alvorlige konsekvensene av psykiske problemer i oppveksten. Når vi i tillegg vet at risikoen for psykiske problemer i oppveksten ikke er tilfeldig fordelt i befolkningen, men tvert imot oftere forekommer hos barn i familier med lavere sosioøkonomisk status (Bøe mfl., 2012, Folkehelseinstituttet, 2014), framtrer et bilde av opphopning av levekårsproblemer i enkelte grupper.

Sosial deltakelse

Det siste eksemplet på en uønsket oppvekst-situasjon, er at noen barn og unge står på siden av det sosiale fellesskapet med jevnaldrende. Barn og unges sosiale deltakelse er ikke bare viktig for livskvaliteten i oppvekstårene, det gir også en kompetanse som danner grunnlag for deres framtidige sosiale relasjoner. De aller fleste barn og unge har en eller annen gang vært med i en fritidsorganisasjon, men andelen synker (Ødegård, 2007).

Flere studier viser at deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter korrelerer positivt med for eksempel skoleprestasjoner (Bakken, Frøyland & Sletten 2016), og det er derfor grunn til å være oppmerksom på både at andelen som deltar synker, og at andelen som har deltatt i en eller flere organiserte fritidsaktiviteter varierer med sosial bakgrunn. Ungdataundersøkelsen viser at mens 70 prosent av ungdommene i den høyeste statusgruppen er med i en organisert aktivitet, er andelen i den laveste statusgruppen bare 50 prosent blant guttene og 40 prosent blant jentene (Bakken mfl., 2016).

I den mest utbredte forståelsen av fattigdom i vestlige land, knyttes fattigdomsphenomenet blant annet til manglende mulighet til samfunnsdeltakelse (Townsend, 1979). I diskusjonen om barnefattigdom er det stor bekymring for at barn som vokser opp i lavinntektsfamilier ikke skal kunne delta i samme aktiviteter som ►

«Forskning viser at andelen barn som ikke deltar i aktiviteter av økonomiske årsaker er relativt liten, og at den er langt mindre i Norge enn i andre land»

- ▶ sine jevnaldrende (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 2015). Forskning viser at andelen barn som ikke deltar i aktiviteter av økonomiske årsaker er relativt liten, og at den er langt mindre i Norge enn i andre land (Unicef, 2013). Sannsynligheten for at økonomien hindrer deltakelse er imidlertid større jo lavere familiens inntekt er (Fløtten & Pedersen, 2009, Barstad & Sandvik, 2015). Studier har også vist at barn og unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn deltar langt mindre i organiserte fritidsaktiviteter enn andre barn (Fløtten & Kavli, 2009).

HVORFOR HÅNDRER IKKE SAMFUNNSMODELLEN OPPVEKSTPROBLEMENE BEDRE?

Siden den nordiske samfunnsmodellen har lyktes med å skape så gode levekår kan det synes overraskende at en del av oppvekstproblemene er så standhaftige. Er det selve modellen som svikter? Før jeg gir noen mulige forklaringer på hvorfor samfunnsmodellen ikke løser de nevnte oppvekstproblemene, må det understrekes at modellen tross alt gjør det bra i komparative sammenlikninger. Som det framgår av beskrivelsen foran, er situasjonen på de fire eksempelområdene verre i det fleste andre land enn i Norge. Men spørsmålet er hvorfor ikke samfunnsmodellen håndterer oppvekstproblemene bedre.

Sammensatte problemer

Den kanskje viktigste forklaringen på at en del oppvekstproblemer varer ved, er at problemene er sammensatte. Mange barn opplever ikke bare ett problem, de opplever flere samtidig. Det finnes ikke kvantitative undersøkelser som forteller eksakt hvordan problemer hopper seg opp i bestemte barnegrupper, men en så enkel sammenstilling som gjennomgangen foran mer enn antyder at det er en opphopnings-effekt. På alle de fire problemområdene er barn i familier med lav sosioøkonomisk status, barn av foreldre med lav utdanning og barn av innvandrerforeldre i risikosonen. Skal situasjonen bli bedre kreves derfor innsats på mange områder samtidig, gjerne rettet inn mot alle familiemedlemmene. Denne erkjennelsen har etter hvert fått godt fotfeste i norsk sosial- og oppvekstpolitikk, og i mange kommuner pågår et interessant utviklingsarbeid for å sikre en systematisk og helhetlig oppfølging av vanskeligstilte familier.

Politiske dilemmaer

En annen forklaring finner vi paradoksalt nok i selve modellens suksess, og på grunn av dilemmaer som denne suksessen skaper. Dette kan eksemplifiseres med lavinntektsproblemet. I Norge er sysselsettingen høy og i en gjennomsnittlig barnefamilie er 1,7 voksne sysselsatt (Epland & Kirkeberg, 2014). Dette bidrar til et høyt inntektsnivå. Så langt er alt bra, og dette

er en ønsket situasjon. Det høye inntektsnivået bidrar til at medianinntekten er høy, og dermed blir også lavinntektsgrensen høy. Selv kontrollert for kjøpekraftforskjeller har Norge den nest høyeste lavinntektsgrensen i Europa, kun forbigått av Luxembourg (Eurostat, 2017). Med en høy lavinntektsgrense, som er et resultat av høy arbeidsintensitet i gjennomsnittsfamilien, sliter familier med lav arbeidsintensitet med å få inntekt over lavinntektsgrensen. Når det samtidig er slik at mange av husholdene med lav arbeidsintensitet også har mange medlemmer, blir det å komme over lavinntektsgrensen enda vanskeligere. En samfunnsmodell som gir høy sysselsetting både blant kvinner og menn, og et tilhørende høyt inntektsnivå i husholdningene, skaper dermed en lavinntektsgrense som familier med et annet sysselsettingsmønster strever med å komme over.

Dernest oppstår et dilemma når det skal iverksettes en politikk for å løfte familiene med lav arbeidsintensitet over lavinntektsgrensa. Den foretrukne politikken er arbeidslinja. For det store flertallet av norske husholdninger har arbeidslinja fungert som den skal: sysselsettingen er høy. Men for en del personer er veien inn i arbeidslivet svært lang, om det nå skyldes manglende kompetanse, stort omsorgsansvar eller andre forhold. Sannsynligheten for at de skal kunne løfte familiens inntekt gjennom sysselsetting er lav. Det norske arbeidslivet er kompetansekrevede, og lønnsnivået deretter.

Kompetansehevende og arbeidsrettede tiltak hjelper et stykke på vei, men fremdeles blir mange stående utenfor arbeidslivet.

Kan man bøte på dette med å senke terskelen inn i arbeidslivet, for eksempel ved å redusere lønnsnivået? Om dette på den ene siden skulle øke sysselsettingen noe, ville det på den andre siden medføre et press nedover også på stønadsnivåene. Dermed vil lavinntektsandelen øke for mottakere som er helt uten mulighet til å komme i arbeid og som forsørgeres av stønader. Dessuten vil lavere lønninger kunne føre til en situasjon der mange i praksis må kombinere arbeid og stønad. En slik situasjon er et voksende problem for eksempel i Tyskland og England hvor arbeidende fattige kombinerer lavlønnsarbeid med offentlige stønader (Fløtten, Hermansen, Hippe & Lescher-Nuland, 2011). Dette illustrerer hvordan det å benytte et virkemiddel for å løse et problem, for eksempel å øke sysselsettingen ved å senke lønnsnivået, raskt kan skape andre problemer. Alternativt kunne man redusere lavinnteksproblemet ved å gi slipp på arbeidslinjeambisjonene og heller øke stønadsnivået. Da ville dette imidlertid kunne påvirke insentivene til å jobbe bli lavere i den delen av arbeidsmarkedet der lønningene er lave. Den enkeltes tilbud av arbeidskraft påvirkes av forholdet mellom faktisk stønad og den alternative arbeidsinntekten man kan oppnå. En høy stønad kan bli en felle som hindrer inntreden i arbeidsmarkedet (Fløtten mfl., 2011). ►

► **Vellykket - tross alt**

Som diskutert i denne artikkelen har den norske modellen vist seg bedre rustet enn andre samfunnsmodeller til å redusere en del oppvekstproblemer. Særtrekk ved modellen gjør at for eksempel lavinntekt og utenforskap tross alt er mindre utbredt i Norge enn i de fleste andre land. Den komparativt sett fordelaktige situasjonen kan ikke forklares ved ett virkemiddel eller innsatsen på ett politikkområde alene. Tvert imot består modellens suksess i å samordne politikkområder og å se mål,

virkemidler og institusjoner i sammenheng for å skape de ønskede resultatene. Det er imidlertid ingen automatikk i at modellen bidrar til bedre levekår enn andre samfunnsmodeller (Dølvik mfl., 2014). For å takle framtidige endringer i økonomien, arbeidslivet og befolkningens sammensetning, og for å sikre gode levekår også for kommende generasjoner av barn og unge, må modellen kontinuerlig vedlikeholdes og fornyes. Det kan ikke overses at ulikhetene øker også i Norge og at modellen ikke skaper trygghet for alle. ●

«For å takle framtidige endringer i økonomien, arbeidslivet og befolkningens sammensetning, og for å sikre gode levekår også for kommende generasjoner av barn og unge, må modellen kontinuerlig vedlikeholdes og fornyes. Det kan ikke overses at ulikhetene øker også i Norge og at modellen ikke skaper trygghet for alle»

Referanser

B

Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. (2016). *Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene?* NOVA-rapport nr 3/16. Oslo: Nova.

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2015). *Barn som lever i fattigdom. Regjeringens strategi mot barnefattigdom 2015 – 2017.*

Barstad, A. & Sandvik, L. (2015). *Deltaking, støtte, tillit og tilhørighet. Rapporter 2015/51.* Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Brage, S. & Thune, O. (2015). *Ung uførhet og psykisk sykdom. Arbeid og velferd nr.1-2015.* Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Bø, T. P. & Vigran, Å. (2015). *Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning. Samfunnspeilet 1/15.* Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Bøe, T., Øverland, A., Lundervold, J. & Hysing, M. (2012). *Socioeconomic status and children's mental health: results from the Bergen Child Study. Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology* 47(10): 1557-1566.

D

Dølvik, J. E. (2013). *Grunnpilarene i de nordiske modellene: Tilbakeblikk på arbeidslivs- og velferdsregimenes utvikling.* NordMod-rapport 1. Fafo-rapport 2013:13. Oslo: Fafo.

Dølvik, J. E., Fløtten, T., Hippe, J. M., & Jordfald, B. (2014). *Den nordiske modellen mot 2030. Et nytt kapittel?* Nordmod2030 sluttrapport. Fafo-rapport 2014: 46. Oslo: Fafo.

E

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2014). *Flere innvanderbarnefamilier med lavinntekt.* ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/flere-innvanderbarnefamilier-med-lavinntekt.

Epland, J. & Kirkeberg, M. I. (2017). *Ett av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt.* ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/ett-av-ti-barn-tilhorer-en-husholdning-med-vedvarende-lavinntekt.

Eurostat (2017). *Income distribution statistics.* http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics#At-risk-of-poverty_rate_and_threshold

F

Fløtten, T. & Kavli, H. C. (2009). *Barnefattigdom og sosial deltakelse.* I: Fløtten, T. (red): *Barnefattigdom.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Fløtten, T. & A. W. Pedersen (2009). *Når kan barn kalles fattige. En opinionsbasert tilnærming.* I: Fløtten, T. (red): *Barnefattigdom.* Oslo: Gyldendal Akademisk.

Fløtten, T., Hermansen, Å., Hippe, J. M. & Lescher-Nuland, B. (2011). *Innmeldt, utmeldt eller påmeldt? Et annet bilde av utenforskap i Norge.* Fafo-rapport 2011:13. Oslo: Fafo

Folkehelseinstituttet (2014). *Folkehelse rapporten.* Rapport 2014:4. Oslo: Folkehelseinstituttet.

Friberg, J. H. (2016). *Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning blant ungdom med innvanderbakgrunn.* Fafo-rapport 2016:43. Oslo: Fafo.

H

Hansen, I. L. S., Bogen, H., Fløtten, T., Pedersen, A. W. & Sørvoll, J. (2008). *Det er jo ingen som sulter her, men... Kommunale strategier i arbeidet med å forebygge og bekjempe fattigdom.* Fafo-rapport 2008:18. Oslo: Fafo.

Hermansen, A. S. (2016). *Moving Up or Falling Behind? Intergenerational Socioeconomic Transmission among Children of Immigrants in Norway.* *European Sociological Review*, 32(5), 675–689. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcw024>

M

Meld. St. 18 (2010–2011). *Læring og fellesskap.*

Mogstad, M. & Rege, M. (2013). *Barnehagens betydning for vanskeligstilte barn.* *Oppvekstrapporten 2013.* Oslo: Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

N

NOU 2009:11. *Fordelingsutvalget.*

S

St.meld. nr. 16 (2006–2007) *... og ingen sto igjen.*

T

The Economist 2. Februar 2013.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom.* London: Penguin Books.

U

Unicef (2012). *Measuring child poverty. New league tables of child poverty in the world's rich countries.* Innocenti Report Card 10. Florence: Unicef.

Unicef (2013). *Child well-being in rich countries. A comparative overview.* Innocenti Report Card 1x. Florence: Unicef.

Unicef (2014). *Fairness for Children. A league table of inequality in child well-being in rich countries.* Innocenti Report Card 13. Florence: Unicef.

Utdanningsdirektoratet (2015). *Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.*

Ø

Ødegård, G. (2007). *Troløs ungdom. Endringer i ungdoms deltakelse i frivillige organisasjoner fra 1992 til 2002.* I: Strandbu, Å. & Øia, T. (red): *Ung i Norge. Skole, fritid og ungdomskultur.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Artikkel 7

Av Mira Aaboen Sletten

Psykiske plager blant ungdom: sosiale forskjeller og historien om *de flinke pikene*

Sammendrag

Ungdom flest i Norge er fornøyd med livet sitt, de er aktive, har gode relasjoner til foreldre og venner og har et positivt syn på framtiden. Samtidig har vi de siste årene sett en økende bekymring for psykiske helseplager blant unge. I samfunnsdebatten hører vi oftest om jenter fra ressurssterke hjem, som stresser seg syke på grunn av økte krav til prestasjoner på skole- og fritidsarenaen. Artikkelen analyserer hvorvidt fortellingene om «de flinke pikene» gir et riktig og dekkende bilde, eller om vi fortsatt finner en sosial gradient i helse. Er psykiske plager relatert til ressursfattigdom og andre problemer i hverdagen, også blant ungdom?

Ungdata sitt datamateriale fra årene 2014-2016 ligger til grunn for analysene. Ungdata er et pågående forskningsprosjekt administrert av NOVA, i samarbeid med regionale kompetansesentra for rusfeltet (KoRus), som gjennomfører spørreundersøkelser blant ungdom. Ungdataundersøkelsene gir et rimelig representativt bilde av ungdom i Norge.

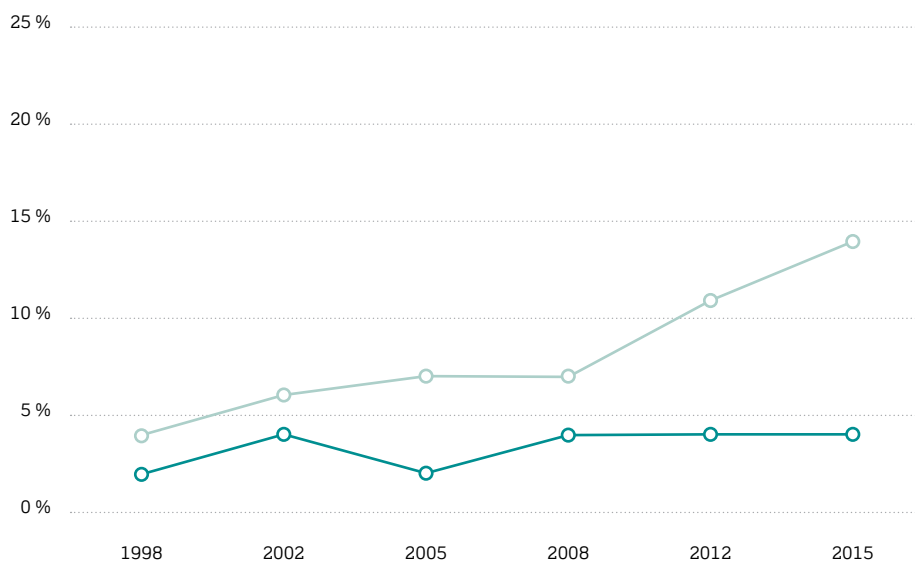
Analysene i denne artikkelen tegner et annet bilde av psykiske plager blant norske ungdommer, sammenlignet med samfunnsdebatten om «de flinke pikene». Omfanget av subjektive helseplager er klart størst blant ungdom i familier med lav sosioøkonomisk status. Dette gjelder også for stressrelaterte plager som søvnproblemer eller å føle at alt er et slit. Selv om individualiserte krav til prestasjoner på skole- og fritidsarenaen sannsynligvis utgjør en helserisiko for unge – og kanskje for flere i dag enn tidligere – tyder analysene i denne artikkelen på at materielle og strukturelle forhold fortsatt har betydning for ungdoms helse.

Tall og fakta

Andel personer 16-24 år som har konsultert psykolog siste 12 mnd. 1998-2015

Det har vært en tydelig økning i andelen kvinner mellom 16 og 24 år som oppgir å ha konsultert psykolog siste 12 måneder. Fra 1998 til 2015 har andelen jenter økt fra 4 % til 14 %. Vi vet ikke i hvilken grad økningen henger sammen med økt tilgjengelighet til tjenestene, økt bevissthet om psykisk helse for unge eller reell økning psykiske vansker (SSB Levekårsundersøkelsen om helse).

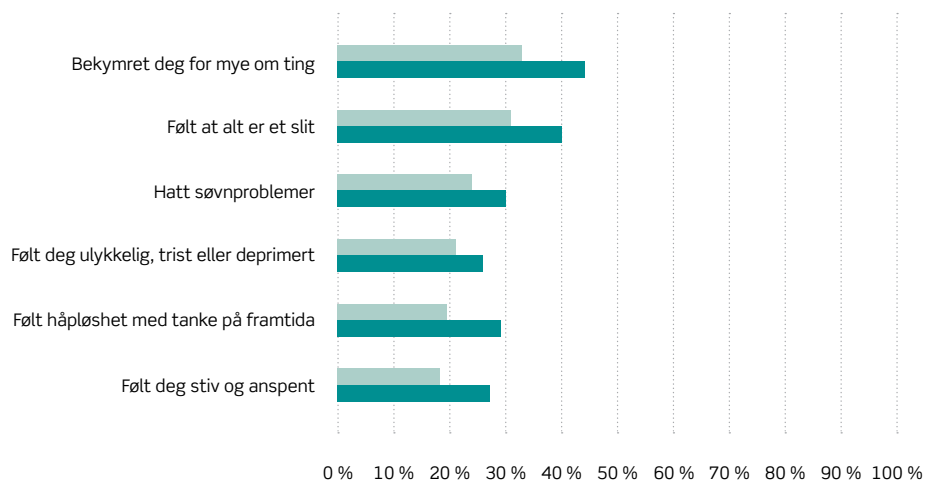
— Kvinner
— Menn

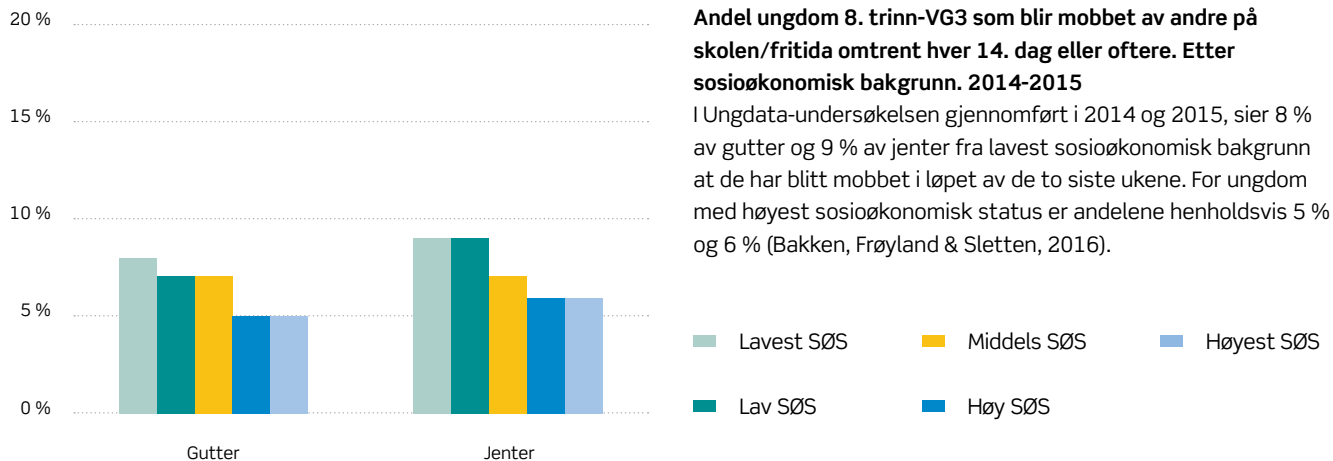
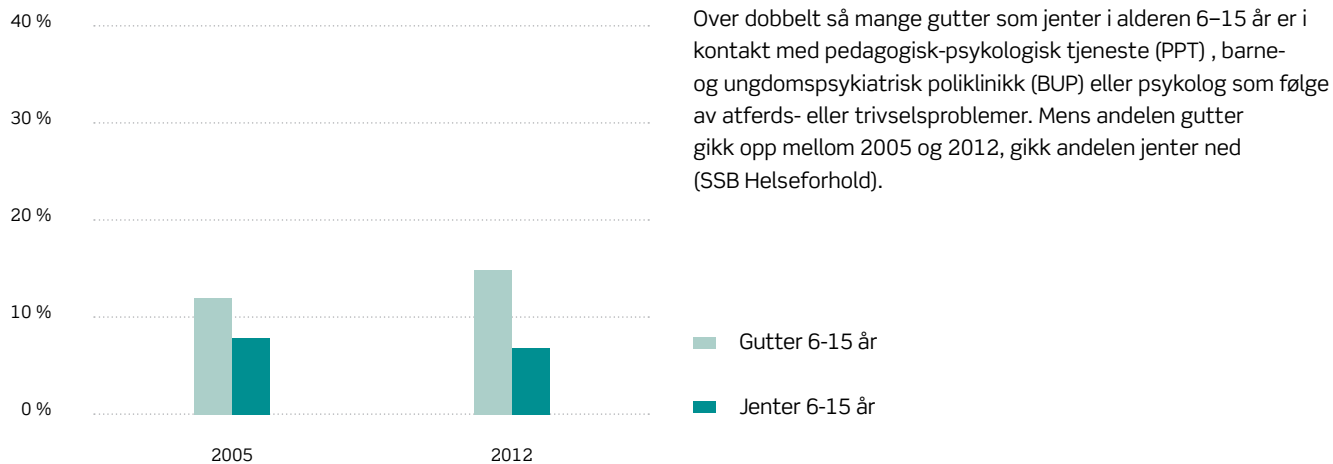
Andel unge som har vært ganske eller veldig mye plaget av ulike psykiske vansker i løpet av siste uke

Andelen som svarer at de har vært ganske mye eller veldig mye plaget av ulike psykiske plager i løpet av siste uke, øker fra ungdomstrinnet til videregående opplæring (Bakken, 2016).

■ Ungdomstrinnet
■ Videregående

Andel barn og unge 6-15 år som siste 12 mnd har vært i kontakt med PP-tjeneste, BUP, psykolog ang. atferds/trivselsproblemer

Mira Aaboen Sletten

Sletten (PhD) er sosiolog og ansatt som forsker II i seksjon for Ungdomsforskning ved NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus. Slettens forskningsfelter er utsatt ungdom, frafall, og barn og unges levekår. Hun er involvert i en rekke prosjekter ved NOVA, deriblant Ungdata, Systematisk oppfølging av frafall, Idrettens posisjon i ungdomstida og Stress og press blant unge i dag. Sletten har gitt ut en rekke publikasjoner om barn og unges levekår, blant annet i *Barn i Norge*, *Norsk pedagogisk tidsskrift*, *Tidsskrift for ungdomsforskning* og *Journal of Youth Studies*.

INNLEDNING

Studier både fra de skandinaviske landene (Henriksen mfl., 2012, HagQuist, 2010, von Soest & Wickstrøm, 2014), og fra andre vestlige land har vist en økning i andelen unge jenter som rapporterer om slike plager de siste 20 til 30 årene (Se Bor m.fl., 2014, Collishaw, 2015, Folkehelseinstituttet, 2014, Sletten & Bakken, 2016 for oversikter). I den offentlige debatten har vi særlig sett en bekymring for «de flinke pikene» som strever på stadig flere arenaer – en generasjon unge med alle muligheter, som stresser seg syke i jaget etter å prestere både i skole og fritidsaktiviteter, samtidig som de skal trene, se bra ut og være aktive sosialt. Fortellingen om «de flinke pikene» utfordrer gamle sannheter. Mens det er vanlig å finne en tydelig sosial gradient i helse – at svak helse er relatert til ressursfattigdom og andre problemer i hverdagen – oppfattes det å være «flink pike» som en ny type helserisiko som kanskje særlig rammer de ressurssterke. Eksistensielle og relasjonelle faktorer knyttet til økende individualisering framstilles i mange tilfeller som en mer alvorlig trussel mot ungdoms helse, enn materielle og strukturelle forhold (f.eks. Eckersley, 2011).

Hvis psykiske helseplager blant ungdom i økende grad handler om individualiserte krav til prestasjoner på skole- og fritidsarenaen, betyr det da at denne typen helseplager i liten grad er betinget av ungdommenes sosiale bakgrunn?

«Jevnt over er det slik at jo høyere man befinner seg i det sosioøkonomiske hierarkiet, desto bedre er helsen»

Artikkelen har to formål. For det første undersøkes sammenhengen mellom psykiske helseplager og ungdommens sosioøkonomiske bakgrunn (familieøkonomi og foreldrenes utdanning). Er det slik at ungdom fra familier med god økonomi og et høyt utdanningsnivå rammes like ofte av psykiske plager som ungdom i familier med færre ressurser? Er det en forskjell mellom typiske stressplager og andre plager? For det andre undersøkes mulige forklaringer til en eventuell sammenheng. Analysene er basert på data fra 309 kommunale spørreskjemaundersøkelser blant ungdom gjennomført i regi av Ungdata i årene 2014, 2015 og 2016. I tillegg til spørsmål om psykiske plager inneholder undersøkelsene opplysninger om vennskap og mobbing, om konfliktnivået i familien og foreldrenes involvering i fritiden, og spørsmål om fysisk aktivitet og tid brukt til skjermaktiviteter. Det er et mål med artikkelen å undersøke i hvilken grad slike forhold bidrar til å forklare eventuelle sosiale forskjeller i psykiske plager blant ungdom.

Sosiale helseforskjeller i ungdomstiden

I helseforskning er det vanlig å finne en tydelig sosial gradient i helse. Jevnt over er det slik at jo høyere man befinner seg i det sosioøkonomiske hierarkiet, desto bedre er helsen (Dahl mfl. 2014).

Samtidig har det vært vanlig å hevde at graden av sosial ulikhet i helse er mindre i ungdomstiden enn i andre aldersgrupper. Dette har blitt

forklart med at ungdom er i en overgangsfase der de orienterer seg bort fra foreldrehjemmet og gjør egne valg i forhold til utdanning og yrke. Uavhengig av deres familiebakgrunn mottar de mange av de samme impulsene – i skolesettingen, i samhandling med jevnaldrende og gjennom ulike ungdomskulturer (f.eks. West, 1988, 1997, Adler & Ostrove, 1999).

Oversiktsstudier konkluderer imidlertid med at det finnes tydelige sosiale forskjeller i helse også blant ungdom (Goodman 1999, Starfield, Riley Witt & Robertson, 2002, Moor mfl., 2015). Om en gradient kan identifiseres, avhenger riktignok av hvilke helseutfall som studeres. Det er ikke grunnlag for å konkludere entydig i forhold til utfallsmål som alvorlige kroniske lidelser eller det å utsettes for skader samlet sett. Hvilke typer skader ungdom utsettes for, varierer derimot systematisk med sosial bakgrunn (Starfield, Riley Witt & Robertson, 2002, Dibben & Popham, 2012). Det er likevel særlig når det gjelder subjektive helsemål og helseatferd, at forskning har identifisert en klar sosial gradient i retning av at ungdom fra høyere sosiale lag har bedre helse og en mer helsefremmende atferd (Moor mfl., 2015, Richter, Moor & Lenthe, 2012, Holstein mfl., 2009).

De fleste studier av subjektiv helse og helseatferd blant unge i Norge er basert på spørreskjemadata. Spørsmål om subjektiv helse omfatter da både mer generelle vurderinger av helsen og spesifikke spørsmål om forekomst ►

Fakta

Noe av grunnen til at ungdom i familier med dårlig råd oftere har psykiske helseplager ser ut til å være et problematisk hjemmeliv – i form av fraværende foreldre eller også konfliktfylte relasjoner.

- ▶ av psykiske og fysiske plager. Denne typen studier viser at subjektive helseplager er mer utbredt blant unge jenter enn gutter, og at omfanget av plager øker utover i tenårene for begge kjønn, men i størst grad for jentene (f.eks. Grøtvedt & Gimmestad, 2002, Wichstrøm, 1999). Når det gjelder sosial ulikhet i helse viser for eksempel den norske varianten av studien «Helsevaner blant skolelever» (HBSC) en stabil sammenheng mellom sosioøkonomisk bakgrunn¹ og ungdoms rapportering av psykosomatiske plager (HBSC Symptom Check List²) siden 1994 (Moor, Richter, Ravens-Sieberer, Elgar & Pförfner, 2015). Det samme stabile mønsteret viser HBSC-studien for helseatferd. Ungdom fra familier med en lavere sosioøkonomisk posisjon kommer dårligere ut både når det gjelder fysisk aktivitet, frokostinntak og røyking (Wold, Torsheim, Samdal & Hetland, 2005, Samdal, Bye, Torsheim, Fismen, Haug, Smith & Wold, 2012).

Tidligere studier gir altså grunn til å forvente en sosial gradient i subjektive helseplager blant ungdom. I Ungdata blir ungdommene bedt om å oppgi hvor ofte de i løpet av den siste uka hadde vært plaget av følgende: «Følt at alt er et slit», «hatt søvnproblemer», «følt deg ulykkelig, trist eller deprimeret», «følt håpløshet med tanke på framtida», «følt deg stiv eller anspent», «bekymret deg for mye om ting». Svaralternativene var: «ikke plaget i det hele tatt», «lite plaget», «ganske mye plaget» og «veldig mye plaget». De seks spørsmål er ment å fange

opp depressivt stemningsleie eller depressive symptomer. Spørsmålene er hentet fra skalaene Hopkins Symptom Checklist (Derogatis, 1982; Derogatis, Lipman, Rickels, Uhlenhuth, & Covi, 1974) og Depressive Mood Inventory (Kandel & Davies, 1982)³, og denne varianten er tidligere brukt i Ung i Norge-undersøkelsene (se f.eks. Wichstrøm, 1995, von Soest & Wichstrøm, 2015). I analysene undersøkes det om omfanget av plager varierer i forhold til familieøkonomi og foreldrenes utdanningsnivå. I tillegg undersøkes variasjoner på enkeltspørsmål. Er det slik at mer stressrelaterte plager, som søvnproblemer eller å føle at alt er et slit, har en annen sammenheng med sosial bakgrunn, enn for eksempel det å være trist og nedstemt?

Miljøfaktorer og sosial ulikhet i psykiske helseplager

I forskningslitteraturen er det relativt stor enighet om at psykiske plager utvikles i et komplekst samspill mellom genetiske, biologiske og miljømessige faktorer hos den enkelte (Mathiesen, Karevold & Knudsen (2009). Studier har vist en ikke ubetydelig arvelighet i forekomsten av alvorlig depresjon (Sullivan, Neale & Kendler, 2000, Kvalem & Wichstrøm, 2007). Samtidig er de fleste teorier om årsaker til psykiske vansker varianter av en stress-sårbarhetsmodell (Wichstrøm, 2006). Vi fødes med et visst nivå av sårbarhet, som påvirker mestringskapasiteten når vi utsettes for miljømessige forhold i form av utfordringer eller stress. Det er videre vanlig å konkludere med

«...miljømessige faktorer har størst innvirkning på mildere plager blant barn og unge, mens genetiske faktorer har sterkere innvirkning på risikoen for å utvikle mer alvorlige og kroniske forløp»

at miljømessige faktorer har størst innvirkning på mildere plager blant barn og unge, mens genetiske faktorer har sterkere innvirkning på risikoen for å utvikle mer alvorlige og kroniske forløp (Mathiesen, Karevold & Knudsen, 2009, Knudsen, Mathiesen & Mykletun, 2010).

Miljømessige årsaker handler om konteksten ungdom lever i, samhandling med andre mennesker, holdninger og normer. Det finnes per i dag relativt mye forskning som viser sammenhengen mellom ungdoms hjemmemiljø, relasjoner til jevnaldrende og egen deltagelse i risikoatferd. Når det gjelder betydningen av ungdoms hjemmemiljø viser studier at konfliktfylte forhold i hjemmet, psykiske lidelser hos foreldre og liten grad av sosial støtte øker risikoen for utvikling av psykiske lidelser (Mensah & Kiernan, 2010, Beardslee mfl., 1998). Myklestad & kollegaer (2012) viser videre ved hjelp av data som kombinerer opplysninger fra ungdom og deres foreldre, at sosial støtte fra jevnaldrende og det å bruke tid med jevnaldrende i fritiden virket beskyttende, mens både denne studien og tidligere studier konkluderer med at vedvarende mobbing eller plaging fra jevnaldrende er en sterk

prediktor for psykiske plager (Ystgaard, 1997, Kaltilala-Heino mfl., 1999, Hartberg & Hegna, 2014). Longitudinelle studier har også vist at ungdoms egen deltagelse i risikoatferd, som norm- og regelbrudd samt rusmiddelbruk, øker sannsynligheten for at de utvikler depressive symptomer (von Soest, 2012, Nock mfl., 2006, Marmorstein mfl., 2010).

Det er grunn til å anta at omfanget av risikofaktorer i miljøet eller konteksten rundt de unge, varierer en del i forhold til sosial bakgrunn. Selv om studier viser en sammenheng mellom sosioøkonomisk bakgrunn, risikofaktorer og psykiske helseplager er det imidlertid ikke gitt hvordan sammenhengene oppstår, og hva sosioøkonomisk bakgrunn – isolert sett – betyr. Tidligere forskning har definert tre forhold som særlig viktige, substansielle forklaringer til hvordan sosial ulikhet i helse oppstår; 1) materielle faktorer (tilgang på materielle goder og fysiske levekår), 2) psykososial faktorer (f.eks. stressfaktorer og lite sosial støtte) og 3) atferdsfaktorer (f.eks. røyking, matvaner, fysisk aktivitet) (Dahl mfl., 2014). Også i litteraturen om sosiale helseforskjeller blant barn og unge går hovedskillet mellom forklaringer som ►

Fotnoter

¹ I HEVAS brukes et samlemål (FAS) på materielle statusindikatorer (antall biler, eget soverom, ferier med familien det siste året, antall PC-er i hjemmet).

² Hodepine, magevondt, nakkesmerter, følt deg nedfor (trist), vært irriterbar eller dårlig humør, følt deg nervøs, søvnproblemer, svimmelhet.

³ Skalaene består i utgangspunktet av et langt større antall spørsmål. Tidligere studier har vist at også kortere varianter av skalaene har svært god validitet (B. H. Strand, Dalgard, Tambs, & Rognerud, 2003; Tambs & Moum, 1993).

«Barn og unge som vokser opp i fattige familier forteller ofte om en situasjon der knapp økonomi gjør det vanskelig å delta i sosiale fritidsaktiviteter...»

- peker på at materielle forhold i seg selv påvirker helsen, forklaringer som viser til de belastningene det å ha knappe ressurser påfører familielivet (familiestresshypotesen) og forklaringer som viser sosiale forskjeller i helseatferd.

Familiens tilgang på materielle ressurser kan for det første påvirke ungdoms helse direkte gjennom foreldrenes mulighet til å gjøre investeringer som har betydning for barnas helse (f.eks. i boforhold, kosthold og helse-tjenester) (Linver, Brooks-Gunn, Kohen, 2002). I en norsk og nordisk kontekst er familiens investeringsevne kanskje særlig relevant i forhold til de begrensningene dårlig råd kan sette for ungdoms deltagelse og inklusjon blant jevnaldrende. Barn og unge som vokser opp i fattige familier forteller ofte om en situasjon der knapp økonomi gjør det vanskelig å delta i sosiale fritidsaktiviteter som koster penger, samtidig har de fleste opplevd mobbing og utestengelse fordi de ikke kan kjøpe forbrugsgoder som gir status i jevnaldermiljøet (f.eks. Harju, 2008, Tvetene, 2001, Thorød, 2008). Også kvantitative studier har vist en sammenheng mellom familieøkonomi og sosial deltagelse blant jevnaldrende (Sletten 2010). Samtidig er mobbing eller utestengning fra jevnaldrende, som nevnt, en sterk prediktor for psykiske plager blant ungdom (Ystgaard, 1997, Kaltiala-Heino mfl., 1999, Hartberg & Hegna, 2014).

Familieøkonomi kan også få betydning for ungdoms helse mer indirekte gjennom

psykososiale faktorer som innvirker på barnas helse. Argumentet er at økonomisk stress både påvirker foreldrenes psykiske helse og konflikt-nivået i familien. Dette får igjen betydning for foreldrenes overskudd når det gjelder å støtte, samt muligheten til å følge opp barnas utvikling. Dermed kan barn i familier med knappe ressurser få problemer, ikke bare direkte gjennom familiens mangel på ressurser, men også indirekte gjennom den effekten dårlig råd har på relasjoner mellom foreldre og barn. En slik forklaring kalles ofte familiestresshypotesen (Coger, Coger, Elder, Lorenz, Simons & Witbeck, 1992, Solantaus, Leinonen og Punamaki, 2004).

Den siste typen forklaringer viser til kulturelle forskjeller i oppdragelsespraksis og er i mindre grad rettet mot å forklare konsekvenser av økonomisk fattigdom. Det er særlig innenfor en kvalitativ forskningstradisjon at klasse-relaterte oppdragelsespraksiser har vært utforsket (se Stefansen 2007 for en gjennomgang av litteraturen). Et sentralt bidrag er Anett Lareaus (2003) kvalitative studie av amerikanske familiers hverdagsliv. Hun argumenterer for at foreldrenes klassebakgrunn påvirker barnas hverdagsliv og deres aktiviteter i fritiden gjennom foreldrenes oppdragelsespraksis. Middelklasseforeldrene utøver en «intensiv foredling» (concerted cultivation)⁴. Gjennom intens oppfølging og strukturering er målet å hjelpe barna med å nå sitt potensial som mennesker. Arbeiderklasseforeldrenes

praksis følger i større grad «ideen om naturlig utvikling» (natural growth). Foreldrene ser det ikke som sin oppgave å detaljstyre barnas skolegang og fritid, og muligheten for frilek uten overvåking fra foreldrene er større. Moraliserings over arbeiderklasseforeldrens utøvelse av foreldreskapet er ikke Lareaus prosjekt. Gitt at middelklasseforeldre i større grad (enn foreldre fra arbeiderklassen) styrer barna mot en helsefremmende fritid og skjermer dem mot negative opplever, tilbyr hennes beskrivelser likevel en modell for å forstå hvordan atferdsfaktorer kan bidra til sosiale forskjeller i helseutfall.

På mange områder er forskjellene mellom sosiale grupper i samfunnet mindre i Norge, enn mange steder ellers i verden. Forskning viser likevel klassespesifikke mønstre også i norsk ungdoms fritid. For eksempel deltar ungdom fra middelklassen noe oftere enn ungdom med arbeiderklassebakgrunn i idrett (Seippel mfl., 2011). Samtidig er ungdom fra lavere sosiale lag overrepresentert blant de som bruker mye tid på stillesittende fritidsaktiviteter foran en skjerm (Frøyland mfl., 2010).

Kort oppsummert har tidligere forskning identifisert vedvarende mobbing eller plaging fra jevnaldrende som en særlig sterk prediktor for psykiske plager. Dette kan gi grunn til å

anta at familienes investeringsevne – i seg selv – får betydning for psykiske helseplager gjennom de begrensninger knapp økonomi setter for ungdoms deltagelse og inklusjon blant jevnaldrende. Videre gir familiestresshypotesen grunn til å anta at ungdom fra lavere sosiale lag oftere får psykiske plager fordi økonomisk stress kan bidra til konflikter og lav grad av oppfølging fra foreldrene. Endelig kan klassespesifikke fritidsmønstre bidrar til sosiale forskjeller i ungdomshelse, hvis det er slik at foreldre fra lavere sosiale lag i mindre grad styrer barna mot en helsefremmende fritid. Sentrale spørsmål i de påfølgende analysene blir derfor om følgende variabler kan forklare eventuelle sosiale forskjeller i psykiske helse blant ungdom: posisjon i jevnaldremiljøet (utsettes for mobbing, mangler nære venner), grad av konflikt i hjemmet, grad av involvering fra foreldrene, fysisk aktivitet og tidsbruk til skjermapaktiviteter.

DATA

Datamaterialet i artikkelen er hentet fra 309 kommunale spørreskjemaundersøkelser blant ungdom gjennomført i regi av Ungdata i årene 2014, 2015 og 2016⁵. Ungdata er et pågående forskningsprosjekt administrert av NOVA i samarbeid med syv regionale ►

Fotnoter

⁴ De norske oversettelsene er hentet fra Stefansen 2007.

⁵ Se Bakken 2016.

Fakta

Andelen med mange psykiske plager minker noe med økende sosial status, men det er særlig ungdom i den laveste status-kategorien som skiller seg ut fra de andre, ved at de oftere har mange plager.

- kompetansesentra for rusfeltet (KoRus). Hvert år gjennomfører rundt 100 kommuner og fylker en spørreskjemaundersøkelse blant ungdom i sitt område. Det er kommunene og fylkene selv som tar initiativ til gjennomføringen, og dataene brukes aktivt i lokalt plan- og utviklingsarbeid. NOVA står som eier av dataene, og oppbevarer disse i en nasjonal database som brukes til forskning og utviklingsarbeid både av NOVA, KoRus og av eksterne forskere. Ungdataundersøkelsene gjennomføres både på ungdomstrinnet og i videregående. I denne artikkelen brukes svar fra ungdomsskoleelever.

Det er grunn til å tro at Ungdataundersøkelsene gir et rimelig representativt bilde av ungdom i Norge totalt sett. Datamaterialet består av store, mellomstore og små kommuner fordelt på alle landets fylker. Tidligere analyser av kjennetegn ved kommunene som har gjennomført Ungdataundersøkelsen sammenlignet med situasjonen for landet totalt, viser at sentrale kommuner er noe overrepresentert på bekostning av mindre sentrale kommuner, og at kommuner med få innbyggere er noe underrepresentert. Skjevhetene er imidlertid ikke store. Små kommuner vil dessuten gjennom sitt lave antall ungdommer i mindre grad enn de store kommunene påvirke totaltallene.

Sentrale variabler

Sosioøkonomisk bakgrunn: Som regel benyttes informasjon om foreldrenes inntekt, yrke og utdanning som markører for økonomiske

og kulturelle ressurser i familien. Ungdata inneholder ikke opplysninger fra foreldrene om inntekt, yrke og utdanning. For å indikere kulturelle ressurser i familien har ungdommene blant annet fått spørsmål om foreldrenes utdanningsnivå (om far og mor har utdanning ut over videregående opplæring eller ikke). For å beskrive familiens økonomiske situasjon brukes både et subjektivt og et objektivt mål. Det subjektive målet er basert på et spørsmål om ungdommenes opplevelse av familiens økonomi: Har familien din hatt god eller dårlig råd de to siste årene? Ungdommene kunne velge mellom fem svaralternativ; 1) vi har hatt god råd hele tiden, 2) vi har stort sett hatt god råd, 3) vi har verken hatt god eller dårlig råd, 4) vi har stort sett hatt dårlig råd, 5) vi har hatt dårlig råd hele tiden. Som et mer objektivt mål på familiens økonomiske ressurser er det laget et samlemål (0-7) basert på fire spørsmål fra The Family Affluence Scale (FAS): «Har familien din bil?» («Nei» = 0, «Ja, en» = 1, «Ja, to eller flere» = 2), «Har du eget soverom?» («Nei» = 0, «Ja» = 1), «Hvor mange ganger har du reist et sted på ferie med familien din i løpet av det siste året?» («Ingen ganger» = 0, «Én gang» = 1, «To»/ mer enn to = 2) og «Hvor mange datamaskiner har familien din?» («Ingen»/ «Én» = 0, «To» = 1, «Tre eller flere» = 2). Et tall nær 7 på skalaen indikerer god økonomi, mens et tall nær 0 indikerer svak familieøkonomi. ►

Tabell 1 - Fordeling etter foreldrenes utdanning og to mål på familiens økonomiske situasjon.

Foreldre utdanning etter VGO		Ingen	En	Begge
%		17	25	58
N		17 789	26 258	60 278

FAS-samlemål (0-7)	0-3	4	5	6	7
%	4	7	17	30	42
N	5014	8 366	19 237	33 973	47 712

Dårlig/god råd	Dårlig råd hele tiden	Stort sett dårlig råd	Verken eller	Stort sett god råd	God råd hele tiden
%	1	4	18	35	42
N	1 335	4 330	20 688	40 769	48 802

- Tabell 1 gir samlet informasjon om fordelingen på de tre målene. Både det objektive og det subjektive målet på familieøkonomi identifiserer en svært liten gruppe unge i familier med dårlig råd (4-5 prosent). Dette samsvarer med resultater fra andre undersøkelser (Sletten, 2011, Sandbæk & Pedersen, 2010), og andelen er noe lavere enn andelen inntekstfattige barnefamilier som kan identifiseres ved hjelp av opplysninger om registrert inntekt i (Epland & Kirkeberg, 2017). I og med at rundt halvparten av ungdommene i undersøkelsen havner i den øverste kategorien, er de to målene på familiens økonomiske situasjon i liten grad egnet til å skille mellom ungdom i familier med alminnelig god råd og ungdom i velstående familier. I analysene av forklaringer til eventuelle sosiale forskjeller i psykiske helseplager sammenlignes derfor den lille andelen av ungdom i familier med dårlig råd med de øvrige.

Tilleggsanalyser av kjønnsforskjeller og forskjeller mellom ungdom på ulike klassetrinn viser relativt små forskjeller mellom jenter og gutters opplysninger om materielle ressurser i familien og feriereiser (analysene vises ikke her). Derimot er det noe større kjønnsforskjeller i ungdommenes svar på det subjektive spørsmålet om familiens økonomiske situasjon. Jenter har jevnt over en tendens til å vurdere sin egen og familiens situasjon som mer negativ enn gutter. Mens 46 prosent av guttene mener at familien har hatt god råd hele tiden, gjelder det samme «bare» 38 prosent av jentene.

Vi kan dermed anta at det subjektive målet på familiens økonomiske situasjon både er mer sårbart i forhold til ungdommenes generelle sinnstemning, subjektive forventninger og variasjon på utgiftssiden. Andelen som opplever at familien har dårlig råd (hele tiden eller stort sett) er imidlertid ikke så ulik blant jenter (5,7 prosent) og gutter (4 prosent).

Nære vennskap og mobbing. For å undersøke vennsksrelasjoner fikk ungdommene spørsmål om de har minst én venn de kan stole fullstendig på og betro seg til om alt mulig. Svaralternativene var «Ja, helt sikkert», «Ja, det tror jeg», «Det tror jeg ikke» og «Har ingen jeg ville kalle venner nå for tiden». I analysene sammenlignes ungdom i de siste kategoriene, de som ikke har nære venner, med de øvrige. Videre fikk de unge spørsmål om de hadde blitt utsatt for plaging, trusler eller utfrysing av andre på skolen eller i fritida?». Svaralternativene var: «Ja, flere ganger i uka», «Ja, omtrent en gang i uka», «Ja, omtrent hver 14. dag», «Ja, omtrent en gang i måneden», «Nesten aldri» og «Aldri». I analysene tilsvare andelen som blir mobbet andelen av ungdommene som svarer at dette skjer hver 14. dag eller oftere.

Foreldreinvolvering og konflikt. Undersøkelsen inneholdt flere spørsmål om foreldrenes oversikt over ungdommenes liv. Fire av disse brukes i en samleindeks som mål på foreldreinvolvering: «Foreldrene mine pleier å vite hvor jeg er, og hvem jeg er sammen med i fritida»,

«'Jenterollen' tillater i større grad enn 'gutterollen' det å være trist eller bekymre seg»

Fakta

Kjønnsforskjellene er særlig store når det gjelder å bekymre seg mye over ting og det å føle seg ulykkelig trist og deprimert mange plager.

«Foreldrene mine kjenner de fleste av de vennene jeg er sammen med i fritida», «Mine foreldre kjenner foreldrene til mine venner» og «Foreldrene mine kjenner til hvem jeg har kontakt med på nettet». I analysene sammenlignes ungdom i familier med lav foreldrekontroll (26 prosent) med de øvrige. Videre skulle ungdommene ta stilling til følgende utsagn: «Det er ofte krangling mellom de voksne i min familie» og «Jeg krangler ofte med foreldrene mine». Disse to spørsmålene brukes samlet for å si noe om konfliktnivået i familien. I analysene sammenlignes ungdom i familier med høyt konfliktnivå (22 prosent) med de øvrige.

Fysisk aktivitet og skjermtid. Ungdom som deltar i Ungdataundersøkelsene blir bedt om å svare på hvor ofte de er så fysisk aktive at de blir andpustne eller svette i løpet av en uke. Svaralternativene er «aldri», «sjelden», «1-2 ganger i måneden», «1-2 ganger i uka», «3-4 ganger i uka» og «minst 5 ganger i uka». I analysene er ungdom som er fysisk aktive to ganger eller mindre i måneden samlet i en gruppe for lav grad av fysisk aktivitet. Videre inneholder Ungdata et spørsmål ment å fange opp hvor mye tid ungdom samlet sett bruker foran en skjerm i løpet av en vanlig dag: «Utenom skolen, hvor lang tid bruker du vanligvis på aktiviteter foran en skjerm (TV, data, nettbrett, mobil) i løpet av en dag?» Det var sju svaralternativer fra «ikke noe tid» til «mer enn 6 timer». Ungdom som bruker «mye tid foran en skjerm» er definert som de som bruker fire timer eller mer daglig.

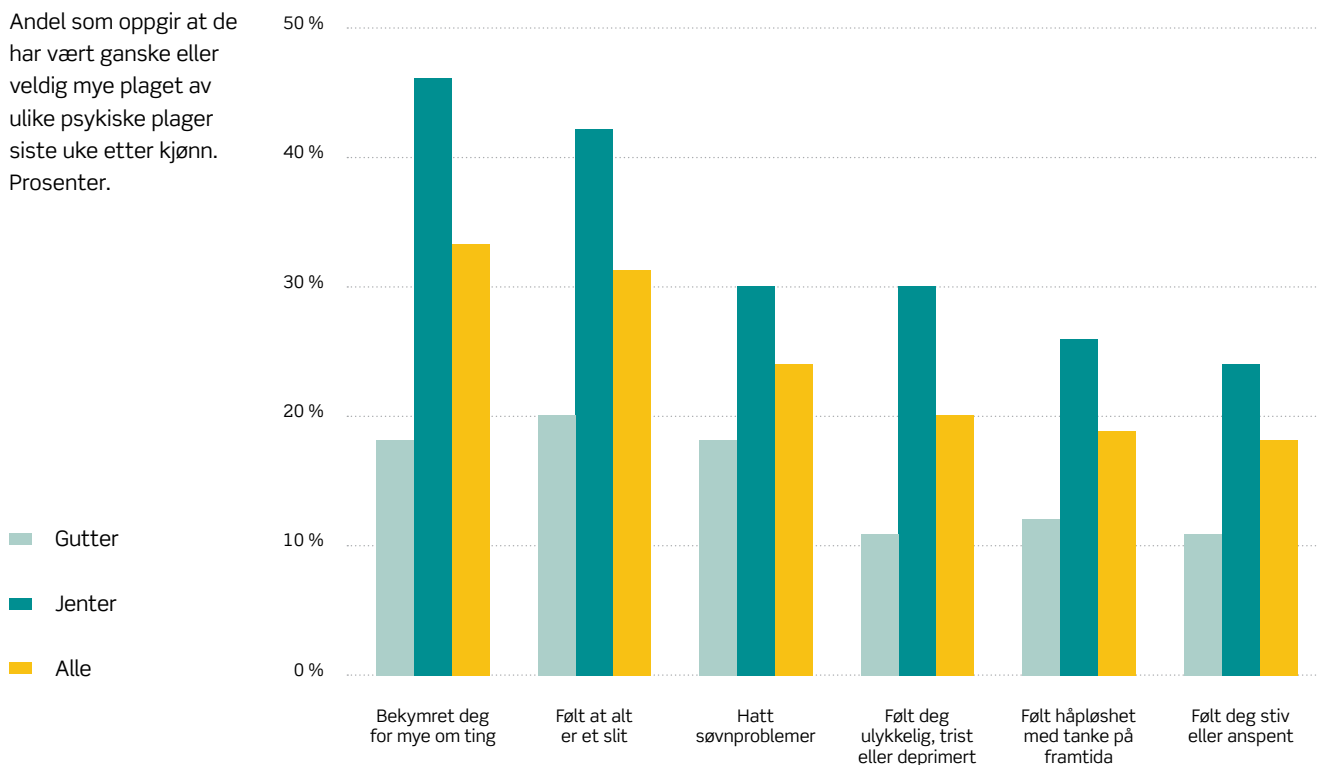
RESULTATER

Tidligere studier har vist tydelige kjønnsforskjeller i opplevde psykiske plager blant ungdom. Som en bakgrunn for de videre analysene presenterer vi først omfanget av subjektive helseplager blant gutter og jenter i datamaterialet.

Figur 1 viser først andelen blant gutter og jenter som har vært ganske eller veldig mye plaget av ulike psykiske helseplager den siste uken. Det vanligste er at ungdom oppgir ulike stressrelaterte plager – det å bekymre seg mye om ting, og å føle at alt er et slit. Én av tre blant norske ungdommer er ganske eller veldig mye plaget av slike tanker i løpet av en uke. Stressrelaterte plager er vanligst både for gutter og jenter, men andelen som har slike plager er klart høyest blant jentene. Fire av ti jenter har vært plaget av at de har bekymret seg mye om ting og har følt at alt er et slit siste uke. Størst er den relative forskjellen mellom jenter og gutter imidlertid når det gjelder det «å føle seg ulykkelig trist og deprimert» og «å bekymre seg mye om ting». Andelen som er ganske eller veldig mye plaget av slike følelser er mer enn doblet så stor blant jentene sammenlignet med guttene. ►

Figur 1

Andel som oppgir at de har vært ganske eller veldig mye plaget av ulike psykiske plager siste uke etter kjønn. Prosent.

- Det er grunn til å tro at mønsteret i hvordan gutter og jenter svarer på disse spørsmålene er påvirket av kjønnsspesifikke forventninger til hvordan jenter og gutter skal oppføre seg. «Jente-rollen» tillater i større grad enn «gutterollen» det å være trist eller bekymre seg. Samtidig kan det også være forskjeller i jenter og gutters liv og i forventninger som stilles til dem på ulike arenaer, som gjør at de faktisk opplever større belastninger og flere bekymringer i hverdagen.

Omfang av psykiske plager og ulike mål på sosioøkonomisk bakgrunn

Tidligere forskning tyder på en sosial gradient i subjektive helseplager blant ungdom. Hvilke konklusjoner som trekkes ser imidlertid ut til å

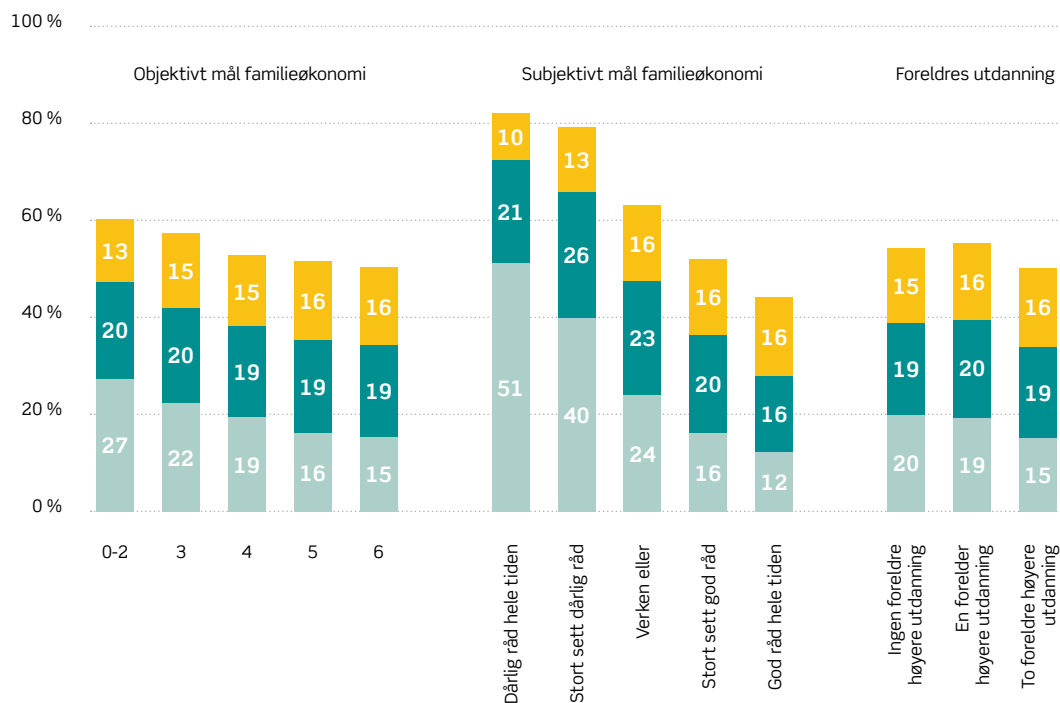
varierte litt både i forhold til hvilke opplysninger man bruker til å bestemme ungdommenes sosioøkonomiske bakgrunn, og hvilke helsemål som undersøkes. I denne artikkelen undersøkes betydning av økonomiske ressurser i familiene og foreldrenes utdanningsnivå basert på opplysninger fra ungdom selv. Figur 2 viser antall plager (ganske eller ganske mye plaget) siste uke etter det objektive og det subjektive målet på familiens økonomiske situasjon og etter foreldrenes utdanningsnivå (om begge foreldre, én forelder eller ingen har tatt utdanning ut over videregående).

Både det objektive målet og det subjektive målet antyder en sosial gradient i psykiske plager blant

Figur 2

Psykiske plager siste uke etter ulike mål på sosioøkonomisk bakgrunn (FAS-indeks, subjektiv familieøkonomi og foreldrenes utdanningsnivå). Prosent.

4-6 plager
2-3 plager
1 plage

ungdom. Andelen med mange plager minker noe med økende sosial status, men det er særlig ungdom i den laveste statuskategorien som skiller seg noe ut fra de andre, ved at de oftere har mange plager. Det subjektive målet gir større utslag enn det objektive. Mens ungdom fra familier med god eller middels god økonomi ifølge det objektive målet ligner på ungdom som mener familien stort sett eller hele tiden har hatt god råd to siste år, er omfanget av plager betydelig høyere blant ungdom som selv opplever at familien har dårlig råd sammenlignet med ungdommene som kommer dårligst ut i forhold til materielle goder i hjemmet. Også når det gjelder foreldrenes utdanning er det slik at ungdom i familier der foreldrene har

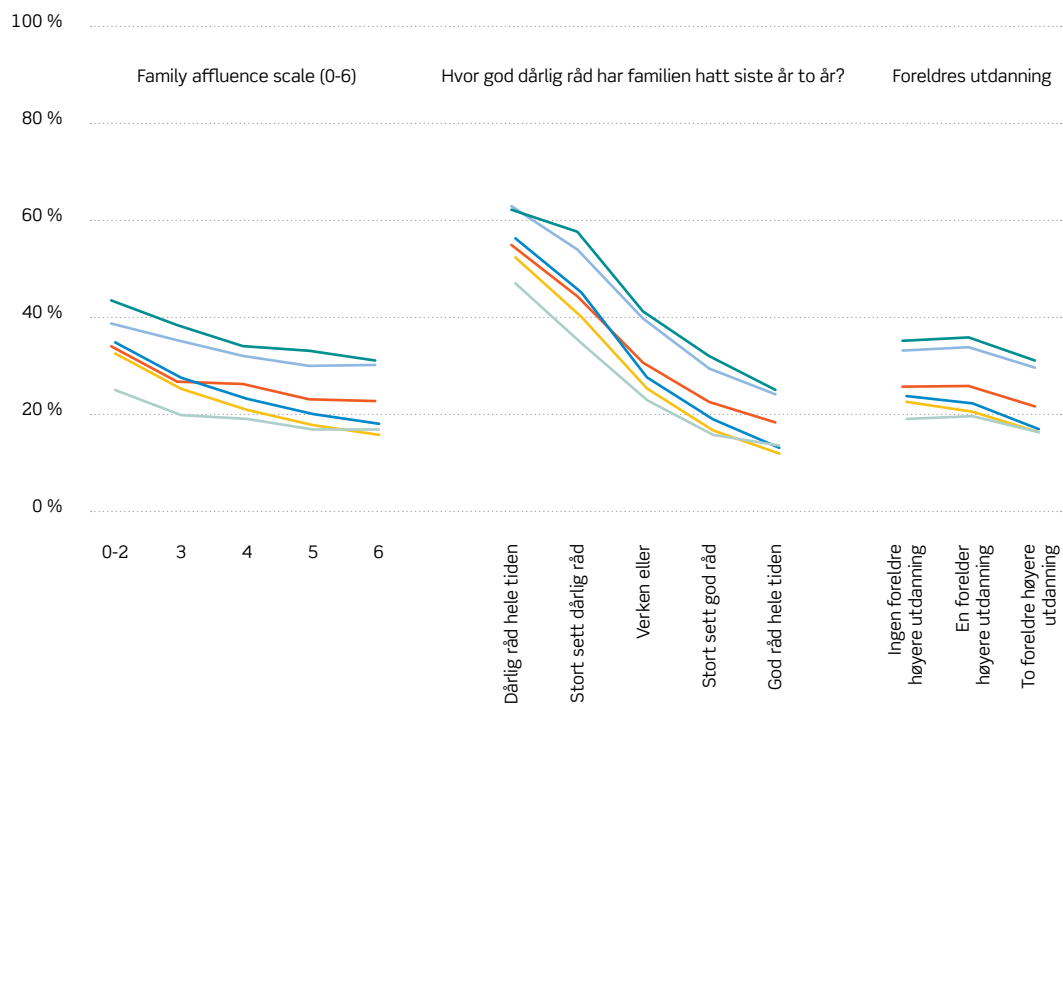
lav utdanning oppgir flest plager. Forskjellen mellom de som oppgir at ingen av foreldrene har høyere utdanning og de som har én forelder med høyere utdanning er imidlertid liten. Den største forskjellen finner vi mellom de som har to foreldre med høyere utdanning og de øvrige.

Ulike typer plager

Vi har sett at ungdom i familier vi kan anta har relativt dårlig råd sammenlignet med andre ungdomsfamilier, oftere opplever ulike psykiske plager. Figur 3 viser variasjonen i forhold til sosioøkonomisk status når det gjelder hver av de seks spørsmålene som inngår i samlemålet for psykiske plager siste uke. ►

Figur 3

Andelen som har vært ganske eller mye plaget siste uke etter indikatorer på sosioøkonomisk bakgrunn (FAS-indeks, subjektiv familieøkonomi og foreldrenes utdanningsnivå). Prosent.

- Det er jevnt over slik at ungdom fra familier med dårlig råd og ungdom i familier der foreldrene har lav utdanning oftest har opplevd alle seks plager. Dette gjelder også for plager som vi kanskje i størst grad kan anta vil ha sammenheng med stress og krav i hverdagen – for eksempel det å ha søvnproblemer, å bekymre seg mye om ting og å føle at alt er et slit. Selv om det er slik, ser vi også en svak tendens til at den relative forskjellen mellom ungdom i familier med dårlig råd og de øvrige, er størst når det gjelder det å føle «håpløshet med tanke på framtiden» og å føle seg «ulykkelig, trist og deprimert».

I figur 1 så vi at kjønnsforskjellene var særlig store når det gjelder plager som det å bekymre seg mye over ting og det å følge seg ulykkelig trist og deprimert. Det er derfor også gjort separate analyser for jenter og gutter. Analysene viser omtrent samme tendenser (når det gjelder sammenhengen mellom de tre målene på sosioøkonomisk bakgrunn og enkeltplager) for begge kjønn og vises ikke her.

Betydningen av helseatferd, relasjoner til jevnaldere og relasjoner til foreldrene

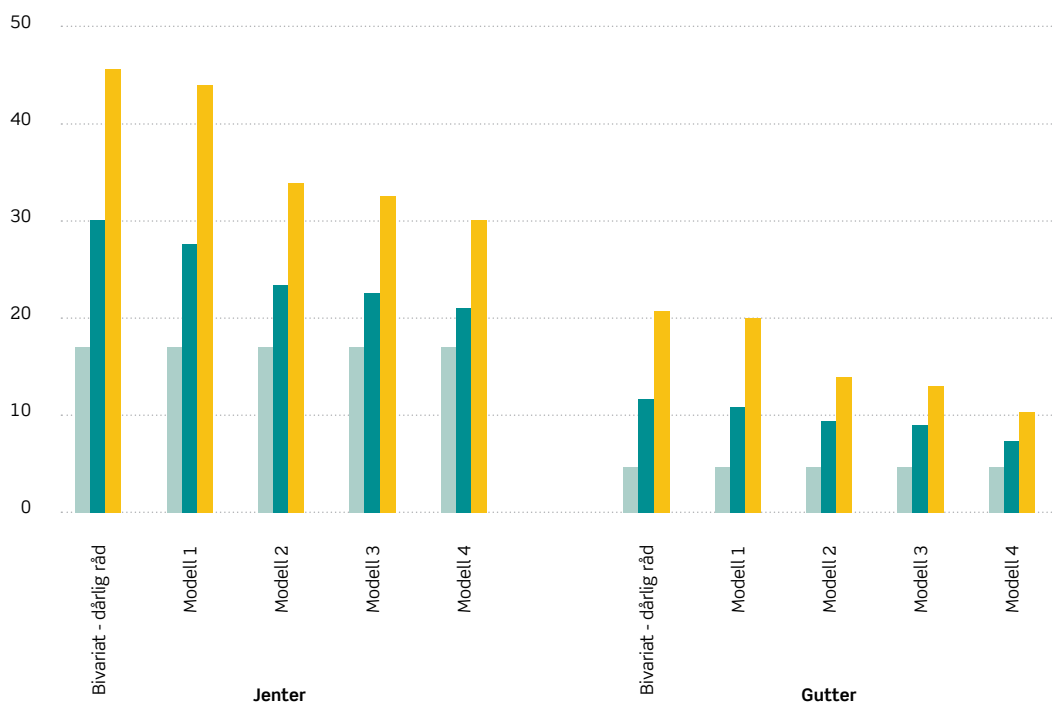
Kan opplevelser med isolasjon og trakassering i forhold til jevnaldrende forklare at ungdom fra familier med dårlig råd oftere opplever psykiske plager? Eller forklares sammenhengene av et høyt konfliktnivå, lite støtte og liten grad av oppfølging fra foreldrene? Hva betyr helseatferd – som fysisk aktivitet og tid brukt på

skjermaktiviteter? For å komme nærmere svaret på disse spørsmålene er det gjort logistiske regresjonsanalyser der vi undersøker sannsynligheten for et høyt nivå av psykiske plager (dvs. at ungdom i «gjennomsnitt» er ganske eller veldig mye plaget av samtlige seks symptomer). Målene på familieøkonomi som brukes i denne artikkelen, er best egnet til å skille ungdom i familier med dårlig råd fra de øvrige. I analysene undersøkes det derfor hva som kan forklare at ungdom i familier med dårlig råd oftere har et høyt nivå av psykiske plager enn ungdom som kommer fra familier med middels eller god råd.

Fordi andelen som oppgir at de er mye plaget varierer såpass mye etter kjønn, er analysene gjennomført for jenter og gutter hver for seg. Analysene er gjennomført trinnvis. Det første trinnet er en bivariat analyse og inkluderer kun opplysninger om familiens økonomiske situasjon i tillegg til psykiske plager. I modell 1 tas det hensyn til at foreldrenes utdanningsnivå varierer i familier med god/middels god råd og familier med dårlig råd, mens modell 2 også inkluderer en kontroll for lav foreldreinvolvering og høyt konfliktnivå i familien. Modell 3 inkluderer ytterligere opplysninger om fysisk aktivitet siste uke og skjermtid siste uke. Modell 4 inkluderer opplysninger om mobbing og nære vennskap i tillegg til de andre variablene. For begge kjønn viser analysene signifikante sammenhenger mellom et høyt nivå av psykiske plager og henholdsvis lav grad av foreldreinvolvering i ►

Figur 4

Beregnete sannsynligheter for høyt nivå av psykiske plager siste uke blant ungdom fra familier med god/middels god råd og ungdom fra familier med dårlig råd. Beregningene er basert på logistiske regresjonsanalyser gjennomført separat for jenter og gutter.

God/middels god råd

Dårlig råd (FAS)

Dårlig råd (subjektivt mål)

*For enkelhets skyld vises kun beregnet sannsynlighet for ungdom med god/middels god råd i familien når ungdommene ikke har dårlig råd ifølge det objektive målet (FAS) Tilsvarende prosent sannsynligheter for ungdom som ikke har dårlig råd ifølge det subjektive målet er 16 prosent for jentene og 5 prosent for guttene. Altså en tilnærmet lik prosent sannsynlighet.

Kontroller: Modell 1: foreldrenes utdanningsnivå. Modell 2: foreldrenes utdanningsnivå, lav foreldreinvolvering og høyt konfliktnivå i familien. Modell 3: foreldrenes utdanningsnivå, lav foreldreinvolvering, høyt konfliktnivå i familien, fysisk aktivitet og skjermtid. Modell 4: foreldrenes utdanningsnivå, lav foreldreinvolvering, høyt konfliktnivå i familien, fysisk aktivitet, skjermtid, mobbing og nære vennskap.

- ▶ de unges fritid, et høyt konfliktnivå i familien, lite fysisk aktivitet i hverdagen, mye skjermtid, det å utsettes for mobbing og det å mangle en nær venn. Lav utdanning blant foreldrene viser derimot kun en signifikant sammenheng med et høyt nivå av psykiske plager blant jentene (etter en kontroll for de andre variablene i analysen).

Basert på resultatene fra de logistiske regresjonsanalysene er det i figur 4 beregnet sannsynligheter for et høyt nivå av psykiske plager blant ungdom med og uten dårlig råd i familien, når vi henholdsvis bruker det objektive

målet (FAS 0-3) og det subjektive målet (dårlig råd hele tiden/stort sett) på familieøkonomi. Sannsynlighetene er modellert ut fra en tenkt situasjon der andre kjennetegn enn familieøkonomi er fordelt likt som hos ungdom generelt i datamaterialet. Denne forutsetningen er selvfølgelig ikke reell, siden den lille andelen unge i familier med dårlig råd ofte har en del andre kjennetegn som skiller dem fra de øvrige. Sammenligningen er likevel gjort på denne måten for å gi et inntrykk av hva familieøkonomi betyr når det gjelder sannsynligheten for å ha mange psykiske plager.

Figur 4 viser for det første at avstanden mellom ungdom i familier med dårlig råd og de øvrige reduseres betydelig fra den bivariate modellen til modell 4, der det både er tatt hensyn til forskjeller i foreldrenes utdanningsnivå, foreldreinvolvering og konflikt, fysisk aktivitet og skjermtid, samt mobbing og det å mangle nære venner. Hvis vi bruker det objektive målet på dårlig råd i familien ser det ut til at modellen i stor grad forklarer forskjeller mellom ungdom i familier med dårlig råd og de øvrige. Hvis vi bruker det subjektive målet er det derimot fremdeles en betydelig avstand mellom ungdom som subjektivt opplever at familien har dårlig råd og de øvrige. Dette gjelder både for gutter og jenter.

Ser vi nøyere på endringene i sannsynligheten for mange depressive plager blant ungdom fra familier med dårlig råd (ifølge det objektive og det subjektive målet), ser vi at det er kontrollen for familierelasjoner (foreldreinvolvering og konfliktnivå i familien) som i størst grad reduserer forskjellene mellom ungdom fra familier med dårlig råd og de øvrige. Dette gjelder både når vi bruker det subjektive og det objektive målet på familieøkonomi. Derimot ser fysisk aktivitet, tid brukt til skjermaktivitet og det at ungdommene har problemer i relasjonen til jevnaldrende (blir utsatt for mobbing eller mangler nære venner) samlet ut til å ha relativt mindre betydning for sammenhengen mellom dårlig råd i familien og psykiske helseplager. Generelt viser de multivariate analysene mye det samme mønsteret for jenter og gutter.

AVSLUTNING

Det er vanlig å hevde at vi i dag lever i en samtid preget av økende individualisering (Beck, 1992, Giddens, 1990, 1991). For ungdom kan trykket på individuelle valg, frihet og personlig ansvar bli særlig stort (Illeris mfl., 2009, Wiklund mfl., 2010, Harris, 2004). Dette er en situasjon som har skapt bekymring for ungdoms psykiske helse. Selv om individualiserte krav til prestasjoner på mange arenaer kanskje utgjør en «ny type helserisiko», antyder analysene i denne artikkelen – i tråd med tidligere forskning – fremdeles en sosial gradient i psykiske plager blant ungdom. Ungdom i familier med dårlig råd og der foreldrene har lav utdanning oppgir oftere ulike typer psykiske plager i hverdagen enn ungdom fra familier med god økonomi og der begge foreldrene har høy utdanning. Dette gjelder både for jenter og gutter.

Datamaterialet som er brukt i denne artikkelen har imidlertid ikke gode nok mål på variasjonen i ungdommens bakgrunn til å si noe om hvordan forskjeller i psykiske helseplager fordeler seg over hele skalaen av sosioøkonomisk bakgrunn. Analysene er best egnet til å si noe om forskjeller mellom ungdom flest og en mindre gruppe unge som skiller seg ut ved at familien har mindre å rutte med økonomisk og et lavt utdanningsnivå. Kombinasjonen av opplysninger om materielle goder i familien (det objektive målet), ungdommens subjektive opplevelse av familiens økonomiske situasjon og ►

Fakta

Det er grunn til å tro at ungdom som vokser opp med knappe ressurser opplever belastninger i hverdagen som gir et mer pessimistisk syn på livet.

- informasjon om foreldrenes utdanning har likevel bidratt med en viktig nyansering av resultatene. Den klart sterke sammenhengen finner vi mellom ungdom som subjektivt opplever at familien har dårlig råd og det å ha mange psykiske plager. Det er grunn til å tro at ungdommens vurdering ikke bare er preget av familiens ressursituasjon. Her kan ungdommens generelle sinnsstemning også spille inn. Ungdom som har en tendens til å vurdere sin egen situasjon mer negativt vil både oppleve at familien har dårlig råd og føle at de er mye plaget av ulike problemer i hverdagen, selv om familien objektivt sett ikke har det så mye verre enn andre. De rapporterte kjønnsforskjellene i andelen som opplever å ha dårlig råd antyder nettopp et slikt subjektivt element i dette målet på familieøkonomi. FAS-målet som er laget ved hjelp av en kombinasjon om opplysninger om materielle goder i hjemmet har ikke samme problem. Også dette målet viser imidlertid klare forskjeller i andelen med mange psykiske plager etter familiens økonomiske situasjon.

Videre er det gjort analyser av ulike typer depressive plager for å undersøke om det finnes en sosial gradient både for stressrelaterte plager som søvnproblemer eller å føle at alt er et slit, og for andre typer plager som for eksempel å være trist og nedstemt. Analysene tyder for det første ikke på at ungdom fra mer ressurssterke familier i større grad enn andre opplever typiske stressplager. Derimot er ungdom fra lavere sosiale lag overrepresentert når det gjelder

alle de seks symptomene på psykiske plager som undersøkes i artikkelen. Samtidig skiller ungdom fra familier med dårlig råd og der foreldrene har lav utdanning seg særlig fra de øvrige når det gjelder plager som gir inntrykk av en generell «nedstemthet». Det er grunn til å tro at ungdom som vokser opp med knappe ressurser opplever belastninger i hverdagen som gir et mer pessimistisk syn på livet.

I tillegg til å undersøke om vi ved hjelp av Ungdataundersøkelsene kan identifisere en sosial gradient i psykiske plager og en sosial gradient for mer stressplager spesielt, har det vært et mål med artikkelen å se nærmere på forhold i de unges liv som eventuelt kan forklare sosiale forskjeller i psykiske helseplager. Analysene ga lite støtte til antagelsen om at sammenhengen mellom ungdommens sosiale bakgrunn og psykiske helseplager går gjennom kulturelle forskjeller i oppdragspraksis som påvirker ungdommens helseatferd. Det samme gjaldt antagelsen som at sosial bakgrunn påvirker psykisk helse gjennom familiens mulighet til å gjøre investeringer som har betydning for inklusjon blant jevnaldrende. Analysene inkluderer imidlertid kun begrenset informasjon om ungdoms helseatferd og deres posisjon blant jevnaldrende, og utelukker derfor ikke at slike forhold, totalt sett, kan bidra til å forklare sosiale forskjeller i helse.

Familiestresshypotesen får delvis støtte i de multivariate analysene. Sagt på en annen måte

er det mindre forskjeller mellom ungdom i familier med dårlig råd og de øvrige hvis konflikt-nivået er likt og graden av foreldreinvolvering i ungdommens fritid er lik, i de to gruppene. Noe av grunnen til at ungdom i familier med dårlig råd oftere har psykiske helseplager ser altså ut til å være et problematisk hjemmeliv – i form av fraværende foreldre eller også konfliktfylte relasjoner. Fortellingen om «de flinke pikene» skissert i innledningen av artikkelen er en ganske annen. I et slikt scenario kan vi motsatt forvente at en oppdragelsespraksis preget av «intensiv foredling» - med foreldre som følger ungdommene tett opp både i skole- og fritidssammenheng bidrar til å øke presset om å prestere på flere arenaer samtidig. Analysene i denne artikkelen tegner et litt annet bilde av psykiske plager blant norske ungdommer. Omfanget av subjektive helseplager er klart

størst blant ungdom i familier med lav sosio-økonomisk status. Dette gjelder også for stressrelaterte plager som søvnproblemer eller å føle at alt er et slit. Selv om individualiserte krav til prestasjoner på skole- og fritidsarenaen sannsynligvis utgjøre en helserisiko for unge – og kanskje for flere i dag enn tidligere – tyder analysene i denne artikkelen på at materielle og strukturelle forhold fortsatt har betydning for ungdoms helse. ●

En tidligere versjon av artikkelen er tidligere publisert i en artikkel-samling utgitt av Voksne for Barn (Barn i Norge 2015). I denne utgaven er analysene oppdatert med tall fra Ungdataundersøkelser gjennomført i 2014, 2015 og 2016.

Referanser

- A**
- Adler, Nancy E., Ostrove, Joan M. (1999). Socioeconomic Status and Health: What We Know and What We Don't. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1999, 896 (1), 3-15.
- B**
- Bakken, A. (2016). Ungdata 2016. Nasjonale resultater. NOVA-rapport 8/16.
- Beck, U. (1992). Risk society: Towards a new modernity. London: Sage.
- Beardslee, W.R., Versage, E.M. og Gladstone, T.R.G. (1998). Children of affectively ill parents: A review of the past 10 years. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 37, 1134-1141
- Bor, W., Dean, A.J. Najman, J. og Hayatbakhsh, R. (2014). Are child and adolescent mental health problems increasing in the 21st century? A systematic review. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(7), 606-616.
- C**
- Collishaw, S. (2015). "Annual research review: secular trends in child and adolescent mental health." *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 56(3): 370-393.
- Conger, Rand D., Conger, Katherine J., Elder, Glen H., Lorenz, Frederick O., Simons, Ronald L. og Whitbeck, Les B. (1992). A Family Process Model of Economic Hardship and Adjustment of Early Adolescent Boys. *Child Development*, 63(3), 526-541
- D**
- Dahl, E., Bergsli, H. og van der Wel, K. A. (2014). *Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt*. Høyskolen i Oslo og Akershus.
- Derogatis, L. R. (1982). SCL-90-R, *Administration, scoring and procedures manual*, 2nd edn. Baltimore, MD: Procedures Psychometric Research.
- Derogatis, L. R., Lipman, R. S., Rickels, K., Uhlenhuth, E. H., og Covi, L. (1974). The Hopkins Symptom Checklist (HSCL): A self-report symptom inventory. *Behavioral Science*, 19, 1-15.
- Dibben, C. og Popham, F. (2013). Are health inequalities evident at all ages? An ecological study of English mortality records. *The European Journal of Public Health*, 2013, 23(1), 39-45
- E**
- Eckersley, R. (2011). A new narrative of young people's health and well-being. *Journal of Youth Studies*, 14(5), 627-638.
- Epland, J. og Kirkeberg, M. I. (2017) Barn i lavinntektshusholdninger. Ett av ti barn tilhører en husholdning med vedvarende lavinntekt. <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/ett-av-ti-barn-tilhorer-en-husholdning-med-vedvarende-lavinntekt>
- F**
- Folkhelseinstituttet (2014). Psykisk helse hos barn og unge. Folkehelse rapporten 2014, Helsetilstanden i Norge. Rapport 2014:4.
- Frøyland, L.R., M. Hansen, M. A. Sletten, L. Torgersen. og T. von Soest (2010), *Uskyldig moro? Pengespill og dataspill blant norske ungdommer*. NOVA rapport 18/10.
- G**
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity in association with Blackwell.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Goodman, E (1999). The role of socioeconomic status gradients in explaining differences in US adolescents' health. *Am J Public Health*, 89, 1522-1528.
- Grøtvedt, L. og Gimmestad, A. (2002). *Helseprofil for Oslo*. Barn og unge. Nasjonalt folkehelseinstitutt og Oslo kommune.
- H**
- Hagquist, C. E. I (2006). Health inequalities among adolescents – the impact of academic orientation and parents' education. *European Journal of Public Health*, 17(1), 21-16.
- Harris, A. (2004). *Future girl: young women in the twenty-first century*. London: Routledge.
- Hartberg, Silje og Hegna, Kristinn (2014). *Hør på meg. Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2013*. Oslo: NOVA.
- Holstein, B.E., Currie, C., Boyce, W., Damsgaard, M.T., Gobina, I., Kokonyei, G., Hetland, J., de Looze, M., Richter, M. og Due, P. (2009) Socio-economic inequality in multiple health complaints among adolescents: International comparative study in 37 countries. *Int. J. Public Health*, 54, 260-270.
- I**
- Illeris, K.; Katznelson, N., Nielsen, J. C.; Sørensen, N.U. og Simonsen, B. (2009). *Ungdomsliv: mellom individualisering og standardisering*. Frederiksberg: Samfundslitteratur
- K**
- Kaltiala-Heino, R., Rimpelä, M., Marttunen, M., Rimpelä, A. og Rantanen, P. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: school survey. *British Medical Journal*, 319(7206), 348-351.
- Kandel, D. B., og Davies, M. (1982). Epidemiology of depressed mood in adolescents: An empirical study. *Archives of General Psychiatry*, 39, 1205-1212
- Kvalem, I.L. og Wichstrøm, L. (Red.) (2007) *Ung i Norge – psykososiale utfordringer*. Cappelen.
- L**
- Lareau, A. (2003). *Unequal childhoods. Class, race, and family life*. Berkeley: University of California Press.
- M**
- Mathiesen, K. S., Karevold, E. og Knudsen, A. K. (2009). *Psykiske lidelser blant barn og unge i Norge*. Nasjonalt Folkehelseinstitutt.

Moor, I, Richter, M., Ravens-Sieberer, Ul, Ottová-Jordan, V., Elgar, F. J. og Pfortner, T. (2015). Trends in social inequalities in adolescent health complaints from 1994 to 2010 in Europe, North America and Israel: The HBSC study. *Eur J Public Health*, 25 (suppl 2), 57-60

Mensah, F. og Kiernan, K. (2010) Parents' mental health and children's cognitive and social development. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 45(11), 1023-1035

Myklestad, I., Røysamb, E. og Tambs, K. (2012). Risk and protective factors for psychological distress among adolescents: a family study in the Nord-Trøndelag Health Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(5), 771-782

N

NOVA (2015). *Ungdata. Nasjonale resultater 2014*. NOVA Rapport 7/15. Oslo: NOVA.

R

Richter, M., Moor, I. og van Lenthe, F.J. (2012). Explaining socioeconomic differences in adolescent self-rated health: The contribution of material, psychosocial and behavioural factors. *J. Epidemiol. Commun. Health*, 66, 691-697.

S

Samdal, O., Bye, H. H., Torsheim, T., Fismen, A., Haug, A., Smith, O.R.F. og Wold, B. (2012). Trender i sosial ulikhet i helseatferd. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 12 (2): 21-41.

Sandbæk, M. og Pedersen, A. W. (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009*. Oslo: NOVA rapport 10/10.

Seippel, Ø., Strandbu, Å. og Sletten, M. A. (2011). *Ungdom og trening. Endring over tid og sosiale skillerlinjer*. Oslo: NOVA rapport 3/11

Sletten, M. A. and A. Bakken (2016). Psykiske helseplager blant ungdom - tidstrender og samfunnsmessige forklaringer. En kunnskapsoversikt og en empirisk analyse. NOVA-Notat 4/16.

Solantaus, T., Leinonen, J. og Punamaki, R. (2004). Children's mental health in times of economic recession: Replication and extension of the family economic stress model in Finland. *Developmental Psychology*, 40(3), 412-429

Starfield, B., Riley, A. W., Witt, W. P. og Robertson, J. (2002). Social class gradients in health during adolescence. *J Epidemiol Community Health*; 56: 354-361.

Stefansen, K. (2007). Familiens rolle i reproduksjonen av ulikhet. Kunnskapsbidrag fra kvalitative studier av foreldreskap. *Sosiologisk tidsskrift*, 15, 245-264.

Strand, B. H., Dalgard, O. S., Tambs, K. og Rognerud, M. (2003). Measuring the mental health status of the Norwegian population: A comparison of the instruments SCL-25, SCL-10, SCL-5 and MH-5 (SF-36). *Nordic Journal of Psychiatry*, 57(2), 113-118.

Sullivan, P. F., Neale, M. C. og Kendler, K. S. (2000). Genetic epidemiology of major depression: review and meta-analysis. *The American journal of psychiatry*. 157(10), 1552-62

T

Tambs, K. og Mow, T. (1993). How Well Can a Few Questionnaire Items Indicate Anxiety and Depression. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 87(5), 364-367.

V

Von Soest, T. og Wichstrøm, L. (2014). Secular Trends in Depressive Symptoms Among Norwegian Adolescents from 1992 to 2010. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42, 403-415.

W

West, P. (1988). Inequalities? Social class differentials in health in British youth. *Soc Sci Med*, 27, 291-296.

West, P. (1997). Health inequalities in early years: is there equalization in youth? *Soc Sci Med*, 44, 833-858.

Wiklund, M., Bengs, C., Malmgren-Olsson, E. og Öhman, A. (2010). Young women facing multiple and intersecting stressors of modernity, gender orders and youth. *Social Science & Medicine*, 71(9), 1567-1575.

Wichstrøm, L. (1995). Social, psychological and physical correlates of eating problems. A study of the general adolescent population in Norway. *Psychological Medicine*, 25, 567-579.

Wichstrøm, L. (1999). The emergence of gender difference in depressed mood during adolescence: The role of intensified gender socialization. *Developmental Psychology*. 35(1), pp.232-245

Wold, B., Torsheim, T., Samdal, O. og Hetland, J. (2005). Sosial ulikhet og trender i subjektiv helse og livsstil blant norsk ungdom i perioden 1985-2001. *Tidsskrift for ungdomsforskning*. 5(1): 111-124.

Y

Ystgaard, M. (1997). Life stress, social support and psychological distress in late adolescence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 1997, 32(5), 277-283

Artikkel 8

Av Anders Bakken

Sosiale forskjeller i ungdomsidretten - fattigdomsproblem eller sosial gradient?

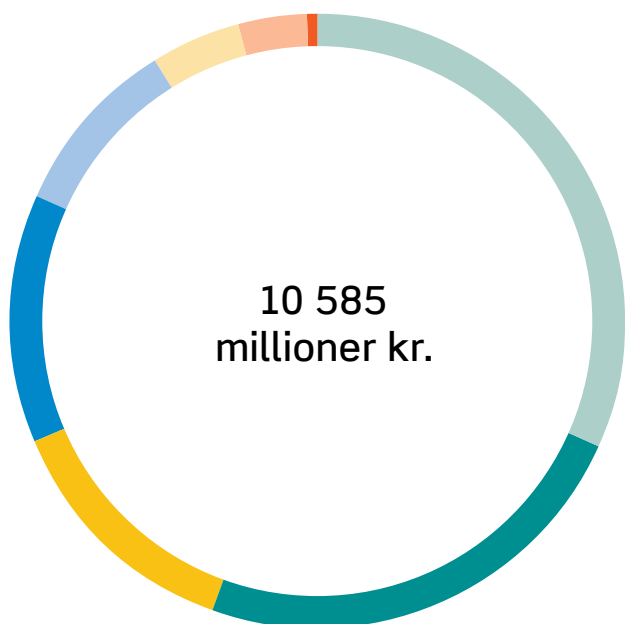
Sammendrag

Forskning fra de seneste årene viser at rekrutteringen til ungdomsidretten har en tydelig sosial profil. Dette er studier som måler konkrete ressurser som ungdom i ulik grad har tilgang til gjennom familien sin. Langt flere ungdommer deltar i idretten blant de som vokser opp i familier med mange av de sosioøkonomiske ressursene sammenliknet med de som har færre. Gjennom bl.a. nye analyser fra Ungdata-undersøkelsene, viser denne artikkelen at sammenhengen mellom sosioøkonomisk bakgrunn og deltakelse i ungdomsidretten kan beskrives som en gradient, heller enn et kategorisk skille mellom to hovedgrupper.

Å forstå sosiale forskjeller i idretten som en gradient av forskjeller avviker en del fra forståelsen i mange debatter i det offentlige ordskiftet. Her blir sosial ulikhet gjerne forstått som et kategorisk skille, mellom de som har råd og de som ikke har råd eller mellom de fattige og resten.

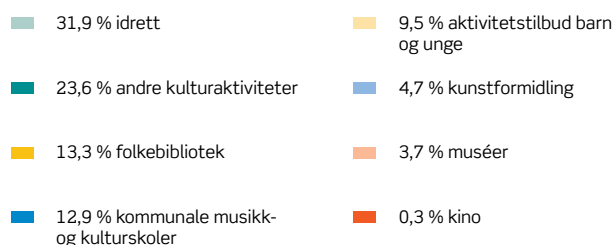
Artikkelen drøfter ulike årsaker til at det finnes en slik sosioøkonomisk gradient i ungdomsidretten, bl.a. at idretten har blitt «alvorliggjort» og at idrettsdeltakelse i økende grad ser ut til å være avhengig av tett involvering fra foreldrene.

Tall og fakta

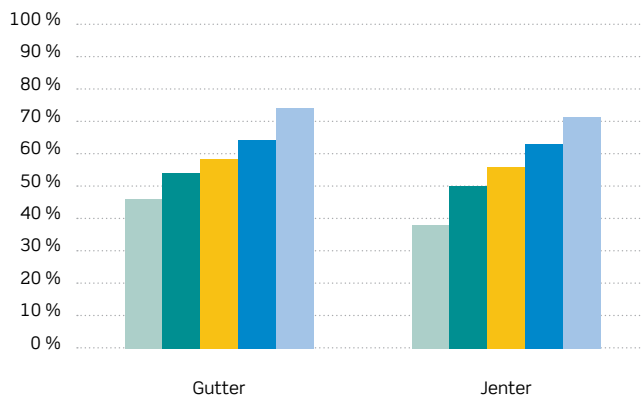
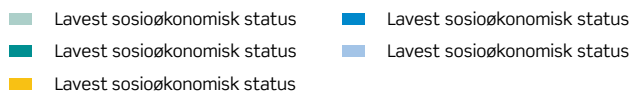
Netto driftsutgifter til kultur for kommuneconsern, etter kulturområde. 2015. Prosent

Kommunene bruker den største andelen av kulturpenger til idrett, med 31,9 prosent, eller 3,4 milliarder kroner. Aktivitetstilbud til barn og unge utgjør nesten 10 prosent. Men utgiftene til aktivitetstilbud til barn og unge har gått ned med 1,8 prosent fra 2014. (SSB KOSTRA).

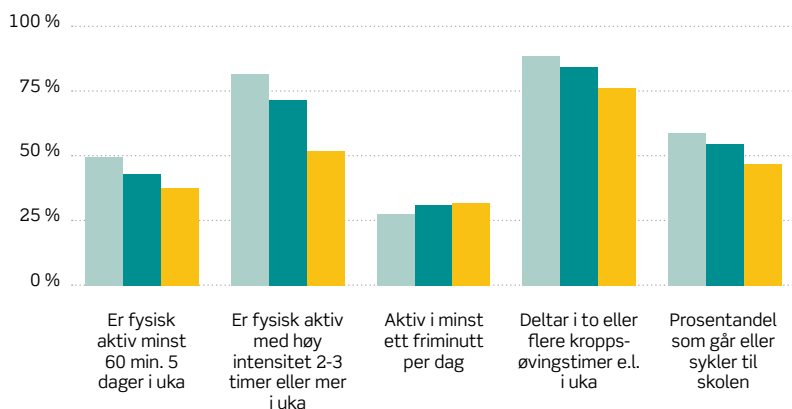
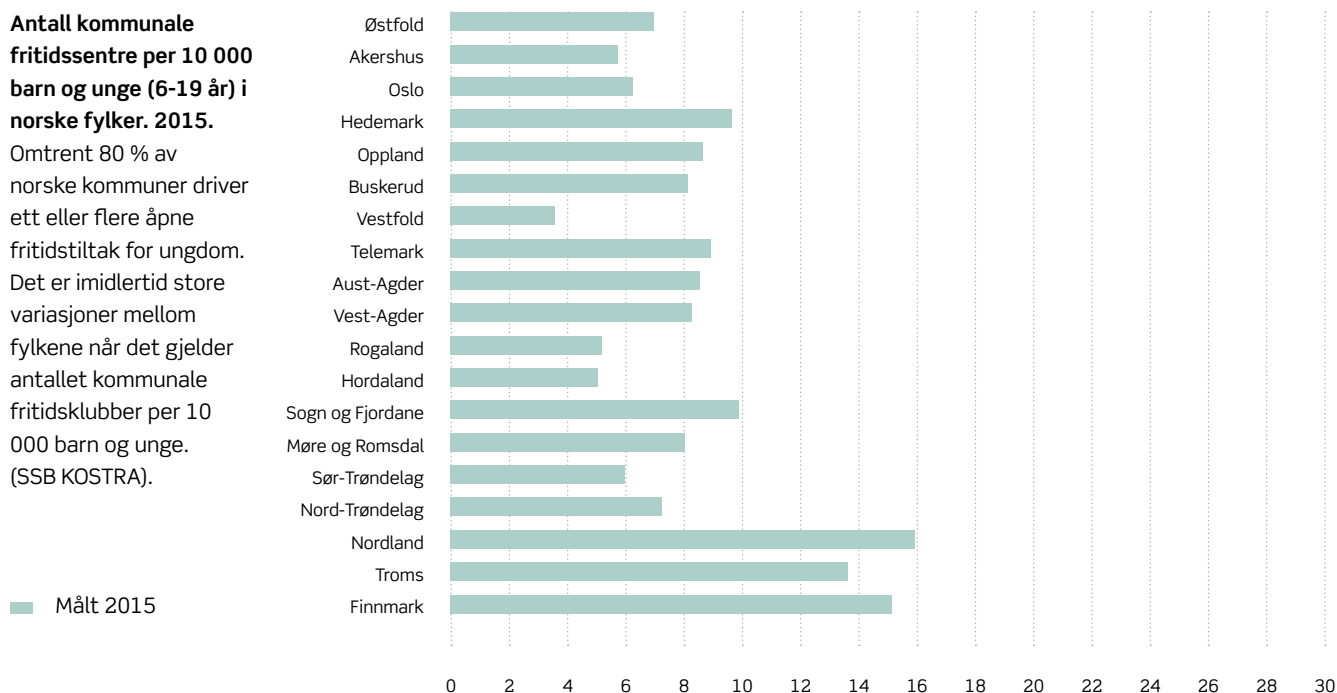
Andel som svarer at de er med i en organisasjon, klubb, lag eller forening

Det er en høyere andel blant gutter og jenter fra familier med lav sosioøkonomisk status som oppgir at de forsøker å holde mesteparten av fritida skjult for foreldrene. (Bakken, Frøyland & Sletten, 2016).

Antall kommunale fritidssentre per 10 000 barn og unge (6-19 år) i norske fylker. 2015.

Omtrent 80 % av norske kommuner driver ett eller flere åpne fritidstiltak for ungdom. Det er imidlertid store variasjoner mellom fylkene når det gjelder antallet kommunale fritidsklubber per 10 000 barn og unge. (SSB KOSTRA).

Andel barn og unge fra 6. klasse til VG1 som rapporterer om ulike typer fysisk aktivitet.

Fordelt på sosioøkonomisk status

Barn og unge fra familier med høy sosioøkonomisk status er mer fysisk aktive enn barn fra familier med lavere sosioøkonomisk status. (Samdal mfl., 2016).

- Høy sosioøkonomisk status
- Middels sosioøkonomisk status
- Lav sosioøkonomisk status

Anders Bakken

Bakken er sosiolog og jobber som forsker ved NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus. Bakkens forskningsfelt er ungdomsforskning, og han har skrevet en rekke artikler og rapporter om dagens ungdom. Han er særlig opptatt av hva slags betydning det har å vokse opp i familier med ulik grad av sosioøkonomiske ressurser. Bakken leder Ungdatasenteret, og er ansvarlig for å videreutvikle ungdomsforskningen basert på ungdatabasundersøkelsene.

Adrive med organisert idrett er en av de vanligste fritidsaktivitetene blant dagens unge. De senere årene har særlig barneidretten hatt en betydelig vekst, og det er nesten ingen ungdom lenger som ikke har vært innom idretten i løpet av oppveksten (Ødegård mfl. 2016). Selv om mange slutter med organisert idrett i løpet av ungdomsårene, er idrett likevel en viktig fritidsaktivitet for mange også i ungdomsårene. Rundt halvparten av dagens tenåringer deltar aktivt i et idrettslag, og mange trener flere ganger i uka (Bakken 2016).

Ifølge Norges idrettsforbund (2016) finnes det mer enn 11 000 idrettslag i Norge. Selv om dette viser hvilken bredde idretten har i de fleste lokalsamfunn i Norge, har det de senere årene vært uttrykt bekymringer for at sosiale forskjeller i rekrutteringen til og deltakelse i idrett er i ferd med å feste seg og forsterkes. Særlig har bekymringene vært knyttet til ungdomsidretten, hvor kostnadene for å være med er høyere enn i barneidretten. I ulike sammenhenger blir det hevdet at dyrt utstyr og høye treningsavgifter virker som barrierer for å være med i idretten, samtidig som det koster mye for de som er med i idrettslagene å delta på cuper, treningsleire og andre arrangementer som idrettsungdom er forventet å være med på.

Er det grunn til en slik bekymring? I denne artikkelen skal vi belyse spørsmål knyttet til den sosiale profilen i deltakelse i ungdomsidretten.

Vi vil først presentere hva norsk forskning kan si om sammenhengen mellom ungdommers sosiale bakgrunn og deltakelse i organisert idrett. Basert på Strandbu mfl. (2017) vil vi gi en oppsummering av forskningslitteraturen fra de første norske undersøkelsene tidlig på 1950-tallet og fram til nyere tid. Som denne gjennomgangen vil vise, viser forskningen på dette området sprikende resultater. Det finnes studier som konkluderer med at sosial bakgrunn ikke har noe å si for om ungdom deltar i idrett eller ikke, og studier som viser at det har en viss betydning. Det er derfor behov for mer kunnskap, og vi vil presentere nye analyser fra den store ungdomsundersøkelsen Ungdata. Analysene er basert på selvrapporterte opplysninger fra omlag 180 000 ungdommer i alderen 13-18 år som deltok i ungdataundersøkelsen i 2014 til 2016. Vi er spesielt opptatt av å undersøke hva slags betydning ressurser i familien har for de unges deltakelse – og om den sosiale rekrutteringen til idretten handler om barrierer som først og fremst er relevante for de ungdommene som vokser opp i familier med aller færrest ressurser. Eller er sammenhengen mellom ungdommenes sosiale familiebakgrunn og idrettsdeltakelse mer kompleks? Er det mer relevant å forstå sammenhengen mer som et uttrykk for en sosial gradient, der deltakelsen stiger i takt med økende ressurser hjemmefra? Hva er i så fall det et uttrykk for?

NORSK FORSKNING PÅ SOSIALE FORSKJELLER I REKRUTTERING TIL IDRETTE

Sosiale forskjeller i barn og unges deltakelse i organisert idrett har vært tema i norsk ungdomsforskning i hvert fall siden tidlig på 1950-tallet. Den første store ungdomsundersøkelsen i Norge, sesjonsundersøkelsen fra 1952 (det er nok riktigere å kalle dette for gutteundersøkelsen, siden utvalget var 19-årige gutter som møtte til sesjon), tyder på at det var sosiale forskjeller i rekrutteringen til ungdomsidretten i de første etterkrigsårene (Olsen 1955). Selv om man i sesjonsundersøkelsen ikke kartla foreldrenes sosiale posisjon direkte, var det påfallende store forskjeller i idrettsdeltakelse basert på hva slags utdanning de 19-årige guttene hadde oppnådd. Andelen som deltok i idrett var for eksempel mer enn dobbelt så høy (47 prosent) blant de som hadde fullført gymnaset (som den gangen gjaldt svært få og som først og fremst var for ungdom fra hjem med forholdsvis høy sosial status), sammenliknet med de som ikke hadde fullført folkeskolen (20 prosent).

Det er først fra 1980-tallet og framover at det er gjennomført landsrepresentative ungdomsundersøkelser, der både gutter og jenter er inkludert. I de første studiene ble sosial ulikhet i idretten undersøkt gjennom å kategorisere ►

«Sosioøkonomisk bakgrunn er altså målt gjennom spørsmål om foreldrenes utdanning, antall bøker, biler og datamaskiner i hjemmet, om familien drar på ferie samme samt om ungdommene har eget soverom»

- ungdom i ulike sosiale klasser basert på foreldrenes yrke (som oftest fars yrke). I Grue (1982, 1985) sine undersøkelser fra første del av 1980-tallet ble det rapportert om små forskjeller mellom de sosiale klassene i hvor mange som var medlem av et idrettslag. Grue (1985: 82) konkluderte med at "(...) idretten representerer et tverrsnitt av den norske befolknings sosiale sammensetning, slik denne variabelen er definert i denne rapporten".

Også Wichstrøm (1995) i sine analyser av ungdom tidlig på 1990-tallet konkluderer med at idretten rekrutterer sosialt svært bredt og heller ikke han finner noen systematiske forskjeller etter ungdommenes klassebakgrunn.

I en tilsvarende nasjonal ungdomsundersøkelse fra 2002 finner Krange & Strandbu (2004) derimot noen klassebaserte mønstre i idrettsdeltakelse. Undersøkelsen viste at ungdom som hadde foreldre i typiske arbeiderklasseyrker

deltok i noe mindre grad i idrett sammenliknet med de som har foreldre i yrker som vanligvis krever utdanning fra universitet eller høgskole. Forskjellene de fant var systematiske, men samtidig ikke spesielt store (forskjeller i deltakelse på 4-8 prosentpoeng). I en undersøkelse fra 2010, finner Seippel mfl (2011) tilsvarende mønster som i studien fra 2002.

INNTEKT OG UTDANNING MER RELEVANT ENN SOSIAL KLASSE?

Et viktig spørsmål er hvorvidt slike klasseanalyser fanger opp de mest relevante sidene ved ungdommenes sosiale bakgrunn som kan ha betydning for deltakelse i idrett. Yrkeskategoriene er grove, og som regel bare basert på fars yrke. Det kan også legges til at det kan være metodiske utfordringer med å måle ungdommenes klassebakgrunn på en god måte, siden ikke alle ungdommer har like god oversikt

Fakta

Rundt halvparten av dagens tenåringer deltar aktivt i et idrettslag, og mange trener flere ganger i uka.

over hva slags yrke foreldrene deres har (se Bakken mfl. 2016:22). Yrkeskategoriene gir heller ikke så mye informasjon om hvilke konkrete ressurser familien har tilgjengelig, og det er derfor vanskelig å få et godt grep om det spesielt er ungdom fra de aller mest utsatte familiene som har minst deltakelse i idretten.

I en studie fra SSB har man forsøkt å komme noe nærmere dette ved å kombinere selvrapporteringsdata om deltakelse i idrettsaktiviteter med registerdata om foreldrenes inntekt og utdanning (Vaage 2006). I analysene er respondentene delt inn i fem like store grupper rangert etter foreldrenes inntekt. Det generelle bildet er at verken foreldrenes utdanning eller inntekt har særlig stor betydning for deltakelse i idrettsaktiviteter. Det er generelt noe høyere idrettsdeltakelse desto høyere inntekt hos foreldrene, men det varierer med hva slags typer idrett det er snakk om. Det må bemerkes at studien er basert på et forholdsvis lite utvalg (N=829), og omfatter hele aldersgruppen 6 til 19 år.

Sivesind (2012) har også studert betydningen av inntekt i familien, men da med selvrapporterte opplysninger om husholdningsinntekt fra foreldrene til barna som var med i Kultur- og mediebruksundersøkelsen fra 2008. Dette er en større utvalgsundersøkelse som dekker alle aldersgrupper fra 9-79 år, og der Sivesind ser spesielt på barn og unge i alderen 9-20 år. Analysene viser ingen selvstendige

effekter av å vokse opp med arbeidsledige foreldre. Det er heller ingen sammenheng mellom foreldrenes utdanningsnivå og medlemskap i idrettslag. Derimot finner Sivesind (2012) at de som vokser opp i husstander med bruttoinntekt under 345 000 kroner (omtrent der fattigdomsgrensa vanligvis trekkes) er langt sjeldnere medlem i idrettslag enn andre inntektsgrupper. Inntekter over dette nivået skiller derimot svært lite. Selv om en slik terskeffekt knyttet til svært lav inntekt kan tolkes som at sosiale forskjeller i idretten representerer et fattigdomsproblem, er det også forhold som gjør det vanskelig med en entydig konklusjon. For heller ikke i denne studien er utvalget spesielt stort, og mange av respondentene faller ut av analysen fordi det mangler opplysninger om foreldrenes utdanning. Svært få respondenter i lavinntektsgruppa gir dermed stor usikkerhet i tolkningen av resultatene.

En annen måte å studere sosial ulikhet i idretten på har vært å bruke ungdommenes egen opplevelse av hvor god råd familien har. I Ung i Norge-undersøkelsene fra 2002 og 2010 har ungdommene blitt spurt om de selv opplever at familien har hatt god eller dårlig råd i løpet av de siste to årene. I de statistiske analysene gir dette et langt sterkere utslag på ungdommenes idrettsdeltakelse enn de fleste andre måter å måle familiebakgrunn på. I disse undersøkelsene er det (naturlig nok) bare et fåtall av ungdommene som rapporterer om at familieøkonomien er svært dårlig, men blant ►

- ▶ de som rapporterer om dette er det langt færre som deltar i idrett enn blant andre ungdommer (Kränge & Strandbu 2004, Seippel mfl 2011).

SOSIOØKONOMISK FAMILIEBAKGRUNN

I de siste årene har det vært foretatt studier som har undersøkt betydningen av familiens sosioøkonomiske status for ungdommers deltakelse i ungdomsidrett (Samdal mfl. 2016, Bakken mfl. 2016). Disse studiene baseres på sosial lagdelingsdelingsteori, der samfunnet oppfattes som å være inndelt i hierarkiske posisjoner der den enkeltes posisjon er avhengig av hva slags sosioøkonomiske ressurser man har tilegnet seg, gjerne ut fra inntekt, utdanningsnivå og yrkesstatus. I undersøkelser der ungdom selv er respondenter har det vist seg vanskelig å måle foreldreinntekt på en valid måte. I HEVAS-undersøkelsen (Samdal mfl. 2016), som dekker aldersgruppen 11-16 år, har man isteden inkludert spørsmål som fanger opp ulike materielle goder som uttrykk for familiens velstandsnivå: antall datamaskiner og biler i familien, om familien drar på ferie og om ungdommen har eget soverom. Spørsmålene er basert på et standardisert mål som er mye brukt internasjonalt (Currie mfl. 2008), men som har vist seg å fungere bra også i en norsk kontekst. Når forskerne i HEVAS-undersøkelsen konstruerer et samlemål på sosioøkonomisk familiebakgrunn inkluderer

de også foreldrenes yrkesstatus og spørsmål om antall bøker i hjemmet. I følge forskerne er dette indikatorer som "(...) er spesielt tilpasset barn og unges typer av kunnskap om familiens sosioøkonomiske status" (Samdal mfl. 2016: 50).

I HEVAS-undersøkelsen summeres alle de ressursene ungdommene har hjemme, og de skiller deretter ut tre grupper rangert etter mengden av sosioøkonomiske ressurser i hjemmet. I analysene finner de tydelige forskjeller mellom disse tre gruppene, både når det gjelder ulike former for fysisk aktivitet, trening og deltakelse i idrett (Samdal mfl. 2016:51). Ungdom i de høyeste sosioøkonomiske sjiktene deltar oftere enn ungdom fra de laveste sjiktene i organisert lagidrett, men også i det de kaller for "organisert individuell fysisk aktivitet". Forskjellene mellom øverste og nederste sosioøkonomiske gruppe er på 10-14 prosentpoeng, altså en god del større enn det som er blitt dokumentert gjennom de tidligere refererte klasseanalysene. Ungdom i det midterste sosioøkonomiske sjiktet ligger et sted imellom, men nærmere den øverste sosioøkonomiske gruppen enn den laveste. I den grad det er mulig å snakke om en gradient basert på tre grupper, ser den altså ikke ut til å være helt lineær.

Samdal mfl. (2016) foretar ingen direkte empiriske undersøkelser for å forsøke å forklare hvorfor forskjellene er som de er. De tolker det likevel slik at "(...) den sosiale gradienten

«...desto flere sosioøkonomiske ressurser i hjemmet, desto høyere andel av ungdommene deltar i organisert idrett»

delvis kan forklares av kostnader knyttet til deltagelse, men også at foreldre med høyere utdanning selv deltar mer aktivt i idrett og fritidsaktiviteter. Mer oppmuntring, støtte og aktive bidrag i form av transport, utstyr og betaling av medlemskontingent kan gjøre det lettere for barn og unge fra hjem med høyere sosioøkonomisk status å delta i fritidsaktiviteter enn for deres jevnaldrende fra familier med lavere sosioøkonomisk status” (Samdal mfl. 2016: 51)

I Ungdata måles ungdommenes sosioøkonomiske familiebakgrunn på tilsvarende måter som i HEVAS (se Bakken mfl. 2016: kap. 2), med unntak av at opplysninger om foreldrenes yrke er byttet ut med opplysninger om foreldrenes utdanning. I en rapport om sosiale forskjeller i ungdomstiden ble alle ungdommene delt inn i fem like store sosioøkonomiske grupper. Resultatene er nokså like som i HEVAS-undersøkelsen: desto flere sosioøkonomiske ressurser i hjemmet, desto høyere andel av ungdommene deltar i organisert idrett. Sammenhengen er noe sterkere blant jenter (14 prosentpoeng forskjell) enn blant gutter (10 prosentpoeng), noe som kan skyldes at særlig minoritetsjenter er underrepresentert i idretten (Ødegård mfl. 2016).

En utfordring med analysene fra HEVAS og Ungdata er at de sosioøkonomiske gruppene er svært grove, og at det derfor kan være vanskelig å skille ut de som vokser opp med såpass få

ressurser hjemme at en kan tenke at det er noe ved ressursmangelen i seg selv som begrenser deltagelse i idrett. For selv blant den nederste femdelen av det sosioøkonomiske hierarkiet må vi forvente at de aller fleste har såpass god økonomi, og foreldre med såpass mye ressurser, at de kan prioritere og støtte opp under barnas deltagelse i vanlige idrettsaktiviteter.

NYE ANALYSER AV UNGDATA

I fortsettelsen vil vi presentere nye analyser av datamaterialet fra Ungdata. Vi baserer oss her på svar fra alle de som deltok i ungdomsundersøkelsene i 2014, 2015 og 2016, det vil si nærmere 190 000 ungdommer i alderen 13 til 19 år (se Bakken 2016 for mer informasjon). Datamaterialet er landsrepresentativt og basert på undersøkelser gjennomført i rundt 300 kommuner over hele landet. Størrelsen på datamaterialet gjør det mulig å foreta enda mer finmaskete analyser av sammenhengen mellom sosioøkonomisk familiebakgrunn og idrettsdeltakelse enn det som er gjort til nå.

Sosioøkonomisk bakgrunn er altså målt gjennom spørsmål om foreldrenes utdanning, antall bøker, biler og datamaskiner i hjemmet, om familien drar på ferie samme samt om ungdommene har eget soverom (Bakken mfl. 2016). Denne måten å forstå ungdommers sosiale bakgrunn på, som et flerdimensjonalt ►

- uttrykk for familiens sosioøkonomiske ressurser eller status, viser seg å ha god forklaringskraft for å forstå sosiale forskjeller i unges livsstil og helserelatert atferd (Torsheim mfl. 2017). I den internasjonale forskningslitteraturen om sosiale forskjeller blant barn og unge blir det vektlagt at gode mål på sosial bakgrunn i selvrapporteringsundersøkelser bør inkludere flere typer av sosioøkonomiske ressurser (Moreno-Maldonado mfl. 2017).

I analysene er alle ungdommene i Norge delt inn i ti like store grupper rangert ut fra mengden av sosioøkonomiske ressurser ungdommene rapporterer om. Den laveste sosioøkonomiske gruppen representerer da de ti prosentene med færrest ressurser. Når vi går nærmere inn i materialet og ser spesielt på akkurat denne sosioøkonomiske gruppen, viser det seg at ingen av disse ungdommene har foreldre med høyere utdanning og svært få har noe særlig av de materielle godene som det er vanlig at ungdom i Norge har. Kontrasten er stor når vi sammenlikner disse ungdommene med de som er plassert øverst på den sosioøkonomiske skalaen, der alle har to foreldre med høyere utdanning, alle har sitt eget soverom, de aller fleste har to biler, mange datamaskiner og omtrent alle rapporterer om mer enn 1000 bøker hjemme. De materielle og utdanningsmessige betingelsene er med andre ord svært forskjellige.

Figur 1 viser hvordan ungdommene i alle de ti sosioøkonomiske gruppene (vi kaller dem for

SØS1, SØS2, SØS3 osv) har svart på følgende spørsmål: «hvor ofte trener du eller konkurrerer du i et idrettslag?». Resultatene fra Ungdata viser at det er svært markante sosiale forskjeller i idrettsdeltakelse. Blant ungdom som kommer fra familier som befinner seg langt oppe i det sosioøkonomiske hierarkiet trener over halvparten (53 prosent) i et idrettslag én eller flere ganger i uka. Tilsvarende tall blant ungdom i den laveste sosioøkonomiske gruppen er 29 prosent. Dette gir en forskjell på 24 prosentpoeng, noe som er betydelig høyere enn det som er dokumentert i tidligere norske studier. En av grunnene til at forskjellene blir så store her, er at det er en så tydelig sosial gradient i sammenhengen mellom sosioøkonomisk familiebakgrunn og idrettsdeltakelse. Når vi i disse analysene klarer å identifisere ulike sosioøkonomiske grupper enda mer finmasket enn i de tidligere studiene, fører det til at forskjellene mellom ytterpunktene på den sosioøkonomiske skalaen blir mer markert.

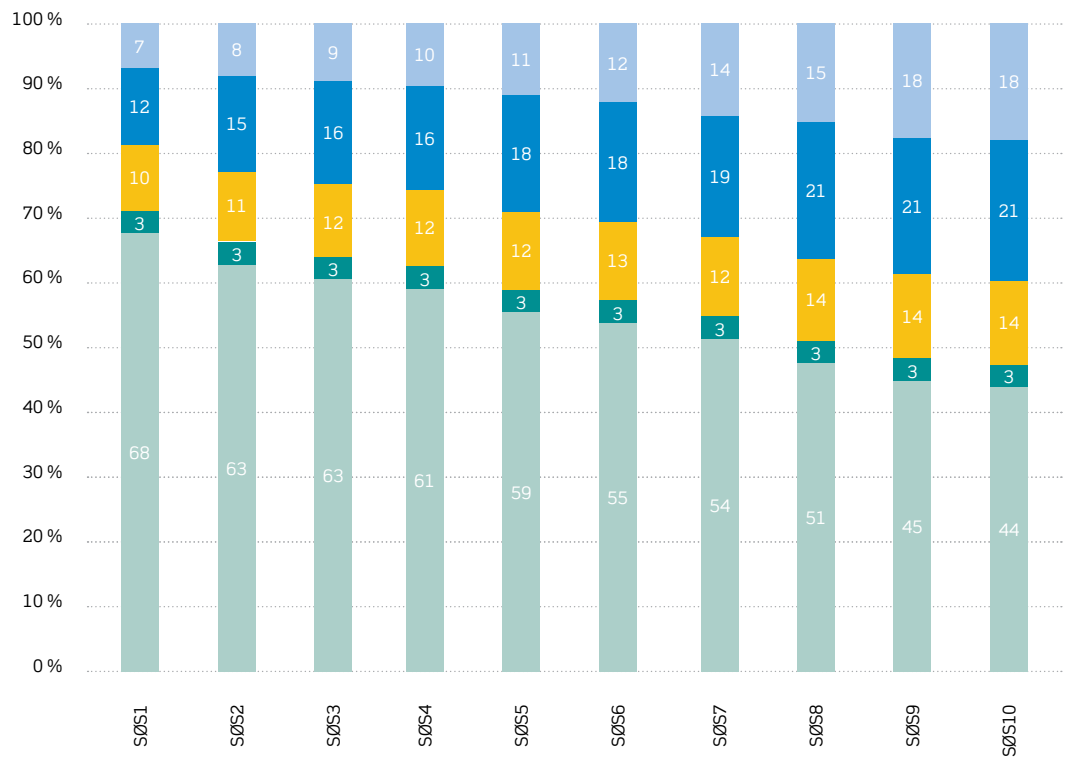
Figuren viser at sammenhengen mellom sosioøkonomisk bakgrunn og idrettsdeltakelse lar seg beskrive som en gradient, der andelen som deltar i idrett øker for hvert trinn man beveger seg oppover den "sosioøkonomiske stigen". Den aller nederste sosioøkonomiske gruppen har lavest idrettsdeltakelse, men det er ikke så store forskjeller mellom denne gruppen og den nest nederste. Det er samtidig slik kurven flater ut når vi nærmer oss toppen på den sosioøkonomiske stigen. ►

Figur 1

Hvor ofte ungdom trener eller konkurrerer i et idrettslag blant de som tilhører ulike sosioøkonomiske grupper (SØS). Skoleungdom i alderen 13-18 år. Prosent

Kilde: Ungdata 2014-2016. N=176.604.

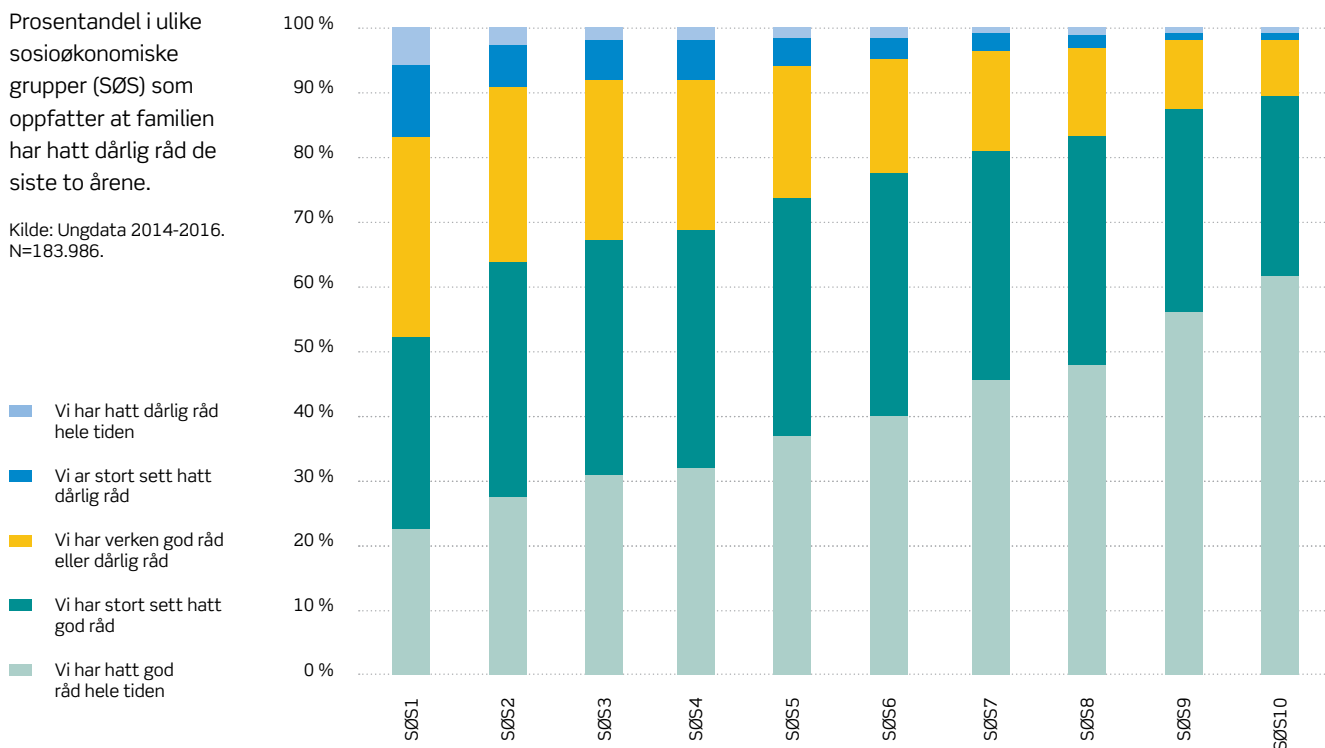
- 5 eller flere ganger i uka
- 3-4 ganger i uka
- 1-2 ganger i uka
- Et par ganger i måneden
- Sjelden eller aldri

Figur 2

Prosentandel i ulike sosioøkonomiske grupper (SØS) som oppfatter at familien har hatt dårlig råd de siste to årene.

Kilde: Ungdata 2014-2016. N=183.986.

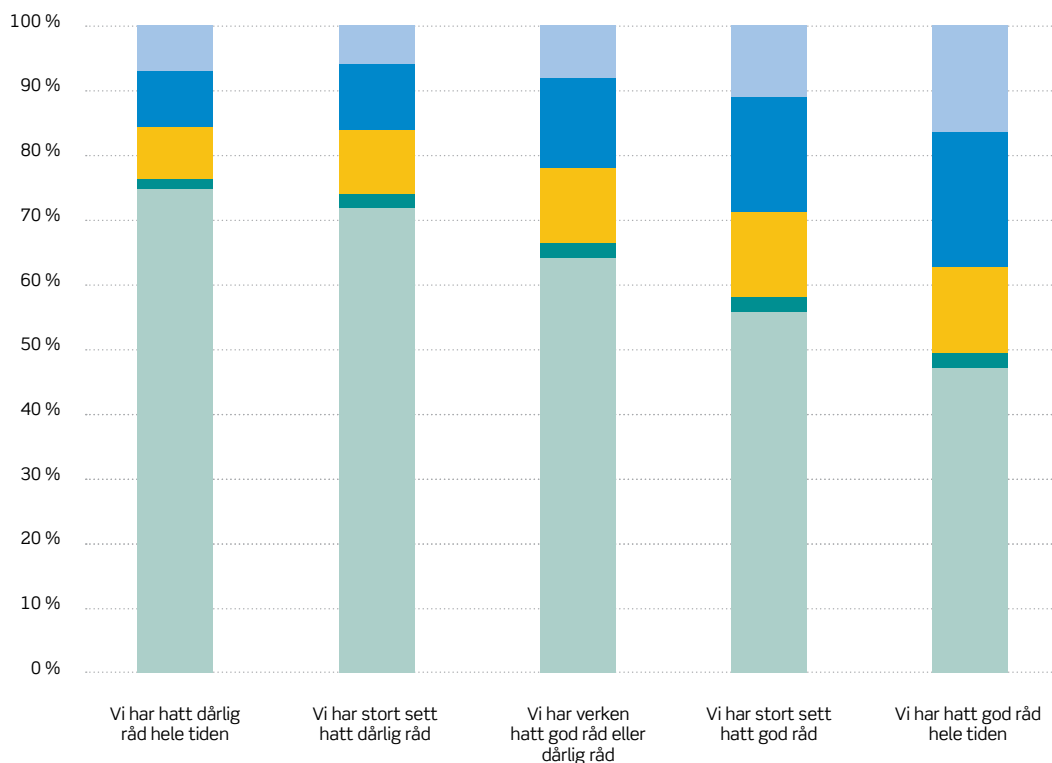
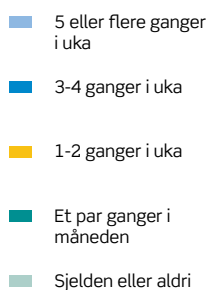
- Et annet funn som det er verdt å framheve er at de sosioøkonomiske forskjellene er aller størst blant de som trener aller mest intenst, det vil si mer enn fem ganger i uka. Resultatene viser at det er mer enn 2,5 ganger så mange i den øverste SØS-gruppen sammenliknet med den nederste som driver med idrett nesten hver dag. Det er altså tydelige sosioøkonomiske forskjeller når det gjelder om ungdommen deltar eller ikke i idrett, samtidig som sosioøkonomisk familiebakgrunn har stor betydning blant de aktive for hvor hyppig ungdom deltar på aktiviteter i regi av idrettslaget.

Selv om det sosioøkonomiske målet fanger opp materielle og utdanningsrelaterte ressurser i familien, sier det ikke nødvendigvis noe om hva slags økonomiske situasjon familien er i. I Ungdata finnes et spørsmål som er ment å fange opp hvordan ungdom selv opplever familiens økonomi. Spørsmålet er formulert slik: «Har familien din hatt god eller dårlig råd de siste to årene?» 75 prosent svarer at familien har hatt god råd, mens 6 prosent rapporterer om dårlig råd. De resterende 19 prosent svarer at de verken har hatt god eller dårlig råd.

Figur 3

Hvor ofte ungdom trener eller konkurrerer i et idrettslag etter hvor god råd de opplever at familien deres har hatt de siste to årene. Skoleungdom i alderen 13-18 år. Prosent

Kilde: Ungdata 2014-2016. N=176.604.

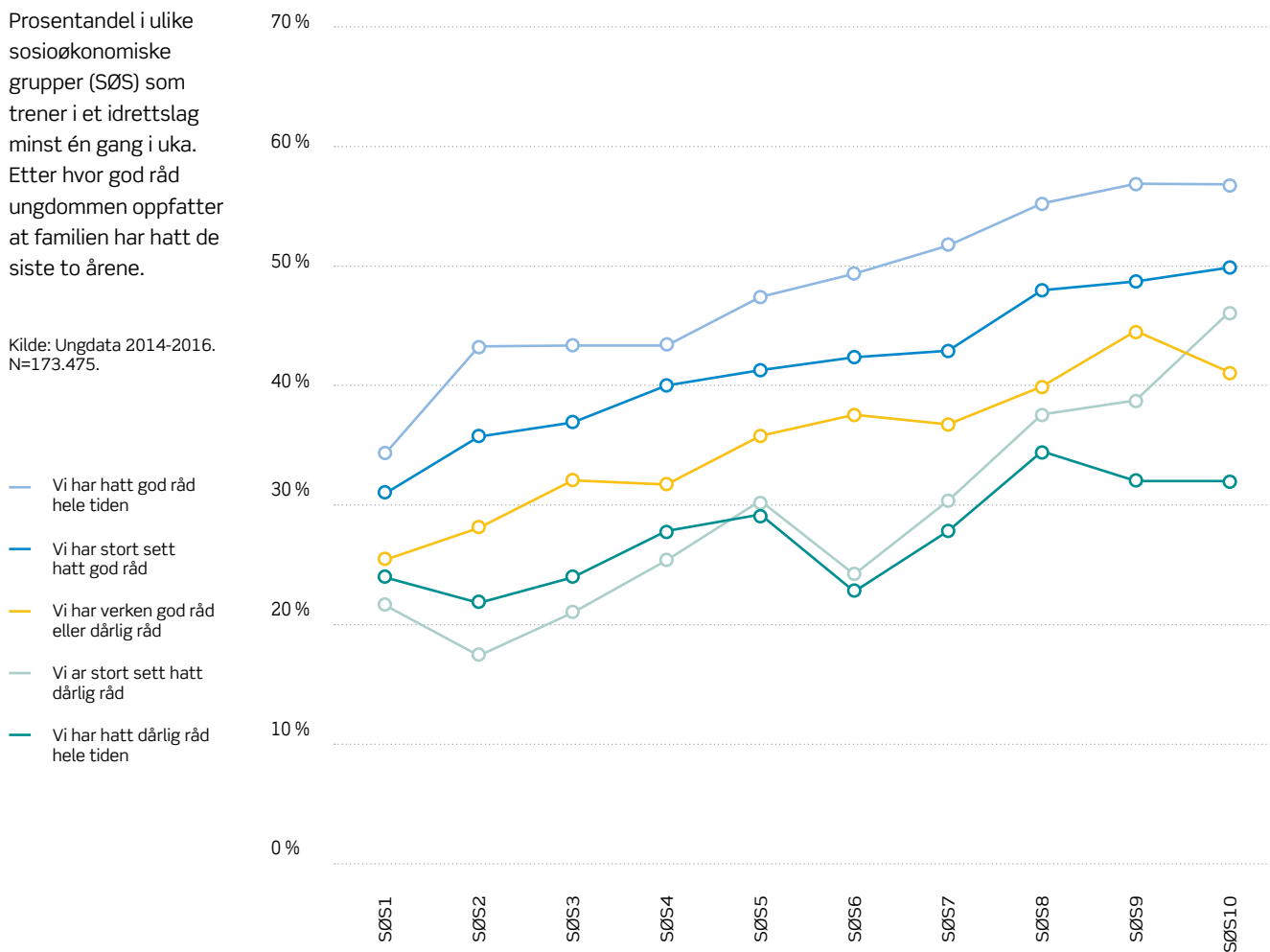
Figur 2 viser hvor mange av ungdommene i de ulike sosioøkonomiske gruppene som opplever at familien har hatt og eller dårlig råd de siste årene. Det er en tydelig sammenheng, og det er langt flere i særlig den laveste sosioøkonomiske gruppen som opplever at familien har hatt dårlig råd. Figuren viser samtidig et annet viktig forhold: uansett sosioøkonomisk status er det bare et mindretall som opplever at familien har hatt dårlig råd. Dette gjelder også i det aller laveste sosioøkonomiske sjiktet.

Figur 3 viser hvor mange ungdommer som trener i idrettslag når vi deler inn alle etter hvor god råd de opplever at familien deres har hatt de siste to årene. Også denne måten å måle ungdommenes sosiale bakgrunn på viser at familiebakgrunn har stor betydning for deltakelse i idrett. Det skiller imidlertid lite mellom de som opplever at de har hatt dårlig råd hele tiden og de som stort sett har hatt dårlig råd. ►

Figur 4

Prosentandel i ulike sosioøkonomiske grupper (SØS) som trener i et idrettslag minst én gang i uka. Etter hvor god råd ungdommen oppfatter at familien har hatt de siste to årene.

Kilde: Ungdata 2014-2016. N=173.475.

- Figur 4 viser hvordan andelen som deltar i idrett en eller flere ganger i uka varierer når vi samtidig skiller mellom ungdom med ulik sosioøkonomisk bakgrunn og om de opplever at familien har hatt god eller dårlig råd. Funnene er tydelige, og de viser at begge deler har stor betydning for deltakelsen i idrett. Uansett hvilken sosioøkonomisk gruppe ungdommene tilhører, er det betydelig flere som er aktive i organisert idrett blant de som opplever at familien har god råd sammenliknet med de som opplever det motsatte. Funnene kan også gi en indikasjon på at familiens økonomiske situasjon bare i begrenset grad bidrar til å forklare de store sosioøkonomiske forskjellene i rekrutteringen til den organiserte idretten. For uavhengig av hvor god råd ungdommene opplever at familien har, er det store forskjeller i idrettsdeltakelse etter mengden av sosioøkonomiske ressurser i familien.

BETYR UNGDOMS SOSIALE BAKGRUNN MER FOR IDRETTSDELTAELSE NÅ ENN FØR?

Selv om sosiale ulikheter i ungdomsidretten har vært gjenstand for en del forskning, er det ut fra litteratur-gjennomgangen likevel vanskelig å konkludere entydig om ungdommenes sosiale bakgrunn betyr mer for deltakelse i organisert idrett i dag enn tidligere. Studier fra tidlig på 1950-tallet viser at ungdomsidretten hadde en tydelig sosial profil i de første etterkrigsårene. Dette var samtidig i en periode der bare en

mindre andel av ungdomskullene deltok i idretten. Fra midten av 1960-tallet endret dette seg, og norsk idrett opplevde en enorm vekst i medlemstallene, blant annet på grunn av at store deler av ungdomskullene begynte med organisert idrett (Solnes 2016). Klasseanalyser fra 1980-tallet og fram til 2010, der ungdom har blitt sammenliknet etter foreldrenes yrkesposisjon, kan tyde på at idretten rekrutterte nokså bredt i den første perioden etter den kraftige økningen i ungdomsidretten. Samtidig er det funn som kan tyde på at klasseforskjellene økte noe gjennom 1990-tallet.

Forskning fra de aller seneste årene, som er basert på HEVAS og Ungdata, konkluderer derimot med at rekrutteringen til ungdomsidretten har en tydelig sosial ulikhetsprofil. Dette er studier som legger til grunn en annen definisjon av sosial bakgrunn enn i de klassebaserte analysene. I Ungdata og Hevas måles konkrete sosioøkonomiske ressurser som ungdom i ulik grad har tilgang til gjennom familien sin, og begge studiene viser at det er langt flere ungdommer som deltar i idretten blant de som vokser opp i familier med mange av disse ressursene sammenliknet med de som har færrest. I denne artikkelen har vi vist at sosioøkonomisk bakgrunn har spesielt stor betydning blant de aller mest idrettsaktive ungdommene, de som trener i idrettslag mange ganger i uka. Siden det ikke finnes sammenliknbare studier av sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og idrettsdeltakelse over tid, er det vanskelig ►

- å si noe sikkert om resultatene fra Hevas og Ungdata reflekterer at den sosiale profilen i ungdomsidretten har blitt forsterket over tid.

DEN SOSIOØKONOMISKE GRADIENTEN

Et viktig funn fra Ungdata, som understrekes gjennom de nye analysene som har blitt presentert i denne artikkelen, er hvordan deltakelse i ungdomsidretten kan beskrives som nokså jevnt og lineært økende med mengden av sosioøkonomiske ressurser som ungdommene har tilgang til gjennom familien sin. Økningen skjer fram til et visst punkt forholdsvis langt oppe i det sosioøkonomiske hierarkiet, for deretter å flate ut. Sammenhengen mellom sosioøkonomisk bakgrunn og deltakelse i ungdomsidretten lar seg altså først og fremst beskrive som en gradient, heller som et kategorisk skille mellom to hovedgrupper.

Å forstå sosiale forskjeller i idretten som en gradient av forskjeller avviker en del fra forståelsen av ulikhet i idretten som legges til grunn i mange debatter i det offentlige ordskiftet. Her blir sosial ulikhet gjerne forstått som et kategorisk skille, mellom de som har råd og de som ikke har råd eller mellom de fattige og resten. I analysene her er det riktignok noen funn som gir en viss støtte til en slik forståelse, for det er langt flere som deltar i ungdomsidretten blant de som opplever familieøkonomien som god sammenliknet med

de som opplever at familien har dårlig råd. Samtidig finner vi altså en mer finmasket og tydelig sosioøkonomisk gradient uavhengig av om familien har god råd eller ikke. Dette viser at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og idrettsdeltakelse er mer kompleks enn at den lar seg redusere til et skille mellom de som har og de som ikke har.

Hvor mye betyr så økonomi for ungdoms deltakelse i idretten? Ett svar på dette kan vi få gjennom de studiene der Oslo-ungdom blitt spurt om hva som er de viktigste grunnene til at de ikke trener i et idrettslag (Strandbu & Bakken 2007; Ødegård mfl 2016). Ifølge ungdom er økonomi ikke spesielt viktig, for svaralternativet «for dyrt» var det svært få som la vekt på. Uvillighet til å forplikte seg til faste aktiviteter var derimot langt viktigere årsak til å ikke være med i idrett, mens prioritering av skolearbeid og økte prestasjonskrav var de viktigste årsakene for de ungdommene som hadde sluttet i idretten. Det vil alltid knytte seg usikkerhet til det å fange opp folks motiver for ikke å drive med ulike fritidsaktiviteter gjennom spørreskjemaundersøkelser, men resultatene fra disse studiene antyder at økonomi ikke er den aller største barrieren som ungdom står overfor når det gjelder å kunne være med i idrett. Vi kan likevel ikke utelukke at mange foreldre som har dårlig råd vil strekke seg langt for at barna deres skal få være med på aktiviteter som er vanlig blant dagens barn og unge å være med på. Det er også påvist at ungdom med innvandringsbak-

«Å forstå sosiale forskjeller i idretten som en gradient av forskjeller avviker en del fra forståelsen av ulikhet i idretten som legges til grunn i mange debatter i det offentlige ordskiftet»

grunn vektla de økonomiske sidene ved idretten større betydning som grunn for å slutte med eller ikke være med i idrett. Dette kan tyde på at økonomi er en større barriere for ungdom med innvandringsbakgrunn enn for mange andre.

HVA ER DEN SOSIALE GRADIENTEN ET UTTRYKK FOR?

Hva skyldes så den sterke sammenhengen mellom sosioøkonomisk familiebakgrunn og deltakelse i ungdomsidretten? Per i dag finnes ikke forskning som kan gi fullgode svar, og trolig er det mange faktorer som spiller inn. En mulighet er at den sosiale profilen i ungdomsidretten er uttrykk for kulturelle forskjeller i hva slags liv folk fra ulike sosiale lag ønsker å leve. I noen familier står idrett, trening og fysisk aktivitet sterkere enn i andre, og i den grad

forskjeller i idrettskulturelle normer og verdier følger sosioøkonomiske mønstre kan dette bidra til ulikheter i ungdommers deltakelse i idrett. Stefansen mfl. (2016) viser at foreldrenes involvering i tenårings idrettsaktiviteter får stadig større betydning. I internasjonal forskningslitteratur brukes begrepet «sporting capital» om familier der idrettskulturen står sterkt og der foreldre som gjerne tidligere har vært idrettsutøvere involverer seg aktivt i barnas idrett (Suij 2013), og det hevdes at en slik «sporting capital» er en viktig ressurs for barn både når de skal utvikle konkrete kroppslige ferdigheter som er nyttige i idretten, men også for deres kunnskaper om idrett. En nyere studie fra Oslo viser at slike forhold også kan være viktige i en norsk setting, der en fant en tydelig sammenheng mellom deltakelse i ungdomsidrett og hva slags verdi idretten har i familien (Ødegård mfl. 2016: 71). Det ble ►

«... bare i løpet av de siste ti årene har andelen av alle norske tenåringer som har to utenlandsfødte foreldre blitt fordoblet fra rundt 8 til 14 prosent. Slike endringer kan også ha bidratt til at man i de nyeste studiene finner en tydeligere sosial profil i ungdomsidretten...»

- ▶ også påvist at ungdom som har foreldrene som engasjerer seg i idretten har langt høyere sjanse for selv å fortsette med idrett i ungdomsårene. Analysene fra denne studien viste samtidig at denne typen ulikheter mellom familier bidro til å forklare en del av de sosioøkonomiske forskjellene i deltakelse i ungdomsidretten.

I forlengelsen av dette hevder Strandbu mfl. (2017) at det foregår en økende profesjonalisering av hele idrettsfeltet, som krever mer ressurser enn før. Det er ikke lenger bare toppidretten som bygger sitt arbeid på fagkunnskap, men stadig flere idrettslag setter høye krav til kompetanse hos trenere og resten av idrettsapparatet. Seippel (2016) viser at det over tid har vært en tendens til at ungdom i økende grad velger å være med i idrett og fysisk aktivitet ut fra instrumentelle heller enn sosiale grunner. Strandbu mfl (2017) mener at dette er tegn som viser at det har foregått en form

for «alvorliggjøring» av hele idrettsfeltet, og de reiser spørsmålet om ikke en mer krevende idrettskultur passer bedre inn i middelklassens måte å være foreldre på enn det som er tilfelle blant arbeiderklasseforeldre.

Det er også studier som viser at unge med innvandrerbakgrunn sjeldnere er med i idrett, noe som særlig gjelder jenter (Ødegård mfl 2016). At stadig flere ungdom i Norge har innvandringsbakgrunn kan derfor også bidra til at sosiale ulikheter i idretten forsterkes. Mange innvandrerforeldre har relativt lav sosioøkonomisk status i det norske samfunnet, og bare i løpet av de siste ti årene har andelen av alle norske tenåringer som har to utenlandsfødte foreldre blitt fordoblet fra rundt 8 til 14 prosent. Slike endringer kan også ha bidratt til at man i de nyeste studiene finner en tydeligere sosial profil i ungdomsidretten enn i studier fra 1980- og 1990-tallet. ●

Referanser

B

Bakken, A. (2016). Ungdata 2016. Nasjonale resultater. NOVA rapport 8/16.

Bakken, A., Frøyland, L. R. & Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene? Oslo: <http://www.hioa.no/content/download/123772/3198955/file/Sosiale-forskjeller-i-unges-liv-NOVA-Rapport-3-2016-18-april.pdf>

C

Currie, C. Molcho, M., Boyce, W. Holstein, B., Torsheim, T. & Richter, M. (2008). Researching health inequalities in adolescents: the development of the Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) family affluence scale. *Social Science and Medicine*, 66 (6): 1429-1436.

G

Grue, L. (1982). Den organiserte ungdommen: en empirisk analyse. Sluttrapport fra fase én av foreningsundersøkelsen. Oslo: Kultur- og vitenskapsdepartementet. Ungdoms- og idrettsavdelingen (STUJ).

Grue, L. (1985). Organisert idrettsaktivitet: en undersøkelse av ungdoms oppslutning om organisert idrett. Oslo: Kultur- og vitenskapsdepartementet. Ungdoms- og idrettsavdelingen (STUJ).

I

Ingebrigtsen, J.E. & Aspvik, N.P. (2010). Barns idrettsdeltagelse i Norge - Litteraturstudie av barn i idretten. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning, Senter for idrettsforskning.

K

Krange, O. & Strandbu, Å. (2004). Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002. NOVA rapport 16/4.

M

Moreno-Maldonado, C. mfl. (2017). Measuring the Socioeconomic Position of Adolescents: A Proposal for a Composite Index. *Social Indicators Research*. doi:10.1007/s11205-017-1567-7

Myrli, T. R., & Mehus, I. (2015). Ulikhet i rekruttering og frafall i den organiserte idretten i Trondheim. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 15(1), 51-77.

N

Norges idrettsforbund (2016). Om Norges idrettsforbund. <https://www.idrettsforbundet.no/om-nif/om-norges-idrettsforbund/>

O

Olsen, A. M. (1955) Aktiv ungdom. En undersøkelse av 19-åringers forenings- og idrettsaktivitet. Oslo: Statens ungdoms- og idrettskontor, Kirke- og undervisningsdepartementet.

S

Samdal, O., Mathisen, F. K. S., Torsheim, T., Diseth, Å. R., Fismen, A.-S., Larsen, T., Wold, B. & Årdal, E. (2016). *Helse og trivsel blant barn og unge*. HEMIL-rapport 1/2016. HEMIL-senteret. Universitetet i Bergen.

Seippel, M. K. Sisjord & Å. Strandbu (red.), *Ungdom og idrett* (s. 93-112). Oslo: Cappelen Damm.

Sivesind, K.H. (2012). "Hvilken betydning har personlig bakgrunn og økonomi for barn og unges medlemskap i frivillige organisasjoner?" I: B. Enjolras, K. Steen-Johnsen og G. Ødegård (red.). *Deltagelse i frivillige organisasjoner. Forutsetninger og effekter*. Rapport 4/2012. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Solnes, O. (2016). «Tidleg organisering og institusjonalisering av ungdomsidretten i Norges Idrettsforbund, 1946-1966». I Seippel, Ø. mfl. (red.). *Ungdom og idrett*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Stefansen, K., Smette, I. & Strandbu, Å. (2016). Understanding the increase in parents' involvement in organized youth sports. *Sport, Education & Society* (<http://dx.doi.org/10.1080/13573322.2016.1150834>).

Strandbu, Å. og A. Bakken (2007). *Aktiv Oslo-ungdom*. En studie av idrett, minoritetsbakgrunn og kjønn. NOVA Rapport 2/07. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Strandbu, Å., Gulløy, E., Andersen, P.L., Seippel, Ø. & Dalen, H.B. (2017). *Ungdom, idrett og klasse: Fortid, samtid og framtid*. Kommer i *Norsk sosiologisk tidsskrift*.

V

Vaage, O. F. (2006). *Barns og unges idrettsdeltakelse og foreldres inntekt. Analyse med data fra Levekårsundersøkelsen 2004*. Oslo/Kongsvinger: SSB.

Vaage, O. F. (2015). *Fritidsaktiviteter 1997-2014*. Barn og voksnes idrettsaktiviteter, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene. Oslo/Kongsvinger: SSB.

W

Wichstrøm, L. (1995). *Hvem Hva Hvor*. Om ungdom og idrett. En landsdekkende surveyundersøkelse. Oslo: Kulturdepartementet; Norges forskningsråd.

Ø

Ødegård, G., Bakken, A. & Strandbu, Å. (2016). *Idrettsdeltakelse og trening blant ungdom i Oslo*. Barrierer, frafall og endringer over tid. Oslo: Institutt for samfunnsforskning, Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

Artikkel 9

Av Kåre Hagen

En helhetlig oppvekstpolitikk - og samordningens dilemma

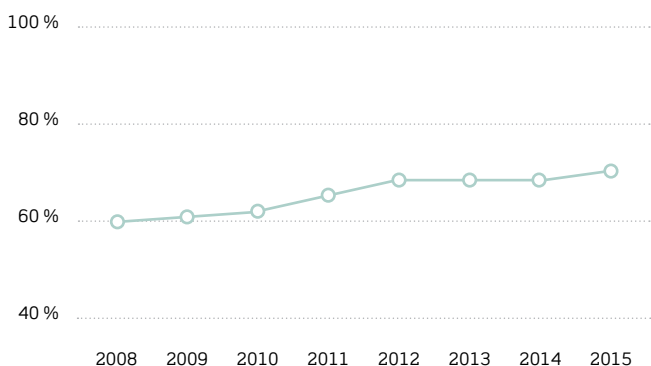
Sammendrag

Hva innebærer egentlig en helhetlig oppvekstpolitikk? Denne artikkelen drøfter ulike årsaker til hvorfor det er vanskelig å få til en effektiv bekjempelse av barnefattigdom og en bred tilnærming til oppvekstpolitikk generelt. Disse problemstillingene sees i lys av begrepet gjenstridige problemer, eller «wicked problems».

Artikkelen viser hvordan levekårsproblemer dannes i grenseflatene mellom sektorer, og ser nærmere på hvordan velferdspolitikken kan løse slike problemer. Det blir også drøftet hvordan og hvorvidt planlegging, desentralisering og organisatoriske reformer kan gi løsninger på gjenstridige problemer på oppvekstfeltet.

Avslutningsvis drøfter artikkelen hva oppvekstfeltet kan lære fra andre områder av velferdspolitikken for å komme nærmere målet om at alle barn og ungdommer i Norge skal få en enda tryggere og bedre oppvekst.

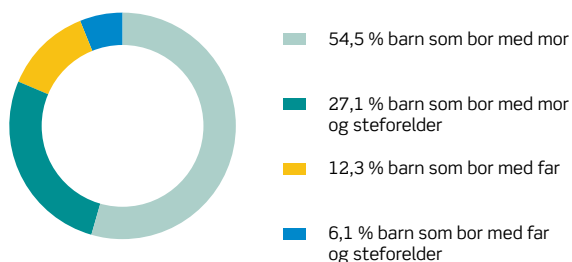
Tall og fakta

Antall fedre som tar ut full eller mer enn fedrekvoten

Andelen menn som tar ut full fedrekvote eller mer innen barnet fylte tre år er på 70 %. Av disse er det 33 % som tok ut full fedrekvote og 37 % som tok ut mer enn full kvote. (SSB Indikatorer for kjønnslikestilling).

— Andel fedre

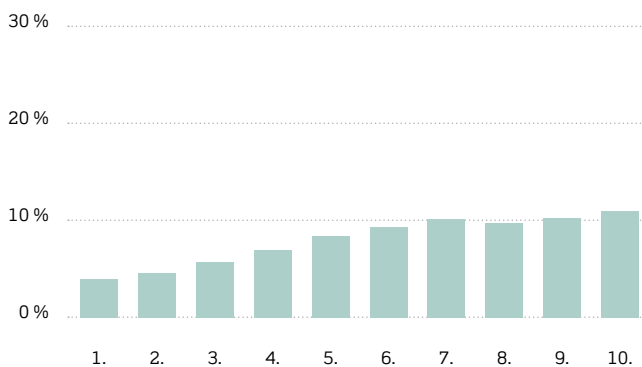
Barn i andre familiekonstellasjoner enn med sine to foreldre

I 2016 bodde hvert fjerde barn i en annen familiekonstellasjon enn med sine to foreldre. Blant disse barna var mer enn 8 av 10 registrert som bosatt hos mor, enten det var med mor alene eller med mor og en steforelder. Nær 2 av 10 var registrert bosatt hos far eller med far og en steforelder. (SSB Familie og husholdninger)

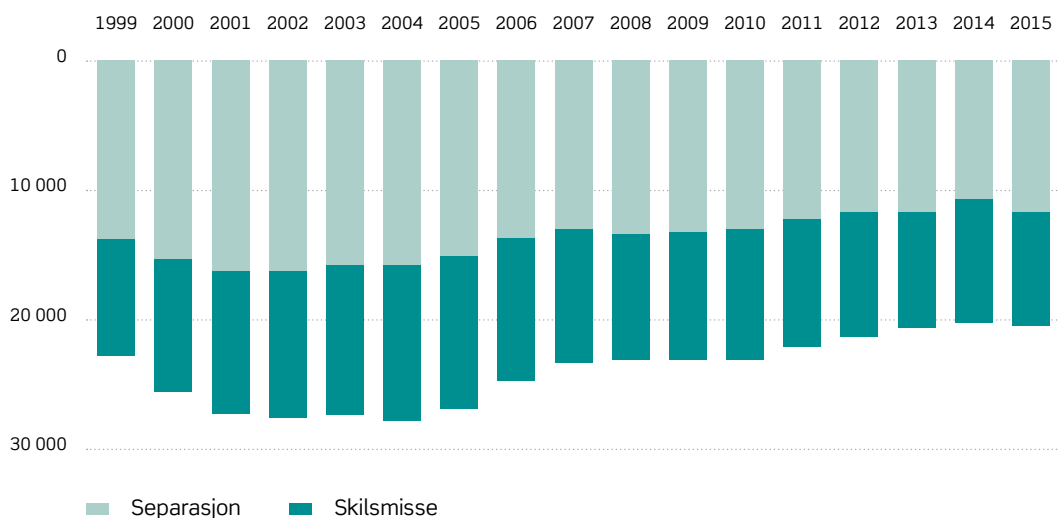
Antallet elever med spesialundervisning i grunnskolen, pr. trinn

Antallet som får spesialundervisning, øker i takt med alder og skoletrinn. Det vil si at det er langt flere i ungdomsskolen som får spesialundervisning, enn i barneskolen. I 1. klasse får 4 % av elevene spesialundervisning, mens andelen har doblet seg i 10. klasse. (Utdanningsdirektoratet, 2016).

■ Andel elever med spesialundervisning

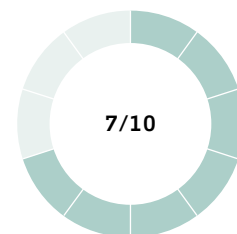
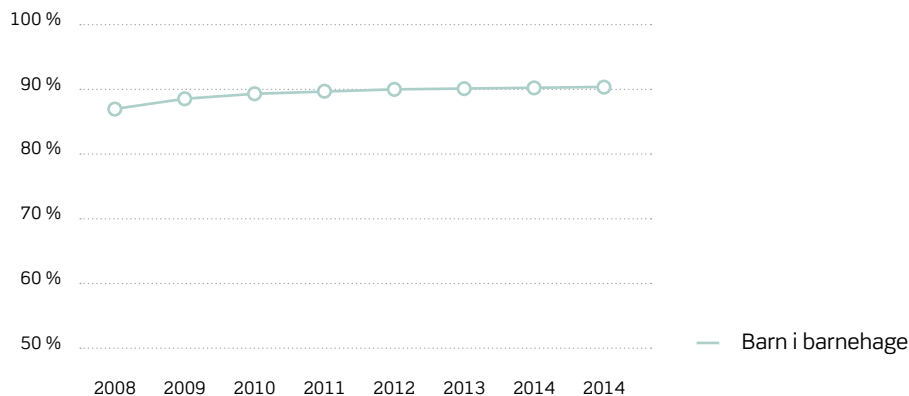
Antall barn under 18 år som har opplevd skilsmisse eller separasjon. 1999–2015

I 2015 opplevde i overkant av 20 000 barn at foreldrene ble skilt eller separert. Det finnes ikke tilsvarende tall for hvor mange samboerpar med barn som gikk fra hverandre. Stadig flere barn vokser opp med foreldre som er samboere, og vi vet derfor ikke hvor mange barn som til sammen blir berørt av foreldrenes samlivsbrudd. (SSB Ekteskap og skilsmisse).

Andel barn i barnehage 2008–2015

90 % av alle barn i alderen ett til fem år går i barnehage. I 2015 var dekningsgraden for barn i alderen ett til to år 81 % mens den var 97 % for tre til femåringer (SSB Indikatorer for kjønnslikestilling).

7 av 10 ungdommer mellom 13 og 16 år er svært fornøyd med foreldrene sine. (Bakken, 2016).

Kåre Hagen

Hagen er leder for Senter for velferds- og arbeidslivsforskning ved Høgskolen i Oslo og Akershus. Han er statsviter fra Universitet i Oslo, og har forsket på velferdsordninger i ulike land, fattigdom og reformer i offentlig sektor. Hagen har vært mye brukt innen utredning av velferdspolitikken; han satt i utvalget som utredet NAV-reformen (NOU 13:2004) og ledet arbeidet med utredningen om innovasjon i omsorgssektoren (NOU 11:2011).

INNLEDNING

Alle er for en helhetlig oppvekstpolitikk. Og alle vil ha et samfunn som sikrer barn og ungdom en trygg ferd fra fødsel til voksenliv. Men selv i det godt utviklede norske velferdssamfunnet er det mange som opplever en første livsfase langt fra dette idealet. For dem – og deres foreldre og familie – er det en mager trøst at barndom og oppvekst er tryggere i Norge enn i kanskje noe annet land. Norge sliter med å få på plass en effektiv bekjempelse av barnefattigdom. Det er store utfordringer i barnevernet. Mange ungdommer snubler på veien gjennom skolegang og arbeidsliv. En helhetlig politikk er et godt svar, men på hvilke spørsmål?

Målet om helhetlig politikk gjenfinnes på alle velferdssamfunnets områder. I helsevesenet, i arbeidsinkluderingen og i eldrepolitikken etterlyses sammenhengende tiltakskjeder, samhandling, samordning, koordinering, bedre samvirke og tverretattlig og tverrsektorielt samarbeid. Hvordan er det mulig at vi i et så lite, oversiktlig og lettstyrt samfunn som det norske, og med så stor enighet om velferdspolitikkenes mål, har klart å komme i en situasjon hvor alle tilsynelatende roper etter helhet? Og hvis alle vil ha helhetlighet, hvorfor er det da så krevende å få det til?

Et utgangspunkt kan hentes fra det statsvitenskapelige begrepet 'wicked problems'. På

«Et mål om at samfunnet i alle sammenhenger skal legge ‘barnets beste’ til grunn er en flott ambisjon, samtidig som det i praksis ikke er entydig hva det skal innebære»

norsk er dette blitt oversatt til ‘gjenstridige problemer’ (Difi 2014). Begrepet er ment å fange de utfordringer som oppstår når politiske målsettinger blir formulert på en slik måte at de bare kan nås ved ekstremt høye nivåer på informasjon og samvirke fra alle som på en eller annen måte kan innvirke på sluttresultatet. Et bærekraftig samfunn er et slikt mål. Bedre folkehelse og verdig alderdom er andre eksempler. En trygg og god oppvekst likeså. Et mål om at samfunnet i alle sammenhenger skal legge ‘barnets beste’ til grunn er en flott ambisjon, samtidig som det i praksis ikke er entydig hva det skal innebære. Slike målformuleringer framstår som så gode at ingen kan være imot. Samtidig er det uklart hva man da er for, helt konkret.

Denne artikkelen faller i tre deler. Først skal vi se nærmere på velferdspolitikken med sammensatte (komplekse) målsettinger, og vise hvordan dette er et typisk trekk ved en velutviklet og ‘moden’ velferdsstat. Deretter presenteres tre tradisjonelle svar på ‘wicked problems’: planlegging, desentralisering og organisatorisk reform. Den tredje og siste delen er en diskusjon av hva oppvekstfeltet muligens kan lære fra andre områder av velferdspolitikken for å komme nærmere et mål om at alle barn og ungdommer i Norge skal få en enda tryggere og bedre oppvekst.

POLITIKK MED KOMPLEKSE MÅL

Oppvekst foregår i et veikryss: her møtes arealplanlegging, samferdsel, familie-, helse-skole-, kultur-, trygde- og arbeidsinkluderingspolitikken. Noen tiltak rettes direkte mot barna, andre er indirekte og skal påvirke foreldrenes levekår og lokalsamfunnets kvaliteter. Noen tiltak rettes mot særlig utsatte barn og risikogrupper, andre er av universell karakter. Noen tiltak skal påvirke det fysiske rommet, andre tiltak skal påvirke barn og ungdoms aktiviteter. Tre forvaltningsnivåer er involvert, mer eller mindre med tydelig avgrensede ansvarsområder. Politikken skal respektere foreldrenes hovedansvar for sine barns oppvekst, men samtidig også gripe inn slik at svake familieressurser ikke forplanter seg for sterkt gjennom sosial arv og urettferdige forskjeller i livssjanser. Og oppi det hele skal det foregå en massiv kvalifisering for å utdanne den arbeidskraft som økonomien trenger. Et femtenårig løp fra barnehage og utvideregående skal gjøre hvert enkelt individ etterspurt i morgendagens marked for arbeid, og barna skal sosialiseres til nye medborgere som deler det felles normgrunnlag som kreves for et godt fungerende demokrati i et stadig mer fleretrinns samfunn. For å nå målet om en trygg og god oppvekst for alle er det mye som skal på plass. ►

«Etter hvert som samfunnet ble rikere, skjedde det en glidning over mot målformuleringer som er mer ambisiøse, men som også er på en slik form at de er umulige å oppnå»

- Denne kompleksiteten gjør at oppvekstpolitikken får tre utpregede trekk. For det første er det vanskelig, nærmest umulig, å avgrense hva som er, og hva som ikke er, oppvekstpolitikk. I stor grad dannes de konkrete oppvekstvilkårene som (bi-)virkninger av ansvar og beslutninger som ligger i helt andre samfunnssektorer. For det annet, dette betyr at det er svært vanskelig, i praksis umulig, å danne kriterier for god måloppnåelse, enn si gode nok eller akseptable nivåer på oppvekstvilkår. Ingen politiker vil si at nå er barnevernet godt nok, så nå må andre formål prioriteres. I stedet formuleres nullvisjoner av typen 'ett barn i fattigdom et ett for mye', 'ingen barn skal mobbes', 'alle har rett på en god oppvekst'. For det tredje, når målene blir formulert slik at de i praksis aldri kan nås,

følger det ingen logisk eller teknisk anvisning på hva som er effektive virkemidler. Defineres barnefattigdom ved hjelp av et kronebeløp for en minste husholdningsinntekt, innebærer det en anvisning av økte kontantoverføringer til de inntektsfattige, og det kan beregnes presis hva det vil koste å avskaffe barnefattigdommen. Om fattigdom derimot oppfattes som (og mer empirisk korrekt) et sammensatt fenomen som rommer både materielle, sosiale, kulturelle og ideologiske dimensjoner, følger det ikke med en oppskrift for hva man da bør gjøre. I stedet blir det slik at selve definisjonen impliserer at problemet aldri kan bli løst. utfordringen er satt på en ikke løsbart form. Det oppstår et paradoks: i bestrebelsene på å bekjempe den fattigdom som skal uryddes, defineres fattigdom på en måte som gjør det umulig å lykkes fullt ut.

Det er nettopp dette forholdet mellom de gode, ambisiøse målformuleringene og den faktiske velferdspolitikkenes realistiske muligheter til å lykkes, som de to amerikanske statsviterne Horst Rittel og Melvin Webber i 1973 fanget i begrepet 'wicked problems'. De tok utgangspunkt i den historiske observasjon at i de rikeste og mest utviklede landene hadde det foregått en forskyving fra en politikk basert på enkle håndfaste mål det var mulig å oppnå ('tamme problemer'), til målsettinger som i sin natur er umulige å realisere ('ville problemer'). Politikkens mål blir rett og slett så ambisiøst at samfunnsstyring blir umulig. Som sådan føyde deres bidrag seg inn i en bølge av 1970-tallets kritikk mot en voksende offentlig sektor fra innflytelsesrike amerikanske forskningsmiljøer. Men når begrepet likevel har overlevd, er det nok fordi det fanger et essensielt trekk ved de modne velferdsstater, ikke minst i Skandinavia

Poenget er at i velferdssamfunnets tidlige historiske fase ble de velferdspolitiske målene formulert på svært konkrete måter. Etter hvert som samfunnet ble rikere, skjedde det en glidning over mot målformuleringer som er mer ambisiøse, men som også er på en slik form at de er umulige å oppnå.

En god illustrasjon på overgangen fra enkle til komplekse mål er betydningen av 'arbeid for alle'. Så lenge dette betød at alle arbeidssføre menn skulle sikres arbeid, at de arbeidsuføre

skulle ha trygd og en mann skulle tjene nok til å forsørge kone og unger, kunne det gjennomføres med en generell økonomisk politikk og oppbyggingen av et trygdesystem. En særskilt oppvekstpolitikk ble overflødiggjort. Så lenge arbeidslønn og/eller trygd sikret familieøkonomien, ville barn få en trygg oppvekst: penger fra far, tjenester fra mor. Statens rolle var å drive skole. Utover på 1970-tallet innledes en stille revolusjon. Retten til arbeid blir like selvsagt for kvinner som for menn. Deretter utvides retten til også å gjelde personer med funksjonsnedsettelse og lave kvalifikasjoner. Utover på 1990-tallet utfordres skillet mellom arbeidssføre og -ufør. Parolen blir at alle har en restarbeidsevne som skal brukes. I sykefravær-arbeidet rår nå idéen om at man blir frisk av å jobbe. Målet om arbeid for alle er blitt til målet om et inkluderende arbeidsliv.

Samtidig ble det utviklet en politikk som understøtter arbeidspolitikken: To-inntektsfamiliens utvikling utløste reformer for å sette foreldre i stand til å forene yrkesdeltakelse og familieansvar, både ved rett til inntekt under familie-relatert fravær fra arbeid, og ved å overføre store deler av det familieproduserte omsorgs- og tilsynsarbeidet til offentlig sektor. Hvorvidt framveksten av betalte omsorgspermisjoner, barnehager og SFO skal oppfattes som en utvikling av en nødvendig sosial infrastruktur for et inkluderende arbeidsliv eller som en oppvekstpolitikk for barn, blir nærmest et ►

"Wicked problems"

...eller "gjenstridige problemer" på norsk, er forholdet mellom ambisiøse mål og de realistiske mulighetene til å oppnå målene i velferdspolitikken.

- ▶ skjønsspørsmål: Det er begge deler, avhengig av om barnets eller samfunnets perspektiv legges til grunn. Et stort antall kvinner har, mer eller mindre frivillig, valgt deltidsarbeid som tilpasning mellom familieansvar og egen yrkeskarriere. Hvorvidt deltidsarbeid er godt eller dårlig i et barne- og oppvekstperspektiv, herunder også vurderingene av kontantstøttens effekter, er av de mest kontroversielle spørsmålene i norsk politikk.

Politikkens ambisjoner om et inkluderende arbeidsliv og de reformer som skal muliggjøre dette, har hatt som følge at sentrale virkemidler for en trygg og god oppvekst ligger i arbeidslivspolitikken. Den inntektsdefinerte barnefattigdommen i Norge er i betydelig grad knyttet til svak yrkesdeltakelse blant foreldre med innvandrerbakgrunn. Bekjempelse av oppvekst i fattigdom (som et ledd i oppvekstpolitikken) blir dermed en oppgave for kvalifiserings- og inkluderingspolitikken. For en annen stor gruppe av barn i fattigdom ligger løsningene i helsesektorens arbeid med rehabilitering, rusavhengighet og psykiske lidelser. For en tredje viktig gruppe, ungdommer som sliter med å fullføre videregående opplæring, ligger løsningene i grenselandet mellom skole og arbeidsinkludering. Utvides definisjonen av (barne-)fattigdom til også å romme sosial marginalisering, blir både arbeids- og helsepolitikken ineffektiv som fattigdomsbekjemper. Tiltak fra andre politiske ansvarsområder, som skole, kultur og sivilsamfunn, må utvikles.

Eksemplene viser at når velferdspolitiske målsettinger øker i ambisjoner så vokser de samtidig i kompleksitet fordi det skjer en integrasjon med andre politiske ansvarsområder. De virkemidlene som må anvendes for å løse problemene må bli flere, og av historiske grunner 'eier' hver sektor bare 'sin' del av utfordringen.

DET FØRSTE SVAR: BEDRE PLANLEGGING!

Det klassiske svaret på samordningsproblemer er planlegging. Planlegging er i sin kjerne nettopp en gjennomtenkt mobilisering av flere tiltak som må iverksettes samtidig, eller i en helt bestemt tidsrekkefølge. Etterkrigstidens velferdsstat ble bygget med to idéer, og uten sterke motforestillinger: Det første var at rasjonell samfunnsstyring krever en inndeling av oppgaver i sektorer. Slik militæret er delt inn i infanteri, marine og luftvåpen, er det fornuftig å dele velferdssamfunnet inn i helse, trygd, arbeid, skole, bolig. Hver sektor fikk sine egne utdanninger og tilhørende profesjoner, alle arbeidende med hvert sitt definerte, avgrensede aspekt av folks velferd. Den andre ideen var forestillingen om en avklart arbeidsdeling mellom politikere og fagekspertise. Politikerne skal sette målene og mobilisere ressursene, gjennomføringen skal overlates til ekspertene. Unntaket (som bekreftet regelen), og i prinsippet et tidlig, førmoderne, innslag av helhetlig tenkning, var familiepolitikken.

«Slik militæret er delt inn i infanteri, marine og luftvåpen, er det fornuftig å dele velferdssamfunnet inn i helse, trygd, arbeid, skole, bolig»

Den gikk ut på å sette familien, underforstått den hjemmeværende husmor, i stand til å fungere som en god oppvekstbase for barn. De tiltak som ble oppfattet som viktige for å understøtte dette målet, ble samlet i et familie-departement. Som en kuriøs arv fra denne tenkningen ligger fortsatt barnetrygd, barnevern og forbrukerpolitikken i samme departement.

I etterkrigsårene vokste det dermed fram et sektorinndelt ekspertstyre, innenfor en organisasjonsmodell med tydelige ansvarsgrenser. Samtidig ble de velferdspolitiske målene mer komplekse, og fordret virkemidler fra flere sektorer for å realiseres. Fra 1970-tallet vokser det fram, fra samfunnsvitenskapelige miljøer (særlig i USA) er kritikk av forestillingen om at planlegging, i praksis, faktisk er mulig. Som nevnt over stammer begrepet 'wicked problems' fra denne forskningen.

DET ANDRE SVAR: DESENTRALISERING

Kjernen i kritikken av det planlagte samfunn var at koordineringsproblemene i et velutviklet velferdssamfunn er så enorme at det offentlige ansvaret i stedet må reduseres. Det er rett og slett ikke praktisk mulig å samle og bearbeide på et sentralt hold all den informasjon som er nødvendig for å finne de effektfulle kombinasjonene av virkemidler. I stedet ble oppskriften en 'modernisering' av velferdssamfunnet gjennom tre strategier: Den ene er å sette tydeligere

grenser for de offentlige ambisjoner, og overlate mer av godeproduksjonen i samfunnet til marked, husholdninger og sivilsamfunn (privatisering). Den andre strategien er å fristille enheter i statsorganisasjonen, gi dem enkle og tydelige mål og stor frihet i valg av virkemidler (målstyring). Den tredje strategien innebar en overføring av oppgaver til lavere forvaltningsnivåer (kommunalisering). I perioden 1980-2000 skyller en reformbølge over de mest utviklede velferdsstatene. 'Old Public Administration' skal erstattes av 'New Public Management (NPM)'.

Det vil føre for langt å gå inn i kritikken av disse reformene, men i stedet bare fastslår vi at de forsterket velferdspolitikken fragmentering. Heller enn å løse samordningsproblemer og 'wicked problems', bidro reformene til å forsterke dem. Et viktig reformpremiss kom ikke på plass: Hverken politikere eller velgerne var villige til å redusere ambisjonene i velferdspolitikken så sterkt som NPM-oppskriften krevde. Som reaksjon på den manglende effekten på velferdsstatens problemløsningskapasitet vokste det utover på 1990-tallet i stedet fram en ny agenda: Nå gjelder det å få velferdsstatens mange bein og armer til å fungere sammen som én kropp. Politikk og styring må være 'helhetlig'. Veien gikk ikke tilbake til etterkrigstidens planlegging, men videre til store systemendringer i helse- og velferdssektorene. ►

► **DET TREDJE SVAR: RE-INTEGRASJON**

Ved inngangen til 2000-tallet kommer Samhandlingsreformen og NAV-reformen. Begge reformene er sydd over samme idé: Prinsippet for all organisering må være det enkelte individs behov, slik de utspiller seg i en tidsdimensjon. Typisk vil en pasient foreta en vandring fra diagnostisering (fastlege/spesialist) via behandling (i sykehuset) til rehabilitering og omsorgstjenester (i kommunen). En behandling er et pasientforløp. Målet blir definert som en helhetlig behandlingsskjede, og fra det begrunnes en systemreform for å få spesialist- og kommunehelsetjenesten til å samhandle bedre.

Strømmer inn og ut av arbeid foregår også i tid. En person som sliter med å komme inn i arbeid vil trenge en 'sammenhengende tiltakskjede': Fra først å tilegne seg kompetanse og mestrings- evne, via arbeidstrening og så til ordinært arbeid. Og veien innenfra og ut forsøkes smalet inn ved tidlig innsats mot sykefravær og førtidspensjonering, og med en aktiv seniorpolitikk for de eldste. Den organisatoriske konsekvensen ble en NAV-reform, hvor alle arbeidspolittikkens individrettede virkemidler samles i én verktøykasse. Brukerne skulle møte virkemiddelapparatet gjennom 'én dør inn'. Tiltakene for integrasjon av innvandrere er utviklet som en kjede fra introduksjonsprogram til kvalifiseringsprogram til arbeidsmarkeds- tiltak til (et håp om) ordinært arbeid.

Samhandlings- og NAV-reformen er to eksempler på politiske systemreformer som adresserer komplekse målsettinger og en visjon om helhetlighet. Reformprinsippet er – om enn noe skjønsmalt – at brukerens samlede livssituasjon skal være i sentrum for all oppmerksomhet. Det er virkninger på brukerens samlede livskvalitet som er – i alle fall på papiret – kriteriet for hva som bør gjøres. På eldrepolitikkens område skjer det også en interessant utvikling. Målet om at alle skal ha rett på en verdig alderdom er blitt konkretisert til at alle skal kunne bo i eget hjem så lenge som mulig. Dermed er målet anvisende for en praksis hvor omsorgs- og helsetjenester organiseres rundt og i brukernes eget hjem, og aktivitets- og kulturtiltak ut fra målgruppens bosted.

Både NAV og Samhandlingsreformen sliter med å leve opp til ambisjonene. Men ingen sterke røster etterlyser noe radikalt annerledes. Kritikken går på at de ikke (ennå) fungerer slik man ønsker. Det interessante i vårt perspektiv er likevel hvordan disse reformene har klart å konkretisere, og omdanne, ambisiøse mål som Gode helsetjenester for alle og Verdens mest inkluderende arbeidsliv til praktiske reformoppskrifter: I helsesektoren gjelder det å få fram en konkret, funksjonelt sammenkjedet serie av oppgaver – 'et helhetlig pasientforløp'. Et inkluderende arbeidsliv blir konkretisert til at alle virkemidler som kan understøtte det enkelte individs muligheter for å komme i, og holde på arbeid, skal anvendes innen samme

«De varige og gode løsningene på barns oppvekst i fattigdom ligger i et bedre samspill med arbeidspolitikken og med helsetjenestene. Det er arbeid, ikke kontantoverføringer, som er det gode virkemiddelet»

organisasjon. 'Alt verktøy i samme kasse'. Rittel og Webber ville kanskje ha konkludert med at norsk velferdspolitikkk på disse to områdene har klart å 'temme' 'wicked problems'.

DEL 3: HVA BØR EN HELHETLIG OPPVEKSTPOLITIKK VÆRE?

På oppvekstfeltet står det norske velferds-samfunnet ovenfor fem utfordringer:

Den første er fattigdomsutfordringen. Som nevnt ligger løsningene i tiltak rettet mot foreldrene og arbeidet med å øke yrkesdeltakelsen slik at familiene sikres inntekt fra arbeid, at barna opplever foreldre som er i regulær

aktivitet. Dels er altså dette en jobb for arbeidsinkluderingspolitikken, dels er dette en jobb for helse- og omsorgstjenestene. De varige og gode løsningene på barns oppvekst i fattigdom ligger i et bedre samspill med arbeidspolitikken og med helsetjenestene. Det er arbeid, ikke kontantoverføringer, som er det gode virkemiddelet.

Den andre utfordringen er barnevernet og de tilliggende tiltakene som alle har til formål å sikre en god og trygg relasjon mellom barn og nære, ansvarstagende voksenpersoner. Barnevernet er fellesskapets vern av barn og ungdom mot svikt i familien. De gode løsningene ligger i bedre samspill mellom de virkemidler en velferdspolitikkk kan ta i bruk og den autonomi familieinstitusjonen i utgangspunktet skal ha. ►

- Den tredje utfordringen ligger i å sikre alle ungdommer en kvalifisering som leder til en fast tilknytning til arbeidslivet. Ungdommer med utfordringer må oppleve at skolepolitikk og arbeidsinkludering virker sammen og gir den enkelte den motivasjon og de muligheter som kan lede videre til arbeid eller gjennomført utdanning. Det er i samhandlingsflaten mellom skole og arbeidsliv at nøkkelen ligger.

Den fjerde utfordringen ligger i livsmestring. Til tross for at ungdom flest på mange områder skikker seg vel, tyder mye på at nivåene på mistriksel og psykiske lidelser er økende. Noen av årsakene kan ligge i de rådende oppfatninger av vellykkethet og normalitet, noe ligger i skolens evne til å kunne se hver enkelt elev, og gi en god læring ut fra den enkeltes forutsetninger. Løsningene vil måtte ligge i grenseflatene mellom skole, velferdstjenester og ungdomsmiljøenes kultur og normer.

Den femte og siste utfordringen ligger i sosialisering. Den norske demokratiet, og det fundament av likestilling, toleranse og alles deltakelse som dette hviler på, fordrer at nye velgere deler et felles verdigrunnlag. Et slikt grunnlaget er ikke skapt en gang for alle, men må stadig trimmes og gjenskapes. Dette må skje i grenseflaten mellom skole, offentlighet og sivilsamfunn.

Felles for disse utfordringene er hvordan de nettopp oppstår der sektoransvar møtes. Én

sektor, det være seg skole, helse, arbeid, familie eller kultur, sitter i regelen med et lovbestemt hovedansvar, samtidig som de effektive virkemidlene og løsningene samtidig ligger under andre sektorer eller i pakker med innhold fra flere sektorer. Levekårsproblemer i den modne, norske velferdsstaten er neppe ressursproblemer, men 'grenseflateutfordringer'. Når det rike norske samfunnet klarer å få 19 av 20 barn gjennom en økonomisk trygg barndom, er pengemangel ingen troverdig forklaring på hvorfor vi ikke lykkes med den 20. Når ungdommer faller ut av videregående skole er det ikke fordi samfunnet ikke har råd til å gi dem utdanning. Det er fordi samvirket mellom skole, andre kvalifiseringstiltak og arbeidslivet på en eller flere måter ikke fungerer.

Manglende koordinering er en samhandlingsutfordring. Skal god samhandling komme i gang, fordres at alle eierne av sine sektorspesifikke virkemidler deler samme oppfatning av hva som er utfordringen, og at denne utfordringen er formulert på en slik måte at den er handlingsanvisende for hva de ulike aktørene må gjøre for å understøtte effekten av hva andre gjør.

Lærdommen fra forskningen rundt 'wicked problems' er at skal den offentlige politikken lykkes med 'gjenstridige problemer' må dens målsettinger formuleres på en måte som anviser hvordan virkemidler som 'eies' i ulike sektorer kan vris inn mot å understøtte politikkenes mål. Eksemplene med NAV- og

«Det er pasientens eller brukerens livskvalitet som er målestokken»

Samhandlingsreformen viser hvordan det konsekvente fokus på tjenestenes målgruppe, den enkelte pasient, den enkelte bruker, ble drevet i gjennom som omdreiningspunkt og kriterium for praktisk reformarbeid. Fra fokuset på pasient og bruker kom bevisstheten om at virkemidlene må virke i en tidsdimensjon, og ikke minst, kriteriene for vurderinger av om virkemidlene virker blir mer entydige. Det er pasientens eller brukerens livskvalitet som er målestokken.

Skal målet om alles rett til en god og trygg oppvekst bli noe mer enn en litt diffus visjon om et godt samfunn for alle, må feltet finne sitt 'omdreiningspunkt'. Hva betyr det konkret å utvikle en oppvekstpolitikk hvor det enkelte barn og den enkelte ungdom står konsekvent i sentrum for alle velferdsstatens tiltak med innvirkning på ungdommens livssituasjon? Hva

kan være oppvekstfeltets versjon av Samhandlingsreformen eller NAV-reformen? Hvilket mål i oppvekstpolitikken kan gjøres så konkret at det kan danne kriterium for hvordan virkemidler bør organiseres langs en tidsdimensjon?

Oppvekst er i seg selv noe som foregår i tid. Ryggraden i dette tidsforløpet er skolen (inkludert barnehagen). Kan skolen gjenreises som den arena som i større grad også er den organisatoriske referansen for flere oppvekstpolitiske tiltak? Kan det være hensiktsmessig å ikke rendyrke skolen som kun et kvalifiseringsløp, men også betrakte den som barn og unges viktigste arena for god og trygg oppvekst? Skolehelsesøstrene er på vei tilbake. SFO og PP-tjeneste er oppvekstpolitiske virkemidler som utgår fra skolen. Mobbeprogrammer organiseres bedre med utgangspunkt i skolen, ►

- ▶ selv om mye mobbing også foregår i fritidsarenaen. Ferietiltak for ungdom fra ressursfattig familiebakgrunn organiseres kanskje bedre som sommerskoler enn som feriekolonier? Kan det tenkes at en bedre politikk mot frafall i videregående skole kan være å reorganisere grenseflatene mellom skole og arbeidsliv – inspirert av hvordan NAV-reformen har endret på forholdet mellom trygd og arbeid? Når opp mot alle småbarn går i barnehage, betyr det at hele barnebefolkningens variasjon vil utspille seg i og innen denne institusjonen. Bør ikke da (innholdet i) barnehagen også sees på som mulige virkemidler for demping av de levekårsproblemer som tradisjonelt tilhører barnevernet og fattigdomstiltak? Bør ikke barnehagen betraktes som en arena hvor det nettopp bør produseres de tjenester og goder som barn med svake familieressurser trenger å bli tilført?

Helse og arbeidsliv er sektorer som kjenne-tegnes av omfattende kunnskapsgrunnlag. Man vet mye om pasienter og personer som sliter med fotfeste i arbeidslivet. Reformene er drevet fram av ny kunnskap om hvordan pasienter og brukere må få sine behov og gode løsninger fra tiltak som virker sammen. Til sammenlikning er kunnskapen om oppvekstutfordringer, og årsaker til at barn og ungdom faller ut av et godt oppvekstløp, svært mager.

Det er bred enighet om behovet for mer kunnskap om hvilke faktorer som skaper god og

dårlig oppvekst for barn og ungdom. Men mer kunnskap er ingen garantist for at ny kunnskap er relevant. Hvis denne artikkelens påstand om at levekårsproblemer dannes i grenseflatene mellom sektorer har noe ved seg, må ny forskning studere nettopp disse grenseflatene. Forskningen må hente sine forskningsspørsmål fra barn og ungdoms hverdag, slik de opplever møtet mellom velferdspolitikkenes sektorisering. Et dilemma kan da lett oppstå, fordi forskningen selv har en tendens til å bli sektorisert. Norsk skoleforskning snakker for lite med helseforskning og arbeidslivsforskning – og omvendt. Dette skyldes ikke bare at ansvaret for å utvikle kunnskapsgrunnlaget for de offentlige tiltakene i det vesentlige er like sektorisert som velferdsstaten for øvrig, men også at forskningens logikk er å trenge stadig dyrere inn i svært spesifikke tematikker.

Utviklingen av et samfunn, og en offentlig velferdspolitik som kommer stadig nærmere et mål om å sikre alle barn og unge en trygg og god oppvekst må derfor må derfor vokse fram gjennom to utviklinger. Den første er å løse det 'wicked problem' som vil vedvare dersom ikke politikkenes mål blir konkretisert til en handlingsanvisende form, den andre er å utvikle og styrke den nye kunnskap som kan gjøre at summen av de tiltak velferdssamfunnet opererer, faktisk bidrar til det mål alle er enige om. ●

Referanser

D

Direktoratet for forvaltning og ikt (2014). Mot alle odds? Veier til samordning i norsk forvaltning. *Difi-rapport nr 7*.

R

Rittel, H. W., & Webber, M. M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *Policy sciences*, 4(2), 155-169.

Artikkel 10

Av Anne Skevik Grødem

Farvel til den barnevennlige velferdsstaten?

Om velferdsordningenes rolle i å bekjempe lavinntekt i barnefamilier

Sammendrag

Den norske velferdsstaten omfatter en rekke støtteordninger til familier med barn under 18 år, men de fleste av disse er blitt redusert siden slutten av 1990-årene. Er dette en viktig grunn til at barnefattigdommen øker så sterkt som den gjør? Har vi rett og slett en mindre barnevennlig velferdsstat nå enn det som var tilfelle for bare 15–20 år siden?

Norge har lange tradisjoner for en aktiv politikk rettet mot familier med barn, som barnetrygden, stønader til enslige forsørgere, svangerskapspermisjon, et bredt barnehagetilbud, og kontantstøtten. Denne familierettede politikken er grunnet i et tankesett om at det lønner seg for samfunnet å investere i barn og barnefamiliene.

Innsatsen har i senere tid dreid seg mot å investere i tjenester som barnehage, fremfor økonomiske ytelser. Dette har vært offisiell politikk siden regjeringsskiftet i 2013. Likevel er endringene i de økonomiske stønadene i beste fall en delforklaring på hvorfor barnefattigdommen øker så sterkt. Reduseringen i barnetrygden har mest betydning.

Når man dreier investeringspolitikken mot tjenester, sikrer man i større grad at ressursene kommer barna til gode. Samtidig mister barnefamiliene noe av styrings- og valgmulighetene for barna sine.

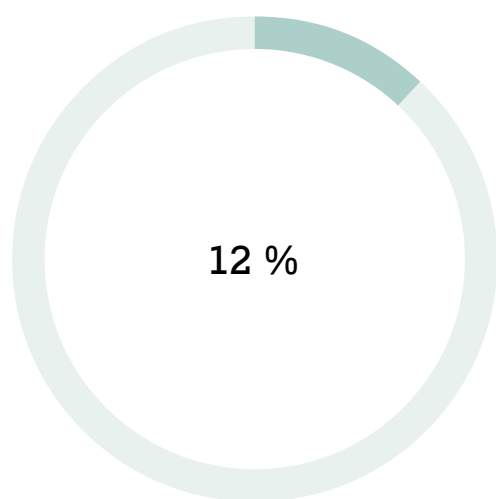
Med investering i tjenester er det ikke umulig at barnefattigdommen (målt etter inntekt) kan øke, samtidig som levekårene til barna forbedres. Vi mangler kunnskap om hvordan tjenester påvirker livskvaliteten og handlingsrommet til familier med lav inntekt.

Barnefamilieutvalget (NOU 2017:6) anbefalte i mars å videreføre investeringen i tjenester fremfor økonomiske ytelser. Flertallet ønsker å tilby gratis barnehage, som finansieres gjennom en avvikling av kontantstøtten, og behovsprøving (men styrking av satsene) for barnetrygden.

Forslaget kan sies å ha en sterkere fattigdomsprofil, men utvalgets mindretall mener at behovsprøving vil føre til svært høye marginalskatter for en del barnefamilier, og at behovsprøvingen dermed kan bli en fattigdomsfelle.

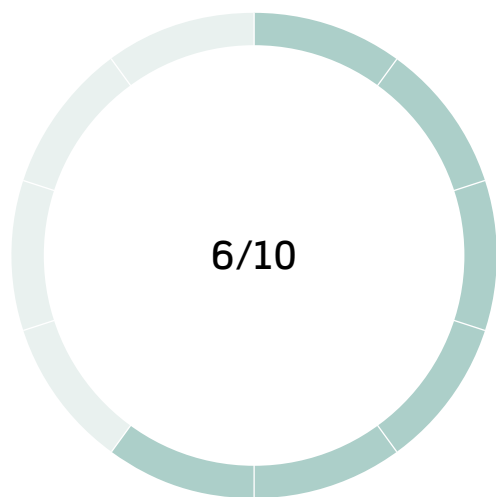
Tall og fakta

Inntekt gjennom offentlige overføringer

136 000

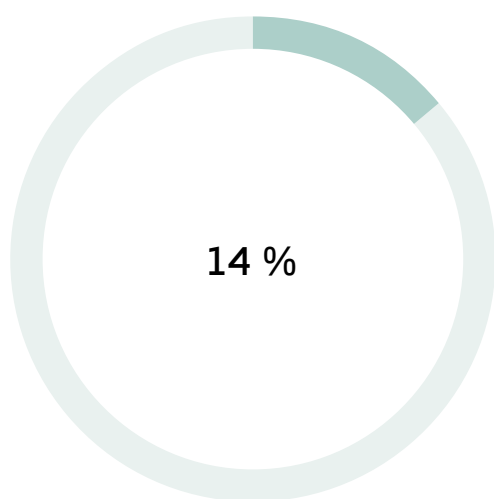
barn (12 %) vokser opp i husholdninger som mottar mer enn halvparten av samlet inntekt gjennom offentlige overføringer.

Barn i lavinntektsgruppen

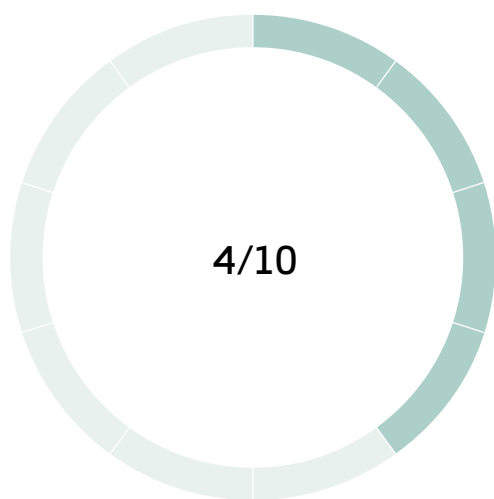
6 av 10 barn i lavinntektsgruppen er i slike husholdninger.

Enslig forsørger

156 000

barn vokste opp i en husholdning med enslig forsørger i 2015. Dette tilsvarer 14 % av alle barn.

Barn i lavinntektsgruppen

4 av 10 barn i lavinntektsgruppen 2015 hadde en enslig forsørger.

Anne Skevik Grødem

Skevik Grødem (dr.polit.) er ansatt som forskningsleder ved Institutt for samfunnsforskning. Hun har tidligere arbeidserfaring fra NOVA, Fafo og Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. Grødem har gjennomført prosjekter om blant annet sammenliknende sosialpolitikk (med vekt på familiepolitikk), levekår etter samlivsbrudd, barnefattigdom, boligspørsmål og inkludering av innvandrere. Grødem har ledet Barnefamilieutvalget (NOU 2017: 6). Hun har publisert en rekke artikler, blant annet «Fra Castberg til Solberg: Alene-forsørgernes vekst og fall i norsk sosialpolitikk» (Sosiologisk tidsskrift 2016), og «Family-oriented Policies in Scandinavia and the Challenges of Immigration» (Journal of European Social Policy 2016).

INNLEDNING

Barnefattigdommen i Norge har økt relativt betydelig de senere årene. De siste tallene fra Statistisk sentralbyrå tyder på at 10 prosent av barn i Norge levde i husholdninger med inntekter under 60 prosent av medianinntekten – EUs definisjon av lavinntekt – i perioden 2013–2015. Så sent som i perioden 1999–2001 var den tilsvarende andelen helt nede i 3 prosent, så dette er en klar negativ utvikling gjennom en 15-årsperiode. Utviklingen er vanskelig å forstå, gitt at det var høykonjunktur i norsk økonomi i mesteparten av denne perioden, med god reallønnsvekst og svært liten arbeidsledighet. Det har heller ikke vært noen tilsvarende sterk generell økning i andelen med lavinntekt i Norge i denne perioden: andelen med vedvarende lavinntekt i befolkningen som helhet økte fra 7,8 prosent i 1999–2001 til 9,3 prosent i 2013–2015.

Disse tallene forteller også at mens barn hadde vesentlig lavere fattigdomsrisiko enn befolkningen generelt rundt år 2000, var risikoen altså høyere i 2013–2015. At barn er mer utsatte for fattigdom enn resten av befolkningen, har vært normalsituasjonen i de fleste europeiske land så lenge man har gjort systematiske sammenligninger av inntektsnivåer. De nordiske landene, inkludert Norge, har imidlertid skilt seg ut nettopp ved at de har gitt barn en bedre beskyttelse i denne sammenhengen enn voksne.

«Har vi rett og slett en mindre barnevennlig velferdsstat nå enn det som var tilfelle for bare 15-20 år siden?»

De siste tallene tyder på at dette ikke lenger er tilfelle, siden barn er mer utsatte også i Norge.

I denne artikkelen diskuteres en mulig mekanisme som kan forklare at utviklingen av lavinntektsandelene blant barnefamilier går i feil retning, nemlig utviklingen i velferdsstatens støtte til barnefamiliene. Den norske velferdsstaten omfatter en rekke støtteordninger til familier med barn under 18 år, men de fleste av disse er blitt redusert siden slutten av 1990-årene. Er det grunn til å tro at dette er en viktig grunn til at barnefattigdommen øker så sterkt som den gjør? Har vi rett og slett en mindre barnevennlig velferdsstat nå enn det som var tilfelle for bare 15–20 år siden?

Diskusjonen starter med et oversiktsbilde av utviklingen i andelene med lavinntekt blant barnefamilier i Norge, sammen med et hovedbilde av situasjonen i andre europeiske land før og etter skatt og sosiale overføringer. Hensikten med dette er å få et overordnet inntrykk av hvilken rolle velferdsytelsene spiller

i å redusere fattigdom. Deretter diskuteres kort utviklingen i politikken overfor barnefamilier i Norge de seneste årene, med vekt på forholdet mellom kontantytelsene og andre måter å støtte barnefamilier på. Hoveddelen av artikkelen er en oversikt over de aktuelle kontantytelsene og hvordan de har utviklet seg siden slutten av 1990-tallet. Hvis det finnes informasjon om hvilken rolle de enkelte ytelsene spiller i å redusere fattigdom, diskuteres dette i denne delen av artikkelen. Etter denne gjennomgangen presenteres kort forslagene til et utvalg som ble nedsatt i 2016 for å foreslå endringer i stønadsordningene til barnefamiliene, som en illustrasjon på hvilke temaer som dominerer i denne debatten, før artikkelen konkluderes.

FATTIGDOMSRATER FØR OG ETTER SKATT OG OVERFØRINGER

For å kunne drøfte hvilken rolle overføringsordningene til familiene spiller, er det nødvendig å vite litt mer om hvilke grupper fattigdommen har økt mest i. Figur 1 viser utviklingen i Norge mellom 1999–2001 og 2012–2014, for alle barn under 18 år, og for enslige forsørgere og toforeldrefamilier. Som figuren viser har andelen med vedvarende lavinntekt økt særlig sterkt blant de enslige forsørgerne. I den siste perioden var hele 23 prosent av eneforsørgerfamiliene lavinntektsfamilier. ►

Figur 1

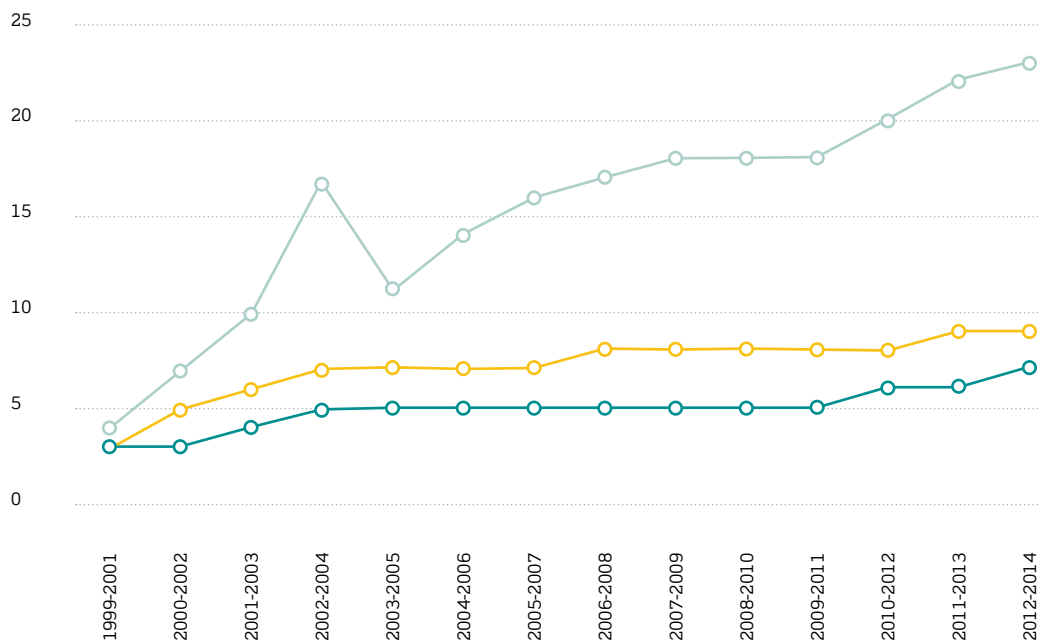
Utviklingen i lavinntekt blant barnefamilier etter familieform, 1999–2001 – 2012–2014. EU-skala, 60 prosent av medianinntekten.

Kilde: Statistisk sentralbyrå, statistikkbanken

— Personer som har tilhørt enlig forsørger husholdning i alle årene i treårsperioden

— Barn under 18 år

— Personer i husholdningstypen: par med barn, yngste barn 0-17 år.

► Økningen i barnefattigdommen i Norge kan synes dramatisk. Sammenligner vi situasjonen i Norge med situasjonen i andre europeiske land, finner vi likevel at Norge kommer rimelig godt ut. Figur 2 viser andelen med lavinntekt i ett enkelt år (2015) før og etter skatt og sosiale overføringer. Med andre ord viser søylene til venstre andelen som har lav inntekt etter at markedsmekanismene har gjort sitt, mens søylene til høyre viser andelen med lavinntekt etter den offentlige omfordelingen. I alle land er fattigdommen før overføringer høyere enn fattigdommen etter overføringer, noe som viser at ingen land har et skatte- og avgiftssystem som i seg selv gjør situasjonen verre for de som har de laveste inntektene. Det er likevel store forskjeller mellom landene i hvor mye de offentlige ordningene bidrar til å redusere fattigdommen blant barnefamilier: i Romania

reduseres andelen fattige med bare 12 prosent, i Finland med nesten 70 prosent. Reduksjonen er betydelig også i Norge, med 63 prosent. Barnefattigdommen hadde altså vært vesentlig høyere i Norge hvis vi ikke hadde hatt de omfordelende mekanismene vi faktisk har.

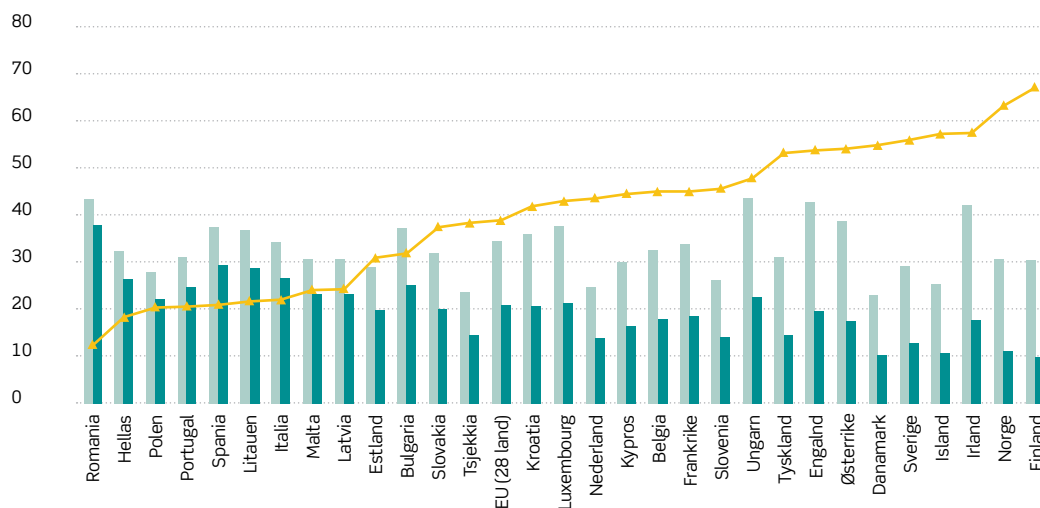
Samtidig er det verdt å merke seg at fattigdommen i Norge, som i de andre nordiske landene, er relativt lav også før sosiale overføringer. Dette illustrerer at de offentlige overføringsordningene bare er en del av historien: når fattigdommen i Norge er såpass lav, sammenlignet med situasjonen i andre land, har det også sammenheng med at Norge har høy yrkesdeltakelse – også blant kvinner – og relativt små lønnsforskjeller. Har man først stabil, fulltids jobb i Norge, har man som regel en lønn det går an å leve av. Det er ikke nødvendigvis

Figur 2

Barnefattigdom i EØS-området, før og etter sosiale overføringer

Kilde: Eurostat

■ Før overføringer
■ Etter overføringer
▲ % reduksjon

tilfelle i andre land i Europa, der lønningene i de laveste sjiktene i arbeidsmarkedet kan være vesentlig lavere. Dette viser at den viktigste fordelingen faktisk skjer i markedet, og at den omfordelingen som skjer i neste runde har preg av å være en mindre korrigering. Ikke desto mindre kan denne korrigeringen være svært viktig for de familiene som kommer dårlig ut i markedet.

STØNADSSYSTEMET I NORGE

Norge har lange tradisjoner for en aktiv politikk rettet mot familier med barn (Grødem, 2011). I den tidligste perioden var dette begrenset til små og sterkt målrettede ordninger for de aller mest utsatte, typisk enker og ugifte mødre med små barn. Barnetrygden, som kom i 1946,

representerte en ny måte å tenke på: dette var en generell ordning til alle som hadde barn, som et samfunnsmessig bidrag til å dekke kostnadene ved oppfostring uavhengig av familiens økonomi. Stønadene til etterlatte og enslige forsørgere ble styrket på 1960-tallet. Barnehage-loven kom i 1975, og omgjorde barnehagene fra et barnevernstiltak til en tjeneste som i prinsippet var åpen for alle barn. Svangerskaps-permisjonene ble utvidet en rekke ganger i 1980- og 1990-årene, og i 1993 vedtok Norge, som første land i verden, å øremerke en del av permisjonen for fedrene. Også fedrekvoten har blitt utvidet en rekke ganger. Den hittil nyeste familieytelsen er kontantstøtten, som ble innført med virkning fra 1998.

Familiepolitikken har fått økt oppmerksomhet i hele den vestlige verden de siste 15-20 årene. ►

«To foreldre i jobb reduserer fattigdomsrisikoen for barn betydelig»

- Dette har flere årsaker, men mange av dem kan oppsummeres under overskriften «sosial investering» (Morel, Palier, & Palme, 2012). Utgangspunktet for denne tenkemåten er erkjennelsen av at Europa i framtida vil trenge en stor og høyt kvalifisert arbeidsstyrke, noe som fordrer både relativt høye fødselstall og høy kompetanse i befolkningen. Det er dermed behov både for tiltak som tilrettelegger for at det fødes flere barn, og tiltak som sikrer at disse barna blir i stand til å delta i det kompetanse-krevende arbeidsmarkedet. Investerings-tenkningen har ført til bedre tiltak på to ulike områder: for det første rettet denne tenkemåten oppmerksomheten mot kvinners mulighet til å kombinere arbeid og familieliv. Her tenkte man både at flere kvinner ville velge å få barn hvis dette ikke samtidig innebar at de måtte trekke seg ut av arbeidslivet, og samtidig at den voksende økonomien faktisk trengte kvinnes arbeidskraft og kompetanse. For det andre har investeringslogikken ført til økt oppmerksomhet mot barns oppvekstvilkår, særlig grunnlaget for læring. Oppmerksomheten mot tidlig læring førte til økt oppmerksomhet om betydningen av barnehagetilbudet i mange land, og i noen tilfeller også ordninger med leksehjelp/heldagsskole/skolefritidsordninger. Samtidig økte interessen for tiltak som kunne redusere barnefattigdom, rett og slett fordi tilgjengelig kunnskap tydet på at barn som vokser opp i lavinntektsfamilier kommer dårligere ut på mange områder senere i livet. Barnefattigdom kan dermed oppfattes ikke bare som en ulempe

for barn her og nå, men også som en uklok investering i framtidige ressurser.

Sosial investerings-tankegangen pekte på mulighetene til å skape nye, positive sirkler (Esping-Andersen, 2002): foreldrepermisjoner og barnehager skulle oppmuntre unge familier til å få (flere) barn, samtidig som begge foreldrene kunne fortsette i jobb. To foreldre i jobb reduserer fattigdomsrisikoen for barn betydelig. Samtidig kommer barna i barnehage, og får et kvalitetssikret opplæringstilbud som antas å legge et bedre grunnlag for fremtidig læring. Effektene av at familier har ulike ressurser kan dempes hvis barna får tilgang til dette tilbudet. Gjennom disse gode sirklene sikres arbeidstilbudet både her og nå, og på sikt.

På mange måter kan det sies at de nordiske landene har vært i forkant, og «investert» i familier før dette kom på moten som begrep. I Norge har det imidlertid skjedd en dreining av innsatsen over tid, bort fra kontantytelser og over mot tjenester. Det beste eksemplet på dette er barnehageutbyggingen, som for alvor skjøt fart på slutten av 1990-tallet. På begynnelsen av 1990-tallet var bare om lag 40 prosent av alle barn i alderen 1-5 år i barnehage. I 2012 hadde andelen passert 90 prosent. Ikke minst er det oppsiktsvekkende at 80 prosent av 1-2-åringene nå går i barnehage. I samme periode, som vi skal se nedenfor, har mange av kontantytelsene enten blitt redusert, eller de har tapt verdi.

Overgangen fra ytelser til tjenester ble anbefalt i NOU 2011:7, som diskuterte migrasjon som en utfordring for den norske velferdsmodellen. Her ble det påpekt at tjenester, i motsetning til kontantytelser, er stedfaste og ikke kan eksporteres til andre land. I tillegg ble det antatt at det å tilby tjenester hadde mindre negative insentivvirkninger enn å tilby kontantytelser, noe som kan være viktig i møte med innvandrere med begrensede muligheter på det norske arbeidsmarkedet. Solberg-regjeringen, som tiltrådte i 2013, har gjort denne tilnærmingen til offisiell politikk, og lagt betydelig vekt på «tjenestelinja» som sin strategi for å avhjelpe barnefattigdom (jf. BLD Strategi 2015-2017). To tiltak er særlig viktige i denne satsingen fra regjeringen: for det første utvidet Solberg-regjeringen ordningen med gratis kjernetid i barnehager, slik at denne nå er tilgjengelig for lavinntektsfamilier i hele landet. For det andre innførte regjeringen en ny tilskuddsordning for ferie- og fritidstiltak, som lokale aktører kan søke på for å gjennomføre aktiviteter rettet mot barn og unge. Gjennom disse tiltakene ønsker man å styrke muligheten til sosiale deltakelse for barn og unge i lavinntektsfamilier, ut fra en tanke om at lavinntekt ikke behøver å føre til utenforskap og et vesentlig dårligere utgangspunkt i livet.

Kontantytelsene er likevel ikke avskaffet, men mange av dem har blitt redusert – enten gjennom lavere nivåer, eller gjennom strengere

adgangskriterier. De neste avsnittene gir en gjennomgang av de viktigste ordningene, og en kort oversikt over hvordan de har endret seg i løpet av de siste 15-20 årene.

BARNETRYGDEN: UNIVERSELL, MEN MINKENDE BETYDNING

Barnetrygden ble innført i 1946, som en stønad til par med to eller flere barn, og til enslige foreldre med ett eller flere barn. Par kunne få trygd for første barn hvis en av partene var ufør. En reform i 1970 innførte barnetrygd for første barn for alle. Enslige foreldre beholdt da den fordelene de hadde hatt gjennom at de fikk barnetrygd for ett barn mer enn de faktisk hadde. I en periode ble barnetrygden utbetalt med et småbarnstillegg for de yngste barna, men dette ble avskaffet i 1998 da kontantstøtten ble innført for samme aldersgruppe.

Barnetrygden har ikke vært reformert siden 1970. Ordningen har likevel fått mindre betydning over tid, fordi nivået ikke har vært justert verken med pris- eller lønnsutviklingen siden 1996. Den generelle prisstigningen har dermed «spist opp» deler av realverdien av barnetrygden. Forskere i Statistisk sentralbyrå peker på den reduserte verdien av barnetrygd som en plausibel delforklaring på hvorfor barnefamilieene sakker akterut inntektsmessig. Mens barnetrygden utgjorde 13 prosent av inntekten ▶

7 %

Barnetrygden utgjorde 13 prosent av inntekten til barnefamilier med lav inntekt på 2000-tallet. Andelen er nå kun 7 prosent.

- ▶ til barnefamiliene med lavinntekt tidlig på 2000-tallet, hadde andelen sunket til 7 prosent i 2014 (Epland & Kirkeberg, 2016). Tapet vil være størst for enslige forsørgere, på grunn av den fordelene disse har i barnetrygdloven, og for familier med mange barn.

STØNADENE TIL ENSLIGE FORSØRGERE: FRA GARANTERT MINSTEINNTÉKT TIL BETINGET OVERGANGSSTØTTE

Norge er ett av få land i verden som har en egen trygdeordning øremerket til enslige forsørgere. Denne har historiske røtter tilbake til årene rundt 1. verdenskrig, men er blitt betydelig lagt om de siste 20 årene (Grødem, 2016). Ordningene hadde sin storhetsperiode på 1980- og 1990-tallet: da var alle grupper av enslige forsørgere omfattet, og den viktigste stønaden var en stønad til livsopphold som ble utbetalt uten betingelser så lenge forsørgeren hadde barn under 10 år. Denne stønaden – overgangsstonaden – hadde omtrent samme nivå som minstepensjonen i alderstrygden, og fungerte i praksis som en garantert minsteinntekt for kvinner (og noen få menn) som var alene med den daglige omsorgen for barn.

I den nye folketrygdloven som ble vedtatt i 1997 ble overgangsstonaden kraftig beskåret. Det nye regelverket skulle gjelde fullt ut fra 2001. De to viktigste endringene var at det ble innført en maksimumsperiode for mottak

av overgangsstonad på tre år, og at det ble innført aktivitetsplikt for mottakere som ikke hadde barn under tre år. En mor som ble skilt når yngste barn var fire år kunne altså få overgangsstonad i inntil tre år etter bruddet, men da kun hvis hun oppfylte aktivitetskravene. Normalt var aktivitetskravet å være i jobb eller under utdanning på minst halv tid, eller være tilmeldt arbeidskontoret (senere NAV) som aktiv arbeidssøker. Øvre aldersgrense for barn ble senket fra ti til åtte år.

Med andre ord strammet regelverket fra 1997 klart inn at overgangsstonaden skulle være en stønad i en overgangsfase, og at arbeid skulle være førstevalget også for foreldre med aleneansvar for barn. Dette prinsippet ble ytterligere skjerpet med en lovendring i 2012, som innførte aktivitetskrav allerede fra yngste barn fylte ett år. I 2016 ble det innført en rekke mindre endringer i regelverket. De to viktigste var at retten til overgangsstonad skulle falle bort med det samme mottakeren inngikk et nytt samboerforhold – tidligere fantes en «prøveperiode» på ett år – og at mulighetene til å motta stønaden under opphold i utlandet ble begrenset. Det ble også innført en regel som sa at retten til stønad falt bort hvis mottakeren fikk et nytt barn med en mann hun hadde barn med fra før, noe som indikerte at mottakeren ikke reelt var enslig forsørger.

Retten til overgangsstonad har alltid falt bort hvis mottakeren hadde inntekt over et visst

90 %

På begynnelsen av 1990-tallet var bare om lag 40 prosent av alle barn i alderen 1-5 år i barnehage. I 2012 hadde andelen passert 90 prosent.

nivå. Når antallet mottakere har gått ned over tid, vil det dermed ha sammenheng både med økt yrkesaktivitet blant kvinner, og med innstrammingene i adgangen til stønad. Og antallet mottakere har gått kraftig ned: toppåret var 1994, før innstrammingen, da flere enn 46 000 personer mottok overgangsstønad (Grødem, 2010). I 2001, da det nye regelverket begynte å gjelde for fullt, falt antallet til 26 000. I årene mellom 2009 og 2015 falt antallet år for år, før det kom et nytt sprang – fra 21 000 i 2015 til 16 000 i 2016. Innstrammingen for samboere er sannsynligvis den viktigste grunnen til dette.

Som vist ovenfor er enslige forsørgere den familietyperen der andelen med lavinntekt har økt mest siden årtusenskiftet. Det foreligger ingen analyser som viser hvor stor betydning nedbyggingen av overgangsstønaden har hatt for denne utviklingen. Det er ikke sikkert betydningen har vært så stor som man kanskje umiddelbart skulle tro, for nivået på overgangsstønaden har alltid vært relativt lavt, og heller ikke på 1990-tallet var det gitt at mottak av overgangsstønad var nok til å løfte en familie over fattigdomsgrensen. Sammenlignende studier på 1990-tallet fant at andelen med lavinntekt var høyere i Norge enn i Sverige, selv om Sverige aldri har hatt egne øremerkede stønader til denne gruppa (Stephens et al., 2000). Dette ble tolket som tegn på at yrkesaktivitet, sammen med sterkt subsidiert barnetilsyn, var den mest

effektive måten å løfte enslige forsørgere ut av en lavinntektssituasjon på.

Det er dessuten et annet poeng som kan være viktig for å forstå den betydelige økningen i andelen med lavinntekt blant enslige forsørgere, og det er reformen i barnebidragene som fikk virkning fra 2003. Før reformen ble bidrag fastsatt som en fast prosentandel av bidragsspliktiges inntekt. Bidraget var skattepliktig for mottakere, og fradragsberettiget for ytere. Reformen i 2003 privatiserte bidragsspørsmålet: partene har full avtalefrihet, og bidraget skal verken beskattes eller trekkes fra. Dermed forsvant bidrag – både betalte og mottatte – fra inntektsstatistikken, og mange bidragsmottakeres registrerte inntekt ble dermed automatisk noe lavere. Det kan altså hende at noen enslige forsørgere med registrert lavinntekt i realiteten har inntekter over dette nivået på grunn av uregistrerte private overføringer. I realiteten er det likevel lite trolig at dette er en stor feilkilde – det virker ikke rimelig å anta at en høy andel av eneforsørgere med lavinntekt har barn med eks-partnere som er i stand til, og villige til, å yte betydelige private bidrag. I et vedlegg til NOU 2017:6 anslår Andreassen m.fl. at andelen enslige forsørgere i de nederste inntektsdesilene reduseres noe når det tas hensyn til verdien av private ikke-skattepliktige bidrag, men effekten er svært beskjeden (tabell 1.2 side 308). ►

«Kontantstøtten, slik den er i 2017, er høy, men kortvarig. Den har sannsynligvis positive fordelingseffekter (den går mest til familier med lave inntekter), men negative atferdsvirkninger (den bidrar til å holde kvinner ute av yrkeslivet og barn ute av barnehage)»

► **BARNETILLEGGENE I DE HELSERELATERTE YTELSENE: KONTROVERS OG REDUKSJON**

De viktigste helserelevante ytelsene – arbeidsavklaringspenger og uføretrygd – utbetales med tillegg for familie som forsørges av mottakeren. Dette er en lang tradisjon, og praksisen var lite kontroversiell og i det hele tatt lite påaktet før den ble problematisert i NOU 2007: 4 Ny uførestønad og ny alderspensjon til uføre. Kritikken ble videreført i NOU 2011:7, Velferd og migrasjon. Det sistnevnte utvalget støttet seg særlig på forskning som viste en betydelig overgang til uførepensjon blant arbeidsinnvandrere som kom til Norge før innvandringsstoppen i 1975, og pekte på at mange faktisk fikk like store, eller større, utbetalinger som uføre enn de hadde hatt som yrkesaktive. Tilleggene i uføretrygden lot til å være en viktig grunn til dette, fordi arbeidsinnvandrere oftere enn

andre hadde yrkespassive ektefeller og mange barn. Tilleggene ble dermed relativt høye.

Solberg-regjeringen grep tak i denne problemstillingen, og foreslo i sitt første egne budsjett (2014) å redusere barnetilleggene i uførepensjonen til samme nivå som for Arbeidsavklaringspenger. Dette førte til en omfattende debatt og stor politisk motstand. Diskusjonen endte i et kompromiss: tilleggene ble videreført som før, men det ble innført en begrensning slik at den samlede ytelsen ikke kunne overstige 95 prosent av inntekten før uførheten inntraff. Mange uføre med barn fikk dermed noe lavere utbetalinger enn tidligere. Dette er en liten gruppe, men svært sårbar siden uførepensjonen i utgangspunktet er relativt lav, og mottakerne per definisjon ikke har mulighet til å øke inntekten sin gjennom deltakelse i arbeidsmarkedet.

KONTANTSTØTTEN: MÅLRETTET TIL DE FATTIGSTE ELLER DEN ULTIMATE FATTIGDOMSFELLEN?

Kontantstøtten ble innført i 1998, som en kontantoverføring til familier med barn i alderen 1-3 år som ikke brukte barnehage med statlig tilskudd. Stønaden var kontroversiell helt fra starten, fordi den ble oppfattet som et tiltak som oppmuntret kvinner til å bli hjemme, og samtidig holdt barn borte fra et potensielt viktig opplæringstilbud. I 2012 ble den avskaffet for toåringer, samtidig som satsene ble økt for ettåringene. Solberg-regjeringen har ikke gjeninnført stønaden for toåringer, men har til gjengjeld økt satsen betraktelig for ettåringene. Fram til 31. juli 2016 er den fulle satsen 6000 kroner per barn per måned, fra 1. august 2017 er det budsjettert med en sats på 7 500 kroner per barn per måned.

Kontantstøtten er ambivalent i et fattigdomsforebyggende perspektiv. På den ene siden representerer den en relativt betydelig overføring til barnefamilie, og den vil i praksis treffe mange familier der bare den ene er i jobb, og som dermed har relativt lav inntekt sammenlignet med det som er vanlig. Denne målrettingen er likevel ikke perfekt, siden toinntektsfamilier også kan motta kontantstøtte så lenge de finner andre omsorgsløsninger for barna enn statlig støttede barnehager. Familiene som mottar kontantstøtte vil få en relativt betydelig inntektsøkning,

men denne er kortvarig – stønaden kan bare mottas i ett år per barn. Hvis én av foreldrene er hjemme med barnet i dette året, mister denne forelderens yrkeserfaring og kompetanse, noe som kan svekke familiens inntekspotensial på sikt. Barnet får også en senere oppstart i barnehage, og kan miste noe grunnleggende læring. Dette kan særlig være et poeng for barn i fremmedspråklige familier, som har behov for å lære norsk. Mye av bekymringen for kontantstøtten har også dreid seg om at den brukes i langt større grad av familier med innvandrerbakgrunn enn av familier i majoritetsbefolkningen (Hamre, 2016).

Kontantstøtten, slik den er i 2017, er høy, men kortvarig. Den har sannsynligvis positive fordelingseffekter (den går mest til familier med lave inntekter), men negative atferdsvirkninger (den bidrar til å holde kvinner ute av yrkeslivet og barn ute av barnehage). Hvilken av disse to effektene som sterkest påvirker inntektsfordelingen på litt lengre sikt er uklart, men sannsynligvis er både fordelingseffekter og atferdseffekter svake fordi stønaden bare varer i et år.

NOU 2017:6: ET STØNADSSYSTEM FOR MODERNE FAMILIER

NOU 2017:6, Offentlig støtte til barnefamilie, ble overlevert til barne- og likestillingsministeren 6. mars 2017. Flertallet i utvalget bak NOU-en ►

Fakta

De reduserte stønadene er i beste fall en delforklaring på hvorfor omfanget av barnefattigdom i Norge øker.

- anbefaler å videreføre strategien med å gi barnefamilier tjenester framfor kontantytelser: utvalget ønsker å tilby gratis barnehage til alle barn, og å finansiere dette gjennom å avvikle kontantstøtten og å behovsprøve barnetrygden. For de som fortsatt skal motta barnetrygd, skal satsene økes. Den samlede ressursbruken på ytelser til barnefamiliene skal etter denne omleggingen være uendret, men sammensettingen og fordelingsvirkningene vil være ulike.

Et mindretall i utvalget sier seg uenig i dette, og ønsker å beholde barnetrygden som en universell ordning og med betydelig økte satser. Satsøkningen skal delvis finansieres gjennom at barnetrygden skattlegges. Mindretallet ønsker å opprettholde foreldrebetalingen i barnehagene, men styrke inntektsgraderingen slik at barnehagene i praksis blir gratis for lavinntektsfamiliene.

Flertallets forslag er anslått å redusere andelen lavinntektsfamilier med 1,6 prosentpoeng (NOU 2017:6, s. 252). For mindretallets forslag er det ikke gjort en tilsvarende beregning, men både flertallet og mindretallet anerkjenner at flertallets forslag har en tydeligere fattigdomsprofil. Mindretallet innvender imidlertid at flertallets forslag vil føre til svært høye marginalsatser i visse inntektsintervaller, og dermed kan bli en fattigdomsfelle. Dette er en generell innvending mot behovsprøving som også rammer behovsprøving av barnetrygden.

AVSLUTNING

Det har skjedd relativt betydelige endringer i stønadssystemet for familier med barn i Norge siden slutten av 1990-tallet. I samme periode har andelen barnefamilier med lavinntekt økt betraktelig – fra 3 prosent i bunnperioden 1999-2001 til 10 prosent i 2013-2015. Spørsmålet som er stilt i denne artikkelen, er om disse to tendensene henger sammen: kan endringene i stønadene forklare økningen i andelen lavinntektsfamilier?

Etter gjennomgangen ovenfor er det grunn til å argumentere for at dette i beste fall er en delforklaring. Det sosiale sikkerhetsnettet for de aller mest utsatte familiene – enslige forsørgere og familier der en av foreldrene mottar uføretrygd – er blitt svekket i den perioden vi ser på. Når det er grunn til å tvile på at dette er en viktig drivkraft for økt barnefattigdom, er det fordi disse ordningene var begrensede også før reformene. En enslig forsørger på 1990-tallet, som kombinerte full overgangsstønad med andre ytelser som var tilgjengelige for eneforsørgere på 1990-tallet, hadde ikke nødvendigvis høy nok inntekt til å komme over fattigdomsgrensen. Til det var overgangsstøtten – på nivå med minstepensjonen – rett og slett for lav. Det samme gjaldt uføretrygd: om yelsen inkludert alle forsørgertillegg var nok til å løfte familien over fattigdomsgrensen, ville komme an på hvor høy ytelse den enkelte hadde rett

til som grunnnyttelse og hvor mange som skulle leve av denne. Disse stønadsendringene kan ha endret inntektssammensettingen til familier som ville levd under fattigdomsgrensen uansett, uten å nødvendigvis ha skjøvet mange flere familier under denne grensen. Videre kan det påpekes at både den «gamle» overgangsstønad og forsørgertilleggene i uføretrygden bidro til å holde mottakerne – eller mottakernes ektefeller – utenfor arbeidslivet, og dermed kunne skape fattigdomsfeller og faktisk dårligere levekår på sikt. Dette var sentrale argumenter, særlig da overgangsstønad ble strammet inn.

Kontantstøtten har, som diskutert ovenfor, sannsynligvis liten betydning i arbeidet for å bekjempe fattigdom i barnefamilier. Til det er den for kortvarig. Barnetrygden, derimot, har nok en viss betydning. En økning i barnetrygden til samme reelle nivå som den hadde i 1996 ville øke inntekten til alle barnefamilier, og mest i eneforsørgerfamiliene og de barnerike familiene. Dette ville – med matematisk nødvendighet – løftet flere over fattigdomsgrensen, og det ville gitt alle barnefamilier mer å rutte med. Hvor stor effekten ville blitt, altså hvor mange familier som kunne vært løftet over fattigdomsgrensen og hva som kjennetegnet familiene som forble i en lavinntektssituasjon, foreligger det ikke beregninger for.

Innledningsvis presenterte vi kort sosial investeringsperspektivet, som inspirerte

familiepolitikken i mange europeiske land tidlig i 2000-årene. At det å skape gode oppvekstvilkår, og noenlunde like livssjanser, for barn er en god investering for samfunnet, bør ikke være kontroversielt. Kontroversene kan oppstå rundt hvordan dette best gjøres, og i de senere årene særlig i avveiningen mellom kontantytelser og tjenester. Investeringsstrategien kan begrunne begge deler, siden både utenforskap og økonomisk fattigdom er dårlige investeringer på sikt. Vekten på tidlig innsats vil nok likevel i mange tilfeller trekke oppmerksomheten til investeringsorienterte aktører mot tjenestene, særlig de som er rettet mot de yngste barna. Et moment i denne avveiningen er at tjenester er mer styrbare: yter man tjenester til barnefamilier, enten i form av subsidiert barnetilsyn, gratis skolemat, gratis fritidstilbud eller noe annet, vet man at ressursene kommer barna til gode. Men dette er også et viktig argument i tjenestenes disfavør: man fratrar familiene styringsretten og muligheten til å sette inn ressursene der det er riktig for deres barn. Gratis fotballutstyr har liten verdi for en 12-åring som har Magnus Carlsen som sitt aller største idol.

Tendensen i Norge er, som nevnt, at det skjer en dreining av innsatsen rettet mot lavinntektsfamilier (og barn generelt), fra kontantytelser til tjenester. I et fattigdomsforebyggende perspektiv er det rett og slett vanskelig å vite hva denne vendingen i realiteten betyr. Det vil si, den umiddelbare og «tekniske» effekten ►

- ▶ er klar: lavere kontantytelser senker nivået på inntektene til barnefamilier, og kan bidra til å bringe flere ned mot fattigdomsgrensen. Men hva betyr det reelt? Får barn dårligere liv og et dårligere utgangspunkt for framtida? Tilhengere av tjenestelinja vil argumentere for at koblingen mellom fattigdom og passivitet eller marginalisering brytes hvis familiene har tilgang til tjenester som treffer de behovene de har. Slik fattigdom beregnes – ut fra registrerte husholdningsinntekter og ingenting annet – er det fullt mulig at fattigdomsratene øker samtidig som livskvaliteten bedres i barnefamiliene. Dette er en optimistisk tolkning, og i realiteten vet vi svært lite om dette. Vi har lite oppdatert kunnskap om hvordan det er å vokse opp med lav inntekt i et så rikt samfunn som det norske, og om hvilken rolle gratis tjenester spiller for lavinntektsfamilienes livskvalitet og handlingsrom.

Økningen i barnefattigdom drives av andre samfunnsmessige forhold enn endringer i sosialpolitikken. Som det framgår av andre artikler i denne samlingen, er demografisk endring – den høye innvandringen fra land

utenfor EØS – en hoveddrivkraft. Den sosialpolitiske diskusjonen må dreie seg om hvordan denne utviklingen kan avhjelpes. Et viktig svar vil være å få flere i arbeid, men denne arbeidslinja vil bare føre fram hvis jobbene som tilbys har et lønnsnivå en familie kan leve av, arbeidsbetingelser som kan kombineres med familieliv, og hvis barna i familien har et godt pedagogisk tilbud mens foreldrene er på jobb. «Arbeid» er ikke en magisk formel i seg selv. Det er behov for stønader som supplerer arbeidsinntekt, og som kompenserer for bortfall av inntekt i perioder. Slike ordninger er blitt skalert ned over tid, som denne artikkelen har vist, uten noen helhetlig debatt om fordelingsvirkningene. Om trenden i retning økt barnefattigdom skal snus, trengs en mer omfattende diskusjon om hvordan offentlige virkemidler kan innrettes for å bedre levestandarden i samfunn med økende kulturelle forskjeller og økende konkurranse om jobbene, særlig i arbeidsmarkedets nedre sjikt. NOU 2017:6 gir et utgangspunkt for denne diskusjonen, men siste ord er helt sikkert ikke sagt. ●

Referanser

E

Epland, J., & Kirkeberg, M. I. (2016). Inntektsforskjellene øker blant barnefamiliene. Retrieved from <https://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/inntektsforskjellene-okert-blant-barnefamiliene>

Esping-Andersen, G. (2002). A Child-Centred Social Investment Strategy. In G. Esping-Andersen, D. Galle, A. Hemerijck, & J. Myles (Eds.), *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.

G

Grødem, A. S. (2010). Enslige forsørgere, enker og enkemenn. In A. H. Bay, A. Hatland, T. Hellevik, & C. Koren (Eds.), *De norske trygdene: framvekst, forvaltning og fordeling (2nd edition)*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Grødem, A. S. (2011). Den gode barndommen - ved politikken grense. In A. Hatland (Ed.), *Veivalg i velferdspolitikken*. Bergen: Fagbokforlaget.

Grødem, A. S. (2016). Fra Castberg til Solberg: Aleneforsørgernes vekst og fall i norsk sosialpolitikk. *Sosiologisk tidsskrift*, 24(04), 303-326.

H

Hamre, K. (2016). Økte forskjeller i kontantstøttebruk. Retrieved from <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/okte-forskjeller-i-kontantstottebruk>

M

Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (2012). *Towards a social investment welfare state?: ideas, policies and challenges*. Bristol: Policy Press.

N

NOU 2007: 4 Ny uførestønad og ny alderspensjon til uføre

NOU 2011:7, Velferd og migrasjon

NOU 2017:6, Offentlig støtte til barnefamiliene

S

Stephens, R., Frater, P. & Waldgrave, C. (2000), below the line: An Analysis of Income Adequacy 1984-1998. Graduate School of Business and Government Management Research Paper

Postskriptum

Av Bengt Lindström

«Vofför går det på
detta viset?»

*Jeg tenker på det hele dagen, så sier jeg det om natten.
Hvor kom jeg fra, og hva skal jeg gjøre?
Jeg har ingen anelse.
Sjelen min er fra et annet sted, det er jeg sikker på,
og jeg akter å ende opp der.*

*Jeg ble først full på en taverna.
Når jeg kommer tilbake til det stedet,
vil jeg være helt edru. I mellomtiden
er jeg som en fugl fra et annet kontinent, som sitter i dette fugleburet.
Dagen der jeg flyr av sted vil komme,
men hvem er det nå i mitt øre som hører min stemme?
Hvem sier ordene med min munn?*

*Hvem ser ut av mine øyne? Hva er sjelen?
Jeg klarer ikke å ikke spørre.
Hvis jeg fikk smake en slurk av et svar,
kunne jeg brutt meg ut av dette fengselet for de fulle.
Jeg kom ikke hit av egen vilje, og jeg kan ikke dra slik.
Den som tok meg hit, må ta meg hjem.*

*Denne poesien. Jeg vet hva jeg skal si.
Jeg planlegger det ikke.
Når jeg ikke sier det,
blir jeg veldig stille og snakker knapt overhodet.*

Bengt Lindström

Bengt Lindström er barnelege og kommer opprinnelig fra Finland. Han har jobbet klinisk i alle nordiske land unntatt Island. Han er PhD og doktor i folkehelsevitenskap fra Nordiska Hälsovårdshögskolan (NHV) med en avhandling om barn og barnefamiliers livskvalitet i de fem nordiske landene. Lindström var førsteamanuensis i barn, unge og familiers folkehelse før han ble professor i folkehelsevitenskap og helsefremmende arbeid. Lindström jobbet med Aaron Antonovsky (salutogenesens far) frem til hans død i 1994, og startet deretter PhD-utdanning i salutogenese og ble leder for den globale arbeidsgruppen på salutogenese i International Union of Health Promotion and Education (IUHPE) til 2016. Lindström var tidligere professor II ved høyskolen i Buskerud og er nå professor i salutogenese ved NTNU. Han bor på Bornholm i Danmark, hvor han er gift med seks barn, ni barnebarn, to hunder, åtte katter og et varierende antall høns.

INTRODUKSJON

Diktet av Rumi beskriver godt den hjelpe-løsheten ungdommer kan uttrykke når de ikke forstår hvorfor de har havnet i situasjonen de er i. Like vanskelig kan det være for mange i samfunnet vårt å forstå at alt har en bakgrunn.

Jeg ble forespurt om å skrive i Oppvekstrapporten om hvor viktig det er at familieforhold fungerer, når man som ung skal oppnå koherens, mening og god livskvalitet i eget liv. Hvordan virker dårlige forhold og familieklima inn på barnets utvikling, og hvordan påvirker ensomhet og mangel på deltakelse skoleprestasjoner og -resultater om de opplever at de har dårlig livskvalitet? Hvordan er nærmiljøet en arena for å opparbeide seg sosial kapital? Jeg syntes det var ganske unødvendig, for vi har så mye kunnskap om disse temaene, og som Rumi sier: «Som man roper, får man svar.» Det er naturligvis «lettere å gråte i forsetet på en Jaguar», som Françoise Sagan uttrykte det, men samtidig er det fullt mulig å leve et fullgodt liv uavhengig av hvor man befinner seg på den sosioøkonomiske rangstigen eller andre rangstiger i samfunnet.

Jeg bad om heller å få skrive om hvordan vi kan bruke livskvalitet og salutogenese for å løfte unge ut av en slik situasjon. Og for å forstå det må man forstå bakgrunnen og historien til ethvert ungt menneske som har havnet i en

situasjon med refleksjon. Her setter jeg disse tankegangene i system for gruppen barn og ser det i et livssyklusperspektiv gjennom barnets viktigste omgivelser i livet (familie, barnehage og skole) med vekt på hvor samfunnet og disse institusjonene kan ha positiv innvirkning på barns vilkår. Når jeg ser på det, stiller jeg kanskje flere spørsmål enn jeg kan gi svar.

Etter min oppfatning er det gjort så mange beskrivelser av marginalisering og fattigdom og effektene dette har på helse og velferd, at temaet er uttømt i den betydning at vi kjenner problemet godt. Vi vet at det i grunnen er et politisk spørsmål å omstrukturere samfunnet for å redusere marginalisering, og vi kan komme langt, selv om vi aldri vil bli kvitt problemet helt. I dag snakker vi i Norden om relativ fattigdom siden alle i teorien har mulighet til å få dekket alle grunnleggende, materielle behov.

«Vofför går det på detta viset?»

Astrid Lindgren, Ronja Rövardotter

BAKGRUNN

Norge har vokst fram som en av de rikeste nasjonene i verden. Samtidig er Norge preget av et nordisk likhetsideal og prinsippet om like muligheter. Nesten uansett hvilken

internasjonal økonomisk indeks man ser på for levestandard, ligger Norge i toppen, og befolkningen føler på rikdommen. Det samme gjelder likestilling. Derfor er det overraskende at man fortsatt må satse så mye på barnevern. Er det alltid lettere å vokse opp i velstand, eller oppstår det nye fenomener, eller hva foregår bak de stille, private familiefasadene? Har man en bedre forståelse for barn og unges behov jo rikere man er, eller er det bare lettere å skjule problemer eller fikse dem i det stille? Til tross for at vi har flere tre- og firegenerasjonsfamilier enn noen gang, opplever mange ungdommer og barnefamilier isolasjon og ensomhet.

Historisk opplevde vi et merkelig fenomen på 60- og 70-tallet. Da blomstret velferden opp i Norden etter andre verdenskrig. Man begynte å kunne måle levestandard og velferd vitenskapelig med nye modeller og indekser. Tiden var preget av det vi kaller «det nordiske sosialdemokratiet». Hele samfunnet var faktisk så preget av ideologien at det gikk så langt at fattigdom eller marginalisering ikke fantes i Norge og Sverige, fordi man ikke kunne måle det. Årsaken var ikke at den ikke var der, men at man hadde laget så kompliserte indekser at det ikke gikk an å være fattig eller marginalisert i disse landene. På en måte hadde man falt for sin egen ideologi. Sjefene for både det svenske og norske statistiske sentralbyrået sier i ettertid det samme: «Vi ble så fanget av ideologien vår at vi lagde indekser ►

- ▶ som gjorde fattigdom og marginalisering umulig i landene våre.» (Johansson og Ringen 1970, 1980) Når kontinentet vårt i dag har gått gjennom en lang økonomisk resesjon, har Norge dessuten dratt fra de andre nordiske landene, samtidig som de økonomiske forskjellene innad i hvert land har økt.

Verdens helseorganisasjon (WHO) satser i dag strategisk på optimal tidlig utvikling for barn, og har livssyklusperspektivet og velvære [livskvalitet] som nøkkelord for sitt helsefremmende arbeid også når det gjelder utviklingen av vår tids største last og folkesykdom, de ikke-smittsomme sykdommene (Non-Communicable Diseases (NCDs)).

I likhet med de fleste internasjonale paraplyorganisasjoner er WHO's utviklingsstrategier knyttet til FNs bærekraftsmål (Sustainable Development Goals, SDG) (The WHO Shanghai Charter on Health Promotion, 2016).

Den første komparative nordiske velferdsstudien bar navnet «Att Ha att Ålska att Vara» (Allard, 1974), der Ha sto for tilfredsstillelse av både subjektive og objektive materielle behov, Ålska og Vara sto for livskvalitet i betydningen relasjoner til andre og opplevelsen av dem samt egen status og anseelse i samfunnet. Til tross for at man ønsket å måle velferd, ble studiene generelt rettet mot motsatsene klasseforskjeller, fattigdom og sosiale problemer. Det som kom til å bli kalt «elendighetsforskning og -beskrivelse».

Jeg utførte selv en studie om barns livskvalitet på 90-tallet som omfattet 15 000 barnefamilier i de fem nordiske landene og 3000 familier der barna hadde visse funksjonsnedsettelse. Studien er blitt gjentatt to ganger som tversnittstudier. (Lindström, 1994). Her ble barn betraktet som en kollektiv gruppe i samfunnet (i likhet med andre grupper, f.eks. voksne). Forskjellen mellom de nordiske landene var marginal, og dessuten var det små forskjeller mellom familier med barn med funksjonsnedsettelse og vanlige barnefamilier, noe som betyr at velferdsytelser og økonomiske overføringer med mer stort sett likestilte disse familiene. På ett punkt var det merkbart forskjell, og det gjaldt foreldrenes oppfatning av barnas selvbylde, spesielt når det gjaldt ungdommer. Ja, og så var det færre skilsmisser blant familier med barn med funksjonsnedsettelse. Jeg fikk en del kritikk for livskvalitetsmodellen (som var inspirert av Allards modell og Bronfenbrenners økologiske modell) Jeg nøyde meg ikke bare med subjektiv opplevelse i tilknytning til helse, men knyttet det til fire livsfærer i barneperspektiv som gjorde modellen fullstendig: den personlige livsfæren (fysiske og mentale samt eksistensielle forhold), den mellommenneskelige livsfæren (struktur og funksjon av familieforhold), den eksterne sfæren (familiens sosio-økonomiske vilkår) og sist, men ikke minst, den globale (samfunnets vurdering av barn fra et juridisk, politisk, økonomisk, pedagogiske og kulturelt ståsted, altså i hvilken grad samfunnet «tok barn på alvor»). Alt beskrevet i et

barneperspektiv. Den andre inspirasjonskilden var Siri Næss' modell for indre livskvalitet (mental helse) som har følgende dimensjoner: å være aktiv, å ha selvbilde og selvfølelse, gode sosiale relasjoner og en grunnstemning av glede (Næss, 1974). Det siste er noe helt annet enn beskrivelsene av lykke vi ofte møter. Her handler det om at mennesket i grunn kan føle vedvarende glede. Det vil si at for å oppnå god livskvalitet bør barn være aktivt deltakende subjekt i livet, og barn bør oppleve at livet grunnleggende er meningsfullt.

Etter studien interesserte jeg meg senere for helsefremming og deretter salutogenese som teoretisk ramme. Begge har livskvalitet (wellbeing) som målbeskrivelse, så jeg var på sett og vis forut for min tid i folkehelsearbeidet.

Første gang jeg selv prøvde å stille spørsmål om livskvalitet til barn, hadde jeg tenkt lenge for å finne et spørsmål barn kunne besvare selv om det abstrakte ordet «livskvalitet». Etter å ha lest mye om kunnskap om barn i et multidisiplinært perspektiv kom jeg fram til noe ganske enkelt: «Hva er viktigst i livet?» Da jeg først prøvde spørsmålet, fikk jeg til svar fra en syv år gammel gutt: «Det viktigste i livet er å være sammen og ikke ha vondt i ryggen!» – Han knyttet det til sin konkrete virkelighet: Foreldrene holdt på å skilles, og læreren lå hjemme med heksekudd. Egentlig sa han at hans viktigste sosiale kapital er alvorlig truet, noe oppfølgingen av spørsmålene også viste hos andre barn.

De siste ti årene har jeg ledet en internasjonal gruppe forskere (the Global Working Group on Salutogenesis) som i fjor ga ut The International Handbook on Salutogenesis (2016), som sammenfatter dette forsknings- og handlingsområdet. En annen bok jeg også var med på å gi ut i fjor, handler om hvordan man gjør salutogenese og helsefremming om til en læringsmodell (ETC, 2016). Vi har kommet fram til at det egentlig handler om, er hvordan man forholder seg til hendelser i livet, hvordan man kan bruke ressursene man har, og reflektere over handlingene sine for å oppnå en bedre og mer meningsfull posisjon i livet, som både øker livskvaliteten og bedrer helsen. Dette gjør jo at vi i samfunns- og folkehelsearbeidet strengt tatt (med visse forbehold om respekt for menneskelige rettigheter, altså andres liv og hele økologien rundt tilværelsen vår) kan fokusere på refleksjonen rundt det meningsfulle i livet vårt og hvordan man utvikler et handlingsrepertoar rundt dette for å kunne leve det livet man vil leve. Det er naturligvis «lettere å gråte i forsetet på en Jaguar», som Francoise Sagan uttrykte det, men samtidig er det fullt mulig å leve et fullgodt liv uavhengig av hvor man befinner seg på den sosioøkonomiske rangstigen eller andre rangstiger i samfunnet. Det er bare det at vi ofte drives av overfladiske, trivielle lykkebehov som kommer til uttrykk i kulturen og i media, eller at vi går og bærer på en vanskelig sosial arv. WHO innførte i fjor en femte arena for hvor helse ►

«Blir hjernen utsatt for farer i følsomme utviklingsperioder, kan det gi varig skade på hjernen og som konsekvens gi kognitive, emosjonelle og biologiske forstyrrelser gjennom livet»

- blir til: «where we live, love, work, plan and shop» (WHO, 2016). Det går fint helt til vi kommer til et punkt når det virkelig gjelder; hva har vi da å falle tilbake på, hvilke livserfaringer har vi fått som vi kan bygge tilværelsen vår videre på? En kritisk refleksjon må til.

For mange har salutogenese blitt konkretisert ved Antonovskys nøkkelbegrep Sense of Coherence (på norsk opplevelse av sammenheng, se Haikerens Guide til Salutogenes, Lindström 2015) som har tre delkomponenter: forståelighet, meningsfullhet og mestring, dvs. kognisjon, motivasjon og oppførsel. Men i et bredere perspektiv handler det om å utvikle evne, å etterstrebe likeverd og å ha innovasjonsevne (ability, equity and innovation, Lindström, 2016) til å kunne handle konstruktivt og utvikle evner, i et rettferdighetsperspektiv, og ha kunnskap, kreativitet og fantasi til å kunne reagere på det uforutsette, ikke bare handle ureflektert og rutinepreget. Salutogenese er et samlebegrep som sammenfatter flere teorier og begreper som har til felles at de handler om å utvikle kompetanse basert på tilgjengelige ressurser. Videre er det et systemteoretisk begrep der konteksten blir viktig. For eksempel barn i en familiekontekst – der familien som ramme er ekstremt viktig for barnets eksistens.

Hvilke stadier i menneskers liv har vi der vi som profesjonelle kan påvirke dette og endre forløpet? Når er menneskers sensitivitet åpen og mulig å nå fra et profesjonelt perspektiv? Jeg tar

først for meg den tidlige livsfasen og punktene hvor vi der kan møte og se mennesker.

UNNFANGELSE, FORELDRESKAP, BARNEFØDSEL OG TIDLIG BARNDOM

Den første arenaen er rundt barnets unnfangelse, graviditeten, barselomsorg og foreldreskap – når barnet blir til. For å forstå omfanget av dette området bør man benytte en multidisiplinær tilnæringsmåte fra biomedisin til sosialpolitikk. Et nytt område i denne diskusjonen er epigenetikk, dvs. hvordan sosiale omgivelser påvirker vår biologiske utvikling og genene våre. Her er utviklingen av hjernen sentral, og det finnes sterke bevis på at biologiske, sosiale og psykiske risikoforhold påvirker utviklingen av sentralnervesystemet. Blir hjernen utsatt for farer i følsomme utviklingsperioder, kan det gi varig skade på hjernen og som konsekvens gi kognitive, emosjonelle og biologiske forstyrrelser gjennom livet (Essex, 2011).

Har institusjonene våre kompetanse til å møte dette i et kulturelt og sosioøkonomisk perspektiv? Har vi virkelig god nok evne til å se og reflektere over blivende foreldres evne til å bli foreldre, eller jobber vi hovedsakelig med rutinemessige referanserammer? Her er det rom for innovasjon og dyp forståelse, og i visse tilfeller kreves det mot for å påpeke hvordan det virkelig er, og hvordan vi oppfatter situasjonen. Jeg vil tro den første graviditeten og det første

tenkte møtet med det å bli forelder også er det mest sensitive, der vi har størst mulighet til å åpne arenaen for meningsfull diskusjon og en dyp forståelse for å ta hensyn til alle relevante perspektiver med vekt på barnets beste. Får vi begge foreldrene til å være aktive og ta skikkelig del i denne prosessen på en meningsfull måte? Fokuset er jo mange ganger av naturlige årsaker på mora – men faren er jo like viktig der vi blir nødt til å gjøre en særlig innsats, å få han til å være et aktivt deltakende subjekt i denne tradisjonelt tunge kvinnekulturen. Det er egentlig ikke så vanskelig å gi mer fokus og plass til faren. Forskning viser at farens engasjement her har livslang virkning på relasjonen til barnet og selvoppfatning, samtidig som farens engasjement i barnet blir vedvarende. I snart åtte år har jeg fått være med i et europeisk COST Action-prosjekt som har fokusert på «optimal maternity care and child birth» som har hatt salutogenese som teoretisk referanseramme tilrettelagt rundt graviditet og fødselsprosessen (Church et al., 2017). I denne sammenhengen som er svært kvinnepreget, har jeg stadig måttet minne om betydningen av faren. Barselomsorg og foreldreopplæring fokuserer jo på barnet i familien, men mange ganger kan den organiserte foreldreopplæringen fungere som et initiativ til større nettverk mellom mødrene og foreldre som senere følger hverandre etter fødselen.

Kan vi utvikle foreldreskap som har en dyp forståelse av barn, å se barnet og ha evne til «å elske barnet for det det egentlig er»? For

mange er det lett og naturlig, i Finland sier vi at man har «pennunsilmä» – «valpeøyne» – følelse og blick for hundevalpens behov. Andre må jobbe hardt og må lære seg det steg for steg. Kanskje fordi egne livserfaringer i møtet med egne foreldre, skole og arbeidsliv har vært preget av vansker og negative opplevelser. På denne måten kan dette «gå i arv», og hvilken evne har man da til å se og elske og møte sin neste, sitt barn? Én ting er klart: Dette har egentlig ingenting å gjøre med fattigdom eller marginalisering annet enn at negative opplevelser og kulturkollisjoner med verden lettere hopper seg opp i utsatte grupper. Hva kan vi gjøre med det? I dag tar mødre og fedre initiativ til familieblogger, både elektroniske møtepunkter og møtesteder i nærmiljøet – man utvider nettverket sitt og støtten sin.

Jeg holder meg fremdeles til det første barnet i en familie. Hvor har vi profesjonelle mulighet til å påvirke i fortsettelsen? Hva skjer på barnehelsefeltet? Her er det mange rutinetiltak som blir gjennomført i et system, og alt blir fort bare rutine og utviklingskontroller til bestemte tider. Her burde det jo være rom for innovativ tenking. Hva om man hadde etterstrebet å følge familien til man har følelsen av at dette er gode foreldre som har utviklet et godt foreldreskap? Man kan jo naturligvis spørre seg hva det egentlig kunne være. Har barnevernet en intuitiv forståelse av hva det er, og evne og mulighet til å kunne utvikle det? Kan man i dette ha «barnets beste» i mente og alle de foreldreskapskomponenter ►

- ▶ som er skrevet inn i konvensjonen? Følge foreldrene mer på dette grunnlaget til de har lært seg å fly ordentlig. Har du en gang tilegnet deg en evne, så har du den livet ut. En god forelder, en engasjert far! Et godt foreldreskap kan naturligvis ta form av et enslig foreldreskap. Hva om familien faller fra hverandre og man går fra hverandre? Hvilke muligheter har vi som profesjonelle til å påvirke i slike situasjoner? Familien er jo hovedsakelig et sluttet, privat anliggende der samfunnet kommer til kort. Hvordan kan man skape meningsfulle, fungerende arenaer rundt barn i disse situasjonene? Det er jo ikke lenge siden barn ble stemplet som «skilsmissebarn», et meningsløst begrep all den tid selve prosessen og gangen i skilsmissen er det avgjørende for barnet – skilsmisse er ikke et entydig begrep. Her er det mye å lære. Mange ganger det mora som får ansvaret for barnet, men en engasjert far kutter ikke kontakten med og nærheten til barnet, og handler for barnets beste også i denne situasjonen (Lindström, 1992).

BARNEHAGEN

«Det må en hel by til for å oppdra et barn»

I den neste utviklingsfasen kommer barnet i kontakt med de første samfunnsinstitusjonene: først barnehagen, senere skolen. Her begynner det intrikate samspillet mellom barnet, familien og nærmiljøet og samfunnsinstitusjonene. Mer enn 90 prosent av norske barn går i barnehage,

og kapasiteten i Norge dekker alle barn. Barnehagen har pedagogiske mål for sosialisering av barn både i jevnaldergrupper og søskengrupper. Fødselsraten per kvinne (nuptialiteten) i Norge er så lav at barn har få søsken og mangler den naturlige muligheten for fleralderssosialisering som søskengrupper har. Barnehagen er en institusjon som først og fremst skjer på barns vilkår, de pedagogiske målene har fokus på barn og barnets aldersriktige vilkår og oppholdsrom (til forskjell fra skolen). Samspill, omsorg, interaksjon og lek preger tiden i barnehagen. Men her er det også mulighet til å stifte og pleie intimrelasjoner, utvikle nære relasjoner, kjønnsrelasjoner, integrering av personer med funksjonsnedsettelse og utvikle sosiale nettverk rundt barnet og barnefamilien i mikrosamfunnet barnet vokser opp i. Og, som i Siri Næss' modell for livskvalitet, å utvikle aktivitet, selvbilde, gode relasjoner og glede som grunnstemning for barna. I min modell for livskvalitet (eksterne livssfærer) handler det om at barns livssfærer i stor grad preges og utvikles på vilkårene til foreldrenes opplæring og økonomi som sosioøkonomisk og geografisk og kulturelt plasseres i deler av samfunnet som preges av familier med liknende vilkår. Her får barnet sin horisontale og vertikale sosiale kapital, her har barna sin avgrensede utviklingsarena, her blir også de første vennskapsforholdene utenfor familien stiftet, her har man barnehage og sosialisering utenfor mikrosfæren. I Norge skjer alt dette ofte i en sosioøkonomisk svært segregert virkelighet, spesielt i urbane miljøer.

På den måten konsentrerer vi både fattigdom og rikdom til geografiske mikrolokaliseringer. Hvordan kunne det norske samfunnet skapt en genuin flerkulturell forståelse og forståelse for sosial kapital utenfor ens egen snevre livssfære? Det vil si at mange temaer kan gjøres tilgjengelig for barn tidlig i livet og innovativt integreres i denne livsperioden og tjene som grunnlag for neste institusjon: skolen.

UNGDOM, SKOLE OG LOKALSAMFUNNET

«Den som tok meg hit, må ta meg hjem»

Skolen har primært hatt ansvar for kunnskapsformidling, men samfunnet stiller krav til at skolen

skal kunne bidra til en videre samfunnsoppdragelse. Samtlige nordiske nasjonale skoleprogram har et nedfelt verdigrunnlag rundt hva man vil oppdra barna til i skolen, der nasjonale kulturelle verdier knyttes til barnekonvensjonen og andre internasjonale konvensjoner (som konvensjonen for funksjonshemmedes rettigheter).

Skolen må ofte ta for seg problemer som oppstår i samfunnet, som krever at skolen skal løse dem. Grunnskolen er obligatorisk i Norge som i de andre nordiske landene, samtidig som synkende økonomiske bevilgninger kan underminere «fellesskolen». I Danmark likestiller staten privatskoler økonomisk, og derfor opprettes nye privatskoler på foreldreinitiativ

når offentlige skoler stenger, eller når elevgrunnlaget ikke tilfredsstiller foreldrene. Skolen har fremdeles en viss anseelse og verdi i Norge som i Finland, og står fremdeles ikke overfor den katastrofale utviklingen som har funnet sted i Sverige med et skadet grunnlag for skolen. Vil man bli lærer i Finland, er kravene så høye at man må søke flere ganger for å komme inn på pedagogisk fakultet, og den finske skolen har vist seg å ha god kvalitet og effektiv opplæring. Man går på skolen for å lære. Samtidig kan hvem som helst bli lærer i Sverige, og kravene er så lave at det er blitt sagt at en sjimpanse har like gode sjanser til å klare opptaksprøven til universitetet som en lærerstudent. Skolen er dårlig stilt, til tross for mange gode innovasjoner og forsøk, spesielt i utsatte urbane strøk.

Barn kommer til skolen med store forventninger. I dag har man dessuten forsøkt å jevne ut overgangen fra barnehage til skole med førskole, en mellomting mellom barnehage og skole. Noe som er teoretisk riktig, en simulering av virkeligheten regnes som en beskyttende faktor i resiliensforskning og salutogen sammenheng. Man får prøve før det virkelig teller. Ungdommen står i disse årene foran en større individualisering utenfor familiens påvirkning. Likevel er foreldremedvirkning og -engasjement viktig i denne sammenheng. Det er problematisk at familier som bærer på negativ sosial kapital i tilknytning til skolen, har større tendens til å ikke klare seg så bra og falle fra. Her kommer igjen temaet med ►

- ▶ delaktighet, kulturell og sosioøkonomisk bakgrunn samt at skoler blir sosialt lagdelte avhengig av inntaksområde. Igjen er den urbane situasjonen annerledes enn den landlige. Til å begynne med på barnetrinnet beholder man helhetssynet som preger barnehagen, men jo høyere opp i trinnene man kommer, jo tydeligere blir fag- og kunnskapsinnrettingen. Her skjer det også en sosial lagdeling der en større andel lavtpresterende elever søker seg til praktiske og yrkesrettede fag (vocational training) som i sin tur har større frafall. En løsning for å skjule lagdelingen i Sverige var å kalle alle utdanninger gymnasialie, og man kunne bli student med nesten 200 ulike eksamener der til lands. Det har på den annen side ført til at svenske eksamener ikke alltid blir godkjent internasjonalt. En annen konsekvens har vært tvangsfordeling av elever over geografiske områder. Noe som har ført til at de ressurssterke søker seg til private tilbud. Så det er ikke lett for skolepolitikken å navigere i dette minefeltet. Bevisst ressursforsterkning i utsatte områder har blitt forsøkt. Men det hele faller ofte tilbake på at utgangsposisjonene har vært så tydelig avgjørende for at man ikke tidligere i barns utvikling har lyktes med å bryte disse mønstrene og skape lyst til å tilegne seg kunnskap. Pedagogiske innovasjoner som at man i stedet for å starte med å peile seg inn på kunnskap peiler seg på inn på elevers handlingskompetanse og lærelyst (Bruun Jensen 2005), styrker elevenes deltakelse og engasjement. Det er like viktig at læringen gjennomføres

som sunn læring med hensyn til helheten, som at kunnskapsinnholdet også er meningsfullt og tilpasset elevenes behov. Kunnskaps-tematisering og gruppepedagogikk er veier mot samme mål. Her kan lovfestede kunnskapskrav virke antagonistisk og gjøre det umulig å oppnå den fleksibiliteten som må til. Det har vist seg at miljøtiltak som forbedrer det fysiske miljøet og det psykoemosjonelle klimaet i klassen har vært effektivt, for eksempel like effektivt til å redusere mobbing og øke trivsel som de mest effektive antimobbprogrammene har vært. Spesielt i Finland har skoletrivsel og mental helse hengt etter, selv om elever og samfunnet på den annen side er innstilt på at man må gå på skolen, og at man må lære. Skolen er våken og griper tidlig inn om man ser at en elev ikke klarer seg. Pisk og gulrot. Men selv ikke den finske skolen takler utviklingen i dag. Vi har i dag flere generasjoner arbeidsløshet og tredoblet ungdomsfattigdom over de siste 15 årene, noe som gjør utslag i skoleprestasjonene (PISA), samtidig som globaliseringen sluker jobbene som fantes for disse ungdommene. Spesielt går det dårlig med guttene. Lærerne vil også heller arbeide med læringsprosesser som ligger nærere opp til deres profesjonelle ambisjoner, enn å sette av tid til utenomfaglige pålagte spesialprogrammer, som antimobbprogrammene utvilsomt er. Trivsel og mental helse er knyttet til livskvalitet, mens helhetssyn, engasjement, motivasjon og støttende miljøer samsvarer godt med en salutogen tolkning av

læring og læremiljø. Jeg ønsker ikke å komme med noen universalløsninger i denne sammenheng, siden hver kontekst, hver skole og hvert nærmiljø har sine særtrekk, og man til syvende og sist må være innovativ og tilpasse seg konteksten. Lederskap spiller en viktig rolle i likhet med en koherent skolepolitikk med mål om likestilling og demokrati. Den nyeste nasjonale læreplanen i Finland har innført en salutogen tilnærming i verdigrunnlaget. Det er kanskje et vink til andre. Det er naturligvis ikke bare arbeidet med skolen som er viktig. Hva gjør man med fritidsaktiviteter, både organiserte og ikke-organiserte? Hva gjør man med nærsamfunnet og strukturene i dem? Her blir det gjort en stor innsats, og behovet er stort. Det har vist seg at segregeringen i storbyer er så stor at mannlige innvandrerelever aldri møter mannlige jevnaldrende elever fra bostedslandet. Det finnes ingen naturlige møteplasser, muligens utenom sport. For innvandrerjenter er det mulig å treffe innfødte gutter på kafeer i byene. Et annet problem er å kunne møte jevnaldrende ungdommer i samme innvandrer- eller kulturgruppe, men av motsatt kjønn. Her fungerer voksne innad i kulturen som vaktbikkjer og varslere. Her har offentlige kulturelle arenaer vært viktige, som bibliotek som blir sett på som ufarlige, og i Oslo fungerer faktisk operahuset som en samlingsplass der man kan ferdes ubevoktet.

ET FORSØK MED INDIVIDUELL TILPASNING I SVERIGE

For å fange opp elever som hadde store vansker med å tilpasse seg til en vanlig skolegang (elevene var kanskje altfor flinke eller for lite motiverte og sosialt eller kulturelt i utakt med skolen), innførte man på grunnlag av dette i Sverige noe som ble kalt individuelle programmet (Skolverket Sverige). Her kunne elever i stor grad tilpasse skolegangen sin til individuelle behov med stor fleksibilitet. Det var tenkt at dette skulle være et lite gymnasprogram basert på mange av prinsippene jeg har nevnt tidligere. Etter noen år ble det individuelle programmet tatt opp til evaluering da det hadde vokst til å bli det femte største programmet på landsbasis på det svenske gymnaset. Det viste seg at man mange steder og på mange skoler ikke hadde noen anelse om hvor elevene befant seg, eller hva de drev med. Det var sjokkerende for det svenske skolevesenet. I et siste forsøk ble det utviklet et forsøksprosjekt med ressurssterk læreplan for både lærere og elever på det individuelle programmet. Et toårig spesialkurs for lærere på en spesialhøyskole der det ble hentet inn kunnskapskompetanse fra utenom Sveriges grenser. Temaer som myndiggjøring (empowerment), jevnalderpedagogikk, helsefremming, livskvalitet, sosialisering, ►

«Det må et helt samfunn til for å endre situasjonen til marginaliserte ungdommer»

- ▶ handlingskompetanse og salutogenese inngikk i dette. Deretter kunne lærerne rekruttere grupper av egne elever fra det individuelle programmet over hele landet for å ta videregående utdanning basert på disse prinsippene. Tanken var at disse elevene i sin tur skulle fungere som medelevslærere (peer educators) for klassekameratene sine, og på denne måten skulle man sette i gang en selvgående prosess som skulle motivere elevene og spre seg innen det individuelle programmet. For mange av deltakerne var dette en ny sjanse i livet. Elever på kanten av samfunnet fikk en ny start. Under presentasjonen av programmet og resultatene av det ble det brukt elever som hadde tatt del i det individuelle programmet. Et eksempel var en 17 år gammel andregenerasjons innvandrersom allerede var preget av kriminalitet, som sto foran et auditorium med nasjonale skolestyrere. Han var dessuten dyslektisk og brukte en bærbar PC til å gjennomføre presentasjonen sin. Han brant for det han hadde fått være med på. Presentasjonen gikk aldeles utmerket, og etterpå samlet skolestyrerne rundt han og skrøt av innsatsen hans. En rektor sa at han måtte ha vært en flink elev på skolen sin, hvorpå gutten

så på rektoren og svarte: «Nei, jeg har egentlig ikke gjort noen ting på skolen utenom i første klasse da læreren spurte meg hvordan en ku ser ut, og jeg tegnet en ku. Det var alt!»

KONKLUSJONER

Det må et helt samfunn til for å endre situasjonen til marginaliserte ungdommer. I Finland ser vi nå en tapt generasjon der kun skoletiltak i en ellers høyt kvalifisert finsk skole aldri kommer til å være tilstrekkelig. Her blir det heller foreslått at man forsøker å vinne tilbake en generasjon gjennom å starte prosessen mye tidligere. Å satse strategisk tidlig i livssyklusen og på optimal tidlig utvikling for barnet gjennom å gjøre nye førstegangsforeldre, både mor og far, kompetente og barnekyndige og sensitive for barna sine allerede under graviditeten, foreldreopplæring, forebyggende barnehelse og barnehage. En tilegnet kompetanse. Som aldri går tapt og lever videre til neste generasjon. Det er ikke for sent i skolen, men det kreves en radikal omstrukturering av fundamentet, og med det skolen. ●

Referanser

C

Church, S., Frith, L., Balaam, M.C., Berg, M., Smith, V., van der Walt, C., Downe, S. & van Teijlingen, E. (2017). *New Thinking on Improving Maternity Care*. Pinter and Martin, London.

E

Essex, M. J., Thomas Boyce, W., Hertzman, C., Lam, L. L., Armstrong, J. M., Neumann, S., & Kobor, M. S. (2013). Epigenetic vestiges of early developmental adversity: childhood stress exposure and DNA methylation in adolescence. *Child development*, 84(1), 58-75.

J

Jensen, B. B. (2005). Sundhedsfremme og forebyggelse -to forskellige paradigmer? *Tids-skrift for forskning i sygdom og samfund*, 2(3).

Johansson, S. (1970). *Om levnadsnivåundersökningen*. Stockholm. Allmänna Förlaget

Johansson, S. (1980). *Barnens Välfärd*. Stockholm. Institut för Social Forskning.

L

Lindström, B. (1992). Children and divorce in the light of salutogenesis—promoting child health in the face of family breakdown. *Health Promotion International*, 7(4), 289-296.

Lindström, B., & Eriksson, M. (2015). *Haikerens guide til salutogenese*. Oslo: Gyldendal.

Lindström B. (1994). *The Essence of Existence*. NHV Rapport 4, Göteborg

M

Mittelmark, M. B., Sagy, S., Eriksson, M., Bauer, G. F., Pelikan, J. M., Lindström, B., & Espnes, G. A. (2016). *The handbook of salutogenesis*. Springer Open, Heidelberg doi, 10, 978-3.

R

Rumi (1271). *Whoever brought me here will have to take me home*. *Diktsamling*.

S

Skolverket i Sverige (2000). *Viva Projektet, Individuella Programmet*, Stockholm 2000 (ma-nuskript)

Referanser til tall og fakta

Under følger en oversikt over kildene til alle tall og fakta i denne rapporten. Du kan finne disse tallene og mer kunnskap om barn og unges levekår på Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets nettressurser:

- barnefattigdom.no
- oppvekststatus.no

Bufdirs tall og fakta til artikkel 1

Statistisk sentralbyrå. (2015). Tabell: 07756: Inntektsfordelingen belyst ved ulike ulikhetsmål. Inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala).

Statistisk sentralbyrå. (2015). Tabell: 09114: Inntektsfordelingen belyst ved ulikhetsmålene ginikoeffisient og P90/P10. Inntekt etter skatt per forbruksenhet (EU-skala).

Torvik, F. A., & Rognum, K. (2011). Barn av foreldre med psykiske lidelser eller alkoholmisbruk: omfang og konsekvenser. (FHI Rapport nr. 4, 2011). Oslo: Folkehelseinstituttet

Helsedirektoratet (2014). Psykisk helse og trivsel i folkehelsearbeidet.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 2

Bakken, A., Frøyland, L. R., Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Samdal, Oddrun, Frida K.S. Mathisen, Torbjørn Torsheim, Åse Røssing Diseth, Anne-Siri Fismen, Torill Larsen, Bente Wold og Elisabeth Årdal (2016). Helse og trivsel blant barn og unge. Resultater fra den landsrepresentative spørreundersøkelsen "Helsevaner blant skoleelever. En WHO-undersøkelse i flere land." (HEMIL-rapport 1/2016). HEMIL-senteret. Universitetet i Bergen.

Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

Statistisk sentralbyrå. Nasjonale prøver, 2016. (<https://www.ssb.no/nasjprov>)

Statistisk sentralbyrå. Kobling av barnevern, utdanning, befolkning, tilknytning til arbeidsmarkedet og mottak av ytelser. Data er sammenstilt på oppdrag fra Bufdir, og er kun publisert på bufdir.no.

Utdanningsdirektoratet (2016). Utdanningsspeilet 2016. Tall og analyse av barnehager og grunnopplæringen i Norge. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 3

Bakken, A., Frøyland, L. R., Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Markussen, S. & Røed, K. (2017). Egalitarianism under Pressure. Toward lower economic mobility in the knowledge economy. *Frischsenteret*.

Statistisk sentralbyrå. Nasjonale prøver, 2016. (<https://www.ssb.no/nasjprov>).

Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesstatistikk for husholdninger.

Statistisk sentralbyrå. Gjennomstrømming i videregående opplæring, 2010-2015.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 4

Bakken, A., Frøyland, L. R., Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Medietilsynet (2016). Barn og medier 2016.

Skolevalgundersøkelsene 2001-2015.

Statistisk sentralbyrå. Norsk mediebarometer.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 5

Alle figurene er hentet fra: Statistisk sentralbyrå. Barnevernsstatistikk.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 6

Adamson, P. (2013). Child Well-being in Rich Countries: A comparative overview. *Innocenti Report Card nr. 11*. UNICEF. Hentet fra <https://www.unicef-irc.org/publications/683>.

Bø, T. P. & Vigran, Å. (2015). Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning. *Samfunnsspeilet 1/15*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Eurostat. (2017). Income distribution statistics. Hentet fra http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Income_distribution_statistics.

Statistisk sentralbyrå. Inntekts- og formuesstatistikken for husholdninger.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 7

Bakken, A. (2016). Ungdata 2016. Nasjonale resultater. *NOVA Rapport 8/16*.

Bakken, A., Frøyland, L. R., Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Statistisk sentralbyrå. Levekårsundersøkelsen om helse.

Statistisk sentralbyrå. Helseforhold.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 8

Bakken, A., Frøyland, L. R., Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdataundersøkelsene? NOVA-rapport nr 3/16.

Samdal, Oddrun, Frida K.S. Mathisen, Torbjørn Torsheim, Åse Røssing Diseth, Anne-Siri Fismen, Torill Larsen, Bente Wold og Elisabeth Årdal (2016). Helse og trivsel blant barn og unge. Resultater fra den landsrepresentative spørreundersøkelsen "Helsevaner blant skoleelever. En WHO-undersøkelse i flere land." (HEMIL-rapport 1/2016). HEMIL-senteret. Universitetet i Bergen.

Statistisk sentralbyrå.
KOSTRA, tabell 04692.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 9

Statistisk sentralbyrå.
Indikatorer for
kjønnslikestilling i
kommunene, tabell 09293,
spesialbestilling.

Statistisk sentralbyrå.
Indikatorer for
kjønnslikestilling i
kommunene, tabell 09293.

Statistisk sentralbyrå.
Ekteskap og skilsmisse,
tabell 05694 og 05709.

Statistisk sentralbyrå.
Familie og husholdninger,
tabell 06204.

Utdanningsdirektoratet
(2016). Utdanningsspeilet
2016. Tall og analyse
av barnehager og
grunnopplæringen
i Norge. Oslo:
Utdanningsdirektoratet.

Utdanningsdirektoratet
(2016). Utdanningsspeilet
2016.

Bufdirs tall og fakta til artikkel 10

Epland, J. og Kirkeberg, M.
I. (2016). Barnefamiliens
inntekter, formue og gjeld
2004-2014. *Rapporter
2016/11*. Statistisk
sentralbyrå.

Grødem, A. S. (2016).
Fra Castberg til Solberg:
Aleneforsørgernes vekst
og fall i norsk sosialpolitikk.
Sosiologisk tidsskrift,
24(04), side 303-326.

NOU 2017:6. *Offentlig
støtte til barnefamiliene*.
Oslo: Barne- og likestillings-
departementet. Anbe-
falingen var flertallets
forslag. Mindretallet
ønsket ikke å behovsprøve
barnetrygden.

Statistisk sentralbyrå.
(2015). Inntekts- og
formuesstatistikk for
husholdninger.

Oppvekstrapporten 2017

Ansvarlig utgiver:	Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Redaktører:	Stian Carstens Bendiksen, Sverre Helseth, Charlotte Lundgren
Faglige innspill:	Anders Bakken, Tone Fløtten, Thorgeir Kolshus
Utgitt:	2017
Design/produksjon:	Geelmuyden Kiese
Skrift:	Scene og Freight Text Pro
ISBN:	978-82-8286-317-9
ISSN:	1894-3225

Barnefattigdom og marginalisering, referanser:

Dette er en forenklet modell for å vise eksempler på sammenhenger mellom barnefattigdom og levekårsulemper innen ulike arenaer i barns liv. Den er ikke utfyllende, og sammenstiller kunnskap fra ulike kilder. For en detaljert drøfting om årsakssammenhenger, se for eksempel Bøe (2015), og Dahl, Bergsli & van der Wel (2014).

- Bakken, A., Frøyland, L. R., & Sletten, M. A. (2016). Sosiale forskjeller i unges liv. Hva sier Ungdata-undersøkelsene? *NOVA Rapport 3/2016*. Oslo: NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2015). *Barn som lever i fattigdom. Regjeringens strategi (2015-2017)*.
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2016). *Kunnskapsgrunnlag barnefattigdom*. Bufdir 07/2016.
- Bøe, T. (2015). *Sosioøkonomisk status og barn og unges psykologiske utvikling: Familiestressmodellen og familieinvesteringsperspektivet*. Helsedirektoratet IS2412, 12/2015.
- Bøe, T. (2016). Dårlig familieøkonomi påvirker barna. *Tidsskrift for helsesøstre nr. 2-2016*.
- Dahl, E., Bergsli H., & van der Wel, K. (2014). Sosial ulikhet i helse: En norsk kunnskapsoversikt. Oslo: Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Fløtten, T. (red.) (2009). *Barnefattigdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sandbæk, M. & Pedersen, A. W. (red.) (2010). Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000-2009. *NOVA Rapport 10/2010*. Oslo: NOVA.
- Statistisk sentralbyrå. (2017). *Nasjonale prøver, 2016*. Hentet fra (<https://www.ssb.no/nasjprov>).